
ESAO vides raksturlielumu pārskati

ESAO vides raksturlielumu pārskati. Latvija, 2019. gads

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
Tulkojumu veicis Valsts valodas centrs

ESAO Vides raksturlielumu pārskats par Latviju 2019.gads

Šis darbs ir publicēts ESAO ģenerāļsekretāra pārziņā. Tajā paustie viedokļi un izmantotie argumenti ne vienmēr atspoguļo ESAO dalībvalstu oficiālo nostāju

Šis dokuments, kā arī visi tajā iekļautie dati un kartes neskar nevienas teritoriju statusu vai suverenitāti, starptautisko robežu un norobežojumu noteikšanu, kā arī jebkuras teritorijas, pilsētas vai apgabala nosaukumu.

Sērija: ESAO Vides raksturlielumu pārskati

Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

Izmantotās fotogrāfijas: Vāks ©Mivr/Shutterstock.com;
©Kavalenkava/Shutterstock.com

Orīģināltekstu publicējusi ESAO angļu valodā ar nosaukumu:
Assessment and Recommendations, OECD (2019) OECD Environmental Performance Reviews: Latvia 2019.

© ESAO 2019. gads

© 2019. gads Valsts valodas centrs Latvijā attiecībā uz šo redakciju latviešu valodā
Šis tulkojums ir publicēts saskaņā ar vienošanos, kas panākta ar ESAO. Tas nav oficiāls ESAO tulkojums. Par tulkojuma kvalitāti un atbilstību oriģinālvalodā sagatavotajam dokumenta tekstam ir pilnīgi atbildīgs(-i) tulkojuma autors(-i). Gadījumos, kad oriģinālteksts atšķiras no tulkojuma, par derīgu ir uzskatāms tikai oriģinālteksts.

Satura rādītājs

Priekšvārds	8
Ievads	10
Norādījumi lasītājam	12
Saīsinājumi un akronīmi	13
Valstu akronīmi	15
Latvijas statistikas pamatdati	16
Kopsavilkums	18
Latvija ir mērojusi tālu ceļu vides pārvaldības un rezultātu uzlabošanā.....	18
Taču ir jāturpina virzība uz ilgtermiņa mērķu sasniegšanu klimata jomā.....	18
... un jākonsolidē tās sasniegumi ūdens resursu apsaimniekošanā un gaisa pārvaldībā.....	18
Atkritumu apsaimniekošana un reģenerācija ir uzlabojusies.....	18
... bet jādarā vairāk, lai virzītos uz aprites ekonomiku.....	19
Plašajam aizsargājamo teritoriju tīklam ir nepieciešama labāka pārvaldība.....	19
Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu integrēšanai ir jābūt prioritārai, jo īpaši mežsaimniecībā un lauksaimniecībā	19
Lai nodrošinātu virzību uz zaļo izaugsmi, ir nepieciešama efektīvāka atbilstības uzraudzība un izpildes nodrošināšana.....	20
... iedarbīgāki cenas signāli.....	20
... lielas investīcijas ilgtspējīgā transportā un videi nekaitīgā enerģijā.....	20
... vairāk ekoinovācijas	20
Novērtējums un ieteikumi	22
1. Vides raksturlielumi. Tendences un nesenā attīstība	23
2. Vides pārvaldība un vadība	32
3. Ceļā uz zaļo izaugsmi.....	35
4. Atkritumu apsaimniekošana un aprites ekonomika	44
5. Bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un ilgtspējīga izmantošana	49
Atsauces	55
I daļa. Virzība uz ilgtspējīgu attīstību	57
1. nodaļa. Vides raksturlielumi. Tendences un nesenā attīstība	58
1.1. Ievads	59
1.2. Galvenie ekonomiskās un sociālās attīstības aspekti	59
1.3. Ceļā uz energoefektīvu, oglekļa mazietilpīgu ekonomiku	62
1.4. Gaisa kvalitātes uzlabošana.....	73
1.5. Virzība uz aprites ekonomiku	75
1.6. Bioloģiskās daudzveidības aizsardzība	77
1.7. Ūdens resursu apsaimniekošanas uzlabošana	80
Atsauces	87
2. nodaļa. Vides pārvaldība un vadība	89
2.1. Ievads	90
2.2. Vides pārvaldības institucionālā sistēma.....	90
2.3. Normatīvo prasību noteikšana.....	92
2.4. Atbilstības nodrošināšana.....	95

2.5. Vides demokrātijas veicināšana	100
Atsauces	104
3. nodaļa Ceļā uz zaļo izaugsmi.....	105
3.1. Ievads	106
3.2. Ilgtspējīgas attīstības un zaļās izaugsmes satvars	106
3.3. Nodokļu, nodevu un cenu sistēmas ciešāka sasaiste ar vides apsvērumiem.....	108
3.4. Potenciāli nepareizu stimulu atcelšana.....	119
3.5. Vides investīcijas zaļās izaugsmes veicināšanai	122
3.6. Ekoinovācijas un vides tirgu veicināšana.....	132
3.7. Starptautiskās sadarbības stiprināšana vides jomā	136
Atsauces	139
II daļa Virzība uz vides jomā izraudzīto mērķu sasniegšanu.....	142
4. nodaļa Atkritumu apsaimniekošana, materiālu apsaimniekošana un aprites ekonomika	143
4.2. Ievads un pārskats	144
4.3. Tendences materiālu patēriņa un atkritumu apsaimniekošanas jomā	144
4.4. Atkritumu un materiālu apsaimniekošanas mērķi un politika.....	150
4.5. Informācija un politikas instrumenti par atkritumu un materiālu apsaimniekošanu ...	154
4.6. Pārstrādes veicināšana un apsaimniekošanas efektivitātes uzlabošana.....	160
4.7. Atkritumu rašanās novēršanas veicināšana un virzība uz aprites ekonomiku	172
Atsauces	179
5. nodaļa Bioloģiskā daudzveidība	180
5.1. Ievads	181
5.2. Stāvoklis, apdraudējumi un tendences	181
5.3. Tiesiskais regulējums un institucionālais ietvars	186
5.4. Bioloģiskās daudzveidības monitoring un informācija	191
5.5. Politikas instrumenti bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai.....	193
5.6. Bioloģiskās daudzveidības pārvaldības finansēšana	198
5.7. Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu integrēšana tautsaimniecības nozarēs.....	199
Atsauces	211

Tabulas

1.1. tabula. Latvijas mērķi atjaunojamo enerģijas avotu un energoefektivitātes jomā	63
3.1. tabula Transporta un elektroenerģijas infrastruktūras kvalitāte	137
4.1. tabula . Atsevišķi ar atkritumiem saistīti mērķi Latvijā	166
4.2. tabula. Atkritumu apsaimniekošanas investīciju avoti, 2005.–2017. gads, tūkstoši eiro	169
4.3. tabula. Poligonu tarifi attiecībā uz sadzīves atkritumiem dažādos reģionos atšķiras	174
4.4. tabula. Tiek paaugstinātas nodokļu likmes attiecībā atkritumu apglabāšanu poligonos	175
4.5. tabula. Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas Latvijā	178
4.6. tabula. Nodokļu likmes iepakojuma materiāliem un vienreizlietojamiem galda piederumiem un priekšmetiem	181
5.1. tabula. Galvenie ar bioloģisko daudzveidību saistītie tiesību akti	199
5.2. tabula. Latvijas mērķi bioloģiskās daudzveidības aizsardzības jomā 2020. gadam un 2030. gadam	200
5.3. tabula. Ierobežoti panākumi virzībā uz 2020. gada Aiči bioloģiskās daudzveidības mērķu	

Attēli

1. attēls. Latvija ir viena no ESAO vadošajām valstīm atjaunojamo enerģijas avotu izmantošanā	23
2. attēls. Latvijai ir specifiski enerģijas patēriņa un SEG emisiju profili	24
3. attēls. Latvija, visticamāk, sasniegs savu 2020. gada SEG mazināšanas mērķi, taču ne 2030. gada mērķi	25
4. attēls. Salīdzinājumā ar citām valstīm pastāv augsta PM _{2,5} koncentrācija	27
5. attēls. Lielākajai iedzīvotāju daļai ir pieejama moderna notekūdeņu attīrīšana	30
6. attēls. Tikai attiecībā uz vienu ceturtdaļu no visām CO ₂ emisijām tiek piemērota pietiekami augsta oglekļa cena	37
7. attēls. Jākonsolidē progress materiālu produktivitātes un atkritumu reģenerācijas jomā	44
8. attēls. Pašreizējie aizsardzības pasākumi nav pietiekami, lai novērstu bioloģiskās daudzveidības samazināšanos	50
1.1. attēls. Latvijas ekonomika ir noturīgi augusi kopš 2010. gada	59
1.2. attēls. Labklājības rādītāji liecina par uzlabojumu iespējām	60
1.3. attēls. Latvijas iedzīvotājus visvairāk satrauc atkritumi, kā arī gaisa un ūdens piesārņojums	62
1.4. attēls. Atjaunojamie enerģijas avoti nodrošina lielu un pieaugošu enerģijas vajadzību daļu	64
1.5. attēls. Latvija ir sasniegusi progresu ekonomiskās izaugsmes atsaistīšanā no enerģijas patēriņa un SEG emisijām	65
1.6. attēls. Dzīvojamās ēkas un transporta sektors ir galvenie enerģijas patērētāji	68
1.7. attēls. Autoparks ir vecs un oglekļietilpīgs	69
1.8. attēls. Nepieciešami turpmāki pasākumi, lai sasniegtu ES mērķus 2030. gadam	70
1.9. attēls. Transports un lauksaimniecība ir galvenie SEG emisiju avoti	71
1.10. attēls. Mežizstrādes pieaugums ir samazinājis neto SEG piesaistīšanu	73
1.11. attēls. Emisijas gaisā ir samazinājušās	75
1.12. attēls Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju ir pakļauti augstai PM _{2,5} koncentrācijai	76
1.13. attēls. Jākonsolidē un jāstiprina progress materiālu produktivitātes un atkritumu reģenerācijas jomā	78
1.14. attēls. Meži ir galvenais saimnieciskais aktīvs	80
1.15. attēls. Slāpekļa mēslošanas līdzekļu patēriņš un slāpekļa pārpalikums ir palielinājies ..	81
1.16. attēls. Attiecībā uz aizsargājamajām teritorijām ir izpildīti Aiči mērķi	82
1.17. attēls. Saldūdens ieguve uz vienu iedzīvotāju ir viena no mazākajām ESAO	84
1.18. attēls. Virszemes ūdensobjektu kvalitāte lielākajā daļā gadījumu ir zemāka par ES vidējiem rādītājiem	85
1.19. attēls. Lielākajai iedzīvotāju daļai ir pieejama moderna notekūdeņu attīrīšana	86
2.1. attēls. Pārbaužu skaits pēdējos gados ir pastāvīgi samazinājies	98
2.2. attēls. ISO 14001 sertifikātu skaits ir palielinājies	101
2.3. attēls. Latvija ir ceļā uz 20 % politikas mērķa sasniegšanu zaļā iepirkuma jomā	102
3.1. attēls. Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā ir augsti ar vidi saistītu nodokļu ieņēmumi	111
3.2. attēls. Lielākā daļa ar vidi saistīto nodokļu ieņēmumu ir gūta no transportlīdzekļu tirdzniecības un dīzeļdegvielas patēriņa	112
3.3. attēls. Faktiskās nodokļu likmes attiecībā uz CO ₂ emisijām ir zemas	115
3.4. attēls. ES ETS kvotu pārpalikums ir samazinājies kopš 2013. gada	118
3.5. attēls. Mājsaimniecības uzņemas ar vidi saistītu nodokļu sloga lielāko daļu	123

3.6. attēls. Atbalsts fosilā kurināmā patēriņam ir viens no augstākajiem ESAO	125
3.7. attēls. Palielinājies atbalsts fosilā kurināmā patēriņam	127
3.8. attēls. Valsts izdevumi vides aizsardzības jomā ir samazinājušies	129
3.9. attēls Uzņēmumu izdevumi vides jomā ir samazinājušies un galvenokārt ir saistīti ar atkritumu apsaimniekošanu	132
3.10. attēls. Liela daļa no valsts izdevumiem pētniecības un izstrādes jomā tiek novirzīta pētījumiem vides un enerģētikas jomā	140
3.11. attēls. Zaļā patenta pieteikumu skaits ir palielinājies kopš 2010. gadu vidus, taču absolūtā izteiksmē šis pieaugums ir neliels	141
3.12. attēls. Enerģētikas nozare rada lielāko pievienoto vērtību un nodrošina visvairāk darbavietu zaļajā rūpniecībā	142
4.1. attēls. Materiālu izmantošanu sekmē sociāli ekonomiskā attīstība, un galvenais izmantotais materiāls ir biomasas	154
4.2. attēls. Jākonsolidē progress atkritumu reģenerācijas jomā	155
4.3. attēls. Pārstrādājamu atkritumu tirgus ir atkarīgs no ārējā pieprasījuma	156
4.4. attēls. Uzņēmumi sadarbojas desmit atkritumu apsaimniekošanas reģionos	163
4.5. attēls Zemi poligonu nodokļi sekmē atkritumu apglabāšanu poligonos	176
5.1. attēls. Dzīvotņu un sugu aizsardzības stāvoklis ir slikts un pasliktinās	194
5.2. attēls. Ligzdojošo un ziemojošo putnu sugu populāciju tendences ir stabilas	196
5.3. attēls. <i>Natura 2000</i> tīkls ir galvenais instruments bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai	207
5.4. attēls. Latvija ir sasniegusi Aiči mērķus attiecībā uz sauszemes un jūras aizsargājamajām teritorijām	209
5.5. attēls. Bioloģiskās daudzveidības pārvaldības un integrēšanas novērtēšanas sistēma ...	213
5.6. attēls. Pusi mežu apsaimnieko saskaņā ar ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikātu ...	217

Ierāmējumi

1. ierāmējums. Ieteikumi attiecībā uz klimata, gaisa un ūdens pārvaldību	30
2. ierāmējums. Ieteikumi par vides pārvaldību un vadību	33
3. ierāmējums. Ieteikumi par zaļo izaugsmi	41
4. ierāmējums. Ieteikumi par atkritumu apsaimniekošanu un aprites ekonomiku	47
5. ierāmējums. Ieteikumi par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un ilgtspējīgu izmantošanu	52
1.1. ierāmējums. Bioenerģijas ilgtspējības rādītāji	66
1.2. ierāmējums. Pasākumi klimata jomā vietējā līmenī	73
3.1. ierāmējums. Brīvprātīgs valsts pārskats par IAM īstenošanu	109
3.2. ierāmējums. Vietējā sezonālā nodeva Jūrmalā	121
3.3. ierāmējums. Vides aizsardzības fonds un Vides investīciju fonds	130
3.4. ierāmējums. Centralizētās siltumapgādes energoefektivitāte	136
4.1. ierāmējums. Polimēru atkritumu pārstrāde: veiksmes stāsts	158
4.2. ierāmējums. No atkritumiem līdz resursiem: Getliņu ekoloģiskā poligona komplekss .	171
5.1. ierāmējums. Galvenie ekosistēmu veidi un saistītie apdraudējumi	193
5.2. ierāmējums. Ķemeru nacionālais parks	205
5.3. ierāmējums. Bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un ilgtspējīga izmantošana ārpus aizsargājamajām teritorijām	215
5.4. ierāmējums. Ar bioloģisko daudzveidību saistītu tūrisma iniciatīvu skaita palielināšana	225

Priekšvārds

Baltijas jūras krastos Latvijai ir bagātīgi ūdens resursi un liela bioloģiskā daudzveidība. Meži klāj pusi Latvijas teritorijas un nodrošina plaukstošu kokapstrādes nozari. Biomasa ir valsts galvenais iekšzemes enerģijas avots, kas ierindo Latviju starp vadošajām ESAO valstīm atjaunojamo enerģijas avotu jomā un palīdz samazināt siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisijas.

Saskaņošana ar Eiropas Savienības vides prasībām un lielas investīcijas ir veicinājušas progresu daudzās jomās, piemēram, gaisa pārvaldībā, ūdens resursu un atkritumu apsaimniekošanā. Tomēr paredzams, ka, turpinoties ekonomiskai izaugsmei, palielināsies vides apdraudējums. Jāpieliek lielākas pūles, lai izpildītu Parīzes nolīguma mērķus klimata jomā. Tas ietver energoefektivitātes uzlabošanu, ilgtspējīga transporta veicināšanu, kā arī lauksaimniecības un zemes izmantošanas radīto SEG emisiju kontroli.

Šajā pirmajā ESAO Vides raksturlielumu pārskatā par Latviju ir izvērtēts valsts progress vides jomā kopš 2000. gadu vidus un izceltas Latvijas nozīmīgās iespējas virzībā uz zaļāku oglekļa mazietilpīgu ekonomiku. Pārskatā aicināts izmantot spēcīgākus cenas signālus, vairāk ekoinovācijas un veikt investīcijas ar vidi saistītā infrastruktūrā un pakalpojumos. Analīzē īpaša uzmanība pievērsta atkritumu un materiālu labākai apsaimniekošanai virzībā uz aprites ekonomiku, kā arī bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas un ilgtspējīgas izmantošanas veicināšanai.

Latvija pārveidoja savu atkritumu apsaimniekošanas sistēmu 2000. gados, un kopš tā laika ir progresējusi tādās jomās kā atkritumu reģenerācija, pārstrāde un novirzīšana prom no atkritumu poligoniem. Tomēr atkritumu apglabāšana atkritumu poligonos turpinās, un atkritumu apsaimniekošana neatbilst aprites ekonomikas mērķiem. Atkritumu rašanās apjoms pieaug daudz straujāk par tautsaimniecību, lai arī iedzīvotāju skaits samazinās. Labāka ekonomisko instrumentu izmantošana, piemēram, augstāks nodoklis par atkritumu apglabāšanu un maksas par izmesto atkritumu daudzumu ("maksā, kad izmet" sistēma), veicinātu atkritumu rašanās novēršanu, šķirošanu un pārstrādi. Nepieciešamas lielākas pūles, lai vairotu uzņēmumu informētību par aprites pieeju priekšrocībām un paplašinātu pārstrādes tirgus.

Tāpat kā vairums ESAO valstu, Latvija varētu ciešāk integrēt bioloģiskās daudzveidības apsvērumus nozaru politikā. Īpaša uzmanība ir jāpievērš lauksaimniecībai un mežsaimniecībai, jo šīm nozarēm ir būtiska ekonomiskā un sociālā nozīme, taču tās arvien vairāk apdraud ekosistēmas. Aizsargājamo teritoriju tīkls ir plašs, bet ir vajadzīgi lielāki resursi, lai nodrošinātu aizsargājamo teritoriju pienācīgu pārvaldību un palīdzētu apturēt bioloģiskās daudzveidības zudumu. Lielākā daļa dzīvotņu un sugu ir nelabvēlīgos apstākļos. Šajā saistībā Latvijai ir ātri jāizstrādā valsts bioloģiskās daudzveidības stratēģija un ekonomiskie līdzekļi jāizmanto arī bioloģiskās daudzveidības pārvaldībai.

Šie ir tikai daži galvenie vēstījumi no 46 ieteikumiem, kas sniegti šajā vides raksturlielumu pārskatā. Pārskats ir sagatavots, pamatojoties uz konstruktīvu politikas dialogu starp Latviju un ESAO Vides raksturlielumu darba grupā pārstāvētajām valstīm. Esmu pārliecināts, ka šie sadarbības centieni un pārskatā sniegtie ieteikumi palīdzēs Latvijai konsolidēt tās sasniegumus vides jomā un īstenot labāku vides politiku labākai dzīvei.

Anhels Guriya [*Angel Gurría*]
Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas
ģenerālsekretārs

Ievads

ESAO Vides raksturlielumu pārskata programmas galvenais mērķis ir palīdzēt dalībvalstīm un izraudzītām partnervalstīm uzlabot individuālos un kolektīvos raksturlielumus vides vadības jomā:

- palīdzot valstīm novērtēt progresu vides mērķu sasniegšanā;
- veicinot nepārtrauktu politikas dialogu un savstarpējo mācīšanos;
- sekmējot lielāku valdību atbildību vienai pret otru un pret sabiedrisko domu.

Šis ir pirmais pārskats kopš Latvijas pievienošanās ESAO 2016. gadā, kurā ir apspriesti vides raksturlielumi. Valsts vides raksturlielumi tiek novērtēti, pamatojoties uz valsts mērķu un starptautisko saistību izpildē sasniegto progresu. Šādi mērķi un saistības var būt vispārīgi mērķi, kvalitatīvi mērķi vai kvantitatīvi mērķi. Nodomi, pasākumi un rezultāti tiek savstarpēji nošķirti. Vides raksturlielumu novērtējums ir veikts, ņemot vērā arī Latvijas vēsturiskos vides rādītājus, pašreizējo vides stāvokli, dabas resursu fiziskos krājumus, ekonomiskos apstākļus un demogrāfiskās tendences.

ESAO vēlas pateikties Latvijas valdībai par tās sadarbību informācijas sniegšanā, pārbaudes misijas organizēšanu (2018. gada 15.–19. oktobrī) un par saziņas atvieglošanu gan ar valsts pārvaldes iestādēm, gan ar citām personām.

Vēlamies pateikties arī divu pārbaudi veicošo valstu pārstāvjiem – Rasmusam Boldsenam [*Rasmus Boldsen*] (Dānija) un Meritai Otsusai [*Merit Otsus*] (Igaunija).

Šā pārskata autori ir Ivana Kapoca [*Ivana Capozza*], Mirjama Lenstrēra [*Myriam Linster*], Jūdžins Mazurs [*Eugene Mazur*], Aleksa Pikolo [*Alexa Piccolo*] un Mikela Rambali [*Mikaela Rambali*] no ESAO sekretariāta; koordināciju nodrošināja Ivana Kapoca. Uzraudzību un vadību nodrošināja Natālija Žiruāra [*Nathalie Girouard*]. Statistikas atbalstu sniedza Mauro Migoto [*Mauro Migotto*], savukārt Dženifera Hamberta [*Jennifer Humbert*] nodrošināja administratīvo atbalstu, bet Rebeka Braitā [*Rebecca Brite*] veica pārskata rediģēšanu. Nataša Klaina-Tomasa [*Natasha Cline-Thomas*] nodrošināja komunikāciju atbalstu. Šā pārskata sagatavošanā tika izmantota arī informācija un komentāri, ko sniedza vairāki ESAO sekretariāta dalībnieki, tostarp Morvarīda Baherzadē [*Morvarid Bagherzadeh*], Pēters Berkejs [*Peter Börkey*], Nilss Aksels Brātens [*Nils Axel Braathen*], Nikola Brante [*Nicola Brandt*], Huans Kasado Asensio [*Juan Casado Asensio*], Natālija Kliko [*Nathalie Cliquot*], Žeremī Faruā [*Jeremy Faroi*], Florens Flūzs [*Florens Flues*], Andress Funtess Hūtfilters [*Andrés Fuentes Hutfilter*], Katja Karusake [*Katia Karousakis*], Ksavjē Leflēvs [*Xavier Leflaive*], Vils Saimss [*Will Symes*], kā arī Endrū Prēgs [*Andrew Prag*] no Starptautiskās Enerģētikas aģentūras.

ESAO Vides raksturlielumu darba grupa apsprieda Vides raksturlielumu pārskata par Latviju projektu sanāksmē, kas notika Parīzē 2019. gada 24. aprīlī, un apstiprināja novērtējumu un ieteikumus.

Sekoiet ESAO publikācijām:

http://twitter.com/OECD_Pubs

<http://www.facebook.com/OECDPublications>

<http://www.linkedin.com/groups/OECD-Publications-4645871>

<http://www.youtube.com/oecdlibrary>

<http://www.oecd.org/oecdirect/>

Šai grāmatai ir...

StatLinks

Pakalpojums, kas sagatavo
Excel® datnes no drukātām lapām.

Šajā grāmatā *StatLinks* ir atrodamī zem tabulām un attēliem. Lai lejupielādētu attiecīgo *Excel*® izklājlapu, ievadiet saiti interneta pārlūkprogrammā, sākot ar <http://dx.doi.org> prefiksu, vai klikšķiniet uz saites e-grāmatas izdevumā.

Norādījumi lasītājam

Apzīmējumi

Attēlos un tabulās izmantoti šādi apzīmējumi:

- .. : dati nav pieejami
- : nulle vai niecīga vērtība
- , : decimālkomatvieta

Valstu kopsavilkuma rādītāji

ESAO Eiropas valstis: šajā grupā ietilpst visas ESAO dalībvalstis no Eiropas, proti, Apvienotā Karaliste, Austrija, Beļģija, Čehijas Republika, Dānija, Francija, Grieķija, Igaunija, Islande, Itālija, Īrija, Latvija, Lietuva, Luksemburga, Nīderlande, Norvēģija, Polija, Portugāle, Slovākijas Republika, Slovēnija, Somija, Spānija, Šveice, Turcija, Ungārija, Vācija un Zviedrija.

ESAO: šajā grupā ietilpst visas ESAO dalībvalstis, proti, ESAO Eiropas valstis un Amerikas Savienotās Valstis, Austrālija, Čīle, Izraēla*, Japāna, Jaunzēlande, Kanāda, Koreja, un Meksika.

Valstu kopsavilkuma rādītājos var būt iekļauti sekretariāta aprēķini.

Valūta

Naudas vienība: eiro

2018. gadā 1 USD = 0,847 EUR

2017. gadā 1 USD = 0,887 EUR

Robeždatums

Šis pārskats ir sagatavots, pamatojoties uz informāciju un datiem, kas bija pieejami līdz 2019. gada 20. martam.

Saistību atruna

* Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

Šis dokuments un jebkura tajā iekļautā karte neskar nevienas teritorijas statusu vai suverenitāti, starptautisko robežu un norobežojumu noteikšanu, kā arī jebkuras teritorijas, pilsētas vai apgabala nosaukumu.

Saīsinājumi un akronīmi

LPTP	Labākie pieejamie tehniskie paņēmieni
KLP	Kopējā lauksaimniecības politika
KBD	Konvencija par bioloģisko daudzveidību
CDW	Būvdarbos un ēku nojaukšanā radušies atkritumi
CHP	Koģenerācija
PKC	Pārresoru koordinācijas centrs
EKII	Emisijas kvotu izsolšanas instruments
ELFLA	Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai
EVA	Eiropas Vides aģentūra
EEZ	Ekskluzīva ekonomikas zona
ZPP	Zaļās preces un pakalpojumi
IVN	Ietekmes uz vidi novērtējums
EMAP	Elektromobilitātes attīstības plāns
EJZF	Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds
VPVB	Vides pārraudzības valsts birojs
ETS	Emisijas kvotu tirdzniecības sistēma
ES	Eiropas Savienība
IKP	Iekšzemes kopprodukts
SEG	Siltumnīcefekta gāze
ZPI	Zaļais publiskais iepirkums
IPPU	Rūpniecības procesi un produkta izmantošana
IUCN	Starptautiskā dabas un dabas resursu aizsardzības savienība
LVGMC	Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs
LVIF	Latvijas Vides investīciju fonds
LVAF	Latvijas Vides aizsardzības fonds
ZIZIMM	Zemes izmantošana, zemes izmantošanas maiņa un mezsaimniecība
MAES	Ekosistēmu un to pakalpojumu kartēšana un novērtēšana
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
MSFD	Jūras stratēģijas pamatdirektīva
DAP	Dabas aizsardzības pārvalde
NAP	Nacionālais attīstības plāns
NMVOC	Gaistošais organiskais savienojums, izņemot metānu
VRPAEJ	Valsts rīcības plāns atjaunojamo energoresursu jomā

OAP	Oficiālā attīstības palīdzība
PAYT	“Maksā, kad izmet” sistēma
MEP	Maksājums par ekosistēmu pakalpojumiem
PET	Polietilēnterftalāts
PM	Cietās daļiņas
RAO	Ražotāju atbildības organizācija
UBAP	Upju baseinu apsaimniekošanas plāns
LAP	Lauku attīstības plāns
R&D	Pētniecība un izstrāde
RVP	Reģionālā vides pārvalde
SAC	Īpaši aizsargājama dabas teritorija
KNT	Kopienai nozīmīga teritorija
IAM	Ilgspējīgas attīstības mērķis
SVN	Stratēģiskais vides novērtējums
VVD	Valsts vides dienests
MVU	Mazie un vidējie uzņēmumi
ĪAT	Īpaši aizsargājamā teritorija
SPNT	Īpaši aizsargājama dabas teritorija
AAVP	Atkritumu apsaimniekošanas valsts plāns
ARNVP	Atkritumu rašanās novēršanas valsts programmas
TFC	Kopējais enerģijas gala patēriņš
toe	Tonna naftas ekvivalenta
TPES	Kopējā primārā energoapgāde
ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
UNFCCC	Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā konvencija par klimata
UWWFD	Padomes direktīva par komunālo notekūdeņu attīrīšanu
PVN	Pievienotās vērtības nodoklis
VOC	Gaistošs organisks savienojums
AAR	Atkritumu apsaimniekošanas reģions

Valstu akronīmi

Valsts	Apzīmējums
Austrālija	AUS
Austrija	AUT
Beļģija	BEL
Kanāda	CAN
Čīle	CHL
Čehijas Republika	CZE
Dānija	DNK
Igaunija	EST
Eiropas Savienība	ES
Somija	FIN
Francija	FRA
Vācija	DEU
Grieķija	GRC
Ungārija	HUN
Islande	ISL
Īrija	IRL
Izraēla	ISR
Itālija	ITA
Japāna	JPN
Koreja	KOR
Latvija	LVA
Luksemburga	LUX
Meksika	MEX
Nīderlande	NLD
Jaunzēlande	NZL
Norvēģija	NOR
Polija	POL
Portugāle	PRT
Slovākijas Republika	SVK
Slovēnija	SVN
Spānija	ESP
Zviedrija	SWE
Šveice	CHE
Turcija	TUR
Apvienotā Karaliste	GBR
Amerikas Savienotās Valstis	USA

Latvijas statistikas pamatdati

LATVIJAS STATISTIKAS PAMATDATI (2018. gads vai pēdējais gads, par kuru ir pieejami dati)*
(Iekavās norādītas ESAO vērtības.)

IEDZĪVOTĀJI UN SABIEDRĪBA					
Iedzīvotāju skaits (miljonos)	1,9	(1300)	Iedzīvotāju blīvums uz km ²	29,9	(35,5)
Iedzīvotāju sadalījums pēc reģiona veida (a):			Gada kopējais iedzīvotāju skaita pieauguma temps iepriekšējos 5 gados	-1,1	(0,6)
Galvenokārt pilsētu teritorijās (%)	51,6	(47,5)	Ienākumu nevienlīdzība (Džini koeficients)	0,35	(0,32)
Starp lauku un pilsētu teritorijām (%)	26,5	(27,4)	Paredzamais mūža ilgums	74,7	(80,8)
Lauku teritorijās (%)	21,9	(25,1)			
EKONOMIKA UN ĀRĒJIE KONTI					
Kopējais IKP (valsts valūtā, miljardos)	29		Preču un pakalpojumu imports (% no IKP)	59,2	(28,9)
Kopējais IKP (USD, miljardos, pašreizējās cenas un pirktspējas paritāte (PPP))	59	(60 068)	Galvenais eksports (% no kopējā preču eksporta)		
IKP kopējais gada faktiskā pieauguma rādītājs iepriekšējos 5 gados	3,2	(2,3)	Koksne un koka izstrādājumi; kokogles	18,2	
IKP uz vienu iedzīvotāju (1000 USD, pašreizējā PPP)	30,5	(46,2)	Elektroiekārtas, elektroaprīkojums un to detaļas, skaņu ierakstīšanas un atskaņošanas aparātūra, televīzijas attēla un skaņas ierakstīšanas un reproducēšanas aparātūra, to detaļas un piederumi	10,2	
			Kodolreaktori, katli, mehānismi un mehāniskas ierīces, to detaļas	8,0	
Pievienotās vērtības daļas (%)					
Lauksaimniecība	3,9	(1,7)	Galvenais imports (% no kopējā preču importa)		
Rūpniecība, tostarp būvniecība	22,4	(24,9)	Kodolreaktori, katli, mehānismi un mehāniskas ierīces, to detaļas	11,7	
Pakalpojumi	73,7	(73,4)	Elektroiekārtas, elektroaprīkojums un to detaļas, skaņu ierakstīšanas un atskaņošanas aparātūra, televīzijas attēla un skaņas ierakstīšanas un reproducēšanas aparātūra, to detaļas un piederumi	10,2	
Preču un pakalpojumu eksports (% no IKP)	58,6	(29,4)	Minerālais kurināmais, minerāleļļa un destilācijas produkti; bitumenvielas; minerālvaski	9,1	
VALSTS PĀRVALDE					
Procenti no IKP (b))					
Izdevumi	37,8	(40,4)	Izdevumi izglītībai	5,4	(5,1)
Ieņēmumi	36,4	(38,1)	Izdevumi veselības aizsardzībai	3,7	(7,7)
Kopējais finanšu pārāds	48,0	(110,4)	Izdevumi vides aizsardzībai	0,5	(0,5)
Fiskālais līdzsvars	-0,6	-(2,3)	Ar vidi saistīti nodokļi: (% no IKP)	3,8	(1,6)
			(% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem)	12,6	(5,3)
DARBA TIRGUS, PRASMES UN INOVĀCIJA					
Bezdarba līmenis (% no civilā darbaspēka)	8,7	(5,8)	Patenta pieteikumi ar vidi saistītu tehnoloģiju jomā (% no visām tehnoloģijām, vidēji par iepriekšējiem 3 gadiem) (c)	13,2	(9,5)
Sekmīgi iegūta augstākā izglītība 25–64 gadu vecu personu grupā (%)	33,9	(36,9)	Vides pārvaldība	8,0	(4,2)

Kopējie izdevumi par pētniecību un izstrādi, % no IKP	0,5	(2,4)	Ar ūdeni saistītas pielāgošanās tehnoloģijas	0,0	(0,5)
			Klimata pārmaiņu mazināšanas tehnoloģijas	9,7	(7,1)
VIDE					
Enerģijas intensitāte: TPES uz vienu iedzīvotāju (toe/iedz.)	2,4	(4,1)	Autotransporta līdzekļu parks (transportlīdzekļi / 100 iedzīvotāji)	39,5	
TPES uz IKP (toe / 1000 USD, 2010 PPP)	0,1	(0,1)	Ūdens resursu noslodze (ieguve, % no pieejamajiem resursiem)	0,7	(9,7)
Atjaunojamie enerģijas avoti (% no TPES)	40,4	(10,2)	Ūdens ieguve uz vienu iedzīvotāju (m ³ /iedz./gadā)	114	(804)
Oglekļietilpība (ar enerģiju saistītais CO ₂):			Sadzīves atkritumi uz vienu iedzīvotāju (kg/iedz.)	436	(524)
uz vienu iedzīvotāju (t/iedz.)	3,5	(9,0)	Materiālu produktivitāte (USD, 2010 PPP/DMC, kg)	1,1	(2,4)
uz IKP (t / 1000 USD, 2010 PPP)	0,15	(0,24)	Zemes platība (izņemot iekšējos ūdeņus; 1000 km ²)	62	(34 476)
SEG ietilpība (d):			% no aramzemes un ilggadīgajām kultūrām	20,8	(12,0)
uz vienu iedzīvotāju (t/iedz.)	5,7	(12,0)	% no pastāvīgajām pļavām un ganībām	10,2	(22,4)
uz IKP (t / 1000 USD, 2010 PPP)	0,25	(0,31)	% no apmežotās platības	54,0	(31,4)
Gaisa piesārņojuma (PM _{2,5}) vidējā iedarbība uz iedzīvotāju, µg/m ³	14,1	(12,5)	% no citas zemes (apbūves zemes un citas zemes)	15,0	(34,3)

Piezīme. * Nav ņemti vērā rādītāji, kas attiecas uz laiku pirms 2013. gada. a) ESAO vērtība ir vienkāršs pieejamo valstu vidējais rādītājs. b) ESAO vērtība: ja ESAO kopvērtība nav norādīta avota datubāzē, aprēķina vienkāršu ESAO vidējo vērtību no jaunākajiem pieejamajiem datiem. c) Augstvērtīgi izgudrojumi, attiecībā uz kuriem ir pieprasīta patenta tiesību aizsardzība vismaz divās jurisdikcijās. Iepriekšējo 3 gadu vidējā vērtība. d) Izņemot zemes izmantošanā, zemes izmantošanas maiņā un mežsaimniecībā radušās emisijas/piesaiņojumus.

Avots. Aprēķini veikti, pamatojoties uz datiem, kas iegūti no ESAO, IEA/ESAO, Eurostat un Pasaules Bankas datubāzēm.

Kopsavilkums

Latvija ir mērojusi tālu ceļu vides pārvaldības un rezultātu uzlabošanā

Latvijas vides raksturlielumi un iedzīvotāju labklājība kopš 2000. gadu vidus ir ievērojami uzlabojušies apstākļos, kad ir bijusi noturīga ekonomiskā izaugsme un samazinājies iedzīvotāju skaits. Galvenie progresa virzītājspēki ir bijuši Eiropas Savienības (ES) vides *acquis* īstenošana un lielas investīcijas. Tomēr ir jādara vairāk, lai vides jautājumos nodrošinātu tuvināšanos attīstītākām ESAO ekonomikām. Joprojām ir augsts nabadzības, nevienlīdzības un reģionālo atšķirību līmenis. Attīstības plānošanas cikls laikam pēc 2020. gada sniedz iespēju labāk saskaņot vides mērķus ar ekonomikas attīstības mērķiem.

Taču ir jāturpina virzība uz ilgtermiņa mērķu sasniegšanu klimata jomā...

Kopš 2000. gadu vidus siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisijas ir nedaudz samazinājušās, jo ir uzlabojusies energoefektivitāte un palielinājusies atjaunojamo enerģijas avotu izmantošana. Atjaunojamie enerģijas avoti tagad nodrošina 40 % no valsts enerģijas vajadzībām, kas ir viens no augstākajiem rādītājiem ESAO. Koksnes biomasa ir galvenais valsts enerģijas avots, kas atspoguļo bagātīgos mežu resursus. Tomēr lauksaimniecības radīto SEG emisiju īpatsvars ir pieaudzis līdz apmēram ceturtajai daļai no kopējā apjoma, un paredzams, ka šādas emisijas turpinās palielināties, pieaugot lauksaimnieciskajai ražošanai un slāpekļa mēslojuma izmantošanai. Pieaugot mežizstrādes apjomam un mežiem novecojot, samazinās mežu spēja neitralizēt SEG emisijas. Latvija, visticamāk, sasniegs savu 2020. gada SEG mazināšanas mērķi. Taču, lai sasniegtu ilgtermiņa mērķus klimata jomā saskaņā ar Parīzes nolīgumu, būs pilnīgi un savlaicīgi jāīsteno plānotie pasākumi enerģētikas, celtniecības, transporta un rūpniecības nozarēs, kā arī jāveic papildu pasākumi lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarēs. Jānovērtē sinerģija un kompromisi starp biomasas izmantošanu un politikas mērķiem, kas saistīti ar klimatu, gaisa piesārņojumu, ūdeni, zemes izmantošanu un bioloģisko daudzveidību.

... un jākonsolidē tās sasniegumi ūdens resursu apsaimniekošanā un gaisa pārvaldībā

Lielākajai daļai cilvēku ir pieejami labi ūdens un notekūdeņu apsaimniekošanas pakalpojumi, lai gan lauku teritorijās šādu cilvēku īpatsvars ir mazāks. Tomēr ūdens apsaimniekošanas infrastruktūra noveco un nolietojas. Notekūdeņu novadīšana un difūzais piesārņojums no lauksaimniecības arvien vairāk apdraud ūdensobjektus. Gaisa piesārņojums ir ievērojami samazinājies, bet ir jāpastiprina gaisa piesārņojuma kontroles pasākumu īstenošana, jo ap 90 % iedzīvotāju vēl aizvien ir pakļauti tādām smalko cieta daļiņu (PM_{2,5}) līmenim, kas pārsniedz Pasaules Veselības organizācijas noteikto lielumu.

Atkritumu apsaimniekošana un reģenerācija ir uzlabojusies...

Latvijā ir samērā vispusīga atkritumu apsaimniekošanas politika un tiesiskais regulējums. Tā ir paplašinājusi infrastruktūru, kas paredzēta atkritumu pārstrādei, kā arī biogāzes un komposta ražošanai no atkritumiem, taču atkritumu rašanās novēršanai ir pievērsta mazāka uzmanība. Uzlabota dalītā savākšana, ražotāja paplašinātā atbildība un dabas resursu nodoklis

pārstrādājamiem materiāliem un produktiem ir palīdzējis paaugstināt sadzīves atkritumu reģenerācijas līmeni no gandrīz nulles 2000. gadā līdz 30 % 2016. gadā (vai līdz lielākai procentuālai daļai, ja ņem vērā biogāzes reģenerāciju no bioloģiski noārdāmiem atkritumiem). Tomēr dažās atkritumu plūsmās joprojām ir raksturīga zemas vērtības reģenerācija un pārstrāde. Pastāv iespējas uzlabot atkritumu savākšanu un šķirošanu, kā arī ražotāju paplašinātās atbildības sistēmu efektivitāti un pārskatāmību. Efektivitāti ievērojami uzlabotu sadzīves atkritumu dalītās savākšanas sistēmas apvienošana ar sistēmām, kuras nodrošina ražotāju paplašinātās atbildības uzņēmumi.

... bet jādara vairāk, lai virzītos uz aprites ekonomiku

Lai veidotu aprites ekonomikas pamatu, Latvijai ir jāuzlabo atkritumu apsaimniekošana, jāpalielina atkritumu rašanās novēršana un pārstrāde, kā arī jāstiprina ekonomiskie instrumenti. Jo īpaši ir iespējams paaugstināt nodokli par atkritumu apglabāšanu un maksu par sadzīves atkritumiem, kā arī lielākajās pilsētās ieviest maksu par izmesto atkritumu daudzumu ("maksā, kad izmet" sistēma). Inovācijas politikā un uzņēmumiem piešķirtajā atbalstā ir pilnīgi jāņem vērā aprites ekonomikas mērķi. Pārstrādes tirgus var stiprināt, izmantojot sinerģiju ar kaimiņvalstīm. Lai uzlabotu raksturlielumus, būtiska nozīme būs uzlabotai sadarbībai starp ministrijām un ieinteresētajām pusēm, kā arī mehānismiem, ar kuriem valsts līmeņa mērķi tiek novadīti līdz vietējam līmenim.

Plašajam aizsargājamo teritoriju tīklam ir nepieciešama labāka pārvaldība

Latvijā ir liela bioloģiskā daudzveidība. Tās daudzveidīgajās ekosistēmās ietilpst meži (kas klāj aptuveni pusi teritorijas), zālāji, piekrastes apgabali un kūdrāji. Latvija ir pārsniegusi 2020. gada Aiči mērķus attiecībā uz aizsargājamām teritorijām, jo uz vairāk nekā 16 % tās jūras ūdeņu un vairāk nekā 18 % tās sauszemes platības tiek attiecināts kāds no aizsardzības veidiem. Tomēr lielākajai daļai aizsargājamo teritoriju nav apsaimniekošanas plāna, un tām pastāvīgi trūkst cilvēkresursu un finanšu resursu. Vairums dzīvotņu un sugu ir nelabvēlīgos apstākļos zemes izmantošanas maiņas, nepietiekamas savienojamības, lauksaimniecības paplašināšanās, intensīvas resursu izmantošanas un piesārņojuma dēļ. Latvijai ir jāpabeidz ekosistēmu kartēšana un jāizstrādā valsts bioloģiskās daudzveidības stratēģija, lai noteiktu saskaņotu politisko ietvaru, vairotu informētību un mobilizētu resursus savu bioloģiskās daudzveidības politikas mērķu sasniegšanai.

Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu integrēšanai ir jābūt prioritārai, jo īpaši mežsaimniecībā un lauksaimniecībā

Mežsaimniecības un lauksaimniecības nozarēm ir izšķiroša nozīme Latvijas tautsaimniecībā, un tās arvien vairāk apdraud bioloģisko daudzveidību. Aptuveni pusei mežu ir ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikāts, un šis rādītājs ir tuvs ESAO vidējam rādītājam, bet ievērojami zemāks par citu ar mežiem bagātu valstu rādītājiem. Nākamajā mežsaimniecības stratēģijā ir pilnīgi jāintegrē ar bioloģisko daudzveidību saistītie mērķi un jāparedz pietiekami resursi. Bioloģiskajai lauksaimniecībai 2017. gadā tika izmantoti 13,5 % no kopējās lauksaimniecības zemes, kas nav tālu no valsts mērķa 2030. gadam – 15 %. Tomēr atbalsts lauksaimniekiem daļēji ir balstīts uz ražošanas apjomu; tas var veicināt pārprodukciju ar potenciāli nelabvēlīgu ietekmi uz vidi. Ekonomisko un brīvprātīgo līdzekļu plašāka izmantošana palīdzētu uzlabot mežu resursu un lauksaimniecības zemes ilgtspējīgu izmantošanu ārpus aizsargājamām teritorijām.

Lai nodrošinātu virzību uz zaļo izaugsmi, ir nepieciešama efektīvāka atbilstības uzraudzība un izpildes nodrošināšana...

Tiesiskais regulējums ir būtiski uzlabojies atbilstīgi ES vides prasībām. Sabiedrībai ir nodrošināta ērta piekļuve vidi ietekmējošu lēmumu pieņemšanai un plaša piekļuve vides informācijai. Latvija ievēro labu starptautisko praksi, piemērojot standarta vides prasības (vispārējus saistošus noteikumus), lai licencētu darbības ar zemu ietekmi uz vidi. Tomēr ieteicams uzlabot pārbaužu plānošanu, administratīvo izpildi un atbildības režīmu. Kopš 2009. gada galvenokārt resursu trūkuma dēļ ir samazinājies vides pārbaužu skaits. Lai arī tika ieviesta ar risku pamatota pieeja pārbaužu plānošanai, tomēr neatbilstības konstatēšana nav uzlabojusies. Nav skaidru kritēriju samērīgu atbildes pasākumu noteikšanai attiecībā uz neatbilstības gadījumiem, un parasti tiek piemēroti mazi administratīvie naudas sodi.

... iedarbīgāki cenas signāli...

Daudzi ar vidi saistīti nodokļi un nodevas rada ieņēmumus 3,8 % apmērā no IKP, kas ir viens no augstākajiem līmeņiem ESAO. Kopš 2015. gada valdība ir paaugstinājusi vairāku šādu nodokļu likmes un reformējusi transportlīdzekļu aplikšanu ar nodokļiem, lai ņemtu vērā degvielas ekonomiju. Tie ir atzinīgi vērtējami pasākumi. Tomēr kopumā nodokļu likmes ir pārāk zemas, lai efektīvi veicinātu oglekļa mazietilpīgus ieguldījumus un efektīvāku enerģijas, materiālu un dabas resursu izmantošanu. Trīs ceturtdaļām oglekļa dioksīda emisiju, kas rodas, sadegot degvielai, cenas signāls ir zems vai šāda cena nav noteikta vispār. Atbalsts fosilā kurināmā izmantošanai vēl aizvien ir augsts, un tas ir pretrunā energotaupības mērķiem. Latvijai jāturpina samazināt nodokļu atbrīvojumus un paaugstināt enerģijas un oglekļa nodokļa likmes, jālikvidē benzīna/dīzeļdegvielas nodokļu atšķirības un jāuzlabo transportlīdzekļu aplikšana ar nodokļiem un autoceļu lietošanas maksas piemērošana. Šāda pieeja arī palīdzētu palielināt ieņēmumus, kas finansētu Latvijas lielās finansiālās vajadzības, vienlaikus samazinot nodokļu slogu mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem. Mērķorientēti sociālie pabalsti var palīdzēt novērst augstāku nodokļu un cenu nelabvēlīgo ietekmi uz mazaizsargātu personu grupām.

... lielas investīcijas ilgtspējīgā transportā un videi nekaitīgā enerģijā...

Latvija ir efektīvi izmantojusi ES finansējumu, lai uzlabotu ēku siltumefektivitāti un transporta, ūdens apsaimniekošanas un atkritumu apsaimniekošanas infrastruktūru. Tomēr joprojām ir nepieciešami lieli ieguldījumi, jo īpaši, lai nodrošinātu kvalitatīvus pakalpojumus mazapdzīvotos apgabalos. Latvijai ir jāmodernizē transporta infrastruktūra un sabiedriskā transporta pakalpojumi, kas savieno Rīgu ar tās augošo apkārtni. Lai arī ir noticis progress, prioritāte jāpiešķir energoefektivitātes uzlabošanai galvenokārt vecajā dzīvojamajā fondā un apstrādes rūpniecībā. Pārmērīgi dāsna atbalsta sistēma ir veicinājusi biomasas izmantošanu elektroenerģijas un siltuma ražošanā, ļaujot Latvijai sasniegt tās 2020. gada atjaunojamo enerģijas avotu mērķi. Tomēr valstij būtu izdevīga atjaunojamo enerģijas avotu klāsta dažādošana. Šajā nolūkā tai ir jāievieš efektīvāki un pārskatāmāki atbalsta pasākumi, piemēram, piedāvājumu konkursi un iepirkumu izsoles. Kopumā Latvijai ir jāuzlabo publisko izdevumu rentabilitāte, jāsamazina atkarība no ES finansējuma un jānovirza finansiālais atbalsts uzņēmumu ieguldījumiem vides jomā.

... vairāk ekoinovācijas

Pēdējos gados ir pieauguši ieguldījumi ar vidi saistītā pētniecībā un izstrādē, kā arī ir palielinājies vides tehnoloģiju, preču un pakalpojumu tirgus. Tomēr Latvijas izdevumi pētniecībai un izstrādei, kā arī inovācijas spēja lielākajā daļā gadījumu ir pieticīga, un

uzņēmumu ieguldījumi vides jomā ir samazinājušies. Ir jādarā vairāk, lai stimulētu pieprasījumu pēc videi nekaitīgiem produktiem un pakalpojumiem, tostarp, izmantojot zaļo publisko iepirkumu, tirgus stimulus un informētības vairošanas pasākumus. Turpmāki ieguldījumi izglītībā un inovācijā palīdzētu dažādot ekonomiku attiecībā uz precēm un pasākumiem ar augstāku tehnoloģisko saturu, vienlaikus samazinot paļaušanos uz tādu produktu eksportu, kuru ražošanā tiek galvenokārt izmantoti dabas resursi, piemēram, koksnes un pārtikas produktu eksportu.

Novērtējums un ieteikumi

Novērtējumā un ieteikumos ir izklāstīti galvenie ESAO Vides raksturlielumu pārskata par Latviju konstatējumi un sniegti 46 ieteikumi, lai palīdzētu valstij turpināt virzību uz vides politikas mērķu sasniegšanu un starptautisko saistību izpildi. ESAO Vides raksturlielumu darba grupa izskatīja un apstiprināja novērtējumu un ieteikumus sanāksmē 2019. gada 24. aprīlī.

Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

1. Vides raksturlielumi. Tendences un nesenā attīstība

Latvijas mazā, atvērtā tirgus ekonomika ir nepārtraukti augusi kopš 2010. gada, pēc atgūšanās no pasaules ekonomiskās krīzes. Tā ir sasniegusi progresu saistībā ar ienākumu pieaugumu uz vienu iedzīvotāju un citiem labklājības rādītājiem, lai gan ienākumu līmenis joprojām ir krietni zemāks par ienākumu līmeni daudzās citās ESAO ekonomikās. Nabadzība un ienākumu nevienlīdzība, reģionālās atšķirības, sabiedrības novecošana un iedzīvotāju skaita samazināšanās kavē attīstītāku ekonomiku panākšanu.

Vide ir svarīgs ekonomiskais aktīvs, lai arī Latvijā ir ierobežoti derīgo izrakteņu krājumi un ierobežoti neatjaunojamie resursi. Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība Latvijā veido lielāku pievienotās vērtības daļu nekā lielākajā daļā citu ESAO Eiropas valstu. Dabas resursus patērējoši produkti (koka izstrādājumi un papīrs, lauksaimniecības un pārtikas produkti) veido 40 % no kopējā preču eksporta. Tā kā vairāk nekā pusi Latvijas teritorijas klāj meži, Latvija ir viena no pasaules vadošajām koksnes granulu eksportētājām, un koksnes biomasa ir galvenais valsts enerģijas avots. Latvijas meži, mitrāji un jūras piekraste ir dziļi iesakņojušies tās kultūras identitātē un ik gadu piesaista arvien lielāku tūristu skaitu.

Latvija ir sasniegusi noteiktu progresu ekonomiskās izaugsmes atsaistīšanā no vides apdraudējumiem, piemēram, no siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisijām un lielākās daļas gaisa piesārņotāju. Īstenojot Eiropas Savienības (ES) vides *acquis* un veicot ES finansētos ieguldījumus, ir uzlabojušies vides raksturlielumi tādās jomās kā mājokļu energoefektivitāte, notekūdeņu attīrīšana un atkritumu apsaimniekošana. Tomēr ir jādara vairāk, un mērķi vides jomā ir labāk jāsaplūst ar ekonomikas attīstības mērķiem. Daži vides apdraudējumi, visticamāk, turpinās pastāvēt līdz ar noturīgu ekonomikas izaugsmi un ienākumu līmeņa paaugstināšanos. Tie ir SEG un gaisa piesārņotāju emisijas, materiālu izmantošana un atkritumu rašanās (4. sadaļa); barības vielu nonākšana jūrā, kā arī dzīvotņu un sugu apdraudējums (5. sadaļa).

Enerģētikas nozarei ir izšķiroša nozīme Latvijas tautsaimniecības dekarbonizācijā.

Atjaunojamie enerģijas avoti nodrošina lielu un pieaugošu daļu no Latvijas enerģijas vajadzībām.

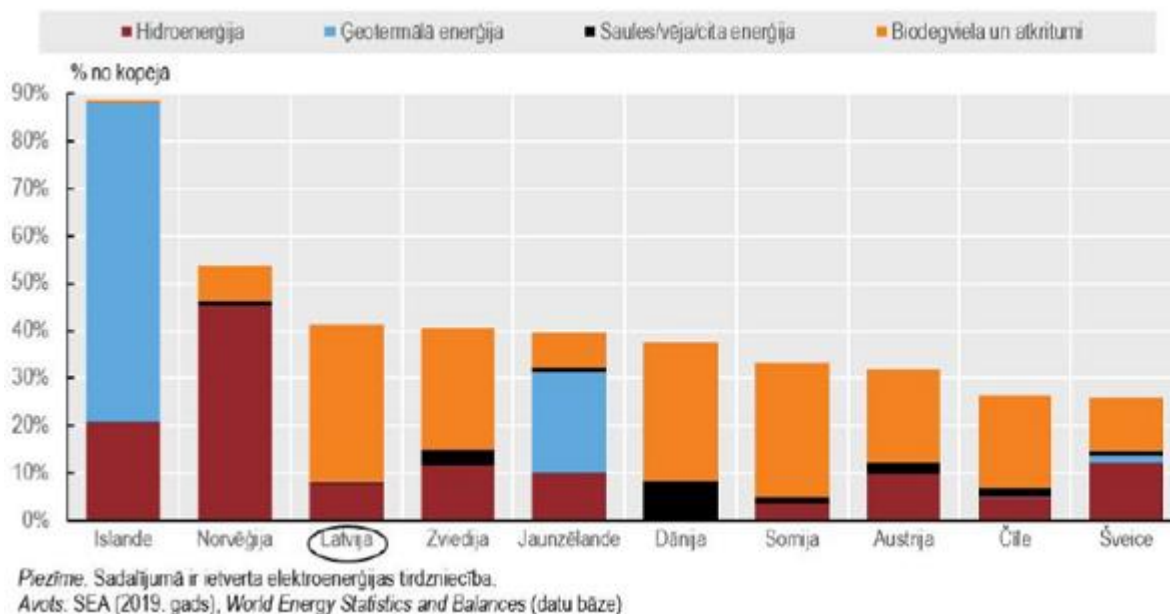
Atjaunojamie enerģijas avoti veido 40 % no valsts primārās energoapgādes un vairāk nekā pusi no saražotās elektroenerģijas, kas vidēji ir viens no augstākajiem rādītājiem ESAO (1. attēls). Galvenais atjaunojamais enerģijas avots ir cietie biokurināmie (koksnes granulas, kokskaidas, kokogles, koksnes pārstrādes atliekas un atlikumi, kā arī salmi). Tā veido trešdaļu no energoresursu struktūras, kas ir augstākais rādītājs ES. Hidroenerģija ir otrs galvenais atjaunojamais enerģijas avots, kas nodrošina lielāko daļu valsts elektroenerģijas. Vēja un saules elektroenerģijas ražošana joprojām ir neliela, lai arī pastāv labs tās ražošanas potenciāls (*Lindroos* un citi, 2018. gads). Fosilais kurināmais, galvenokārt dabasgāze un nafta, nodrošina atlikušās enerģijas vajadzības.

Pēdējā desmitgadē ir palielinājies atjaunojamo enerģijas avotu īpatsvars energoresursu struktūrā. Dāsnā garantēto tarifu sistēma ir veicinājusi cieto biokurināmo izmantošanu koģenerācijas (*CHP*) stacijās (3. sadaļa). Tas ir ļāvis Latvijai sasniegt tās kopējo ES 2020. gada atjaunojamās enerģijas mērķi un pārsniegt orientējošo mērķi apkures un dzesēšanas nozarē. Tomēr, lai sasniegtu orientējošo atjaunojamās elektroenerģijas mērķi, ir vajadzīga papildu elektroenerģijas ražošana. Atjaunojamie enerģijas avoti nodrošina mazāk par 3 % no transporta degvielas patēriņa, kas ievērojami atpaliek no ES 2020. gada mērķa – 10 % (3. sadaļa). Ņemot

vērā cieta biokurināmo un šķidro biodegvielu pašreizējo un paredzamo pieaugošo nozīmi, Latvijai jāidentificē un jānovērtē sinerģija un kompromisi starp turpmāku biodegvielas ražošanas un izmantošanas attīstību un politikas mērķiem, kas ir saistīti ar klimatu, gaisa piesārņojumu, ūdeni, zemes izmantošanu un bioloģisko daudzveidību.

1. attēls. Latvija ir viena no ESAO vadošajām valstīm atjaunojamo enerģijas avotu izmantošanā

Atjaunojamo enerģijas avotu īpatsvars primārajā energoapgādē, 10 ESAO valstis ar augstākajiem rādītājiem, 2017. gads

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Enerģijas intensitāte ir samazinājusies, taču pastāv lielu enerģijas ietaupījumu iespējas.

No 2005. gada līdz 2016. gadam kopējais enerģijas gala patēriņš samazinājās par 7 %, lai arī lielākajā minētā laikposma daļā pastāvēja noturīga ekonomiskā izaugsme. Rezultātā tautsaimniecības galīgā enerģijas intensitāte samazinājās, taču tā joprojām pārsniedz ESAO vidējo rādītāju. Latvijai ir jāierobežo pieaugošais enerģijas patēriņš lauksaimniecības, rūpniecības un transporta nozarē, kā arī lielais enerģijas patēriņš ēkās, lai sasniegtu 2020. gada enerģijas intensitātes un enerģijas ietaupījuma mērķus, kas ir noteikti Valsts energoefektivitātes rīcības plānā.

Galvenais enerģijas patērētājs ir māsaimniecību sektors, un tas veido 30 % no kopējā enerģijas patēriņa, pārsniedzot ESAO vidējo rādītāju (2. attēls). Lai arī enerģijas patēriņš dzīvojamajās mājās samazinās, ēku sektoram joprojām piemīt zema energoefektivitāte. Joprojām pastāv vairāki šķēršļi, kas apgrūtina ieguldījumu veikšanu ēku energoefektivitātes uzlabošanā; turklāt ieguldījumi rūpniecības energoefektivitātes uzlabošanā ir nepietiekami (3. sadaļa).

Transports (jo īpaši autotransports) ir otrs lielākais enerģijas patērētājs, galvenais SEG emisiju avots un nozīmīgs gaisa piesārņotāju avots (2. attēls). Latvijas autoparks galvenokārt ir vecāks

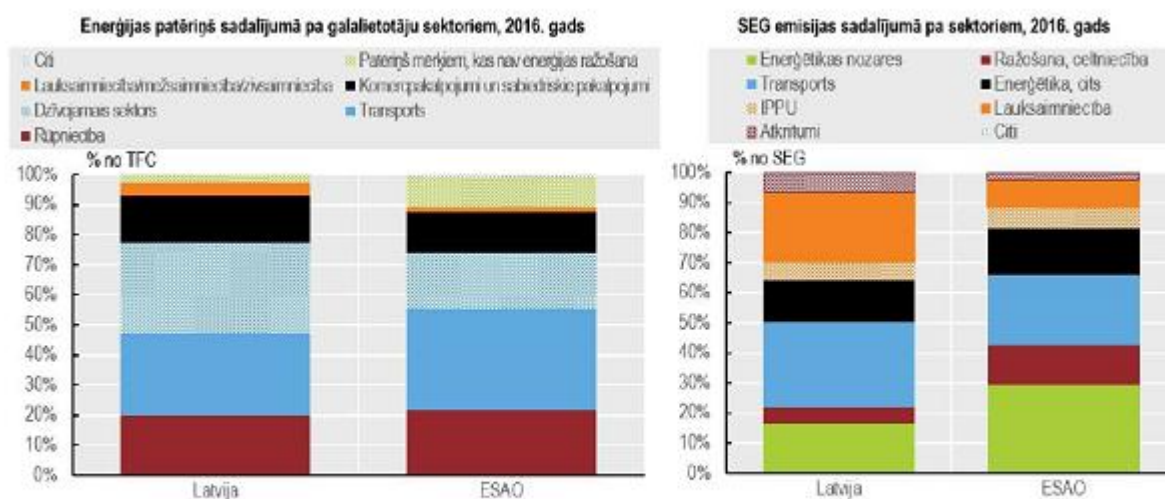
par desmit gadiem un tiek ekspluatēts, izmantojot dīzeļdegvielu, savukārt jaunas automašīnas ir oglekļietilpīgas. Autoparks palielinās, lai arī iedzīvotāju skaits samazinās. Šī tendence ir saistīta ar pieaugošo ienākumu līmeni apvienojumā ar suburbanizāciju un zemo iedzīvotāju blīvumu lauku teritorijās, kas kavē efektīvu sabiedriskā transporta pakalpojumu attīstību (3. sadaļa).

Latvijai ir jāturpina centieni ierobežot SEG emisijas.

SEG emisijas ir atsaistītas no ekonomiskās izaugsmes.

Latvijas tautsaimniecības SEG emisiju intensitāte kopš 2010. gada ir samazinājusies. Tā ir saglabājusies krietni zem ESAO vidējā rādītāja, pateicoties pakāpeniskai pārejai no fosilā kurināmā (galvenokārt dabasgāzes) uz biomasas izmantošanu siltuma un elektroenerģijas ražošanai, uzlabotai energoefektivitātei, mazai rūpnieciskajai bāzei un joprojām relatīvi zemiem ienākumiem. Pēc tam, kad 2000. gados SEG emisiju rādītāju attīstība lielā mērā sekoja ekonomiskajam ciklam, no 2010. gada SEG emisijas ir samazinājušās, un kopš 2013. gada tās ir stabilizējušās noturīgas ekonomiskās izaugsmes apstākļos. Kopumā kopējās SEG emisijas kopš 2005. gada ir nedaudz samazinājušās (par 1,3 %).

2. attēls. Latvijai ir specifiski enerģijas patēriņa un SEG emisiju profili

Piezīme. TFC = kopejais finansiālais patēriņš; SEG = siltumnicefektu gāzu emisijas; IPPU = rūpniecības procesi un produkta izmantošana.
 Avots: SEA (2019. gads), World Energy Statistics and Balances (datu bāze), ESAO (2019. gads), "Air and climate. Greenhouse gas emissions by source", OECD Environmental Statistics (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

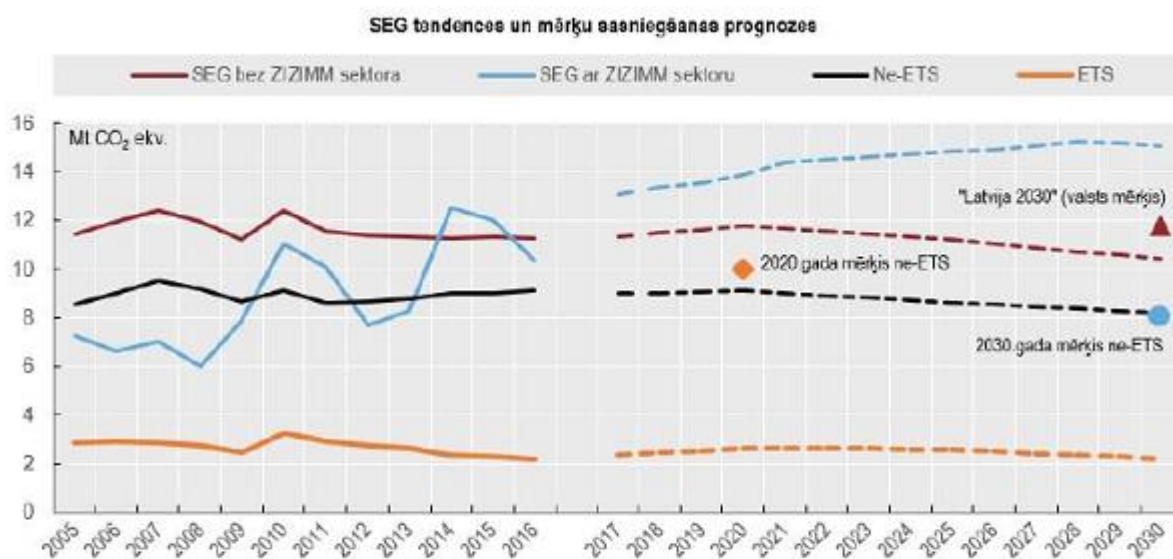
Līdz ar to Latvija ir gatava sasniegt ES Kopīgo centienu lēmumā noteikto 2020. gada mērķi, proti, ierobežot SEG emisiju pieaugumu līdz 17 % no 2005. gada līmeņa (3. attēls). Minētais mērķis attiecas uz emisijām sektoros, kas neietilpst ES emisijas kvotu tirdzniecības sistēmā (ES ETS), galvenokārt uz transporta, lauksaimniecības, ēku, mazo rūpniecisko iekārtu un atkritumu radītajām emisijām. ES emisijas kvotu tirdzniecības sistēma ir attiecināma tikai aptuveni uz piekto daļu no Latvijas emisiju apjoma, t. i., uz emisijām no lielām spēkstacijām, energoietilpīgākajām rūpnieciskajām iekārtām un aviācijas. Šis nelielais īpatsvars norāda uz to, ka Latvijā lielu emisiju daļu rada transports (28 %) un lauksaimniecība (24 %) un ka enerģijas ražošanā un rūpniecības enerģijas patēriņā radītās emisijas ir zemākas par vidējiem rādītājiem (2. attēls). Tāpēc lielākā daļa valsts emisiju mazināšanas pasākumu ir atkarīga no valsts politikas lauksaimniecības nozarē, mājsaimniecību sektorā un transporta nozarē.

Latvijai ir jāievēro plānotie pasākumi, lai sasniegtu ilgtermiņa mērķus klimata jomā.

Prognozēts, ka līdz 2030. gadam SEG emisijas, izņemot zemes izmantošanas, zemes izmantošanas maiņas un mežsaimniecības (ZIZIMM) sektoru, samazināsies par 9 % zem 2005. gada līmeņa. Tiek prognozēta elektroenerģijas un siltuma ražošanas nozarē, transporta nozarē, mājsaimniecību sektorā un komerciālajā sektorā radīto emisiju samazināšanās. Lai šīs prognozes tiktu īstenotas, Latvijai ir būtiski pilnīgi ieviest plānotos pasākumus, lai veicinātu pāreju uz atjaunojamiem enerģijas avotiem un uzlabotu ēku un rūpniecības energoefektivitāti. Paredzams, ka ekoloģiskāku transportlīdzekļu tehnoloģiju un alternatīvu autodegvielu ieviešana mazinās ar pieaugošajiem kravas un pasažieru pārvadājumiem saistītās SEG emisijas (LVĢMC un VARAM, 2019. gads).

Tomēr paredzams, ka lauksaimniecības radītās emisijas turpinās palielināties līdz ar lauksaimniecības zemes paplašināšanu, organiski bagātas augsnes kultivēšanu, ražošanas apjoma un mājlopu skaita pieaugumu, kā arī ar slāpekļa mēslojuma pieaugošu izmantošanu (LVĢMC un VARAM, 2019. gads). Tiek prognozēts, ka lauksaimniecība 2030. gadā radīs 30 % no SEG emisijām, pieaugums daļēji tiks kompensēts ar samazinājumu citos ES ETS sistēmā neietilpstošos sektoros. Kopumā prognozes liecina, ka līdz 2030. gadam ES ETS sistēmā neietilpstošās emisijas samazināsies par 4,4 % no 2005. gada rādītāja un Latvija nespēs sasniegt noteikto 2030. gada mērķi, proti, emisiju samazinājumu 6 % apmērā (3. attēls).

3. attēls. Latvija, visticamāk, sasniegs savu 2020. gada SEG mazināšanas mērķi, taču ne 2030. gada mērķi

Piezīme. Punktētās līnijas norāda valsts prognozes, piemērojot līdzšinējos pasākumus. "Latvija 2030" (valsts mērķis) ir minēts Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam noteiktais mērķis, kas paredz, ka SEG emisijas apjomam, neieskaitot ZIZIMM sektoru, ir jābūt par 45 % mazākam par 1990. gada līmeni. Saskaņā ar 2020. gada mērķi ES ETS sistēmā neietilpstošās emisijas drīkst par 17 % pārsniegt to 2005. gada līmeni. Saskaņā ar 2030. gada mērķi ES ETS sistēmā neietilpstošajām emisijām jābūt par 6 % zemākām par to 2005. gada līmeni, izmantojot iespējas, ko sniedz piekļuve ETS kvotām, un uz zemes izmantošanas sektora rēķina.
Avots: VARAM un LVĢMC (2019. gads), "National projections of greenhouse gas emissions and removals", iesniegts Eiropas Komisijai saskaņā ar Komisijas Īstenošanas regulu (ES) Nr. 749/2014 (2014. gada 30. jūnijs).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Prognozēts, ka kopā ar ZIZIMM sektoru SEG emisiju kopējais apjoms 2030. gadā būs divreiz

augstāks par 2005. gada līmeni (3. attēls). Kopš 2005. gada ZIZIMM sektora oglekļa piesaistes spēja ir ievērojami samazinājusies. Šis sektors 2014. gadā pirmo reizi kļuva par SEG neto emisiju avotu. Pastiprināta mežizstrāde, meža novecošana un zālāju pārvēršana par aramzemi turpinās samazināt SEG piesaistīšanas spēju.

Latvija gatavo Nacionālo enerģētikas un klimata plānu 2021.–2030. gadam atbilstoši ES prasībām un Oglekļa mazietilpīgas attīstības stratēģiju 2050. gadam, kā to paredz Parīzes nolīgums. Stratēģijas projekts, kuru paredzēts apstiprināt līdz 2019. gada beigām, paredz līdz 2050. gadam samazināt SEG emisijas par 80 % no 1990. gada līmeņa. Stratēģija ir jāintegrē attīstības plānošanas sistēmā, kas attiecas uz to pašu laika posmu (3. sadaļa). Ņemot vērā lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares būtisko ietekmi uz ekonomikas attīstību un vidi Latvijā, jebkurā klimata pārmaiņu mazināšanas plānā vai stratēģijā ir jāiekļauj šo nozaru radīto SEG emisiju mazināšanas risinājumu analīze, ņemot vērā ekonomiskos, sociālos un vides apsvērumus. Risinājumi ietvertu cenas signālu izlīdzināšanu, atceļot netiešos atbalsta pasākumus lauksaimniecībai un biomasas ražošanai un izmantošanai (3. sadaļa). Ilgtermiņa klimata pārmaiņu mazināšanas stratēģija jāizstrādā, pamatojoties uz kvantitatīvu novērtējumu par valstī ražotas biodegvielas izmantošanas labvēlīgo un nelabvēlīgo ietekmi uz klimata pārmaiņu mazināšanu un vidi salīdzinājumā ar citu enerģijas avotu ietekmi.

Pielāgošanās klimata pārmaiņām plānošana ir agrīnā fāzē.

Latviju skar klimata pārmaiņas, kas izpaužas kā augstāka vidējā gada temperatūra, nokrišņu intensitātes un biežuma pieaugums. Piemēram, ilgstošas intensīvas lietusgāzes izraisīja ievērojamu teritoriju applūšanu no 2017. gada augusta līdz oktobrim. Valdība 2018. gadā izstrādāja pielāgošanās klimata pārmaiņām plāna projektu laika posmam līdz 2030. gadam. Pēc tā pieņemšanas būs rūpīgi jāuzrauga tā īstenošana, lai nodrošinātu, ka pasākumi tiek īstenoti un tos var pielāgot, tiklīdz kļūst pieejama jauna informācija. Sektoru, kas atzīti par īpaši jutīgiem pret klimata pārmaiņām, ir bioloģiskā daudzveidība un ekosistēmu pakalpojumi, mežsaimniecība un lauksaimniecība, tūrisms un ainavu plānošana, veselība un labklājība, celtniecība un infrastruktūras plānošana, kā arī civilā aizsardzība un ārkārtas situāciju plānošana. Latvija 2018. gadā veica grozījumus normatīvajos aktos par ietekmes uz vidi novērtējumu (IVN), lai noteiktu pienākumu novērtēt klimata pārmaiņu ietekmi uz attīstības projektiem.

Gaisa piesārņojums ir samazinājies, taču tā ietekme uz veselību joprojām pastāv.

Kopš 2005. gada ir notikusi galveno gaisa piesārņotāju emisiju pilnīga atdalīšana no IKP pieauguma. Emisiju gaisā samazināšanos veicināja enerģētiskās koksnes izmantošanas samazināšanās personīgās apkures ietaisēs un stingrāku transportlīdzekļu standartu noteikšana. Latvija ir izpildījusi savus 2010. gada mērķus, kas ir noteikti ES Valstij noteikto maksimāli pieļaujamo emisiju direktīvā attiecībā uz sēra oksīdiem (SO_x), slāpekļa oksīdiem (NO_x), amonjaku un gaistošiem organiskajiem savienojumiem, izņemot metānu. Tomēr būs vajadzīgi papildu pasākumi, lai sasniegtu 2020. gada un 2030. gada mērķus attiecībā uz NO_x un amonjaku, kā arī 2030. gada mērķi attiecībā uz smalkajām cietajām daļiņām (PM_{2.5}). Amonjaka emisijas ir palielinājušās, pieaugot mēslošanas līdzekļu izmantošanai (ESAO, 2019a). Emisiju standartu stingra piemērošana, labāko pieejamo tehnisko paņēmienu plašāka izmantošana un augstākas nodokļu likmes attiecībā uz emisijām gaisā var palīdzēt sasniegt emisiju gaisā mērķlielumus (3. sadaļa).

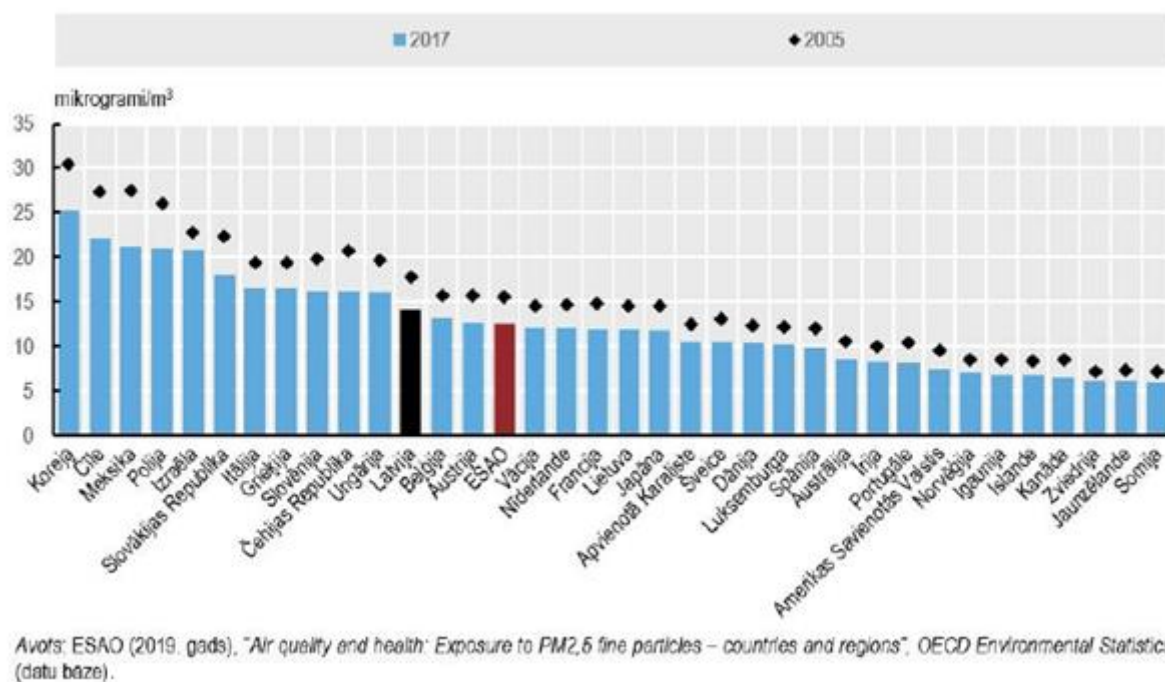
Pēdējā desmitgadē ir uzlabojusies gaisa kvalitāte. Slāpekļa dioksīda un ozona koncentrācijas līmenis ir zemāks nekā lielākajā daļā citu ES valstu. PM_{2.5} vidējā iedarbība uz iedzīvotāju ir

samazinājusies, taču Latvijas iedzīvotāji ir pakļauti augstākai vidējai PM_{2,5} koncentrācijai nekā iedzīvotāji vairumā citu ESAO valstu (4. attēls). Gandrīz 90 % iedzīvotāju ir pakļauti PM_{2,5} līmeņiem, kas pārsniedz Pasaules Veselības organizācijas ieteikto vērtību – 10 µg/m³. Reaģējot uz PM₁₀ un NO_x robežvērtību pārsniegumu, Rīgas pašvaldība īstenoja vairākas gaisa kvalitātes rīcības programmas, no kurām jaunākā ir paredzēta 2016.–2020. gadam, lai risinātu jautājumu par transportlīdzekļu ekspluatācijā un rūpnieciskajā darbībā radītajām emisijām. Jāpaplašina un jāmodernizē gaisa kvalitātes monitoringa tīkls.

Latvijas iedzīvotāji ir neaizsargāti pret gaisa piesārņojuma ietekmi uz veselību šādu iemeslu kopuma dēļ: salīdzinoši sliktais veselības stāvoklis, novecošana, pastāvošie riska faktori (piemēram, smēķēšana, alkohola patēriņš, aptaukošanās) un nevienmērīga pieejamība kvalitatīvai veselības aprūpei (ESAO, 2016a). Latvijā ar ārpustelpu PM_{2,5} iedarbību saistītā augstā aprēķinātā mirstība un sociālie izdevumi ir skaidrojami ar šo faktoru kombināciju, un tiek lēsti 600 priekšlaicīgas nāves gadījumu uz vienu miljonu iedzīvotāju, kas vairāk nekā divas reizes pārsniedz ESAO vidējo rādītāju. Ar PM_{2,5} piesārņojumu saistītie sociālie izdevumi ir samazinājušies, bet joprojām tiek lēsts, ka tie ir 6,9 % no IKP, kas ir otrs augstākais rādītājs ESAO (ESAO, 2019b).

4. attēls. Salīdzinājumā ar citām valstīm pastāv augsta PM_{2,5} koncentrācija

PM_{2,5} vidējā iedarbība uz iedzīvotāju, ESAO valstis, 2005. un 2017. gads

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Ir iespējama materiālu produktivitātes un atkritumu reģenerācijas turpmāka uzlabošana.

Iekšzemes materiālu produktivitāte (IKP uz vienu iekšzemes materiālu patēriņa vienību) no 2005. gada līdz 2016. gadam uzlabojās par 29 %, lai arī sākotnējais līmenis bija zems; tas

joprojām ir divreiz mazāks par ESAO vidējo rādītāju. Materiālu klāstā dominē biomasas, atspoguļojot valsts lielo kokapstrādes nozari un biomasas kā enerģijas avota izmantošanu.

Atkritumu apsaimniekošana ir problemātiska. No 2004. gada līdz 2016. gadam radīto atkritumu daudzums ir palielinājies vairāk nekā divas reizes, un šo pieaugumu ir veicinājusi ekonomikas attīstība un nepietiekami stimuli īstenot preventīvus pasākumus. Sadzīves atkritumu daudzums uz vienu iedzīvotāju palielinājās par 28 %, un arī atkritumu reģenerācijas līmenis ir palielinājies no 5 % 2005. gadā līdz aptuveni 30 % 2016. gadā vai 45 %, ja ņem vērā bioloģiski noārdāmo atkritumu reģenerāciju biogāzes ražošanai. Šādu attīstību veicināja atkritumu poligonu maksas palielināšanās, dalīta atkritumu savākšana un ražotāju paplašinātās atbildības programmas, kā arī ES finansiālais atbalsts. Tomēr atkritumu poligoni joprojām tiek izmantoti vairāk nekā daudzās citās ESAO valstīs (4. sadaļa).

Nepieciešami stingrāki pasākumi aizsargājamajās teritorijās un ārpus tām.

Meži, zālāji un mitrāji, kā arī lauksaimniecības zeme, ir mājas bagātīgai bioloģiskajai daudzveidībai un ekosistēmām. Lai Latvija saglabātu savu dzīves līmeni, tai ir ievērojami jāpastiprina centieni samazināt apdraudējumus, ko rada intensīva resursu izmantošana, zemes izmantošanas maiņa, sadrumstalotība, piesārņojums un lauksaimniecības izvēršana. Latvija ir pārsniegusi 2020. gada Aiči mērķus attiecībā uz sauszemes un jūras aizsargājamām teritorijām, taču lielākā daļa dzīvotņu un sugu ir nelabvēlīgos apstākļos. Papildu apsaimniekošanas plānu izstrāde un īstenošana aizsargājamajās teritorijās apvienojumā ar atbilstošiem bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas risinājumiem ārpus aizsargājamajām teritorijām varētu būt efektīvs veids, kā apturēt bioloģiskās daudzveidības izzušanu (5. sadaļa).

Steidzami nepieciešami papildu pasākumi laba vides stāvokļa nodrošināšanai atbilstoši Jūras stratēģijas pamatdirektīvai. Latvijas jūras ūdeņus ietekmē piesārņojums ar barības vielām un eitrofikācija, bīstamu vielu ieplūšana, invazīvas sugas un jūras atkritumi (EK, 2017a; EK, 2019), kas apdraud jūras bioloģisko daudzveidību. Dažu komerciālo zivju krājumi Baltijas jūrā ir samazinājušies vai ir izsmelti (5. sadaļa).

Ūdens pakalpojumi ir uzlabojušies, taču ir liels ūdensobjektu apdraudējums.

Lai arī ir pieejami bagātīgi ūdens resursi, ir apdraudēta to kvalitāte.

Latvijai ir ievērojami ūdens resursi un zems ūdens ieguves līmenis uz vienu iedzīvotāju, kas turpina pazemināties. Tai ir upju baseinu apsaimniekošanas plāni (UBAP) četriem upju baseinu apgabaliem (Daugava, Lielupe, Venta un Gauja). Otrā cikla UBAP liecina par to, ka ūdensobjektu ekoloģiskās kvalitātes rādītāji ir zemāki par ES vidējiem rādītājiem.¹ Tikai aptuveni 20 % identificēto virszemes ūdensobjektu ir ļoti labi vai labi ekoloģiskās kvalitātes rādītāji, un aptuveni 20 % ir slikti vai ļoti slikti ekoloģiskās kvalitātes rādītāji. Lielākajai daļai virszemes ūdensobjektu joprojām nav zināmi ķīmiskās kvalitātes rādītāji.

Galveno apdraudējumu ūdensobjektiem rada difūzais piesārņojums no lauksaimniecības, punktveida piesārņojums un morfoloģiskas izmaiņas. Slāpekļa mēslojuma izmantošanas pieauguma dēļ ir palielinājies slāpekļa pārpalikums (lai arī no relatīvi zema līmeņa), kas var

¹ “Ekoloģiskās kvalitātes rādītāji vai potenciāls” ir virszemes ūdeņu ekosistēmu, tostarp upju, ezeru, pārejas ūdeņu un piekrastes ūdeņu, struktūras un darbības kvalitātes novērtējums. Tas parāda piesārņojuma ietekmi un dzīvotņu degradāciju. Ekoloģiskās kvalitātes rādītāji ir noteikti, pamatojoties uz bioloģiskās kvalitātes elementiem un tos apstiprinošajiem fizikāli ķīmiskās un hidromorfoloģiskās kvalitātes elementiem.

ietekmēt ūdens un augsnes kvalitāti.

Vairāk cilvēkiem ir pieejami kvalitatīvi ūdens pakalpojumi.

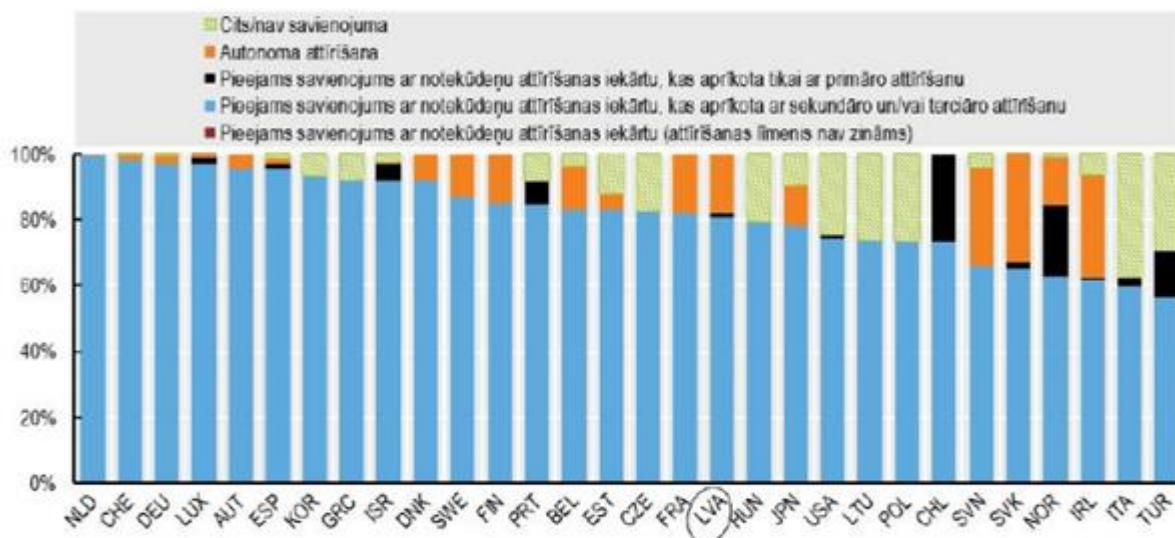
Publiskie ieguldījumi, kurus lielākoties ir finansējusi Eiropas Savienība, ir palīdzējuši uzlabot ūdens infrastruktūru un paplašināt piekļuvi ūdens un notekūdeņu apsaimniekošanas pakalpojumiem. Ar notekūdeņu attīrīšanas iekārtām savienoto iedzīvotāju īpatsvars 2017. gadā sasniedza gandrīz 82 %; lielākajai daļai no tiem ir pieejama terciārā apstrāde. Savienojumu līmenis ir mazāks nekā daudzās citās ESAO valstīs (5. attēls), jo ir augstas izmaksas par mazapdzīvotu teritoriju pievienošanu tīklam, kas samazina tarifu pieejamību. Latvija ir sasniegusi labu atbilstību Padomes direktīvai par komunālo notekūdeņu attīrīšanu, kas ir palīdzējis uzlabot ūdens kvalitāti peldvietās: gandrīz visās peldvietās ir izcilas vai labas kvalitātes ūdens. Tomēr daļa notekūdeņu 14 aglomerācijās tiek apstrādāta, izmantojot autonomas sistēmas, kas var nebūt piemērotas vides aizsardzības mērķu sasniegšanai (EK, 2019. gads). Liels daudzums dūņu tiek uzglabāts pagaidu uzglabāšanas vietās.

Kopumā dzeramā ūdens kvalitāte laika gaitā ir uzlabojusies, taču tā atšķiras atkarībā no tā, vai dzeramais ūdens ir iegūts no lielām vai mazām ūdensapgādes sistēmām. 30 lielās ūdens apgādes sistēmas, kas nodrošina aptuveni 60 % iedzīvotāju, uzrādīja ļoti augsta līmeņa atbilstību visiem ES Direktīvas par dzeramo ūdeni parametriem. Mazas ūdens apgādes sistēmas nodrošina zemāka līmeņa atbilstību ķīmiskajiem parametriem, ko galvenokārt nosaka dabīgā augstā dzelzs koncentrācija un augstās ieguldījumu izmaksas, kas nepieciešamas dzelzs atdalīšanai.

Joprojām ir augsta nepieciešamība pēc ieguldījumiem. Ūdens pakalpojumu infrastruktūra noveco un kopumā ir sliktā stāvoklī. Notekūdeņu savākšanas un ūdensapgādes sistēmās bieži vien rodas noplūdes, infiltrācija un pārrāvumi. Pašvaldības ir atbildīgas par ūdens pakalpojumu sniegšanu, izmantojot pašvaldībai piederošu komunālo saimniecību, taču tās saskaras ar ievērojamiem finansiāliem ierobežojumiem. Ūdensapgādes jomā ir nepieciešami novatoriskāki un ilgtspējīgāki finansēšanas risinājumi.

5. attēls. Lielākajai iedzīvotāju daļai ir pieejama moderna notekūdeņu attīrīšana

Tādu iedzīvotāju procentuālā daļa, kam ir pieejams savienojums ar komunālajām notekūdeņu attīrīšanas iekārtām, 2017. gads

Piezīme: 2017. gads vai gads, par kuru pieejama jaunākā informācija (ne senāks par 2013. gadu). Dati par Latviju attiecas uz 2017. gadu. Kategorijā "cits" ietilpst savienojums bez attīrīšanas, savienojuma nepieejamība vai autonoma attīrīšana (gadījumos, kad nav pieejami dati par autonomu attīrīšanu).

Avots: ESAO (2019. gads), "Water: Wastewater treatment", OECD Environment Statistics (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

1. ierāmējums. Ieteikumi attiecībā uz klimata, gaisa un ūdens pārvaldību

Klimata pārmaiņu mazināšana un pielāgošanās to ietekmei

- Nodrošināt, ka jebkura jauna klimata pārmaiņu mazināšanas stratēģija atbilst izmaksu ziņā efektīvai virzībai uz to, lai Latvija līdz 2050. gadam kļūtu par valsti, kurā neto SEG emisijas ir vienādas ar nulli; organizēt šo pāreju saskaņā ar plānu, kurā ir noteikts katras tautsaimniecības nozares paredzamais ieguldījums emisiju samazināšanā valstī, un pakāpeniski noteikt stingrākus mērķus.
- Uzlabot zināšanu bāzi par pieejamajām samazināšanas iespējām, jo īpaši lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarēs, un to izmaksām un kompromisiem, pamatojoties uz ticamiem sociālekonomiskajiem un vides rādītājiem; noteikt un kvantitatīvi novērtēt vietējā ražojuma biodegvielas izmantošanas labvēlīgo un nelabvēlīgo ietekmi uz klimata pārmaiņu mazināšanu un vidi, salīdzinot to ar citiem enerģijas avotiem.
- Pieņemt nacionālā plāna projektu par pielāgošanos klimata pārmaiņām līdz 2030. gadam un uzraudzīt tā īstenošanu; nodrošināt atbilstību normatīvo aktu prasībai ņemt vērā klimata pārmaiņu ietekmi un noturību IVN procedūrās; palīdzēt pašvaldībām integrēt pielāgošanos klimata pārmaiņām savos zemes izmantošanas un attīstības plānos.

Gaisa kvalitātes uzlabošana

- Uzlabot un paplašināt gaisa kvalitātes monitoringa tīklu; veicināt labāko pieejamo tehnisko paņēmieni ieviešanu mājsaimniecību, transporta, rūpniecības un enerģētikas nozarēs un stingri nodrošināt atbilstību emisiju standartiem; integrēt gaisa kvalitātes mērķus un pasākumus klimata, enerģētikas, transporta, lauksaimniecības un nodokļu politikā un plānos, lai samazinātu PM_{2,5}, NO_x un amonjaka emisijas.
- Pastiprināt pašreizējās gaisa kvalitātes rīcības programmas īstenošanu Rīgas aglomerācijā, lai samazinātu emisijas no transportlīdzekļiem, rūpniecības iekārtām un mājsaimniecībām; atjaunināt programmu, lai ieviestu papildu pasākumus laika posmam pēc 2020. gada; apsvērt mazemisijas zonu izveidi, vienlaikus nodrošinot atbilstošus sabiedriskā transporta pakalpojumus.

Nodrošināt labu ūdens kvalitāti un pakalpojumus

- Uzlabot ūdensobjektu kvalitātes monitoringu un novērtēšanu; apzināt vides apdraudējumus un iespējamus riskus.
- Samazināt lauksaimniecības radīto difūzo ūdens piesārņojumu, izmantojot dažādus pasākumus: reglamentējošos (piemēram, tehnoloģija, kvalitātes standarti), ekonomiskos (piemēram, nodokļi attiecībā uz mēslošanas līdzekļiem un pesticīdiem) un brīvprātīgos (piemēram, informētības vairošanas iniciatīvas, apmācība) pasākumus.
- Papildināt ES finansējumu ar valsts un privātiem ieguldījumiem, lai modernizētu notekūdeņu attīrīšanas un ūdensapgādes infrastruktūru; nodrošināt, ka autonomas notekūdeņu attīrīšanas sistēmas atbilst vides noteikumiem; uzlabot maza apjoma ūdensapgādes sistēmas (piemēram, akas), lai paplašinātu piekļuvi kvalitatīvam dzeramajam ūdenim.
- Veikt tehniski ekonomisko priekšizpēti, lai novērtētu alternatīvu dūņu atkārtotas izmantošanas vai apglabāšanas iespēju rentabilitāti un sagatavotos īstenot labāko risinājumu.

2. Vides pārvaldība un vadība

Latvijā ir centralizēta vides pārvaldības sistēma ar stabilām institūcijām un spēcīgu uzsvāru uz sabiedrības līdzdalību. Tiesiskais regulējums ir pastiprināts, saskaņojot valsts normatīvos aktus vides jomā ar ES direktīvām. Tomēr labas prakses pieņemšana normatīvo aktu īstenošanai vides jomā nav bijusi vienmērīga, un ir ievērojami jāuzlabo atbilstības nodrošināšana. Koordinācija valsts pārvaldē nav bijusi pietiekama, lai pienācīgi integrētu vides apsvērumus nozaru politikā vai īstenotu starpnozaru politiku, piemēram, attiecībā uz pāreju uz aprites ekonomiku.

Institucionālā stabilitāte ir pietiekama, taču trūkst efektīvas koordinācijas.

Lielākā daļa vides politikas veidošanas un reglamentēšanas pilnvaru ir nodota Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai (VARAM) un tās padotības iestādēm. Institucionālā stabilitāte kopš 2011. gada ir uzlabojusi vides aizsardzības iestāžu cilvēkresursu kvalitāti. Tomēr to finanšu līdzekļi un personāls joprojām nav sasniedzis 2007. gada līmeni, kas pastāvēja pirms recesijas un ar to saistītajiem budžeta samazinājumiem. Enerģētikas nozarē izšķiroša nozīme ir Ekonomikas ministrijai, bet mežsaimniecības un zivsaimniecības nozarē – Zemkopības ministrijai.

Datu apmaiņa starp valsts iestādēm notiek, pamatojoties uz daudzpusējiem vai divpusējiem

sadarbības nolīgumiem (EK, 2017a). Ministru prezidenta biroja Pārresoru koordinācijas centrs pārrauga ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un nacionālā attīstības plāna īstenošanu un veicina nozaru politikas saskaņotību. Tomēr tā lielākoties ir konsultatīva struktūra; tās atzinumus var apspriest Ministru kabinets, bet tie nav saistoši. Tas nav pietiekami, lai nodrošinātu labu starpministriju koordināciju vides politikas jomā.

Pašvaldības ir atbildīgas par zemes izmantošanas plānošanu un vides pakalpojumiem. Normatīvajos aktos ir noteikta prasība nodrošināt vietējo teritoriju un attīstības plānošanas vertikālu saskaņotību ar valsts un reģionālās plānošanas dokumentiem, taču īstenošana vietējā līmenī bieži vien nesaskan ar valsts politikas mērķiem. Lokālpilnošumi atbilst saistošajām prasībām vides jomā, taču tajos dominē attīstības prioritātes un tos tieši neietekmē pašvaldību ilgtspējīgas attīstības stratēģijas.

Normatīvās prasības ir uzlabotas, taču nepieciešama labāka ietekmes izvērtēšana.

Latvijai ir stingras konstitucionālās garantijas vides jomā. Stratēģisks vides novērtējums tiek veikts attiecībā uz visiem plānošanas dokumentiem attiecīgajās nozarēs. Tomēr novērtējumu kvalitāte nav vienmērīga, jo trūkst kompetentu ekspertu. Reglamentējošo aktu ietekmes novērtējumā ir jāizvērtē normatīvo aktu projektu ietekme uz vidi, bet praksē tas ir tikai virspusējs novērtējums un neietver pienācīgu izmaksu un labumu analīzi. Latvija ierindojas pēdējā vietā ESAO reglamentējošo aktu ietekmes novērtējumu kvalitātes ziņā (ESAO, 2018a). Pēcīstenošanas pārbaudes ir obligātas attiecībā uz plāniem, un paredzams, ka attiecībā uz normatīvajiem aktiem tās tiks ieviestas pēc attiecīgās metodoloģijas apstiprināšanas (ESAO, 2018b).

Saskaņošana ar ES prasībām vides jomā ir ievērojami uzlabojusi tiesisko regulējumu, jo īpaši tiesisko regulējumu atkritumu apsaimniekošanas un dabas aizsardzības jomā. IVN process ir pienācīgi izstrādāts; IVN secinājumus ņem vērā lēmumu pieņemšanā par atļauju izsniegšanu. Latvija ievēro labu starptautisko praksi, izmantojot vispārējus saistošos noteikumus vairākām rūpniecības nozarēm un starpnozaru pasākumiem ar zemu ietekmi uz vidi.

Jāstiprina atbilstības uzraudzība, izpildes nodrošināšana un kaitējuma seku likvidēšana.

Latvija lēni pārņem labu starptautisko praksi atbilstības nodrošināšanā. Tas jo īpaši attiecas uz pārbaužu plānošanu, administratīvo izpildes nodrošināšanu un atbildību, kur laba starptautiskā prakse pastāv vienlaikus ar vēsturiskām pieejām, kas ir izplatītas Austrumeiropas valstīs. Nepieciešamas turpmākas reformas šajās jomās, lai panāktu lielāku politikas īstenošanas saskaņotību un efektivitāti.

Kopš 2009. gada galvenokārt resursu trūkuma dēļ ir samazinājies visu kategoriju iekārtu pārbaužu skaits. Lai arī tika ieviesta ar risku pamatota pieeja plānošanai, laba starptautiska prakse, tomēr neatbilstības konstatēšana neuzlabojās. Valsts vides dienests (VVD), Latvijas kompetentā iestāde, nav publicējis nekādus kritērijus, saskaņā ar kuriem tiek noteikti samērīgi atbildes pasākumi attiecībā uz dažādu veidu neatbilstošu rīcību. Nav noteikti kritēriji attiecībā uz administratīvo sodu līmeņiem. Naudas sodi nav noteikti, pamatojoties uz saimniecisko labumu, ko likumpārkāpējs gūst no neatbilstošās rīcības – šī nepilnība pastāv lielākajā daļā ESAO valstu. Kopumā naudas sodi ir mazi, un tikai 80 % no uzņēmumiem piemērotajiem naudas sodiem tiek samaksāti brīvprātīgi vai pēc pirmā brīdinājuma – saskaņā ar starptautiskajiem standartiem tas ir visai zems iekasēšanas rādītājs. Krimināltiesiski izpildes nodrošināšanas pasākumi tiek piemēroti galvenokārt attiecībā uz pārkāpumiem dabas aizsardzības jomā. VVD neapkopo datus, kurus varētu izmantot izpildes nodrošināšanas

instrumentu efektivitātes novērtēšanai (EK, 2017a).

Latvijas atbildības režīms par videi nodarīto kaitējumu ietver ES tiesību aktos prasītos sanācijas noteikumus, kas ietver videi nodarītā kaitējuma noteikšanas un sanācijas procedūras. Ja sanācija nav iespējama, Latvija pieprasa naudas kompensāciju, kuru aprēķina saskaņā ar fiksētām likmēm, kas noteiktas attiecībā uz piesārņojošo vielu vai skarto sugu. Ieņēmumi nonāk valsts budžetā, taču parasti tie netiek izlietoti vides atjaunošanai. Tā kā finanšu garantiju izmantošana pret videi nodarīto kaitējumu ir brīvprātīga un ļoti ierobežota, valstij ir jāuzņemas ievērojams slogs saistībā ar vides sanācijas pasākumiem gadījumos, kad atbildīgā puse ir maksātnespējīga. Valdībai problēmas rada arī to vietu attīrīšana, kas tika piesārņotas pirms 1990. gada: tā norit lēni un lielā mērā ir atkarīga no līdzekļu devēju finansējuma.

Valsts ir sasniegusi noteiktu progresu brīvprātīgas ievērošanas un zaļas uzņēmējdarbības prakses veicināšanā. Piemēram, 2007.–2017. gadā jauno ISO 14001 vides pārvaldības sistēmas standarta sertifikātu skaits ir palielinājies vairāk nekā deviņas reizes, lai arī trūka valsts radītu stimulu. Tomēr atbilstības veicināšanai, ko veic reģionālās vides pārvaldes, brīvprātīgiem līgumiem ar nozares pārstāvjiem un izcilības atzīšanai vides aizsardzības jomā joprojām ir gadījuma raksturs. Latvija piešķir prioritāti zaļajam publiskajam iepirkumam, bet tai ir relatīvi pieticīgi īstermiņa mērķi attiecībā uz zaļo iepirkumu īpatsvaru kopējā publiskajā iepirkumā (3. sadaļa).

Sabiedrības atvērtības pakāpe ir augsta, taču informētības vairošana nav pietiekama.

Latvija ieņem otro vietu 70 valstu Vides demokrātijas indeksā (WRI, 2019. gads). Tā sniedz sabiedrībai plašas iespējas jau agrīnā posmā piedalīties lielākajā daļā vidi ietekmējošo lēmumu. VARAM ir izveidojusi vairākas konsultatīvas institūcijas, lai iesaistītu profesionālas apvienības, nevalstiskās organizācijas, uzņēmumus un akadēmiskās aprindas dažādās politikas jomās. Tomēr nav novērojama sabiedrības aktīva līdzdalība ar vidi saistītu vietējo lēmumu pieņemšanā. To zināmā mērā var skaidrot ar nepietiekamu informētības vairošanu ārpus formālās izglītības programmas.

Sabiedrībai ir neierobežota piekļuve vides informācijai. Ir informācijas sistēmas par vides kvalitātes datiem, atļaujām, zemes izmantošanas plānošanu un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, kā arī piesārņojošo vielu noplūdes un pārneses reģistrs; visa šī informācija ir pieejama sabiedrībai. Tomēr varētu uzlabot vides informācijas lietošanas ērtumu lietotājiem.

Noteikumi par vides jomā pieņemto lēmumu pārsūdzību bieži vien ir labvēlīgāki sabiedrībai nekā vispārējās administratīvās pārsūdzības procedūras (Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2018. gads). Tiesneši saņem apmācību vides aizsardzības jautājumos. Administratīvās tiesas tiek plaši izmantotas IVN rezultātu un vides atļauju pārskatīšanai. Tomēr pārsūdzības procedūras var būt visai ilgas.

2. ierāmējums. Ieteikumi par vides pārvaldību un vadību

Institucionālā satvara un tiesiskā regulējuma stiprināšana

- Pastiprināt Pārresoru koordinācijas centra ietekmi starpministriju sadarbībā, lai veicinātu nozaru politikas saskaņotību ar valsts ilgtspējīgas attīstības mērķiem; pastiprināt valsts pārvaldes pārraudzību attiecībā uz pašvaldību zemes izmantošanas plānošanu un vides pakalpojumu sniegšanu.

- Stiprināt reglamentējošo aktu ietekmes novērtējumu vides aspektus; nodrošināt, ka tiek pienācīgi aprēķinātas ierosināto normatīvo aktu vides un sociālās izmaksas; uzlabot *ex post* regulējuma un politikas novērtējuma izmantošanu.

Uzlabot izpildes nodrošināšanu un atbilstību

- Paplašināt ar risku pamatotas vides pārbaužu plānošanas izmantošanu, lai uzlabotu neatbilstības atklāšanu un novēršanu.
- Reformēt izpildes nodrošināšanas sodu sistēmu, pieņemot piemērotu metodoloģiju administratīvo naudas sodu noteikšanai, pamatojoties uz pārkāpuma smagumu un saimniecisko labumu, kas tiek gūts no prasību neievērošanas; izstrādāt izpildes nodrošināšanas politiku ar skaidriem norādījumiem par administratīvo sodu un kriminālsodu samērīgu izmantošanu un novērtēt to efektivitāti.
- Veicināt noteikumu par atbildību vides jomā pilnīgu ieviešanu, lai nodrošinātu videi nodarītā kaitējuma seku likvidēšanu uz atbildīgās puses rēķina; pieprasīt finanšu garantijas par iespējamo kaitējumu videi, ko varētu radīt bīstamas darbības.
- Paātrināt veco piesārņoto vietu attīrīšanu, nodrošinot pietiekamus finanšu resursus.
- Pastiprināt centienus veicināt atbilstību vides aizsardzības prasībām un zaļu uzņēmējdarbības praksi, izmantojot informatīvus rīkus un normatīvus stimulus, kā arī paplašinot zaļo publisko iepirkumu; atbalstīt brīvprātīgas uzņēmējdarbības iniciatīvas.

Stiprināt demokrātiju vides jomā

- Paplašināt informētības uzlabošanu un pieaugušo izglītošanu vides jautājumos un aktīvāk iesaistīt sabiedrību vietējo vides lēmumu pieņemšanā.

3. Ceļā uz zaļo izaugsmi

Latvija ir uzņēmusi labu virzību uz daudzu ilgtspējīgas attīstības mērķu (ESAO, 2019c) sasniegšanu. Tai ir ievērojamas iespējas paātrināt pāreju uz zaļāku un iekļaujošāku oglekļa mazietilpīgu ekonomiku, jo īpaši, ieguldot energoefektivitātē, atjaunojamos enerģijas avotos, ilgtspējīgā mežsaimniecībā, kā arī saprātīgā atkritumu un materiālu apsaimniekošanā. Lai izmantotu šīs iespējas, tai labāk jāizmanto ekonomiskie līdzekļi, jānovērš potenciāli nepareizi stimuli un jāuzlabo ar vidi saistītās infrastruktūras un pakalpojumu kvalitāte. Vienlaikus Latvijai ir jārisina nabadzības un reģionālo atšķirību jautājumi, kā arī jāiegulda līdzekļi izglītībā, pētniecībā un jauninājumos. Tas palīdzēs valstij vēl vairāk dažādot tādu produktu un pakalpojumu eksportu, kam ir augstāks tehnoloģiskais saturs un pievienotā vērtība.

Latvijai ir vispusīgs ilgtspējīgas attīstības satvars.

Latvijai ir normatīvie akti, kuros paredzēti vertikāli un horizontāli koordinēti attīstības plānošanas dokumenti laika posmam līdz 2030. gadam. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam ("Latvija 2030") ir augstākā līmeņa un ilgākā termiņa attīstības plāns, un tas kopumā atbilst ilgtspējīgas attīstības mērķiem. Septiņus gadus ilgiem laika posmiem paredzētajos nacionālajos attīstības plānos ir iekļauti galvenie politikas mērķi, rezultātu rādītāji un orientējošs finansējums lielākajai daļai tautsaimniecības nozaru. Latvija arī strādā pie oglekļa mazietilpīgas ekonomiskās attīstības stratēģijas laika posmam līdz 2050. gadam. Tomēr ne vienmēr ir skaidrs, kā "Latvija 2030" un nacionālās attīstības plāni nodrošina dažādu nozaru politiku savstarpēju saskanību. Pastāv iespēja vēl ciešāk integrēt vides mērķus nozaru politikā, un plānošanas cikls pēc 2020. gada sniedz šādu iespēju. Normatīvajos aktos nostiprinātais laika

posms līdz 2030. gadam ir pārāk īss termiņš, lai tajā varētu sasniegt ievērojamas ekonomiskas un sociālas pārmaiņas atbilstoši Parīzes nolīgumam un ES ilgtermiņa mērķiem klimata jomā.

Pastāv iespēja nodokļu, nodevu un subsīdiju sistēmas padarīt zaļākas.

Ar vidi saistīti nodokļi sniedz augstus ieņēmumus, taču to efektivitāte ir ierobežota.

Latvija jau izsenis piemēro plašu ar vidi saistītu nodokļu un nodevu klāstu. Kopš 2015. gada valdība ir paaugstinājusi enerģijas nodokļus un dabas resursu nodokli, atcēlusi vai samazinājusi dažus nodokļu atbrīvojumus un reformējusi transportlīdzekļu aplikšanu ar nodokļiem. Tie ir atzinīgi vērtējami pasākumi. Ar vidi saistīto nodokļu ieņēmumi 2016. gadā veidoja 12,6 % no kopējiem nodokļu ieņēmumiem un 3,8 % no IKP. Lai gan šie rādītāji ievērojami pārsniedz ESAO vidējos rādītājus, tie neliecina par nodokļu efektivitāti. Kopumā ar vidi saistīti nodokļi ir devuši maz reālu rezultātu vides jomā (Jurušs un Brizga, 2017. gads). Latvijai ir jāpaaugstina ieņēmumi, lai finansētu lielās izdevumu vajadzības (tostarp ieguldījumus infrastruktūrā, izglītībā un veselības aprūpē), vienlaikus samazinot nodokļu slogu māsaimniecībām ar zemiem ienākumiem (ESAO, 2019d). Ar vidi saistīto nodokļu izmantošanas paplašināšana varētu palīdzēt sasniegt abus mērķus papildus to galvenajam uzdevumam veicināt efektīvāku enerģijas, materiālu un dabas resursu izmantošanu.

Oglekļa cenas signāls nav iedarbīgs.

Latvija nosaka CO₂ emisiju cenu, izmantojot enerģijas nodokļus, oglekļa nodokli un daļību ES ETS sistēmā. Tautsaimniecības struktūras dēļ un tādēļ, ka lielāko energoresursu struktūras daļu veido biomasas, tirdzniecības sistēma aptver tikai aptuveni 20 % no Latvijas kopējām emisijām (1. sadaļa). Ņemot vērā emisiju kvotu pārpalikumu, bezmaksas piešķirumus apstrādes rūpniecības nozarei (saskaņā ar ES regulām) un zemās oglekļa cenas tirgū, šai sistēmai ir bijusi ierobežota ietekme uz oglekļa mazietilpīgu ieguldījumu veicināšanu. Oglekļa nodokli piemēro attiecībā uz to stacionāro iekārtu CO₂ emisijām, kas neietilpst ES ETS darbības jomā (t. i., attiecībā uz mazām apkures iekārtām, rūpniecības iekārtām un komerciekārtām). Valdība 2017. gadā plašākas nodokļu reformas ietvaros paaugstināja oglekļa un enerģijas nodokļa likmes. Tomēr šīs likmes nepilnīgi atspoguļo aprēķinātās vides izmaksas, ko rada enerģijas patēriņš un CO₂ emisijas. Oglekļa nodokļa likme ir 4,5 EUR par vienu CO₂ tonnu (t CO₂), kas ir ievērojami mazāk par piesardzīgi aprēķinātajām CO₂ emisiju radītajām sociālajām izmaksām – 30 EUR par vienu CO₂ tonnu (ESAO, 2018c). Emisijas, kas rodas, sadegot biomasai un kūdrai, netiek apliktas ar oglekļa nodokli, lai gan kūdra ir neatjaunojams kurināmais ar augstu oglekļa saturu, savukārt par biomasas oglekļa emisiju neitralitāti dzīves ciklā notiek arvien plašākas debates (ESAO, 2018c). Arī kurināmā nodokļa likmes ir zemas, un tiek piemēroti daudzi nodokļu atbrīvojumi. Pastāv plaša nodokļu atšķirība starp benzīnu un dīzeļdegvielu, lai arī dīzeļdegvielai ir augstāks oglekļa saturs un vietējā gaisa piesārņojuma izmaksas.

Faktiskās nodokļa likmes attiecībā uz CO₂ emisijām, ko rada enerģijas patēriņš autotransportā, ir viszemākās ESAO Eiropas valstīs, savukārt nodokļu likmes attiecībā uz emisijām no citiem enerģijas patēriņa veidiem ir vienas no desmit zemākajām nodokļu likmēm ESAO Eiropas valstīs (ESAO, 2018d). Ņemot vērā enerģijas un oglekļa nodokļus, kā arī ES ETS kvotu cenu, oglekļa cenas signāli Latvijā skar 55 % no CO₂ emisijām, kas tiek radītas enerģijas patēriņa dēļ; tas ir piektais zemākais rādītājs ESAO. Tas ir saistīts ar biodegvielas plašo izmantošanu enerģijas iegūšanai – 34 % no visas izmantotās enerģijas tiek iegūta no biodegvielas, kas lielākoties netiek aplikta ar nodokļiem. Trīs ceturtdaļām no kopējām emisijām, t. i., gandrīz visām emisijām, kuras tiek radītas nozarēs, kas nav autotransports, cena tiek noteikta zem zemākās etalonvērtības, proti, zem 30 EUR par vienu CO₂ tonnu, vai šāda cena netiek noteikta

vispār (6. attēls).

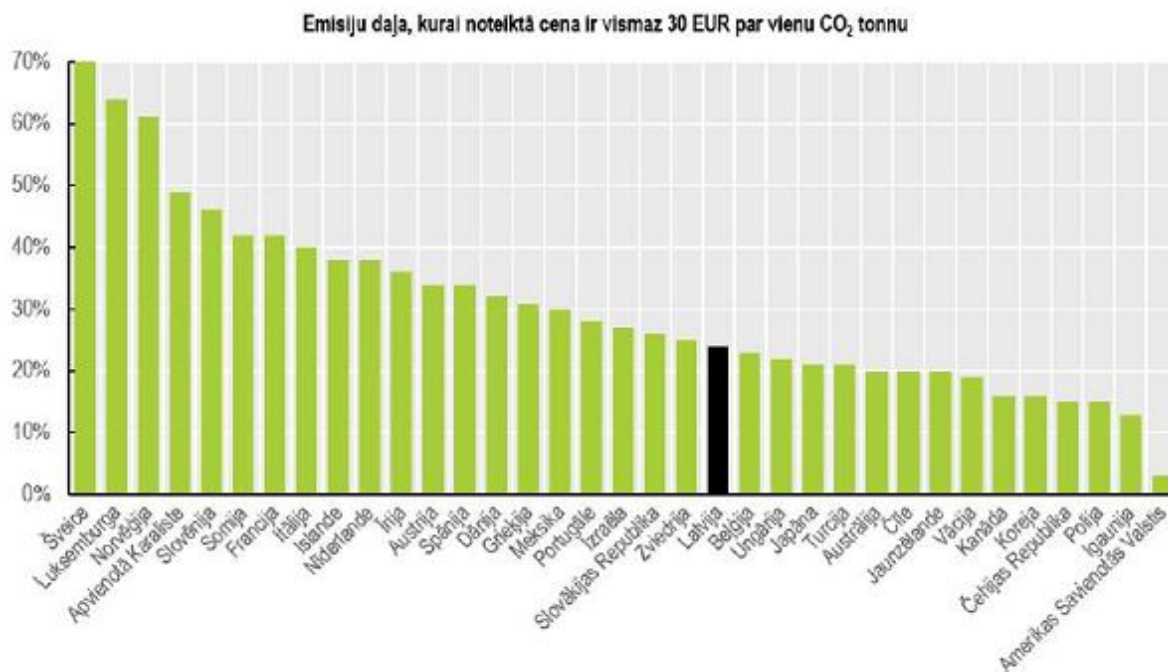
Augsts atbalsts fosilā kurināmā izmantošanai ir pretrunā enerģijas ietaupījumu mērķiem.

Lai gan ir sasniegts progress nodokļu atbrīvojumu atcelšanā, daudzās nozarēs kurināmā izmantošana joprojām netiek aplikta ar nodokļiem vai attiecībā uz to tiek piemērotas pazeminātas nodokļu likmes. Šādu kurināmo grupā ietilpst no rapšu sēklu eļļas izgatavota biodīzeļdegviela, un atsevišķi kurināmie, kas tiek izmantoti apkurei un lauksaimniecībā, zivsaimniecībā, elektroenerģijas ražošanā, kā arī rūpniecībā. Tas samazina oglekļa cenas signālu un grauj valdības centienus uzlabot energoefektivitāti un samazināt CO₂ emisijas tautsaimniecībā. Finanšu ministrijas pārskatā par nodokļu atvieglojumiem, kas tiek sagatavots kopš 2011. gada, ir parādīts, ka šie atbrīvojumi būtiski ietekmē valsts budžetu. Fosilā kurināmā patēriņam ir augsts atbalsts. Atbalsta līmenis fosilā kurināmā patēriņam Latvijā, mērot to kā daļu no enerģijas nodokļa ieņēmumiem, ir viens no desmit augstākajiem atbalsta līmeņiem ESAO. Fosilā kurināmā patēriņa atbalsts no 2006. gada līdz 2016. gadam svārstījās aptuveni 25 % līmenī no enerģijas nodokļa ieņēmumiem. Tas ietvēra maksājumus dabasgāzi izmantojošajām koģenerācijas stacijām.

Latvijai jāapsver iespēja samazināt nodokļu atbrīvojumus un paaugstināt enerģijas un oglekļa nodokļa likmes atbilstoši kaitējumam, ko enerģijas patēriņš rada videi un klimatam. Transporta degvielas nodokļu paaugstināšana arī varētu palīdzēt padarīt nodokļu sistēmu progresīvāku (*Flues un Thomas, 2015. gads*). Tomēr Latvijā, tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, enerģijas pieejamība cenas ziņā joprojām ir problemātisks jautājums. Mērķorientētu tādu sociālo pabalstu nodrošināšana, kas nav saistīti ar enerģijas patēriņu (piemēram, no ienākumiem atkarīgs atbalsts), var palīdzēt novērst nodokļu paaugstināšanas nelabvēlīgo ietekmi uz mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem un citām mazaizsargātām grupām (*Flues un van Dender, 2017. gads*).

6. attēls. Tikai attiecībā uz vienu ceturtdaļu no visām CO₂ emisijām tiek piemērota pietiekami augsta oglekļa cena

Emisiju daļa, kurai noteiktā cena ir vismaz 30 EUR par vienu CO₂ tonnu, ESAO valstīs, 2015. gads

Avots: ESAO (2018), *Effective Carbon Rates 2018*.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Nodokļi, kas tiek piemēroti citu veidu piesārņojumam un dabas resursu izmantošanai, ir pienācīgi izstrādāti.

Plašas bāzes nodoklis attiecībā uz piesārņojumu un dabas resursu izmantošanu (tā dēvētais dabas resursu nodoklis) tiek piemērots kopš 1991. gada. Tas attiecas uz ūdens un dabas resursu ieguvī, ūdens un gaisa piesārņojumu, CO₂ emisijām, atkritumu apglabāšanu, iepakojuma materiāliem un videi kaitīgām precēm (piemēram, eļļām, riepām un elektroierīcēm). Šis nodoklis veido aptuveni 3 % no visiem ar vidi saistīto nodokļu ieņēmumiem. Vairums nodokļa likmju 2014. gadā un 2017. gadā tika paaugstinātas par 20–25 %. Tomēr nodokļu likmes joprojām ir relatīvi zemas, un dažas no tām nav mainījušās vairākus gadus, tostarp nodokļu likmes attiecībā uz gaisu piesārņojošo vielu NO_x un amonjaka emisijām, attiecībā uz kurām Latvija atpauzē no 2020. un 2030. gadam noteiktajiem mērķiem (1. sadaļa).

Vairāki nodokļu atbrīvojumi ir samazinājuši dabas resursu nodokļa efektivitāti vides jomā un samazinājuši tā sniegtos ieņēmumus līdz apmēram vienai desmitdaļai no summas, kādu būtu iespējams gūt. Nodokļa atbrīvojumu attiecībā uz iepakojuma materiāliem un videi kaitīgām precēm piemēro uzņēmumiem, kas pievienojas ražotāju paplašinātās atbildības sistēmām un izpilda atbilstošus pārstrādes un reģenerācijas mērķus. Ja šie mērķi netiek izpildīti, tiek piemērota divkārtīga nodokļa likme. Šis atbrīvojums ir palīdzējis paplašināt dalību ražotāja paplašinātās atbildības programmās līdz vairāk nekā 90 % regulēto uzņēmumu, kā arī uzlabot

pārstrādi un reģenerāciju (4. sadaļa). Tomēr tas galvenokārt darbojas līdzīgi naudas sodam; tas nestimulē uzņēmumus pārsniegt izvirzītos mērķus un arī pietiekami nesekmē atkritumu rašanās novēršanu. Dabas resursu nodokli reglamentējošo normatīvo aktu notiekošās pārskatīšanas mērķis ir savienot atbrīvojumus ar stingrākām darbības prasībām.

Autotransporta nodokļa noteikšana, pamatojoties uz CO₂ emisijām, ir vērtējama atzinīgi, tomēr joprojām pastāv nepareizi stimuli autotransportam.

Latvija 2017. gadā pārstrukturēja gada nodokli automašīnām un sasaistīja to ar CO₂ emisijām (transportlīdzekļiem, kas reģistrēti kopš 2009. gada). Jaunā sistēma ir progresīvs solis, jo tās mērķis ir veicināt autoparka atjaunošanu ar ekonomiskākiem transportlīdzekļiem. Iepriekšējā sistēma nebija efektīva šajā ziņā: autoparks ir īpaši vecs un energoietilpīgs (1. sadaļa). Tomēr transportlīdzekļu nodoklis, kas ir noteikts, pamatojoties tikai uz CO₂ emisijām un neņemot vērā lokālos gaisa piesārņotājus, var veicināt turpmāku dīzeļdegvielas izmantošanas īpatsvara palielināšanos autoparkā, nelabvēlīgi ietekmējot gaisa kvalitāti pilsētās (EVA, 2018. gads). Smagkravas transportlīdzekļiem piemērotajos nodokļos netiek ņemti vērā vides parametri. Ceļu nodevas kravas automobiļiem tiek diferencētas pēc testa cikla dzinēja emisiju līmeņa, lai gan diferenciacija nav izteikta un ceļa nodeva nemainās atkarībā no nobrauktā attāluma. Ceļu nodevas netiek piemērotas pasažieru transportlīdzekļiem.

Latvija piemēro uzņēmumu vieglo automašīnu nodokli uzņēmumu līmenī, taču tā ir viena no nedaudzajām ES valstīm, kas neapliek darbiniekus ar nodokli par priekšrocībām, ko sniedz uzņēmuma automašīnu izmantošana personīgām vajadzībām (EK, 2017b). Tas veicina automobiļu izmantošanu privātām vajadzībām un starppilsētu svārstsatiksmi, kas var paaugstināt SEG un lokālo gaisa piesārņotāju emisijas, troksni un sastrēgumus. Tādējādi tiek pastiprinātas problēmas, kas ir saistītas ar izkliedētām piepilsētām ap Rīgu un apgrūtinātu sabiedriskā transporta pieejamību daudzās perifērajās teritorijās (ESAO, 2019d). Uzņēmumu vieglo automašīnu nodokli nosaka, pamatojoties uz dzinēja darba tilpumu, tāpēc tas nestimulē uzņēmumus izvēlēties saviem autoparkiem automašīnas, kas rada mazāku emisiju.

Nepieciešamas lielas investīcijas pārejai uz zaļo izaugsmi.

Ar vidi saistītie publiskie un privātie ieguldījumi daudzējādā ziņā ir atkarīgi no ES finansējuma.

Publiskais sektors ir galvenais ar vidi saistīto ieguldījumu virzītājspēks. Latvija ir guvusi būtisku labumu no ES fondiem publisko ieguldījumu finansēšanā. No 2007. gada līdz 2020. gadam Latvijai piešķirtais ES finansējums atbilda vidēji 2,5–3 % no IKP gadā. Aptuveni trešdaļa no šiem līdzekļiem bija paredzēti ar vidi saistītiem ieguldījumiem un palīdzēja paplašināt un modernizēt transporta, enerģētikas, ūdensapgādes, notekūdeņu attīrīšanas un atkritumu apglabāšanas infrastruktūru (1. sadaļa, 4. sadaļa). Tomēr joprojām ir nepieciešami ievērojami ieguldījumi, lai paplašinātu un atjaunotu novecojošo infrastruktūru laikā, kad pašvaldības saskaras ar līdzekļu ierobežojumiem, un ES finansējums pakāpeniski apsīks.

Ar vidi saistītie uzņēmumu izdevumi, jo īpaši ieguldījumi, kopš 2000. gadu vidus ir samazinājušies. No 2005. gada līdz 2017. gadam privātie ieguldījumi bija tikai 11,5 % no kopējiem ieguldījumiem vides jomā šajā valstī. Cenu signāli un finansiālie stimuli pietiekami neveicina privātos ieguldījumus. Uzņēmumiem ir stimulēti atlikt ieguldījumu veikšanu un gaidīt publiskā finansējuma saņemšanas iespējas. Tādējādi pastāv risks, ka ES un valsts līdzekļi tiek izmantoti ieguldījumiem, kas būtu veikti jebkurā gadījumā, nevis papildu, produktīvāku izaugsmi veicinošu ieguldījumu finansēšanai. Ir jāsamazina atkarība no ES finansējuma un jāracionalizē dažādie sadrumstalotie finanšu atbalsta mehānismi, kas pieejami, lai veicinātu ar

vidi saistītus ieguldījumus.

Energoefektivitātes uzlabošana ir prioritāte.

Lielākā dzīvojamā fonda daļa ir vecāka par 25 gadiem un sastāv no daudzīpašnieku ēkām ar sliktu energoefektivitāti. Kopš 2007. gada Latvija ir efektīvi izmantojusi ES un valsts līdzekļus, lai modernizētu centralizētās siltumapgādes tīklus un uzlabotu ēku siltumefektivitāti. Tas ir veicinājis ievērojamus enerģijas ietaupījumus, kas pārsniedz ES vidējo rādītāju (*Odyssee-Mure*, 2018. gads). Tomēr ir nepieciešami ieguldījumi, lai dažās pašvaldībās paplašinātu un atjaunotu centralizētās siltumapgādes tīklus. Siltumenerģijas patēriņš uz vienu kvadrātmetru ir viens no augstākajiem Eiropā un krietni augstāks nekā lielākajā daļā citu Ziemeļeiropas valstu. Siltumenerģijas patēriņš daudzdzīvokļu namos lielākajā daļā gadījumu tiek mērīts ēkas līmenī un tiek sadalīts un iekasēts no mājaiemniecībām, pamatojoties uz dzīvokļa platību, kas nerada stimulu taupīt enerģiju. Valdība aprēķinājusi, ka visu dzīvokļu māju siltināšana izmaksātu 6 miljardus eiro (vairāk nekā 20 % no IKP).

Tāpēc ir jāpaātrina ieguldījumi mājokļu energoefektivitātē un jādažādo finansējuma avoti. Privātus ieguldījumus kavē tādi faktori kā liels īpašnieku skaits uz vienu ēku, tas, ka daudziem īpašniekiem ir zemi ienākumi un ierobežota piekļuve banku kredītiem, energoefektivitātes projektu ilgais atpelnīšanas periods un sarežģītība, kā arī energoefektivitātes speciālistu un energopakalpojumu uzņēmumu trūkums. Dažus no šiem šķēršļiem var palīdzēt pārvarēt tādi instrumenti kā subsidēti aizdevumi, kredītgantijas un energoefektivitātes līgumi.²

Nepieciešams arī papildu darbs, lai uzlabotu energoefektivitāti rūpniecības nozarē. Apstrādes rūpniecības enerģijas intensitāte ievērojami pārsniedz ES vidējo līmeni, un kopš recesijas beigām tā ir palielinājusies. Energoefektivitātes likums, kas tika pieņemts 2016. gadā, noteica energotaupības pienākumus un radīja pamatu rūpniecisko energoefektivitātes pasākumu īstenošanai. Papildus rūpniecības ergoauditiem, brīvprātīgiem līgumiem un finansiālajam atbalstam ir vajadzīgi saskanīgi cenu signāli.

Latvijai ir jādažādo tās atjaunojamo enerģijas avotu klāsts.

Latvija ir panākusi ievērojamu progresu atjaunojamo enerģijas avotu plašākā izmantošanā, jo īpaši biomasas (enerģētiskās koksnes) izmantošanā koģenerācijas stacijās (1. sadaļa). Tomēr tai jāpaplašina citu atjaunojamo enerģijas avotu, jo īpaši saules un vēja, izmantošana, lai sasniegtu savu 2020. gada orientējošo mērķi, proti, to, ka atjaunojamie enerģijas avoti veido gandrīz 60 % no elektroenerģijas bruto galapatēriņa³, un nodrošinātu ilgtspējīgāku biomasas ražošanu un izmantošanu (1. sadaļa, 5. sadaļa). Latvijā atšķirībā no pārējām Baltijas valstīm netiek pienācīgi izmantots lielais vēja potenciāls.

Garantētie tarifi apvienojumā ar jaudas maksājumiem ir veicinājuši ražošanas jaudas palielināšanos. Tomēr atbalsta sistēma nebija pienācīgi izstrādāta un bija pārāk dārna un nepārredzama. Dažos gadījumos tā radīja augstas izmaksas un virspeļņu (*Dreblow* un citi, 2013. gads; Rubīns un Pilvere, 2017. gads). Turklāt energoefektīvas dabasgāzes koģenerācijas stacijas bija tiesīgas saņemt atbalstu un piesaistīja lielu tā daļu. Tas viss izraisīja izmaiņas atbalsta summas aprēķinā, nodokļa piemērošanu attiecībā subsidēto uzņēmumu ieņēmumiem

² Saskaņā ar energoefektivitātes līgumu energopakalpojumu uzņēmums īsteno energoefektivitātes pasākumus (piemēram, veic ēkas siltināšanu) un projekta izmaksu segšanai izmanto ieņēmumu plūsmu no enerģijas ietaupījuma.

³ Elektroenerģijas bruto galapatēriņš ietver kopējo iekšzemes elektroenerģijas bruto ražošanu no visa kurināmā, pieskaitot elektroenerģijas importu, atskaitot eksportu.

un, visbeidzot, moratorija noteikšanu līdz 2020. gadam attiecībā uz atbalsta sistēmu, kas tiek pārskatīta. Latvijai ir steidzami jāatjauno ieguldītāju uzticība un jāapsver rentablāki un pārskatāmāki pasākumi, lai atbalstītu uz atjaunojamiem enerģijas avotiem balstītas enerģijas ražošanu, piemēram, piedāvājumu konkursi un iepirkumu izsoles (ESAO, 2019d).

Atjaunojamajiem enerģijas avotiem irniecīga nozīme transporta nozarē (1. sadaļa). Latvija eksportē lielāko daļu no savas rapšu sēklu biodīzeļdegvielas produkcijas. Vietējais patēriņš ir neliels daļēji tāpēc, ka ir noteikta zema obligātā piejaukuma prasība (4,5 % no tīlpuma), kas attiecas uz benzīna un dīzeļdegvielas tirdzniecību gada siltajos mēnešos (no aprīļa vidus līdz oktobra beigām). Nepieciešams padziļināts novērtējums par biodegvielas ražošanas un lietošanas ietekmi uz SEG neto emisijām, bioloģisko daudzveidību, ūdeni un augsni. Nav noteikti ilgspējības kritēriji, kas pārsniegtu ES noteiktos. Latvija nav sākusi ražot otrās paaudzes biodegvielu (piemēram, no atkritumiem, atliekām).

Integrēti transporta pakalpojumi var uzlabot rezultātus vides jomā.

Lielākā daļa ar transporta nozari saistīto ieguldījumu ir veikti autoceļu tīklā. Lai gan tas ir nepieciešams, lai uzlabotu tīkla zemo kvalitāti un drošību (ESAO, 2017. gads), Latvijai ir jānodrošina, ka ieguldījumu prioritātes transporta nozarē atbilst ilgtermiņa mērķiem klimata un vides jomā. Latvijai ir visgarākais dzelzceļa tīkls Baltijas valstīs. Tas lielākoties nav elektrificēts, un lielākā daļa vilcienu darbojas, izmantojot dīzeļdegvielu. Valdība 2018. gadā uzsāka apjomīgu dzelzceļa elektrifikācijas projektu, kas ir jāpabeidz līdz 2030. gadam. Dzelzceļa transports ir galvenais kravu pārvadājumu veids, bet tam nav lielas nozīmes pasažieru pārvadājumos.

Lielākā daļa pasažieru pārvadājumu Latvijā tiek nodrošināta, izmantojot automašīnas. Autobusu un dzelzceļa transporta pakalpojumiem mazapdzīvotajās teritorijās ir augstas izmaksas. Sabiedriskā transporta tīkls Rīgas pilsētas centrā ir blīvs, bet pakāpeniski samazinās virzienā uz pilsētas robežām (*Yatskiv un Budilovich, 2017. gads*). Nav integrētas sabiedriskā transporta sistēmas, kas savienotu Rīgu ar tās apkārtni, un visā pilsētā ir palielinājušies sastrēgumi un piesārņojums. Nepieciešama saskaņota transporta infrastruktūras, sabiedriskā transporta un pilsētas attīstības plānošana. Integrēta maršrutu plānošana, cenu noteikšana un biļešu pārdošana starp pakalpojumu sniedzējiem un pašvaldībām palīdzētu palielināt sabiedriskā transporta izmantošanu. Latvijai arī jāturpina paplašināt elektrotransportlīdzekļu uzlādes iekārtu tīklu, lai paplašinātu šādu transportlīdzekļu izmantošanu. Šādu transportlīdzekļu skaits ir palielinājies, bet tie joprojām ir tikai 0,1 % no autoparka (salīdzinājumā ar 1,5 % Eiropas Savienībā).

Vides tehnoloģiju, preču un pakalpojumu sektorā ir novērojamas dinamiskas izmaiņas.

Ekoinovācija ir daudzpusīga, lai arī kopējā jauninājumu ieviešanas spēja ir zema.

Latvijas jauninājumu sistēma un rezultāti kopumā ir pieticīgi (ESAO, 2019d). Valstī ir zems ieguldījumu līmenis gan privātajā, gan publiskajā pētniecībā un izstrādē; valsts budžets un ES finansējums ir galvenie pētniecības un izstrādes finansējuma avoti; nav attīstīta sadarbība starp rūpniecību un publisko pētniecību. Ekoinovāciju kavē kopumā zemā uzņēmumu inovācijas spēja, augsti kvalificēta darbaspēka trūkums un vides tehnoloģijas jomā darbošos uzņēmumu neliels skaits un lielums (EK, 2019. gads).

Tomēr, palielinoties valsts pētniecības un izstrādes finansējumam, Latvija pēdējos gados ir specializējusies vides tehnoloģijas jomā. Gandrīz 10 % no valsts pētniecības un izstrādes

budžeta tiek tērēti ar vidi un enerģētiku saistītiem pētījumiem, kas ir viens no desmit augstākajiem rādītājiem starp visām ESAO dalībvalstīm, lai arī kopējais pētniecības un izstrādes budžets nav pietiekams. Ar vidi saistītas tehnoloģijas patentu pieteikumi 2013.–2015. gadā sasniedza 13 % no visiem patentu pieteikumiem, lai gan kopējais skaits joprojām ir ļoti neliels.

Nepieciešams augstāks pieprasījums, lai paplašinātu ekoloģiskāku preču un pakalpojumu tirgu.

Zaļo preču un pakalpojumu sektors līdz 2015. gadam bija palielinājies līdz gandrīz 3 % no IKP. Visstraujāk augošās nozares ir atjaunojamie enerģijas avoti, ēku energoefektivitāte, kokrūpniecība, ekokosmētika un ūdens resursu apsaimniekošana. Salīdzinājumā ar ES vidējo rādītāju Latvijas uzņēmumi tomēr ir mazāk tendēti ražot zaļākus produktus un ieguldīt precēs un pakalpojumos, kas uzlabotu to vides raksturlielumus. ES ekomarķējums piešķirts tikai 13 Latvijā ražotiem produktiem. Zems pieprasījums pēc ekoloģiskākiem produktiem un pakalpojumiem ir galvenais šķērslis šo tirgu attīstībai. Produktu cena ir galvenais faktors, kas nosaka patērētāju izvēli (EK, 2017a). Nepieciešamas lielākas pūles, lai stimulētu pieprasījumu pēc zaļākiem produktiem un pakalpojumiem, piemēram, izmantojot zaļo publisko iepirkumu, ekomarķējumu, tirgus stimulus, informētības vairošanu un labāku izpildes nodrošināšanu (2. sadaļa). Zaļais publiskais iepirkums 2018. gadā veidoja 18 % no kopējās publiskā iepirkuma vērtības, kas nav tālu no pieticīgā 20 % mērķa 2020. gadam.

Latvija ir labs starptautisks dalībnieks, taču tās atbalsts attīstībai ir zems.

Latvijai ir spēcīgas starptautiskās, reģionālās un divpusējās sadarbības tradīcijas vides jomā, īpaši, lai risinātu ar Baltijas jūru saistītos reģionālos jautājumus. Kopš 2004. gada, kad Latvija pievienojās ES, tā ir ievērojami palielinājusi oficiālo attīstības palīdzību, galvenokārt veicot iemaksas ES budžetā un Eiropas Attīstības fondā. Tomēr ar 0,11 % no nacionālā kopienākuma (NKI) Latvijas oficiālā attīstības palīdzība attiecībā pret NKI ir viena no mazākajām ESAO un atpaliek no 2030. gadam noteiktā mērķa, kas izvirzīts valstīm, kuras ir pievienojušās ES kopš 2002. gada, proti, 0,33 % no NKI. No divpusējās oficiālās attīstības palīdzības tikai 0,2 % piešķirti vides aizsardzības, atjaunojamās enerģijas avotu un ūdens jomai (uz nozari attiecināmais atbalsts), kas ir viszemākais rādītājs visā ESAO. Latvijai ir jāapsver iespēja palielināt atbalstu, jo īpaši divpusējās un ar vides jautājumiem saistītās oficiālās palīdzības pasākumus, saskaņā ar 2030. gada ES mērķi un citiem starptautiskiem mērķiem, kā arī, ņemot vērā tās kompetences jomas. Pievienošanās ESAO Attīstības palīdzības komitejai palīdzētu Latvijai uzlabot tās attīstības palīdzības pasākumu efektivitāti, redzamību un saskaņotību.

3. ierāmējums. Ieteikumi par zaļo izaugsmi

Stratēģiskās sistēmas stiprināšana ilgtspējīgas attīstības un zaļās izaugsmes nodrošināšanai

- Labāk saskaņot NAP, kas paredzēts laikam pēc 2020. gada, un nozaru politiku kopumā ar vides un zaļās izaugsmes mērķiem; apsvērt attīstības plānošanas perspektīvas pagarināšanu no 2030. gada līdz 2050. gadam.

Nodokļu, nodevu un subsīdiju sistēmas ciešāka sasaiste ar vides apsvērumiem

- Īstenot zaļu nodokļu reformu, lai nodrošinātu spēcīgākus stimulus ilgtspējīgai resursu izmantošanai, palielinātu kopējos nodokļu ieņēmumus un samazinātu nodokļu slogu

mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem.

- Turpināt samazināt atbrīvojumus no nodokļiem un atlaides (piemēram, attiecībā rapša sēkļu biodīzeļdegvielu, kā arī attiecībā uz degvielu, ko izmanto lauksaimniecībā un zivsaimniecībā, kā arī uz kurināmo, ko izmanto elektroenerģijas ražošanā, siltumapgādē un rūpnieciskajā ražošanā).
 - Turpināt palielināt enerģijas nodokļa likmes un likvidēt benzīna/dīzeļdegvielas nodokļu atšķirību, lai pienācīgi atspoguļotu enerģijas patēriņa radīto kaitējumu videi, vienlaikus sniedzot mērķorientētu atbalstu mazaizsargātām grupām, izmantojot ar enerģijas patēriņu nesaistītus sociālos pabalstus.
 - Apsvērt dabas resursu nodokļa likmju paaugstināšanu gaisa piesārņotājiem, pamatojoties uz izmaksu lietderības novērtējumu.
 - Pakāpeniski paaugstināt oglekļa nodokļa likmi; atcelt atbrīvojumu attiecībā uz kūdras degšanā radītajām emisijām; apsvērt oglekļa nodokļa attiecināšanu arī uz autodegvielu un biomasu.
 - Pārskatīt transportlīdzekļu nodokli, lai papildus oglekļa dioksīdam (CO₂) ņemtu vērā arī gaisa piesārņotājus; reformēt nodokļu režīmu attiecībā uz uzņēmuma automašīnu izmantošanu personīgām vajadzībām un saistīt uzņēmumu vieglo automobiļu nodokli ar transportlīdzekļu emisiju standartiem un degvielas ekonomiju; saistīt smago kravas transportlīdzekļu aplikšanu ar nodokļiem ar to ekoloģiskajiem raksturlielumiem.
 - Papildus transportlīdzekļu emisiju standartiem saistīt komerctransportlīdzekļu ceļa nodevas ar nobraukto attālumu; ieviest līdzīgas ceļu nodevas pasažieru automobiļiem.
- Pamatojoties uz nodokļu atbrīvojumu fiskālās ietekmes ikgadējo izvērtējumu, noteikt sistemātiskas pārskatīšanas procedūras attiecībā uz videi kaitīgām subsīdijām.

Ieguldīšana oglekļa mazietilpīgā infrastruktūrā

- Palielināt un uzlabot to publisko izdevumu lietderību, kas tiek veikti ar vidi saistītās infrastruktūras vajadzībām; racionalizēt un mērķtiecīgāk novirzīt finansiālo atbalstu uzņēmumu ieguldījumiem vides jomā.
- Turpināt uzlabot mājokļu energoefektivitāti, i) vēl vairāk palielinot valsts finansējumu ēku energoefektivitātes atjaunošanai; ii) veicinot energoefektivitātes līgumu, subsidētu aizdevumu un kredītu garantiju izmantošanu, lai sekmētu privātos ieguldījumus; iii) veicot ieguldījumus energoefektivitātes speciālistu apmācībā; iv) palīdzot namīpašnieku apvienībām izstrādāt un vadīt energoefektivitātes projektus; v) paātrinot modernizēšanas ieguldījumus sabiedrisko ēku fondā; vi) modernizējot komunālos siltumtīklus; vii) veicināt siltumenerģijas skaitītāju izmantošanu un enerģijas patēriņa uzskaiti, pamatojoties uz faktisko patēriņu.
- Iespējami ātri pārskatīt atjaunojamo enerģijas avotu atbalsta sistēmas struktūru un apsvērt iespēju ieviest piedāvājumu konkursu, lai uzlabotu izmaksu lietderību.
- Izveidot integrētu sabiedriskā transporta sistēmu ar vispusīgu maršrutu plānošanu, cenu noteikšanu un biļešu tirdzniecību, sasaistot Rīgu ar apkārtējām pašvaldībām; veicināt pasažieru pārvadāšanas pēc pasūtījuma sistēmas, lai nodrošinātu sabiedriskā transporta pakalpojumus mazapdzīvotās lauku teritorijās; turpināt elektrotransportlīdzekļu uzlādes iekārtu tīkla paplašināšanu.

Ekoinovācijas un zaļu tirgu veicināšana

- Turpināt palielināt valsts pētniecības un izstrādes finansējumu ar vidi saistītiem jauninājumiem un uzraudzīt tā piešķiršanas lietderību un efektivitāti; pastiprināt pasākumus, ar kuriem stimulē pieprasījumu pēc energoefektīviem un ekoloģiskākiem produktiem, tehnoloģijām un pakalpojumiem, tostarp zaļo publisko iepirkumu, ekomarķējuma izmantošanu, tirgus stimulus, informētības vairošanu un labāku izpildes nodrošināšanu.

4. Atkritumu apsaimniekošana un aprites ekonomika

Latvija pilnīgi rekonstruēja savas atkritumu apsaimniekošanas sistēmas jau 2000. gados. Pašlaik tai ir samērā vispusīga atkritumu apsaimniekošanas politika un tiesiskais regulējums, kas ir papildināts ar kvantitatīvajiem mērķiem un ekonomiskajiem instrumentiem. Tāpat kā citās vides politikas jomās, vairumā gadījumu lielākais virzītājspēks ir ES prasības un ir pieejams finansiālais atbalsts no ES. Valsts ir palielinājusi atkritumu reģenerāciju un samazinājusi atkritumu apglabāšanu atkritumu poligonos. Panākts progress attiecībā uz sadzīves atkritumu dalītu savākšanu un reģenerāciju, pārstrādes spēju un ekonomisko līdzekļu izmantošanu, lai veicinātu atkritumu reģenerāciju un samazinātu to novirzīšanu uz atkritumu poligoniem.

Tomēr atkritumu apsaimniekošana pagaidām vēl nav rentabla, un ar to saistītās politikas īstenošana nav pietiekami koordinēta un uzraudzīta. Izmantotie ekonomiskie līdzekļi nenodrošina pietiekamus stimulus virzībai uz aprites ekonomiku; dažus mērķus būs grūti sasniegt. Maz uzmanības tiek pievērsts atkritumu samazināšanai un to rašanās novēršanai, kā arī konkrētu atkritumu plūsmu, piemēram, būvdarbos un ēku nojaukšanā radušos atkritumu, apsaimniekošanai.

Lai radītu bāzi aprites ekonomikas pieejām, ir būtiski uzlabot atkritumu apsaimniekošanu, tostarp dalītu savākšanu un šķirošanu, stiprināt ekonomisko līdzekļu izmantošanu un uzlabot ražotāju paplašinātās atbildības sistēmu ekonomisko efektivitāti un pārskatāmību. Pastāv labs progresa potenciāls ar daudzsološām tendencēm, par ko liecina nesenā attīstība. Tomēr valstij ir jāplāno samazināt paļaušanos uz ES finansējumu, labāk jāizmanto sinerģija ar ekoinovācijas un publiskā iepirkuma programmām, kā arī jāpalielina sadarbība ar kaimiņvalstīm, lai stiprinātu pārstrādes tirgus un efektīvi izmantotu reģionā esošo jaudu.

Pastāv atkritumu apsaimniekošanas turpmākas uzlabošanas iespējas.

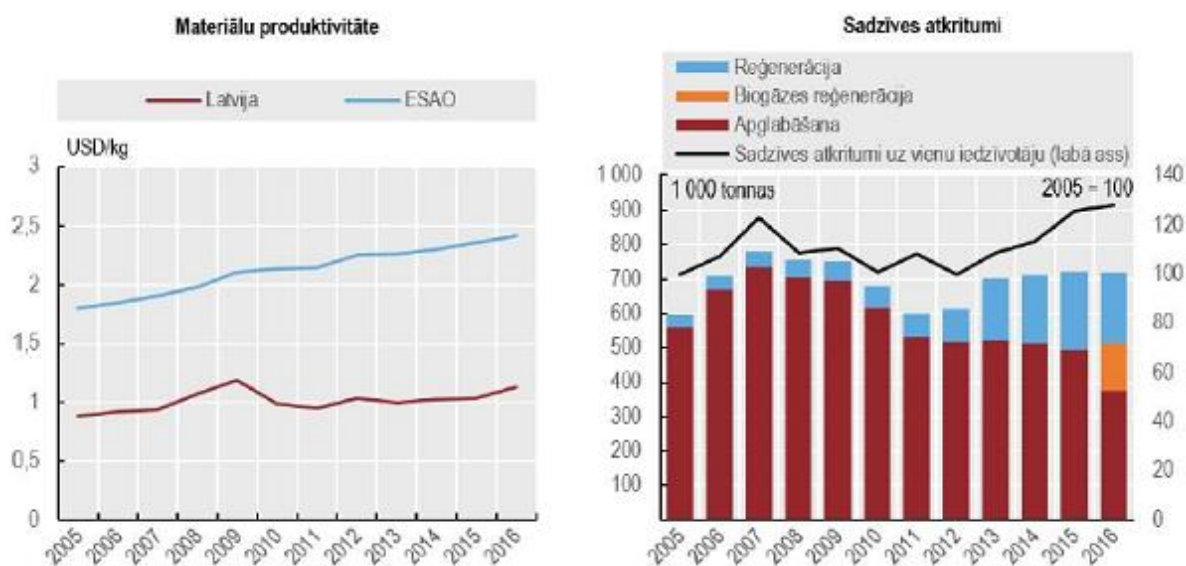
Materiālu produktivitātes un reģenerācijas līmenis pieaug, taču joprojām ir zems.

Ekonomikas materiālu produktivitāte ir uzlabojusies (par 29 % kopš 2005. gada), bet joprojām ir zemāka nekā daudzās citās ESAO un ES valstīs. Latvija no vienas izmantoto materiālu tonnas rada ekonomisko vērtību, kas ir divreiz mazāka par vidējo ESAO vērtību (7. attēls). Reģenerēto atkritumu daudzums un saistītā reģenerācijas proporcija pieaug, bet atkritumu apglabāšana atkritumu poligonos, lai arī samazinās, joprojām veido vairāk nekā 20 % no visiem radītajiem atkritumiem. Zemas vērtības reģenerācija joprojām ir izplatīta dažu atkritumu plūsmu gadījumā (piemēram, būvdarbos un ēku nojaukšanā radītajiem atkritumiem); pārstrādātas izejvielas (piemēram, plastmasa) bieži tiek eksportētas atkārtotai apstrādei un rada mazu vērtību pašā valstī. Oficiālajos datos par pārstrādi bieži vien ir norādīti apjomi, kas ir sagatavoti atkārtotai izmantošanai, pārstrādei vai reģenerācijai; nav daudz informācijas par produktu veidiem, kas

rodas, pārstrādājot atkritumus. Tautsaimniecībai zūd daudzi reģenerēti un pārstrādāti materiāli.

Sadzīves atkritumu reģenerācijas apjoms ievērojami palielinājās no 5 % 2005. gadā līdz aptuveni 30 % 2016. gadā (7. attēls). Sadzīves atkritumu dalīta savākšana ir obligāta kopš 2015. gada attiecībā uz papīra, stikla, metāla un plastmasas atkritumiem, un 2021. gadā tā kļūs obligāta attiecībā uz bioloģiski noārdāmiem atkritumiem. Tomēr ir jāuzlabo savākšanas efektivitāte un sekojošās šķirošanas kvalitāte. Vienlaikus pastāv divas dalītas savākšanas sistēmas ar nepietiekamu savstarpēju koordināciju un dublēšanās risku: pašvaldību atkritumu savākšanas sistēmas un ražotāju paplašinātās atbildības organizāciju sistēmas. Jauktie sadzīves atkritumi joprojām satur daudzus reģenerējamus un bioloģiski noārdāmus materiālus. Līdz ar to var būt grūti sasniegt 2020. gadam noteikto sadzīves atkritumu reģenerācijas mērķi, proti, 50 % no visiem atkritumiem (EK, 2019. gads).

7. attēls. Jākonsolidē progress materiālu produktivitātes un atkritumu reģenerācijas jomā

Piezīme. 1. panelī USD ir izteikti 2010. gada cenās un pirktspējas paritātē. 2. panelī "Reģenerācija" nozīmē apjomu, kas ir paredzēts reģenerācijas pasākumiem, dati par biogāzes reģenerāciju norāda tādu bioloģiski noārdāmu atkritumu apjomu, kas ir pakļauti anaerobās noārdīšanās procesam ar biogāzes reģenerāciju.
Avots: ESAO (2019. gads), "Waste: Municipal waste", OECD Environment Statistics (datu bāze); ESAO (2019. gads), "Material resources", OECD Environment Statistics (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Arvien vairāk atkritumu tiek novirzīti prom no atkritumu poligoniem, taču pārstrādes tirgi joprojām nav pienācīgi attīstīti.

Latvija ir ieguldījusi savas pārstrādes infrastruktūras attīstībā, un tajā pastāv laba situācija papīra, kartona un polimēru pārstrādes jomā. Pēdējos gados galvenā uzmanība ir pievērsta biogāzes un komposta ražošanai no atkritumiem, lai novirzītu atkritumus prom no atkritumu poligoniem un sekmētu to mērķu sasniegšanu, kas noteikti attiecībā uz atjaunojamajiem enerģijas avotiem. Lai sasniegtu ES mērķus attiecībā uz atkritumu apglabāšanu atkritumu poligonos, tiek apsvērta iespēja uzsākt enerģijas ražošanu no sadzīves atkritumiem. Ņemot vērā ievērojamos ieguldījumus, kas saistīti ar šādu infrastruktūru, un nepieciešamību izvairīties no

iestrēgšanas efekta, ir svarīgi rūpīgi izvērtēt alternatīvu atkritumu tehnoloģiju un infrastruktūras ilgtermiņa izmaksas un ieguvumus atbilstoši atkritumu apsaimniekošanas hierarhijai. Lielāka uzmanība jāpievērš pārstrādātu produktu tirgiem, kas joprojām nav pietiekami attīstīti un cieš no neuzticēšanās pārstrādātu preču (piemēram, komposta) kvalitātei un nepietiekamiem ieguldījumiem vietējā augstvērtīgā pārstrādē. Lielāka sinerģiju izmantošana Baltijas jūras reģionā un citās kaimiņvalstīs būs lietderīga.

Netiek pienācīgi uzraudzīta atkritumu rašanās novēršana uzņēmējdarbības nozarē un pasākumos, kas tiek īstenoti vērtības veidošanas ķēdes sākuma posmos.

Nav daudz informācijas par konkrētiem atkritumu rašanās novēršanas pasākumiem ražošanas procesā un vērtības veidošanas ķēdes sākuma (projektēšanas) posmos, kā arī par pasākumiem, kas tiek veikti, lai samazinātu atkritumu un materiālu ietekmi uz vidi to dzīves ciklā. Uzņēmumu informētība par atkritumu rašanās novēršanas un aprites ekonomikas priekšrocībām šķiet zema, taču ekoinovācijas un tehnoloģiju attīstības jomā ir vērojamas daudzsološas tendences (piemēram, Ekonomikas ministrijas organizētie kompetences centri un tehnoloģiju klasteri) (EK, 2017a). Inovācijas politikā un uzņēmumiem paredzētajos atbalsta pasākumos ir pilnīgi jāņem vērā mērķi, kas attiecas uz materiālu aprites loku noslēgšanu, atkritumu rašanās novēršanu un aprites uzņēmējdarbības modeļu veidošanu. Tādējādi varētu veicināt izaugsmi nozarēs, kas sekmē Latvijas tautsaimniecības transformāciju.

Varētu stiprināt institucionālo sadarbību.

Uz dzīves ciklu balstītas pārvaldības un aprites ekonomikas pieeju veicināšanai būs jābūt vienā līmenī ar pasākumu un mērķu efektīvu saskaņošanu starp dažādām politikas jomām un ministrijām. Valsts līmenī starp VARAM un citām ministrijām pastāv laba sadarbība jautājumos, kas ir saistīti ar tradicionālo atkritumu apsaimniekošanu un bioenerģijas projektu izstrādi. Tomēr pagaidām nav pienācīgi attīstīta praktiskā sadarbība ekoinovācijas un jauno tehnoloģiju jomā un netiek izmantota sinerģija starp VARAM un Ekonomikas ministrijas atbalstītajiem pasākumiem. Tas kavē atkritumu rašanās novēršanas pasākumu īstenošanu un jaunu tehnoloģiju un jauninājumu ieviešanu ražošanas procesos. Lai virzītu pāreju uz aprites ekonomiku un vadītu saistītās ieguldījumu izvēles, Latvijai vēl vairāk jāpaplašina sadarbība starp ministrijām un ar ieinteresētajām pusēm, kā arī jāapsver īpašas institucionālās platformas izveide.

Vietējā līmenī atkritumu apsaimniekošanas reģioniem un pašvaldībām ir piešķirtas izvēles iespējas atkritumu apsaimniekošanā, bet tas noved pie īstenošanas atšķirībām un nepilnīgas uzraudzības. Reģionālie un vietējie atkritumu apsaimniekošanas plāni vairs netiek noteikti kā obligāta prasība. Nav mehānisma, ar kuru varētu novadīt valsts atkritumu apsaimniekošanas mērķus līdz vietējam līmenim un īstenot vietējo rezultātu uzraudzību šajā saistībā. Daudzām pašvaldībām trūkst spējas īstenot jaunu politiku un mērķus. Tām ir vajadzīgs lielāks atbalsts un saskaņoti norādījumi no valdības, lai tās varētu izpildīt savus pienākumus.

Nepieciešami spēcīgāki stimuli, lai nodrošinātu virzību uz aprites ekonomiku.

Ekonomiskie līdzekļi ir pieņemti kā vispāratzīta prakse...

Ekonomisko līdzekļu izmantošana ir vispāratzīta prakse, daži no šādiem līdzekļiem ir diferencēts dabas resursu nodoklis, ko piemēro attiecībā uz resursu ieguvī, apglabāšanu atkritumu poligonos un produktiem, kuriem ir noteikti īpaši dzīves cikla beigu pārvaldības mērķi, maksa par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu un ražotāju paplašinātās atbildības

sistēmas. Dabas resursu nodoklis un atbrīvojumi no tā motivēja uzņēmumus pievienoties ražotāja paplašinātās atbildības programmām, palīdzēja sasniegt vairākus saistītus ES mērķus un stimulēja atkārtoti lietojama iepakojuma ieviešanu. Šīs sistēmas ir papildinātas ar depozītu sistēmu atsevišķiem dzērienu iepakojuma veidiem, un tiek plānots noteikt, ka šādas sistēmas lietošana būs obligāta.

... tomēr joprojām netiek pietiekami stimulēta tālāka virzība uz aprites ekonomiku.

Spēkā esošie instrumenti vēl nerada pietiekamus stimulus, lai ievērotu atkritumu apsaimniekošanas hierarhiju un virzītos uz aprites ekonomiku. Lai arī atkritumu poligonu tarifi nesēn ir paaugstināti un tiek plānots to turpmāks pieaugums, līdz 2020. gadam tie joprojām būs zemāki par ES vidējo līmeni – tie ir pārāk zemi, lai stimulētu pārstrādi un veicinātu ieguldījumus alternatīvās atkritumu tehnoloģijās. Maksa par sadzīves atkritumiem joprojām ir pārāk zema, lai segtu pakalpojumu sniegšanas izmaksas un mudinātu mājāsaimniecības samazināt nešķirotos jauktos atkritumus. Jauktu mājāsaimniecības atkritumu savākšanā netiek pienācīgi izmantota sistēma, kurā maksa tiek noteikta, pamatojoties uz izmesto atkritumu daudzumu (*PAYT* sistēma), lai gan vienā pilsētā (Jūrmala) šāda sistēma tiek izmēģināta. Jāveicina *PAYT* sistēmu izmantošana lielākajās pilsētās; tas varētu kļūt par svarīgu līdzekli, lai samazinātu atkritumu nodošanu galīgajai apglabāšanai, kas saistīts ar labi funkcionējošu atkritumu dalītu savākšanu. Lielāka uzmanība ir jāpievērš pasākumiem, kas ietekmē patērētāju uzvedību un produkta dizainu. Lielākā daļa esošo instrumentu ir paredzēti vērtību ķēdes ieguves un pēcpatēriņa fāzēm.

Ražotāju paplašinātās atbildības sistēmām trūkst pārskatāmības, un to ekonomiskie rādītāji netiek labi uzraudzīti.

Vairākās Latvijas ražotāju paplašinātās atbildības sistēmās trūkst pārskatāmības, un to darbība nav labi koordinēta. Pastiprinātos kontroles pasākumos 2017. gadā tika atklāti daudzi trūkumi attiecībā uz to darbību un atbilstību pārstrādes mērķiem. Maz zināms par to finansēšanu, izmaksu segšanu un ekonomisko efektivitāti; dati, ko ražotāju atbildības organizācijas sniedz katru gadu, bieži vien ir nepilnīgi un nepietiekami kvalitatīvi. Informācijas apstrādes centrs palīdzētu radīt vienlīdzīgus konkurences apstākļus visām ražotāju paplašinātās atbildības sistēmām un atvieglotu to ekonomiskās efektivitātes novērtēšanu. Tas arī palīdzētu racionalizēt un nostiprināt ražotāju paplašināto atbildību attiecībā uz tiem produktiem, kuriem esošās sistēmas ir izklaidētas vai vēl nav sasniegušas pārstrādes mērķus (piemēram, elektriskās un elektroniskās iekārtas) (ESAO, 2016b). Ievērojamu efektivitātes uzlabošanu varētu panākt, nodrošinot pienācīgu pakalpojumu sniegšanas koordināciju un izmaksu dalīšanu ar pašvaldībām un pilnīgi integrējot atkritumu savākšanas sistēmas, ko pārvalda ražotāju paplašinātās atbildības uzņēmumi un pašvaldības.

Lēmumu pieņemšanas atbalstam nepieciešama labāka informācija par atkritumiem un materiāliem.

Latvija regulāri apkopo statistiku par atkritumu rašanos un apstrādi, kā arī uzskaita makrolīmeņa materiālu plūsmu. Tomēr informācijas sniegšanas pienākums netiek attiecināts uz visu informāciju, kas nepieciešama efektīvai politikas veidošanai, un datu kvalitāte ir atšķirīga. Latvijai ir jāuzlabo sava informācijas bāze, turpinot saskaņot un integrēt datus, nodrošinot labāku visu apsaimniekošanas posmu un apstrādes maršrutu atspoguļojumu un likvidējot datu trūkumu par konkrētām atkritumu plūsmām, pārstrādes pasākumiem uzņēmējdarbības nozarē, ražotāju paplašinātās atbildības sistēmu rezultātiem, atkritumu apriti, kā arī atkārtotas izmantošanas un remontēšanas pasākumiem.

4. ierāmējums. Ieteikumi par atkritumu apsaimniekošanu un aprites ekonomiku

Atkritumu apsaimniekošanas efektivitātes un pārvaldības uzlabošana

- Pārskatīt atkritumu apsaimniekošanas aplikšanu ar nodokļiem saskaņā ar atkritumu apsaimniekošanas hierarhiju. Turpināt palielināt dabas resursu nodokli par apglabāšanu atkritumu poligonos pēc 2020. gada; mudināt pašvaldības palielināt maksu par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu, lai nodrošinātu pakalpojumu sniegšanas pilnīgu izmaksu atgūšanu; piemērot *PAYT* sistēmas lielākajās pilsētās, lai nodrošinātu lielāku stimulu mājāsaimniecībām piedalīties dalītā savākšanā; īstenot pasākumus, lai mainītu patērētāju uzvedību un produktu dizainu.
- Apvienot dalītās savākšanas programmas, ko īsteno, izmantojot ražotāju paplašinātās atbildības sistēmas, ar tām, ko izmanto pašvaldības vai kas tiek izmantotas saskaņā ar pašvaldību pasūtījumu, lai uzlabotu šo sistēmu rentabilitāti un ietvertu materiālu kvalitāti.
- Precizēt prasības ražotāju paplašinātās atbildības sistēmām (maksu aprēķināšana, ekodizains, pārstrādes mērķi, pakalpojumu sniegšanas kārtība un izmaksu dalīšana ar pašvaldības iestādēm, informācijas sniegšanas pienākumi, tostarp par finanšu aspektiem), lai uzlabotu to rentabilitāti, pārskatāmību un koordināciju; palielināt resursus atbilstības uzraudzībai un kvalitātes nodrošināšanai; apsvērt iespēju izveidot informācijas apstrādes centru šo uzdevumu izpildei.
- Nodrošināt, ka valsts atkritumu apsaimniekošanas politika un mērķi tiek pakāpeniski novadīti līdz vietējam līmenim, tostarp sistemātiski izstrādājot reģionālos un vietējos atkritumu apsaimniekošanas plānus un regulāri ziņojot par rezultātiem, tostarp par finanšu aspektiem.
- Izmantot sinerģiju ar kaimiņvalstīm, lai efektīvi izmantotu atkritumu apstrādes jaudas saskaņā ar atkritumu apsaimniekošanas hierarhiju un nodrošinātu atbilstošu depoziņu sistēmu koordināciju.

Veicināt atkritumu rašanās novēršanu un aprites ekonomikas modeļus

- Uzlabot materiālu produktivitāti un ekonomikas efektivitāti un veicināt atkritumu rašanās novēršanu rūpniecībā un vērtības veidošanas ķēdes sākuma (projektēšanas) posmos; pilnīgi integrēt materiālu aprites loku noslēgšanas un atkritumu rašanās novēršanas mērķus inovācijas politikā; izmantot sinerģijas starp ekoloģiskākas ražošanas, ekoinovācijas, atkritumu rašanās novēršanas, bioenerģijas un pārdomātas specializācijas pasākumiem, izveidojot efektīvus mehānismus visu iesaistīto ministriju darbību koordinēšanai un uzraudzībai.
- Stiprināt otrreizējo izejvielu un pārstrādāto preču tirgu, izmantojot publisko iepirkumu un pastiprinot sadarbību ar kaimiņvalstīm; veicināt ieguldījumus augstvērtīgā vietējā pārstrādē.
- Paplašināt institucionālo sadarbību, lai virzītu pāreju uz aprites ekonomiku un ar to saistītu ieguldījumu izvēli, un padziļināt sadarbību starp VARAM un Ekonomikas ministriju.

Uzlabot informācijas bāzi par atkritumiem un materiāliem

- Uzlabot un paplašināt valsts informāciju par atkritumu apsaimniekošanu un oficiālo

statistiku par atkritumiem un materiāliem; izveidot konsolidētu, pārskatāmu un integrētu sistēmu, kas ietver visus apsaimniekošanas posmus un apstrādes maršrutus, tostarp pārvietošanu pāri robežām, un kas atbalsta valstu politikas izstrādi, īstenošanu un uzraudzību, kā arī starptautiskos ziņojumus.

5. Bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un ilgtspējīga izmantošana

Paredzams, ka, pieaugot ekonomiskajai izaugsmei, palielināsies arī bioloģiskās daudzveidības apdraudējums.

Latvijas meži, zālāji, kā arī piekrastes un jūras teritorijas ir starptautiskas nozīmes sugu, piemēram, mazo ērgļu, melno stārķu, lūšu un vilku, mājvieta. Dzīvotņu un sugu aizsardzības stāvoklis lielākoties nav labvēlīgs un ir turpinājies pasliktināties. Mežu un zālāju dzīvotnēm ir sliktāks aizsardzības stāvoklis nekā citām dzīvotnēm. Tikai aptuveni 10 % dzīvotņu un vienai trešdaļai sugu ir labvēlīgs aizsardzības stāvoklis (EK, 2017a). Apdraudētās sugas atbilst 2 % no visām zināmajām sugām, un visneaizsargātākie ir abinieki un rāpuļi.

Nemot vērā pieaugošos apdraudējumus, steidzami jāpieliek lielākas pūles, lai uzlabotu bioloģisko daudzveidību. Paredzams, ka noturīgā ekonomiskā izaugsme un paļaušanās uz mežsaimniecību, lauksaimniecību un zivsaimniecību arvien vairāk ietekmēs bioloģisko daudzveidību. Barības vielu radītais piesārņojums Baltijas jūrā nopietni ietekmē jūras dzīvotnes un sugas. Lai risinātu bioloģiskās daudzveidības samazināšanās cēloņus, ir svarīgi efektīvi pārvaldīt aizsargājamās teritorijas un labāk integrēt bioloģiskās daudzveidības apsvērumus citu nozaru politikā.

Tiesiskais regulējums atbilst ES prasībām, taču ir nepieciešama bioloģiskās daudzveidības stratēģija.

Latvijas bioloģiskās daudzveidības politiku galvenokārt regulē ES tiesību akti, jo īpaši Dzīvotņu direktīva un Putnu direktīva. *Natura 2000* tīkla izveidošana veicināja bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un noteica īpašu procedūru to projektu iespējamās ietekmes novērtēšanai, kurus ir paredzēts īstenot *Natura 2000* teritorijās. ES *acquis* īstenošana ir tuvinājusi Latviju tās starptautisko saistību izpildei, piemēram, Konvencijas par bioloģisko daudzveidību izpildei un ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanai. Latvija ir aktīva starptautiska dalībniece un divpusēji sadarbojas ar reģiona valstīm aizsargājamu teritoriju apsaimniekošanas un informētības vairošanas iniciatīvās.

Latvija ir viena no dažām ESAO valstīm, kurai nav valsts bioloģiskās daudzveidības stratēģijas. Tai ir stratēģijas un plāni, kas satur bioloģiskās daudzveidības mērķus, bet tie neveido saskaņotu sistēmu. Vides politikas pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam ir noteikti galvenie bioloģiskās daudzveidības mērķi, kas galvenokārt vērsti uz ES prasību izpildi. Tā kā mērķu bāzes līnija liecina par pieticīgu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas pasākumu sākumpunktu, noteiktos mērķus var uzskatīt par samērā tālejošiem. Ilgtermiņa vīzijai attiecībā uz bioloģisko daudzveidību vajadzētu paaugstināt mērķus, piemēram, izstrādāt papildu apsaimniekošanas plānus aizsargājamām teritorijām, lai sasniegtu attiecīgo valsts mērķi.

VARAM ir atbildīga par bioloģiskās daudzveidības politikas izstrādi un īstenošanu. Dabas aizsardzības pārvalde ir atbildīga par aizsargājamo teritoriju apsaimniekošanu, apdraudēto sugu starptautiskās tirdzniecības kontroli un kompensāciju piešķiršanu. Mežsaimniecība, zivsaimniecība un lauksaimniecība ir Zemkopības ministrijas kompetencē. Starp abām

ministrijām ir daži sadarbības mehānismi, jo īpaši zivsaimniecības jomā, taču ir vēlams stiprināt vispārējo koordināciju. Cilvēkresursi un finanšu resursi ir šķērslis bioloģiskās daudzveidības mērķu sasniegšanai.

Latvijai ir nepieciešama vispusīga valsts līmeņa pieeja bioloģiskās daudzveidības monitoringam.

Lai gan trūkst vispusīgas valsts līmeņa pieejas ekosistēmu un to pakalpojumu kartēšanai un novērtēšanai, pastāv *ad hoc* projekti, kam jāpalīdz novērst datu nepilnības un uzlabot zināšanas par bioloģisko daudzveidību.

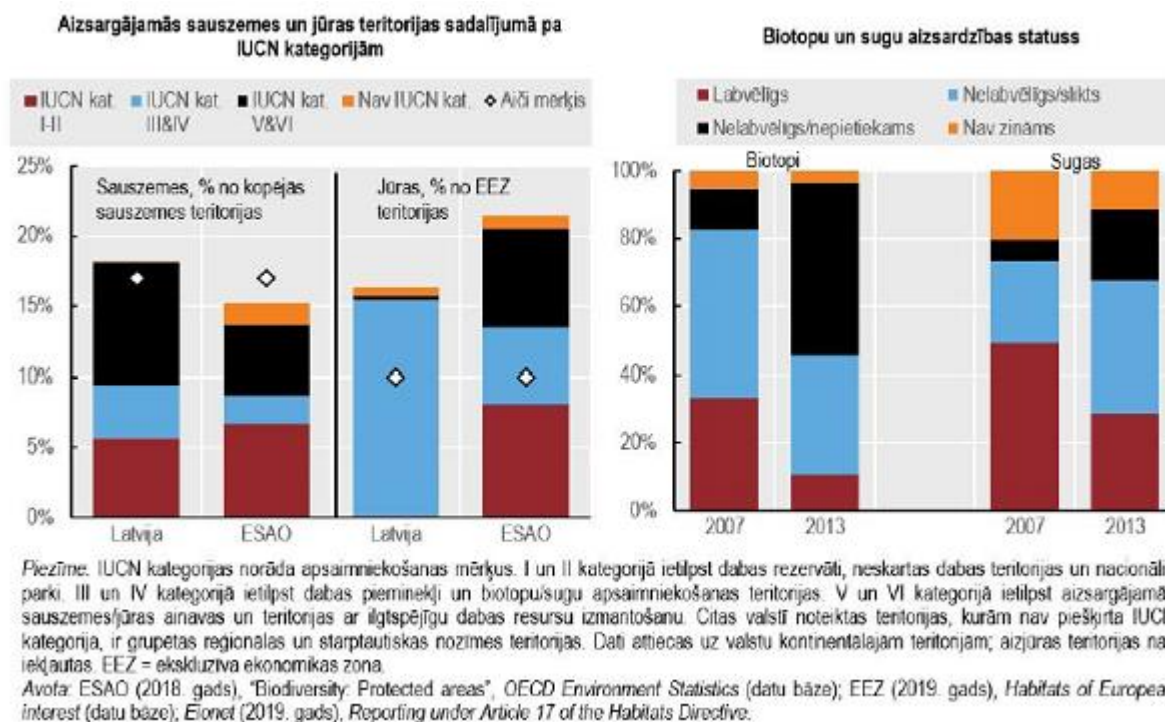
Latvija ir veikusi savu jūras ekosistēmu novērtējumu un pašlaik veic sauszemes ekosistēmu kartēšanu. Tā 2016. gadā īstenoja ES Ekosistēmu un to pakalpojumu kartēšanas un novērtēšanas iniciatīvu attiecībā uz jūras ūdeņiem saskaņā ar ES bioloģiskās daudzveidības stratēģiju laika posmam līdz 2020. gadam. Novērtējumā tika kartētas platības ar augstu ekoloģisko vērtību, lai gan procesa pabeigšanai ir nepieciešams vairāk datu (*BISE*, 2016. gads). Latvijas jūras stratēģijā nav noteikti galvenie bioloģiskās daudzveidības apdraudējumi (piemēram, piesārņotāji, jūras atkritumi) (*Milieu*, 2018. gads).

Politikas pasākumu kopumā dominē reglamentējoši līdzekļi.

Galvenais līdzeklis ir aizsargājamās teritorijas.

Tāpat kā lielākajā daļā ESAO valstu, aizsargājamās teritorijas ir galvenais bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas instruments. Aizsargājamās sauszemes teritorijas, ko dēvē par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, veido 18,2 % no kopējās teritorijas platības, savukārt aizsargājamās jūras un piekrastes teritorijas veido 16,4 %, pārsniedzot attiecīgos 2020. gada Aiči mērķus (8. attēls). Kopš iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā aizsargājamās teritorijas ir palielinājušās un gandrīz atbilst *Natura 2000* teritorijām. Jaunākie ES novērtējumi liecina, ka nav pietiekami noteiktas Kopienai nozīmīgas teritorijas saskaņā ar Dzīvotņu direktīvu (EK, 2019. gads). Tā kā mazāk nekā 40 % aizsargājamo teritoriju ir apsaimniekošanas plāns un lielākā daļa no tām saskaras ar cilvēkresursu un finanšu resursu pastāvīgu trūkumu, nepieciešami papildu pasākumi, lai uzlabotu sauszemes dzīvotņu un sugu aizsardzības stāvokli (8. attēls).

8. attēls. Pašreizējie aizsardzības pasākumi nav pietiekami, lai novērstu bioloģiskās daudzveidības samazināšanos

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/888933968955>

Citi reglamentējošie instrumenti, ko izmanto savvaļas dzīvnieku un augu aizsardzībai, ietver noteiktu sugu izmantošanas aizliegumus, medību un zvejas ierobežojumus un pasākumus noteiktu augu mākslīgas pavairošanas kontrolei (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Ir bijušas dažas zaļās infrastruktūras iniciatīvas, un nepieciešami turpmāki pasākumi, lai palielinātu savienojamību starp dzīvotnēm (EK, 2018. gads).

IVN, stratēģiskais vides novērtējums un teritorijas plānošana ir starpnozaru instrumenti, ko izmanto, lai novērstu bioloģiskās daudzveidības samazināšanos. *Natura 2000* teritorijām ir noteiktas īpašas IVN prasības, un stratēģiskie vides novērtējumi tiek veikti attiecībā uz visiem plānošanas dokumentiem, kuriem paredzama būtiska ietekme. Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam noteikts, ka valdībai ir jāievieš dabas kapitāla saglabāšanas un atjaunošanas plāns, kas ietvertu arī dabas saglabāšanas un atjaunošanas telpisko plānošanu.

Ir iespējams paplašināt ekonomiskos līdzekļus.

Galvenais ekonomiskais līdzeklis bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai ir kompensācija privātpašniekiem par saimnieciskās darbības ierobežošanu īpaši aizsargājāmās dabas teritorijās, kas ir maksājuma veids par ekosistēmu pakalpojumiem. Kompensāciju līdzfinansē Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai, kas sedz *Natura 2000* maksājumus par lauksaimniecības un meža zemi. Turklāt tiek veikti maksājumi par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu zālajos un lauksaimniecības dzīvnieku ģenētisko resursu saglabāšanu (VARAM, 2014. gads).

Citi ekonomiskie līdzekļi ir nodokļu atbrīvojumi privātpašniekiem noteiktās īpaši

aizsargājamās dabas teritorijās, nodoklis par resursu izmantošanu komercdarbībai, maksa par zvejas un medību atļaujām, maksa par neatbilstošu mežsaimniecību, zveju un medībām un arī naudas sodi par kaitējumu bioloģiskajai daudzveidībai.

No 2008. gada līdz 2018. gadam valsts atbalsts bija galvenais finansējuma avots, un tas lielā mērā ir balstīts uz ES maksājumiem. Finansējums projektiem tiek nodrošināts no valsts fondiem, piemēram, no Meža attīstības fonda, Latvijas Vides aizsardzības fonda un Zivju fonda; kopš 2008. gada ir palielināti līdzekļi pēdējiem diviem minētajiem fondiem, lai arī ekonomiskās krīzes laikā no 2008. gada līdz 2009. gadam tika piedzīvots noteikts samazinājums.

Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu ciešāka integrēšana tautsaimniecības nozarēs sniedz iespēju līdzsvarot pieļautos kompromisus.

Bioloģiskā daudzveidība un ekosistēmu pakalpojumi ir pamatā būtiskām nozarēm, kas nav VARAM pārziņā, piemēram, mežsaimniecībai, zivsaimniecībai un lauksaimniecībai. Tāpat kā lielākajā daļā ESAO valstu, Latvijā ir nepieciešams labāk integrēt bioloģiskās daudzveidības apsvērumus citu valsts tautsaimniecības nozaru mērķos, jo īpaši, ņemot vērā prognozēto ekonomikas izaugsmi.

Bioloģiskās daudzveidības apsvērumi ir ciešāk jāintegrē mežsaimniecības nozarē.

Aptuveni pusi Latvijas teritorijas klāj meži, lielākoties – dabiski meži. Pēdējo desmit gadu laikā pirmatnējo mežu īpatsvars ir saglabājies stabils un veido 0,5 % no kopējās apmežotās platības, kas ir vairāk nekā daudzās citās Eiropas valstīs. Meži ir svarīgs saimnieciskais resurss: ar mežsaimniecību saistītu produktu eksports veido 6,5 % no IKP, kas ir augstākais rādītājs visā ESAO.

Visām ES nozīmes mežu dzīvotnēm ir slikts aizsardzības stāvoklis. Aizsargājамie meži veido 17,5 % no kopējā mežu apjoma (VARAM, 2014. gads). Apsaimniekošana ietver saimnieciskās darbības ierobežošanu aptuveni 14 % mežu (tostarp ārpus aizsargājamām teritorijām), un attiecībā uz aptuveni 3 % mežu tiek piemērots stingras aizsardzības režīms. Ārpus aizsargājamām teritorijām papildu dabas aizsardzībā ietilpst ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikācija, kas ietver aptuveni pusi no mežiem (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Lai nodrošinātu ilgtspējīgu mežu apsaimniekošanu, ir nepieciešama politikas vīzija līdz 2050. gadam, kurā tiek pilnīgi integrēti ar bioloģisko daudzveidību saistīti mērķi un tiem tiek piešķirti pienācīgi resursi.

Zivsaimniecība, lauksaimniecība un tūrisms pastiprina bioloģiskajai daudzveidībai radīto apdraudējumu.

Latvijai ir spēcīgas zivsaimniecības tradīcijas, kas ir saistītas ar tās ģeogrāfisko novietojumu. Galveno apdraudējumu bioloģiskajai daudzveidībai rada piezveja (zivis, kas ir netīšām nozvejotas komerciālajos tīklos) un invazīvās svešzemju sugas. Latvijas zvejas kvotas pēdējās desmitgades laikā ir samazinājušās un tiek pilnīgi izmantotas.

Lauksaimniecībā izmantojamā zeme aizņem 31 % teritorijas. To veido 65 % aramzemes un 35 % ganību un pļavu, arniecīgu zālāju daļu, kuros pastāv liela bioloģiskā daudzveidība. Atšķirībā no citām Eiropas valstīm slāpekļa pārpalikums⁴ kopš 2000. gadu sākuma ir palielinājies un varētu palielināties līdz ar paredzamo lauksaimnieciskās darbības intensitātes

⁴ Izteikts kilogramos uz vienu lauksaimniecības zemes hektāru (kg/ha).

pieaugumu. Bioloģiskā lauksaimniecība no 6,8 % 2005. gadā palielinājās līdz 13,5 % 2017. gadā; tas ir viens no augstākajiem rādītājiem ES. Latvija ir pārsniegusi savu 2020. gada mērķi un ir uz pareizā ceļa, lai sasniegtu 2030. gada mērķi – 15 %.

Kopējā lauksaimniecības politika (KLP) nodrošina tiešos maksājumus lauksaimniekiem, kam ir jāievēro noteiktas vides prasības. Tomēr ražotāji saņem subsidētus kredītus (ESAO, 2019a) un dīzeļdegvielas akcīzes nodokļa atvieglojumus (3. sadaļa). Atbalsts tiek piešķirts, pamatojoties arī uz dzīvnieku skaitu un ražošanas apjomiem, un šādai intensīvākas darbības prakses atbalstīšanai ir nelabvēlīga ietekme uz vidi. Pirmais pasākums, lai padarītu šo nozari nekaitīgāku videi, varētu būt maksājumu piešķiršana par hektāru zāles, nevis par dzīvnieku skaitu. Subsidētus kredītus varētu izmantot ieguldījumiem ilgtspējīgākās un videi nekaitīgākās ražošanas metodēs.

Latvija nav pilnīgi integrējusi bioloģiskās daudzveidības apsvērumus lauksaimniecības nozarē. Lauku putnu indekss, kas ir lauksaimniecības zemes bioloģiskās daudzveidības izmaiņu rādītājs, liecina, ka Latvija ir viena no trīs ESAO valstīm, kurās ir vislielākā lauku putnu populācija. Lauku putnu skaits palielinājās teritorijās, kas saņēma KLP maksājumus, savukārt citi bioloģiskās daudzveidības kvalitātes rādītāji tajās pašās teritorijās, piemēram, zālāju dzīvotņu botāniskā kvalitāte, pasliktinājās (ESAO, 2019a). To var izraisīt zālāju apsaimniekošanas (piemēram, ganīšanas un pļaušanas) samazināšana, jo to apsaimniekošana ir būtiska nevēlamu koku augšanas novēršanai un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai.

Latvijā netiek sistemātiski apkopoti ar bioloģisko daudzveidību un aizsargājamām teritorijām saistītie tūrisma dati. Tūrisma aptaujas 2014. un 2015. gadā liecināja, ka visvairāk tūristu izvēlas apmeklēt dabas teritorijas, tostarp ūdensobjektus un jūras piekrasti, 14 % respondentu norādot, ka viņi ir apmeklējuši aizsargājamās teritorijas. Līdz ar to ir potenciāls ilgtspējīga tūrisma veicināšanai aizsargājamajās teritorijās.

5. ierāmējums. Ieteikumi par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un ilgtspējīgu izmantošanu

Politiskā ietvara stiprināšana

- Izstrādāt valsts bioloģiskās daudzveidības stratēģiju un tās īstenošanas plānu ar izmērāmiem mērķiem, skaidriem rādītājiem, pienācīgiem cilvēkresursiem un finanšu resursiem to īstenošanai.

Zināšanu par bioloģisko daudzveidību uzlabošana

- Pabeigt sauszemes ekosistēmu vispārējo kartēšanu.
- Noteikt pētniecības prioritātes un noskaidrot galvenās datu nepilnības un bioloģiskās daudzveidības apdraudējumu attiecībā uz jūras un sauszemes ekosistēmām; novērtēt bioloģiskās daudzveidības un ekosistēmu pakalpojumu saimniecisko vērtību un ar to zaudēšanu saistītās izmaksas, lai nodrošinātu atbalstu politikas īstenošanai.
- Stiprināt ar bioloģisko daudzveidību saistītas informācijas izplatīšanu, lai uzlabotu politikas veidotāju un sabiedrības informētību.

Efektīvu politikas instrumentu un finanšu mehānismu ieviešana

- Atjaunināt un pabeigt aizsargājamo teritoriju noteikšanu; nodrošināt, ka visām

ekoloģiski svarīgajām teritorijām ir apsaimniekošanas plāni; izstrādāt papildu apsaimniekošanas plānus, lai sasniegtu valsts mērķi, un piešķirt ieviešanai pietiekamus cilvēkresursus un finanšu resursus.

- Paplašināt ekonomisko līdzekļu izmantošanu bioloģiskās daudzveidības pārvaldībā; izpētīt iespējas palielināt maksājumus par ekosistēmu pakalpojumiem meža saglabāšanai.
- Izstrādāt vispusīgu finansēšanas stratēģiju, lai veicinātu privātā sektora ieguldījumus un samazinātu paļaušanos uz atbalstu, ko ES piešķir konkrētiem projektiem.
- Sistemātiski integrēt bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas mērķus zemes izmantošanas plānošanā; nodrošināt, ka bioloģiskā daudzveidība tiek efektīvi ņemta vērā stratēģiskajos vides novērtējumos.
- Izstrādāt stratēģisku politisko ietvaru zaļai infrastruktūrai un uzlabot savvaļas dzīvnieku koridorus, lai samazinātu dzīvotņu sadrumstalotību.

Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu ciešāka integrēšana mežsaimniecības, lauksaimniecības un tūrisma nozarēs

- Nodrošināt, ka nākamā mežsaimniecības politikas stratēģija ietver ilgtermiņa vīziju par ilgtspējīgu apsaimniekošanu ar bioloģiskās daudzveidības mērķiem un pietiekamiem resursiem un ka to izstrādā ar visu attiecīgo ieinteresēto pušu plašu līdzdalību; ieviest papildu ekonomiskos un brīvprātīgos līdzekļus, lai nodrošinātu mežu ilgtspējīgu izmantošanu ārpus aizsargājamām teritorijām un uzlabotu mežu dzīvotņu stāvokli (piemēram, brīvprātīgas kompensācijas programmas, ilgtspējīga meža/kokmateriālu sertifikācija, zaļais publiskais iepirkums attiecībā uz kokmateriāliem).
- Stiprināt saikni starp atbalstu lauksaimniecībai un vides raksturlielumiem, piemēram, atdalot maksājumus lauksaimniekiem no ražošanas prasībām; efektīvi izmantot lauksaimniecības izejvielas; veicināt bioloģisko lauksaimniecību, lai sasniegtu 2030. gadam noteikto valsts mērķi.
- Vākt informāciju, kas saistīta ar tūrismu dabas teritorijās; veikt pasākumus, lai mazinātu tūrisma ietekmi uz bioloģisko daudzveidību; noteikt teritorijas ar augstu tūrisma potenciālu un attīstīt ekotūrismu aizsargājamajās teritorijās; apsvērt maksas ieviešanu tūrisma operatoriem aizsargājamajās teritorijās.

Atsauces

- BISE (2016. gads), tīmekļa vietne par pasākumiem, kas saistīti ar ekosistēmu un to pakalpojumu novērtēšanu un kartēšanu Latvijā, *Biodiversity Information System for Europe*, https://biodiversity.europa.eu/maes/maes_countries/latvia.
- Dreblow un citi (2013. gads), "Assessment of climate change policies in the context of the European Semester, Country Report: Latvia", ziņojums, kas sagatavots Eiropas Komisijas Klimatu pārmaiņu ierobežošanas ģenerāldirektorātam, Ekoloģijas institūts un *eclareon*, Berlīne.
- EK (2019. gads), "The EU Environmental Implementation Review 2019, Country Report – Latvia", Komisijas dienestu darba dokuments, SWD(2019) 124 galīgā redakcija, Eiropas Komisija, Brisele http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2018. gads), *Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Latvia*, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/lv/factsheet_en.pdf.
- EK (2017a), "The EU Environmental Implementation Review 2017, Country Report – Latvia", Komisijas dienestu darba dokuments, SWD(2017) 50 galīgā redakcija, Eiropas Komisija, Brisele http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2017b), *Tax Policies in the European Union: 2017 Survey*, Eiropas Komisija, Brisele.
- EVA (2018. gads), "Appropriate taxes and incentives do affect purchases of new cars", EVA brīfings, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/themes/transport/vehicles-taxation/appropriate-taxes-and-incentives-do.
- Eiropas e-tiesiskuma portāls (2018. gads), *Access to Justice in Environmental Matters – Latvia*, tīmekļa vietne, https://e-justice.europa.eu/content_access_to_justice_in_environmental_matters-300-lv-en.do?member=1 (skatīts 2018. gada 7. augustā).
- Flues, F. un A. Thomas (2015. gads), "The distributional effects of energy taxes", *OECD Taxation Working Papers*, Nr. 23, *OECD Publishing*, Parīze. <http://dx.doi.org/10.1787/5js1qwkqrbv-en>
- Flues, F. un K. van Dender (2017. gads), "The impact of energy taxes on the affordability of domestic energy", *OECD Taxation Working Papers*, Nr. 30, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/08705547-en>
- Jurušs, M. un J. Brizga (2017. gads), "Assessment of the Environmental Tax System in Latvia", *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, Sēj. Nr. 10/2, 135.–154. lpp., <http://dx.doi.org/10.1515/nispa-2017-0015>.
- LVĢMC un VARAM (2019. gads), "Reporting on Policies and Measures under Article 13 and on Projections under Article 14 of Regulation (EU) No 525/2013 of the European Parliament and of the Council", Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs, Rīga.
- Lindroos, T. un citi (2018. gads), *Baltic Energy Technology Scenarios 2018*, TemaNord, Ziemeļvalstu ministru padome, Kopenhāgena K, <https://dx.doi.org/10.6027/TN2018-515>.
- VARAM (2014. gads), *5th National Report to the Convention on Biological Diversity*, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Rīga, www.cbd.int/doc/world/lv/lv-nr-05-en.pdf
- Milieu (2018. gads), "Article 16 technical assessment of Member States' programme of measures: Latvia", *Support to the Implementation of the MSFD*, Milieu Ltd Consortium, Brisele.
- Odyssee-Mure (2018. gads), "Latvia energy profile, June 2018, Energy efficiency trends and policies", *Odyssee-Mure*, www.odyssee-mure.eu/publications/efficiency-trends-policies-profiles/latvia.html.

-
- ESAO (2019a), *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Latvia*, OECD Food and Agricultural Reviews, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264312524-en>.
- ESAO (2019b), “Air quality and health: Mortality and welfare cost from exposure to air pollution”, *OECD Environment Statistics* (datubāze), <https://doi.org/10.1787/c14fb169-en>.
- ESAO (2019c), *Measuring distance to the SDG targets 2019: An Assessment of Where OECD Countries Stand*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/a8caf3fa-en>.
- ESAO (2019d), *OECD Economic Surveys: Latvia 2019*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/f8c2f493-en>.
- ESAO (2018a), *OECD Regulatory Policy Outlook 2018*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264303072-en>.
- ESAO (2018b), *Access to Justice for Business and Inclusive Growth in Latvia*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264303416-en>.
- ESAO (2018c), *Effective Carbon Rates 2018: Pricing Carbon Emissions Through Taxes and Emissions Trading*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264305304-en>.
- ESAO (2018d), *Taxing Energy Use 2018: Companion to the Taxing Energy Use Database*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264289635-en>.
- ESAO (2017. gads), *OECD Economic Surveys: Latvia 2017*, OECD Publishing, Parīze, http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-lva-2017-en.
- ESAO (2016a), *OECD Reviews of Health Systems: Latvia 2016*, OECD Reviews of Health Systems, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264262782-en>.
- ESAO (2016b), *Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264256385-en>.
- Pierhuroviča, L. un J. Grantiņš (2017. gads), “Latvia”, *Environmental Law: Suppl. 121*, Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn.
- Rubīns, M. un I. Pilvere (2017. gads), “Development of renewable energy policy in Latvia”, *Proceedings of the 2017 International Conference “Economic Science for Rural Development”*, Nr. 44, 281.–291. lpp.
- WRI (2019. gads), *Environmental Democracy Index*, Pasaules Resursu institūts, Vašingtona, Kolumbijas apgabals, <https://environmentaldemocracyindex.org/country/lva> (skatīts 2019. gada 20. martā).
- Yatskiv, I. un E. Budilovich, (2017. gads), “Evaluating Riga Transport System Accessibility”, *Procedia Engineering*, 178, 480.–490. lpp.

I daļa. Virzība uz ilgtspējīgu attīstību

1. nodaļa. Vides raksturlielumi. Tendences un nesenā attīstība

Latvijas vides raksturlielumi ir uzlabojušies vairākās jomās, piemēram, siltumnīcefekta gāzu un lielākās daļas gaisa piesārņotāju emisijās, dzīvojamo ēku energoefektivitātē, notekūdeņu attīrīšanā un atkritumu apsaimniekošanā. Tomēr paredzams, ka, turpinoties ekonomiskajai izaugsmei, palielināsies apdraudējums videi un bioloģiskajai daudzveidībai. Šajā nodaļā ir sniegts pārskats par Latvijas sasniegumiem vides jomā kopš 2000. gadu vidus un tās neatrisinātajām problēmām. Tajā ir apspriests progress, kas ir sasniegts tādās jomās kā ekonomikas energoietilpības un oglekļietilpības samazināšana, gaisa kvalitātes uzlabošana, atkritumu un ūdens apsaimniekošanas stiprināšana un bioloģiskās daudzveidības samazināšanās apturēšana.

“Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

1.1. Ievads

Latvija kļuva par Eiropas Savienības (ES) dalībvalsti 2004. gadā, bet par ESAO dalībvalsti – 2016. gadā. Kopš 2010. gada tās nelielā, atvērtā tirgus ekonomika ir nepārtraukti augusi, un šī izaugsme ir palīdzējusi palielināt valstī dzīvojošo 2 miljonu iedzīvotāju ienākumus uz vienu iedzīvotāju un labklājību. Tomēr ienākumu līmeņi joprojām ir ievērojami zemāki par daudzu citu ESAO ekonomiku līmeņiem. Joprojām plaši izplatīta ir nabadzība, ienākumu nevienlīdzība un atšķirības sabiedrisko pakalpojumu pieejamībā dažādos reģionos. Iedzīvotāji noveco, un to skaits samazinās.

Latvijai kā zemieņu valstij Baltijas jūras krastos ir bagātīgi mežu un ūdens resursi. Meži klāj aptuveni pusi tās teritorijas, un tie ir galvenais ekonomiskais aktīvs un nodrošina valsts galveno vietējo enerģijas avotu – biomasu. Atjaunojamo enerģijas avotu izmantošana ir paplašinājusies, un energoefektivitāte palielinājusies. Vides raksturlielumi ir uzlabojušies daudzās jomās, tostarp tādās jomās kā siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisijas, gaisa piesārņojums, notekūdeņu attīrīšana, atkritumu apsaimniekošana un aizsargājamās dabas teritorijas. Tomēr ir jādara vairāk. Līdz ar noturīgu ekonomisko izaugsmi un ienākumu līmeņa paaugstināšanos paredzama atsevišķu vides apdraudējumu palielināšanās, kas radīs nepieciešamību pēc vides un attīstības mērķu labākas saskaņošanas.

1.2. Galvenie ekonomiskās un sociālās attīstības aspekti

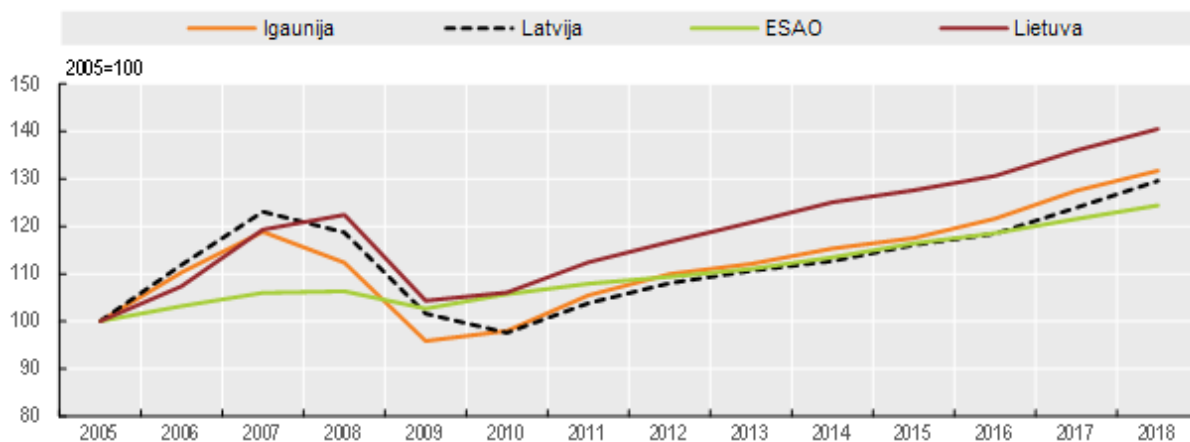
1.2.1. Ekonomikas struktūra un raksturlielumi

Latvijas mazā un atvērtā ekonomika pēdējos gados ir pieredzējusi spēcīgu izaugsmi. Prognozēts, ka 2020. gadā ekonomikas izaugsme būs 2,7 % (ESAO, 2019a). Reaģējot uz pasaules ekonomisko krīzi 2008.–2009. gadā, Latvija īstenoja plašas strukturālās reformas tādās jomās kā fiskālā politika, sociālā aizsardzība un uzņēmējdarbības vide. Tomēr, lai atgrieztos pie pirmskrīzes līmeņa, tai bija nepieciešams ilgāks laiks nekā kaimiņu Baltijas valstīm – Igaunijai un Lietuvai (1.1. attēls). Lai arī iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju iepriekšējā desmitgadē ir palielinājies, tas joprojām ir zemāks nekā pārējās Baltijas valstīs un atbilst aptuveni divām trešdaļām no ESAO vidējā rādītāja. Lai arī bezdarba līmenis ir samazinājies, tas joprojām pārsniedz ESAO vidējo līmeni (Statistikas pamatdati).

Papildus kūdrai, dolomītam, smiltīm un grantij Latvijā nav daudz citu derīgo izrakteņu. Tomēr tai ir bagātīgi mežu un ūdens resursi. Tās rūpniecības bāze ir mazāka nekā daudzās citās ESAO valstīs (Statistikas pamatdati). Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība Latvijā veido lielāku pievienotās vērtības daļu un nodrošina vairāk darba vietu nekā lielākajā daļā citu ESAO valstu. Kokapstrāde, kā arī pārtikas produktu un dzērienu ražošana ir galvenās rūpniecības un eksporta nozares. Preču un pakalpojumu imports un eksports (galvenokārt uz kaimiņvalstīm) 2016. gadā veidoja vairāk par 60 % no IKP. Eksporta rezultāti ir uzlabojušies produkcijas un galamērķa valstu diversifikācijas ziņā, tomēr vispārējā prasmju neatbilstība un zemais inovācijas līmenis ir apgrūtinājis uzņēmumu virzību augšup globālās vērtības ķēdēs. Iepriekšējā desmitgadē ir ievērojami palēninājies produktivitātes pieaugums. (ESAO, 2019b).

1.1. attēls. Latvijas ekonomika ir noturīgi augusi kopš 2010. gada

Baltijas valstu IKP, 2005.–2018. gads

Piezīme. IKP izteikts 2010. gada cenās un pirktspējas paritātē.

Avots. ESAO (2018. gads), "Aggregate National Accounts, SNA 2008 (vai SNA 1993): Gross domestic product", OECD National Accounts Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

1.2.2. Labklājība un dzīves kvalitāte

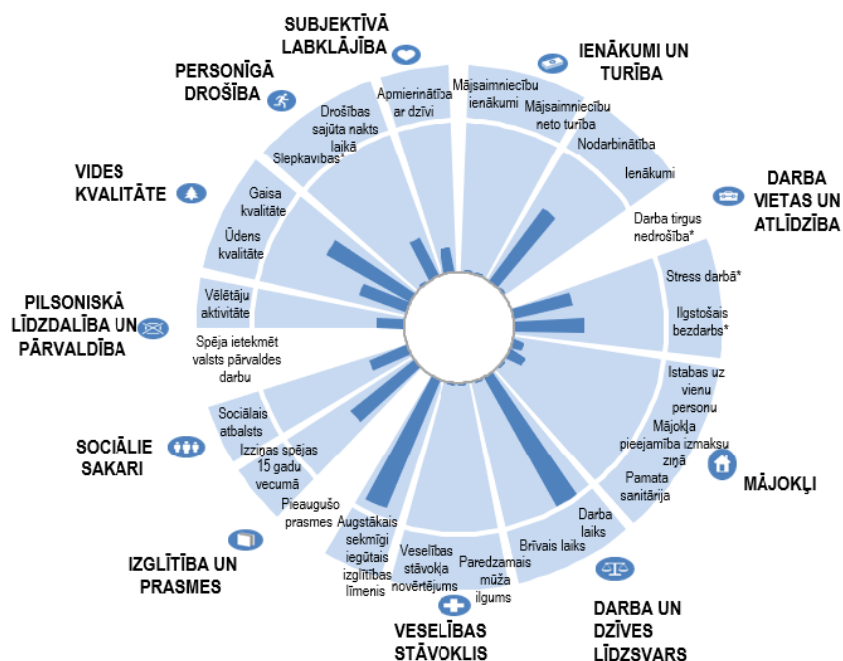
Teritoriālā nevienlīdzība, emigrācija, kā arī iedzīvotāju skaita samazināšanās un iedzīvotāju novecošana ir identificētas kā nozīmīgas problēmas, kas apdraud turpmākas ilgtspējīgas izaugsmes iespējas (Pārresoru koordinācijas centrs, 2018. gads). Latvijā 2017. gadā bija nedaudz mazāk par 2 miljoniem iedzīvotāju, kas ir par 13 % mazāk nekā 2005. gadā. Tās iedzīvotāju blīvums (30 cilvēki/km²) ir zemāks nekā lielākajā daļā ESAO Eiropas valstu, un iedzīvotāji ir koncentrēti dažās pilsētu teritorijās. Mazā iedzīvotāju blīvuma dēļ ir dārgi nodrošināt plašu pieeju sabiedriskajiem pakalpojumiem un infrastruktūrai, kas veicina pastāvīgu reģionālo nevienlīdzību ekonomikas un nodarbinātības iespējās un attiecīgi arī rada dzīves kvalitātes atšķirības.

Ekonomikas centrā atrodas galvaspilsēta Rīga. Rīgā un ap to esošā Pierīgas reģiona pašvaldībās dzīvo vairāk nekā puse no visiem valsts iedzīvotājiem. Rīgas iedzīvotāju skaits galvenokārt ir samazinājies, iedzīvotājiem pārceļojoties uz dzīvi uz Pierīgas reģionu nekoordinētā, zema blīvuma attīstības procesā, kuru virzīja mājāsaimniecības ar vidējiem un augstiem ienākumiem. Pastiprinājās pilsētu teritoriju neplānota un nekontrolēta izplešanās, kas iepriekš nebija īpaši izteikta, ikgadējam neto pieauguma tempam (0,38 %) būtiski neatpaliekot no Eiropas vidējā rādītāja (0,41 %) 2006. gada decembrī (EVA, 2017a). Pilsētu teritoriju neplānota un nekontrolēta izplešanās samazina dabas teritorijas un izraisa ainavu sadrumstalotību (Valsts zemes dienests, 2016. gads). Tajā pašā laikā migrācija no laukiem uz pilsētām un lauku iedzīvotāju novecošana ir novedusi pie lauksaimniecības zemes pamešanas, tādējādi veicinot pastāvīgu lauku iedzīvotāju bezdarbu un nabadzību.

Latvijā ir uzlabojušies daudzi ESAO Labākas dzīves indeksa rādītāji. Tomēr tā uzrāda vājus rezultātus daudzos indeksa aspektos, piemēram, piekļuvē labi apmaksātām darba vietām,

veselības aprūpes sistēmā un izmaksu ziņā pieejamos, kvalitatīvos mājokļos (1.2. attēls). Nabadzības un ienākumu nevienlīdzības līmenis ir augsts (Statistikas pamatdati). Lai arī paredzamais mūža ilgums Latvijā iepriekšējās desmitgades laikā ir pieaudzis, tas joprojām ir par sešiem gadiem mazāks par ESAO vidējo rādītāju (74 gadi), jo pastāv lielāka mirstība no sirds un asinsvadu slimībām un vēža, kā arī no nelaimes gadījumiem un traumām.

1.2. attēls. Labklājības rādītāji liecina par uzlabojumu iespējām

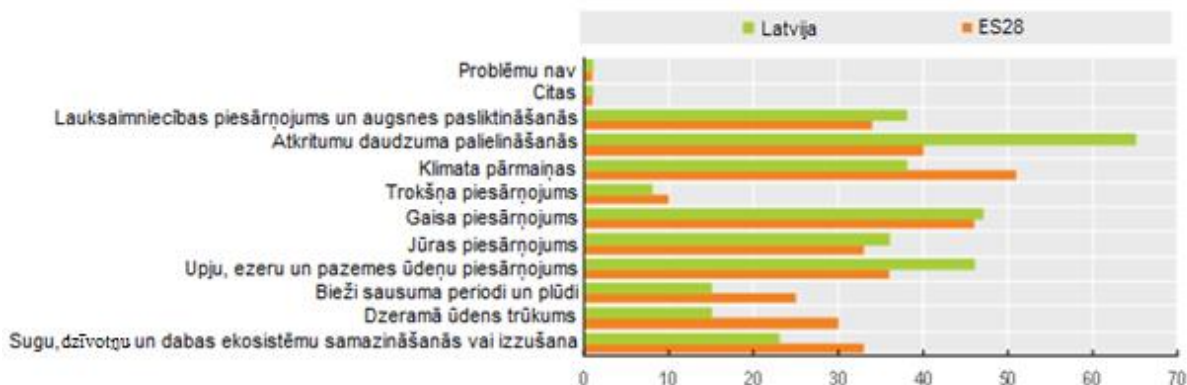
Piezīme. Diagrammā parādītas Latvijas stiprās un vājās puses labklājības jomā salīdzinājumā ar citām ESAO valstīm. Iekšējais baltais aplis norāda minimumu. Ja stabīnš ir tss, piemēram, attiecībā uz mājsaimniecību ienākumiem, tad valstij ir viens no sliktākajiem rādītājiem ESAO. Arējais baltais aplis norāda maksimumu; ja stabīnš, kas norāda, piemēram, darba laiku, ir tuvu šim aplim, tad valstij ir viens no labākajiem rādītājiem ESAO. Negatīvie rādītāji, piemēram, slepkavības, tiek atzīmēti ar zvaigznīti. Gan pozitīvo rādītāju, gan negatīvo rādītāju gadījumā garāki stabīni norāda uz labākiem rezultātiem (augstāka labklājība), savukārt īsāki stabīni norāda uz sliktākiem rezultātiem (zemāka labklājība). Ja dati par kādu rādītāju nav pieejami, attiecīgais aplis segments ir iekrāsots baltā krāsā.

Avots. ESAO aprēķins, pamatojoties uz ESAO *How's Life? 2017: Measuring Well-being*.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvijas vides kvalitātes rādītāji aptuveni atbilst ESAO Labākas dzīves indeksa vidējiem rādītājiem (1.2. attēls). Vairāk nekā 60 % Latvijas iedzīvotāju, kas piedalījās ES aptaujā, norādīja, ka pieaugoša atkritumu rašanās ir viens no svarīgākajiem vides jautājumiem; tas ir lielāks procentuālais skaits nekā citās ES valstīs (1.3. attēls; 4. nodaļa). Gandrīz puse Latvijas respondentu uzskatīja, ka svarīgs jautājums ir arī gaisa, upju, ezeru un pazemes ūdeņu piesārņojums. Salīdzinājumā ar ES kopumā Latvijā ir mazāk iedzīvotāju, kurus satrauc klimata pārmaiņas, kā arī sugu un ekosistēmu samazināšanās (EK, 2017a). Iedzīvotāju bažās atspoguļojas reģionālā ekonomiskā sadrumstalotība. Latvijas iedzīvotājiem ir atšķirīgi uzskati par to, kas ir galvenā ekoloģiskā problēma. Rīgas iedzīvotāji ir norūpējušies par transportlīdzekļu un rūpnīcu radīto piesārņojumu, Vidzemē dzīvojošie – par pārmērīgu dabas resursu lietošanu, Zemgales un Kurzemes iedzīvotāji – par lauksaimniecības piesārņojumu. Tomēr lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju dotu priekšroku ieguldījumu veikšanai valsts teritorijā esošajos mežos un Baltijas jūrā, ja viņiem būtu pieejami līdzekļi vides aizsardzībai (Baltijas Starptautiskā banka, 2017. gads).

1.3. attēls. Latvijas iedzīvotājus visvairāk satrauc atkritumi, kā arī gaisa un ūdens piesārņojums

Piezīme. Atbilde uz jautājumu "Lūdzu, no turpmākā saraksta izvēlieties četras, pēc jūsu domām, svarīgākās ekoloģiskās problēmas" aptaujā, kurā piedalījās aptuveni 1000 Latvijas iedzīvotāju.
Avots. EK (2017. gads), "Attitudes of European citizens towards the environment", Special Eurobarometer 468.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

1.3. Ceļā uz energoefektīvu, oglekļa mazietilpīgu ekonomiku

1.3.1. Enerģijas struktūra un patēriņš

Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam ("Latvija 2030") un Enerģētikas politikā līdz 2030. gadam ir aicināts turpināt palielināt atjaunojamo enerģijas avotu izmantošanu un īstenot energoefektivitātes pasākumus, lai uzlabotu gan enerģētisko neatkarību, gan vides ilgtspēju. Valsts rīcības plānā atjaunojamo energoresursu jomā (VRPAEJ) un Valsts energoefektivitātes rīcības plānā ir noteikti galvenie mērķi un pasākumi 2020. gadam (1.1. tabula).

1.1. tabula. Latvijas mērķi atjaunojamo enerģijas avotu un energoefektivitātes jomā

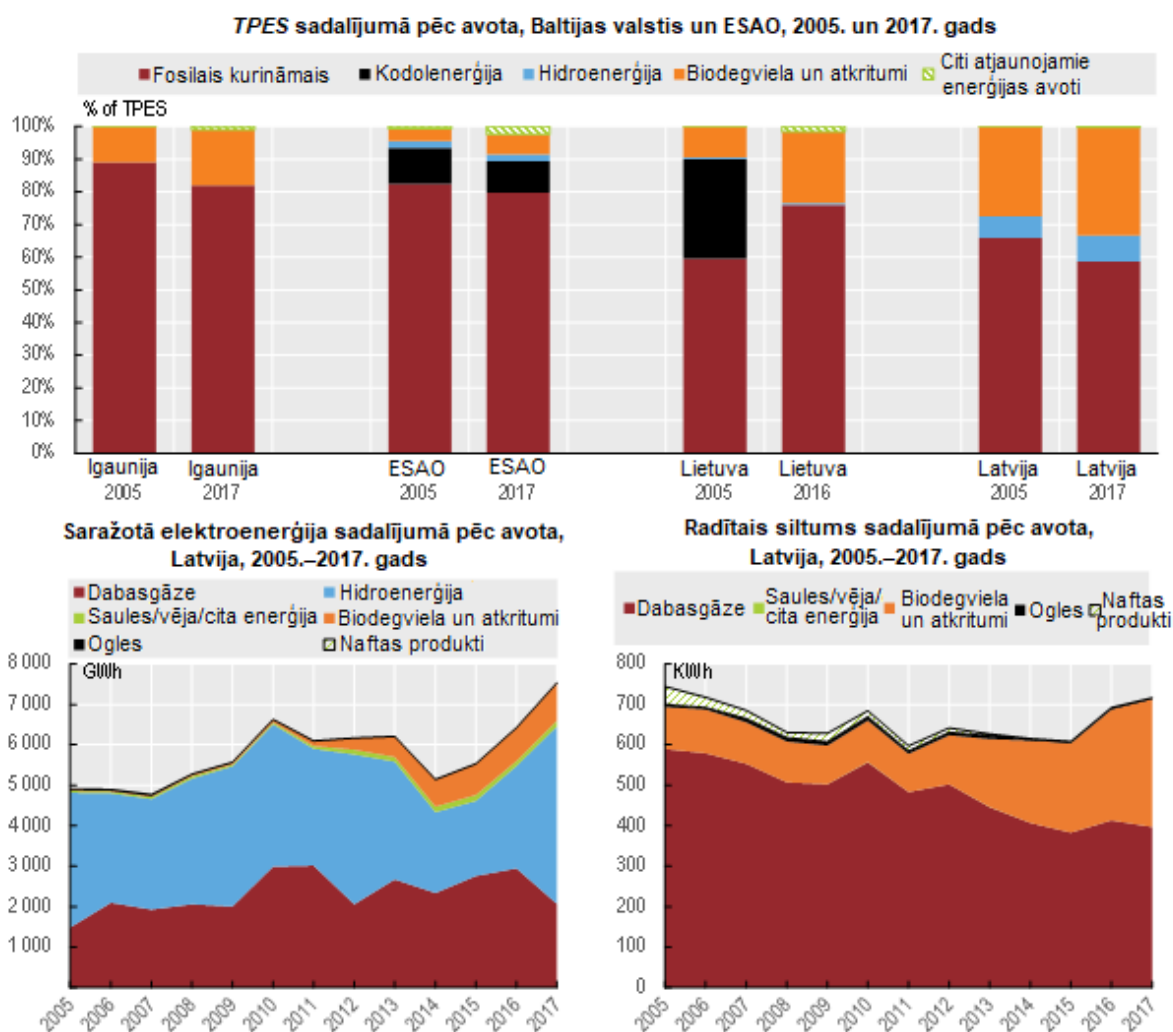
	2017. gads vai pēdējais gads, par kuru pieejami dati	2020. gads	2030. gads
Atjaunojamie enerģijas avoti (% no valsts bruto enerģijas patēriņa), no kuriem:	39 %	40 %	50 %
Apkure un dzesēšana (%)	54,6 %	53,4 %	
Elektrība (%)	54,4 %	59,8 %	
Transports (%)	2,5 %	10 %	
Enerģijas intensitāte (kg naftas ekvivalenta uz 1000 EUR IKP)	202,8	195	Mazāk par 150
Enerģijas ietaupījums (primārās enerģijas ietaupījums, mtoe)	0,514	0,670	
Siltuma patēriņa samazināšana ēkās (kWh/m ²)	195	150	Mazāk par 100

Piezīme. mtoe – miljons tonnu naftas ekvivalenta.

Avots. Pārresoru koordinācijas centrs (2018. gads), "Ilgtspējīgas attīstības mērķu īstenošana"; Eurostat (2019. gads), "Share of energy from renewable sources", *Renewable Energy Statistics* (datubāze); Ekonomikas ministrija (2017. gads), "Informatīvais ziņojums par virzību uz indikatīvo valsts energoefektivitātes mērķi 2017.–2019. gadā saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīvu 2012/27/ES par energoefektivitāti"; *Odysee-Mure* (2019. gads), *Key indicators* (datubāze).

Latvija ir viena no vadošajām valstīm ESAO atjaunojamo enerģijas avotu ziņā. 2017. gadā atjaunojamie enerģijas avoti veidoja 40 % no Latvijas kopējās primārās energoapgādes (TPES), kas ievērojami pārsniedz ESAO vidējo rādītāju un Igaunijas un Lietuvas rādītājus (1.4. attēls). Galvenais atjaunojamais enerģijas avots ir cietie biokurināmie (koksnes granulas, kokskaidas, kokogles, koksnes pārstrādes atliekas un atlikumi, kā arī salmi). Biokurināmais un atkritumi kā atjaunojamais resurss veido trešo daļu no energoresursu struktūras, kas ir augstākais rādītājs ES.

1.4. attēls. Atjaunojamie enerģijas avoti nodrošina lielu un pieaugošu enerģijas vajadzību daļu

Piezīme. Sadalījumā ir ietverta elektroenerģijas tirdzniecība.
Avots. IEA (2019. gads), *World Energy Statistics and Balances* (datubāze).

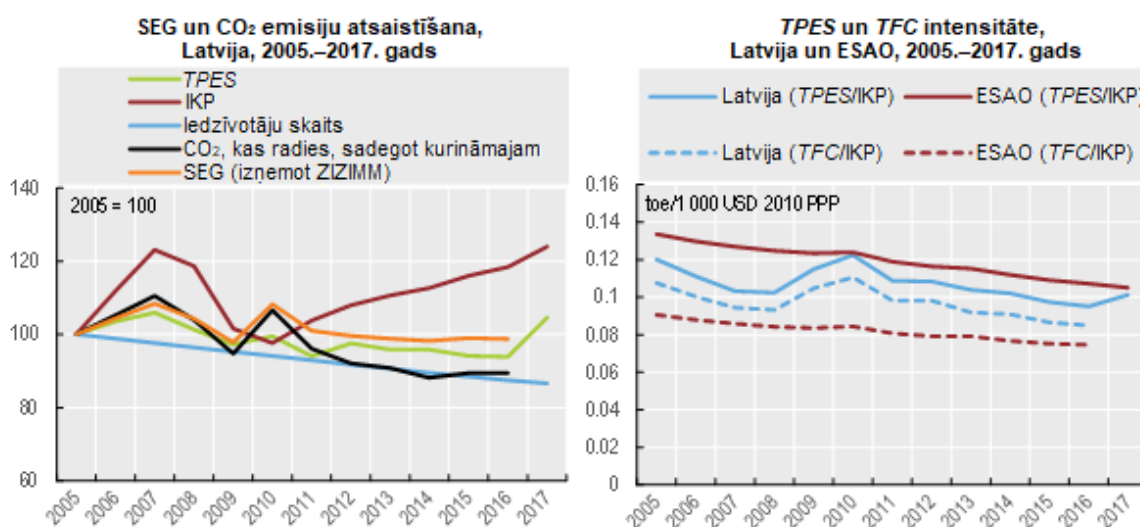
StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Hidroenerģija ir otrs lielākais atjaunojamais enerģijas avots, un to ražo trīs lielas spēkstacijas uz Daugavas un vairākas mazākas spēkstacijas. Šīs spēkstacijas nodrošina aptuveni pusi no valsts elektroenerģijas atkarībā no nokrišņu līmeņa. Labvēlīgie hidroloģiskie apstākļi pēdējos gados ir ļāvuši saražot vairāk hidroelektroenerģijas (1.4. attēls). Ražošanas jaudai

nepārsniedzot 70 MW, vēja enerģijai ir ierobežota nozīme, lai arī tai Baltijas valstīs ir labs potenciāls (*Lindroos et al.*, 2018. gads). Piemēram, Igaunijā vēja ražošanas jauda ir četras reizes lielāka nekā Latvijā, bet Lietuvā – sešas reizes lielāka. Saules enerģija Latvijā faktiski netiek iegūta.

Laikā no 2005. gada līdz 2017. gadam atjaunojamo enerģijas avotu izmantošana energoapgādē palielinājās par 29 %. Šis pieaugums palīdzēja samazināt CO₂ emisiju intensitāti siltuma un elektroenerģijas izstrādē (1.5. attēls), ka arī palielināt enerģētisko neatkarību. Tomēr Latvija joprojām ir ļoti atkarīga no energoresursu importa¹, jo īpaši no transportlīdzekļu degvielas un dabasgāzes importa. Dabasgāze tiek galvenokārt importēta no Krievijas Federācijas un izmantota elektroenerģijas un siltuma ražošanai koģenerācijas stacijās. Kopumā fosilais kurināmais veido gandrīz 60 % no TPES, kas ir ievērojami mazāk par ESAO vidējo rādītāju – 80 % (1.4. attēls).

1.5. attēls. Latvija ir sasniegusi progresu ekonomiskās izaugsmes atsaistīšanā no enerģijas patēriņa un SEG emisijām

Piezīme. IKP izteikts 2010. gada cenās un pirkspējas paritātē. ZIZIMM = zemes izmantošana, zemes izmantošanas maiņa un mežsaimniecība.

Avots. IEA (2019. gads), *World Energy Statistics and Balances* (datubāze); ESAO (2018. gads), "Aggregate National Accounts, SNA 2008 (vai SNA 1993): Gross domestic product", *OECD National Accounts Statistics* (datubāze); ESAO (2018. gads), "Environmental Performance Indicators", *OECD Environment Statistics* (datubāze); ESAO (2018. gads), "Air and climate: Greenhouse gas emissions by source", *OECD Environment Statistics* (datubāze); IEA (2019. gads), "CO₂ emissions by product and flow", *CO₂ Emissions from Fuel Combustion* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvija ir uz pareizā ceļa, lai sasniegtu savu kopējo 2020. gada ES atjaunojamo enerģijas avotu mērķi, un jau ir pārsniegusi VRPAEJ orientējošo mērķi attiecībā uz apkures un dzesēšanas nozari (1.1. tabula). Dāsns atbalsta sistēma veicināja cieto biokurināmo un dabasgāzes izmantošanu augstas efektivitātes koģenerācijas stacijās (3. nodaļa) un palīdzēja palielināt elektroenerģijas un siltuma ražošanu no atjaunojamiem enerģijas avotiem (1.4. attēls). Cietie biokurināmie nodrošina gandrīz pusi no apkures vajadzībām, un tā galvenokārt ir malka, ko izmanto personīgās apkures sistēmās, un biomasu, ko izmanto komunālās apkures tīklu koģenerācijas stacijās.

¹ Latvijas enerģētiskā neatkarība (ražošana, kas dalīta ar kopējo primāro energoapgādi) palielinājās no 41 % 2005. gadā līdz 55 % 2017. gadā, taču šis līmenis joprojām ir zemāks par ESAO vidējo līmeni – 78 %.

Tomēr, lai sasniegtu VRPAEJ noteikto atjaunojamās elektroenerģijas mērķi, proti, aptuveni 60 % no elektroenerģijas patēriņa, ir vajadzīga papildu elektroenerģijas ražošana. Atjaunojamie enerģijas avoti nodrošina mazāk par 3 % no transportlīdzekļu degvielas patēriņa, kas ievērojami atpaliek no ES 2020. gada mērķa – 10 %. Lielāko daļu vietējās biodegvielas ražošanas veido biodīzeļdegviela no rapšu sēklām un rapšu sēklu eļļas, no kuras lielākā daļa tiek eksportēta (3. nodaļa). Ņemot vērā cieto biokurināmo un šķidrās biodegvielas pašreizējo un prognozējamo nozīmi, Latvijai ir jānosaka un jānovērtē sinerģija un kompromisi starp biodegvielas ražošanas un izmantošanas turpmāko attīstību un tās politikas mērķiem, ka saistīts ar klimatu, gaisa piesārņojumu, ūdeni, zemes izmantošanu un bioloģisko daudzveidību (1.1. ierāmējums).

1.1. ierāmējums. Bioenerģijas ilgtspējības rādītāji

Tiek prognozēts, ka bioenerģijas tehnoloģija arvien vairāk tiks izmantota elektroenerģijai, apkurei un transportam nepieciešamā enerģijas patēriņa nodrošināšanai. Starptautiskās Enerģētikas aģentūras 2 °C scenārijā bioenerģija nodrošinās gandrīz 17 % no enerģijas galīgā pieprasījuma 2060. gadā pretstatā 4,5 % 2015. gadā.

Bioenerģija ir sarežģīta joma, jo tā mijiedarbojas ar tādām nozarēm kā lauksaimniecība un pārtikas ražošana, mežsaimniecība un atkritumu apsaimniekošana. Piemēram, koksnes biomasas vai kultūraugu biodegvielas ražošana var ietekmēt zemes izmantošanu, bioloģisko daudzveidību, ūdens un oglekļa absorbcijas spēju. Ja bioenerģijas piegādes un patēriņa apjoms palielinās, tam ir jānotiek ilgtspējīgi.

Pasaules Bioenerģijas partnerība, kas ir iniciatīva, kurā apvienotas 50 valstu valdības un 26 starptautiskās organizācijas, izstrādāja 24 rādītājus, lai palīdzētu uzraudzīt bioenerģijas ilgtspēju:

- vides rādītāji ir dzīves cikla SEG emisijas; augsnes kvalitāte; koksnes resursu ieguves līmenis; gaisa piesārņotāju emisijas; ūdens izmantošana un efektivitāte; ūdens kvalitāte; ainavas bioloģiskā daudzveidība; zemes izmantošana un zemes izmantošanas maiņa saistībā ar bioenerģijas izejvielu ražošanu;
- sociālie rādītāji ir zemes iedalīšana un lietošana jaunai bioenerģijas ražošanai; valsts pārtikas groza cena un nodrošināšana; izmaiņas ienākumos; darbavietas bioenerģijas nozarē; izmaiņas neapmaksātajā laikā, ko sievietes un bērni pavada, vācot biomasu; bioenerģija, ko izmanto, lai paplašinātu piekļuvi moderniem enerģijas pakalpojumiem; ar piedūmotām iekšējām saistītās mirstības un slimību sloga izmaiņas; darba traumų, arodslimību un nāves gadījumu darba vietā biežums;
- ekonomiskie rādītāji ir produktivitāte; neto enerģijas bilance; enerģijas daudzveidība; bruto pievienotā vērtība; izmaiņas fosilā kurināmā patēriņā un tradicionālajā biomasas izmantošanā; darbaspēka apmācība un pārkvalificēšana; infrastruktūra un loģistika bioenerģijas izplatīšanai; bioenerģijas patēriņa spēja un elastība.

Avots. IEA (2017. gads), *Delivering Sustainable Bioenergy*.

Enerģijas intensitāte

Enerģijas patēriņš un intensitāte ir samazinājusies, taču joprojām pastāv ievērojams enerģijas ietaupījuma potenciāls. Laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam *TPES* samazinājās par 6 % un kopējais enerģijas gala patēriņš (*TFC*) samazinājās par 7 %, lai arī lielākajā daļā minētā laika

posma pastāvēja noturīga ekonomiskā izaugsme (1.5. attēls). Līdz ar to ekonomikas primārā enerģijas intensitāte (ko mēra, izmantojot *TPES* uz IKP vienību) samazinājās zem ESAO vidējā rādītāja un daudzu pārejas ekonomiku rādītāja. Tomēr 2017. gadā tā atkal palielinājās galvenokārt tādēļ, ka palielinājās dīzeļdegvielas izmantošana transporta nozarē. Arī galīgā enerģijas intensitāte (ko mēra ar *TFC* uz vienu IKP vienību) samazinājās, tomēr tā stabili pārsniedz ESAO vidējo rādītāju (1.5. attēls). Tas liecina par to, ka, salīdzinot ar citām ESAO valstīm, Latvijā ir salīdzinoši efektīva enerģijas pārveidošanas nozare, bet galīgā enerģijas patēriņa efektivitāte ir zem ESAO vidējā līmeņa.

Enerģijas patēriņš

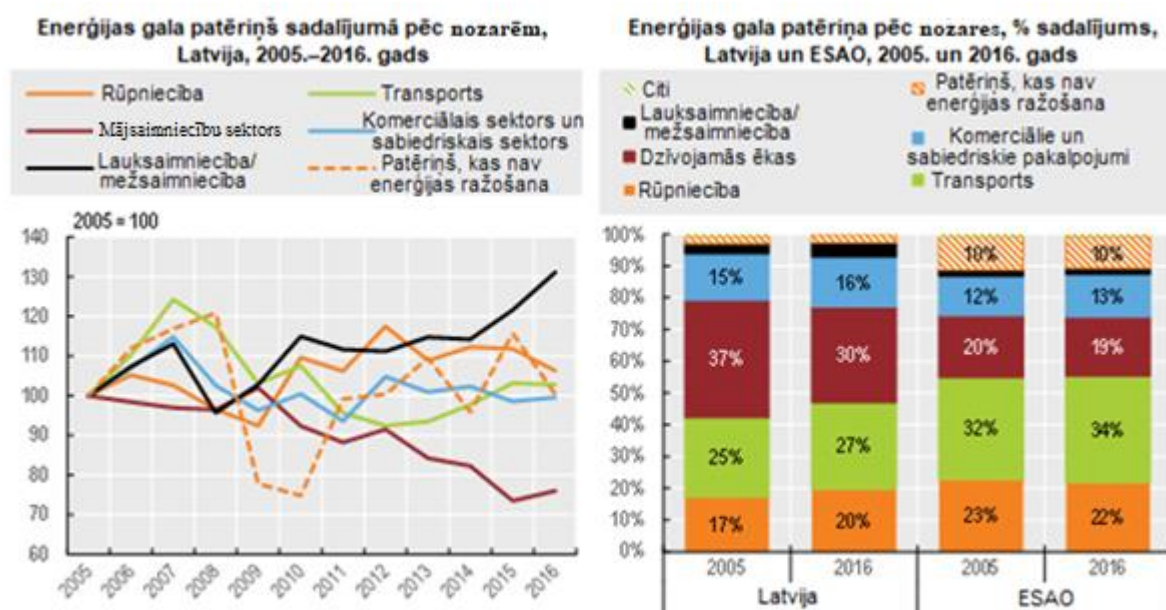
Latvijai ir jāierobežo pieaugošais enerģijas patēriņš lauksaimniecībā, rūpniecībā un transportā, kā arī pastāvīgi lielais enerģijas patēriņš ēkās, lai sasniegtu 2020. gada enerģijas intensitātes un enerģijas ietaupījuma mērķus, kas ir noteikti Valsts energoefektivitātes rīcības plānā (1.1 tabula). Lai arī lauksaimniecības enerģijas patēriņš ir salīdzinoši neliels, proti, 4 % no visa enerģijas patēriņa, tas ir palielinājies vairāk nekā citās nozarēs (par 22 % laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam), pieaugot ražošanai un paplašinoties kultivētajām platībām. Rūpniecības enerģijas patēriņa daļa ir mazāka par ESAO vidējo rādītāju (1.5. attēls), kas atspoguļo relatīvi nelielo rūpniecisko bāzi. Tomēr laikā no 2005. līdz 2016. gadam enerģijas patēriņš rūpniecībā palielinājās par 12 %. Lai gan enerģijas patēriņš lielākajā daļā apstrādes rūpniecības nozari samazinājās, koksnes un koksnes izstrādājumu ražošanas nozarē tas sasniedza 60 % no visas rūpniecībā patērētās enerģijas.

Mājsaimniecību sektors ir galvenais enerģijas patērētājs, veidojot 30 % no enerģijas patēriņa, kas pārsniedz ESAO vidējo rādītāju (1.6. attēls). Latvija ir īstenojusi vairākus pasākumus ēku energoefektivitātes uzlabošanai, tostarp ieviesusi minimālās energoefektivitātes prasības un siltumizolācijas standartus. Tā arī sniegusi finansiālu atbalstu investīcijām centralizēto siltumapgādes tīklu modernizācijā un dzīvojamu ēku siltumrenovācijā, veicot lielus ES finansējuma ieguldījumus (3. nodaļa). Laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam energoefektivitātes uzlabošanas un iedzīvotāju skaita samazināšanās dēļ patēriņš samazinājās par 26 %. Tomēr lielākā daļa dzīvojamā fonda ir vecāka par 25 gadiem un sastāv no daudzīpašnieku ēkām ar sliktu energoefektivitāti. Siltuma patēriņš uz vienu kvadrātmetru 2016. gadā bija aptuveni 14 kg naftas ekvivalenta (*kgoe*), kas ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropā un ievērojami augstāks par rādītājiem citās Ziemeļeiropas valstīs (kurās gaisa temperatūra ziemā arī mēdz pazemināties līdz negatīvām temperatūrām) (*Odyssee-Mure*, 2019. gads).² Efektivitātes turpmāka uzlabošana dzīvojamajās ēkās sniegtu vairākas priekšrocības, tostarp samazinātu SEG un gaisa piesārņotāju emisijas un enerģētiskās nabadzības risku (3. nodaļa). Latvijā 2018. gadā 7,5 % mājokļu nebija iespējams uzturēt pienācīgu siltumu iekštelpās, un šis rādītājs ir divas reizes augstāks par lielākās daļas Ziemeļeiropas valstu rādītājiem.³

² Salīdzinājumam, siltuma patēriņš uz vienu kvadrātmetru Dānijā bija 11,9 *kgoe*, Igaunijā – 15,3 *kgoe*, Somijā – 12,3 *kgoe*, Lietuvā – 11,3 *kgoe*, Zviedrijā – 9 *kgoe* (*Odyssee-Mure*, 2019. gads).

³ Dānijā, Igaunijā, Somijā, Norvēģijā un Zviedrijā 2017. gadā šī daļa bija mazāka par 3 %.

1.6. attēls. Dzīvojamās ēkas un transporta nozare ir galvenie enerģijas patērētāji

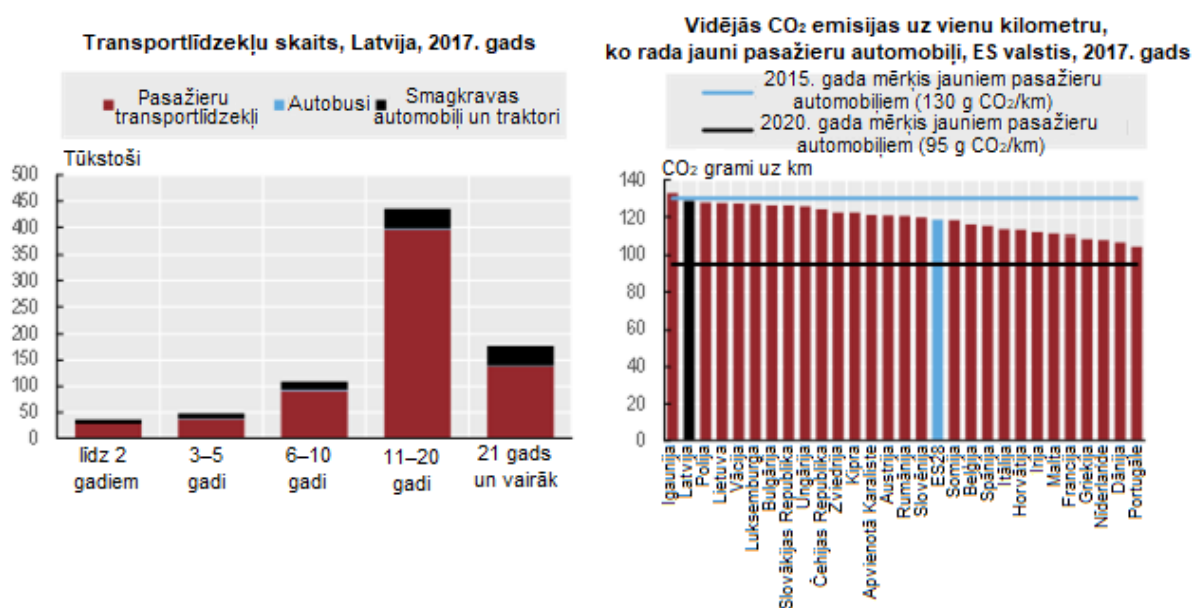
Avots: IEA (2019. gads), World Energy Statistics and Balances (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Transporta nozare ir otrais lielākais enerģijas patērētājs, kas veido vairāk nekā ceturto daļu no enerģijas patēriņa, kā arī galvenais SEG emisiju avots (1.6. attēls; 1.3.2. sadaļa). Dzelzceļa transports nodrošina 76 % no kravu pārvadājumiem, kas ir lielākā tirgus daļa Eiropas Savienībā. Tomēr šī procentuālā daļa 2010. gados samazinājās par labu autoceļiem, un lielākā daļa vilcienu izmanto dīzeļdegvielu. Dzelzceļa transporta nozīme pasažieru satiksmē ir neliela un arvien samazinās, un tas nodrošina mazāk nekā 5 % no pasažieru pārvadājumiem. Ņemot vērā mazo iedzīvotāju blīvumu un iedzīvotāju skaita samazināšanos, plašas piekļuves sabiedriskajam transportam nodrošināšana ir dārga (3. nodaļa). Līdz ar to automobiļi ir galvenais transporta veids (nodrošina 80 % no pasažieru pārvadājumiem).

Enerģijas patēriņš autotransportā, kas veido vairāk nekā 90 % no transporta nozarē patērētās enerģijas, kopš 2005. gada ir palielinājies par 5 %. Mehānisko transportlīdzekļu īpašnieku skaits ir mazāks par ESAO vidējo rādītāju, taču paredzams, ka tas palielināsies līdz ar ienākumu līmeņa pieaugumu un pārcelšanos uz dzīvi priekšpilsētās, lai arī iedzīvotāju kopējais skaits samazinās. Tāpat kā daudzās citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, arī Latvijā gandrīz 80 % pasažieru transportlīdzekļu ir vecāki par desmit gadiem (1.7. attēls). Autoparka vecums kavē atjaunojamo enerģijas avotu attīstību transporta nozarē. Autoparkā ir strauji palielinājies dīzeļdegvielas izmantošanas īpatsvars: dīzeļautomobiļu skaits ir palielinājies no trešdaļas autoparka 2010. gadā līdz vairāk nekā pusei 2017. gadā. Lai arī jaunie reģistrētie pasažieru transportlīdzekļu Latvijā ir ar mazāku oglekļietilpību nekā iepriekš, tie joprojām ir automobiļi ar otro augstāko oglekļietilpību ES. To emisijas ir nedaudz mazākas par 2015. gada mērķi, taču ievērojami atpaliek no 2020. gada mērķa (1.7. attēls).

1.7. attēls. Autoparks ir vecs un oglekļietilpīgs

Avots. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2018. gads), *Transport in Latvia 2018*; Eurostat (2019. gads), "Average carbon dioxide emissions per km from new passenger cars" (CO₂ grammi uz km) (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

1.3.2. Klimata pārmaiņu mazināšana un pielāgošanās tām

SEG emisiju samazināšanas rezultāti

Latvija ir pārsniegusi savu Kioto mērķi, kas paredzēja emisiju samazināšanu par 8 % 2008.–2012. gadā, salīdzinot ar 1990. gada līmeni. Bruto SEG emisijas (neieskaitot emisijas un CO₂ piesaisti no zemes izmantošanas, zemes izmantošanas maiņas un mežsaimniecības jeb ZIZIMM) laikā no 1990. gada līdz 2000. gadam samazinājās par 60 %, jo notika pāreja no centralizētas plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku, ko pavadīja rūpniecības bāzes samazināšanās un augošs pakalpojumu sektors.

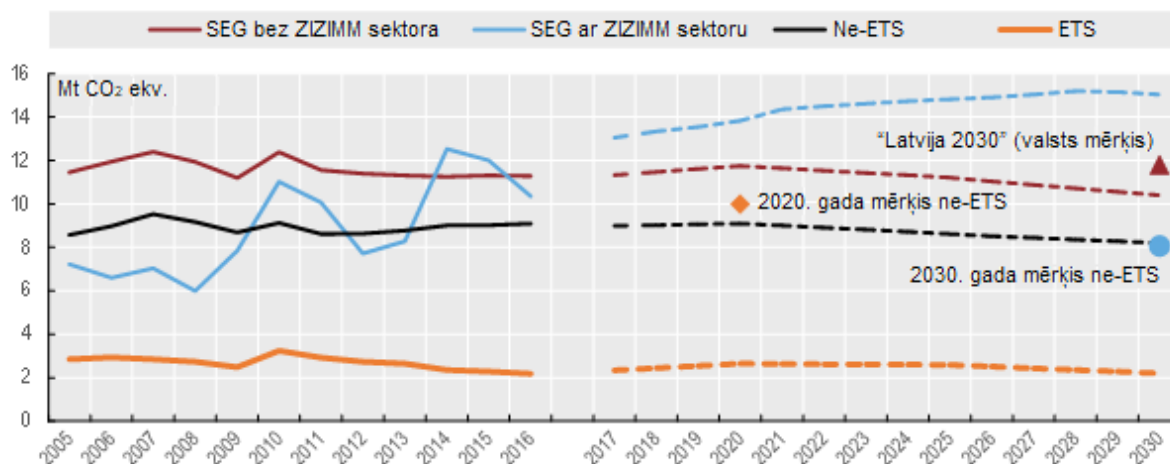
Pēc tam, kad SEG emisijas 2000. gados kopumā atbilda ekonomikas ciklam, tās nedaudz samazinājās 2010. gadu sākumā un kopš 2013. gada ir stabilizējušās līmenī, kas atbilst aptuveni 11 miljoniem tonnu CO₂ ekvivalenta (Mt CO₂ ekv.), lai arī vienlaikus ir pastāvējusi noturīga ekonomikas izaugsme. Tādēļ kopš 2011. gada Latvija ir iesaistījusi SEG emisijas un kurināmā sadegšanas procesā radītās CO₂ emisijas no ekonomikas izaugsmes (1.5. attēls), pateicoties gan pakāpeniskai pārejai no fosilā kurināmā uz biomasas izmantošanu siltuma un elektroenerģijas ražošanai, gan energoefektivitātes uzlabošanai (1.3.1. sadaļa). Tādējādi ekonomikas SEG emisiju intensitāte ir samazinājusies un saglabājusies krietni zem ESAO vidējā rādītāja (Statistikas pamatdati). Tas arī atspoguļo mazo rūpniecības bāzi un joprojām salīdzinoši zemos ienākumus.

Kopumā bruto SEG emisijas laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam samazinājās par 1,3 %. Tas ļauj Latvijai sasniegt 2020. gada mērķi, kas noteikts ES Kopīgo centienu lēmumā, proti, ierobežot SEG emisiju pieaugumu līdz 17 % salīdzinājumā ar 2005. gada līmeni (1.8. attēls). Minētais mērķis attiecas uz emisijām, kuras rodas sektoros, kas neietilpst ES emisiju kvotu

tirdzniecības sistēmā (ES ETS), galvenokārt uz transportlīdzekļu, lauksaimniecības, ēku, mazo rūpniecisko iekārtu un atkritumu radītajām emisijām.

1.8. attēls. Nepieciešami turpmāki pasākumi, lai sasniegtu ES mērķus 2030. gadam

SEG emisiju tendences un mērķu sasniegšanas prognozes

Piezīme. Punktētās līnijas norāda valsts prognozes, piemērojot līdzšinējos pasākumus. "Latvija 2030" (valsts mērķis) attiecas uz Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam noteikto mērķi, kas paredz, ka SEG emisiju apjomam, neietverot ZIZIMM sektoru, ir jābūt par 45 % mazākam par to līmeni 1990. gadā. Saskaņā ar 2020. gada mērķi ES ETS sistēmā neietilpstošās emisijas drīkst par 17 % pārsniegt to 2005. gada līmeni. Saskaņā ar 2030. gada mērķi ES ETS sistēmā neietilpstošajām emisijām jābūt par 6 % zemākām par to līmeni 2005. gadā, izmantojot iespējas, ko sniedz piekļuve ETS kvotām, un uz zemes izmantošanas sektora rēķina.

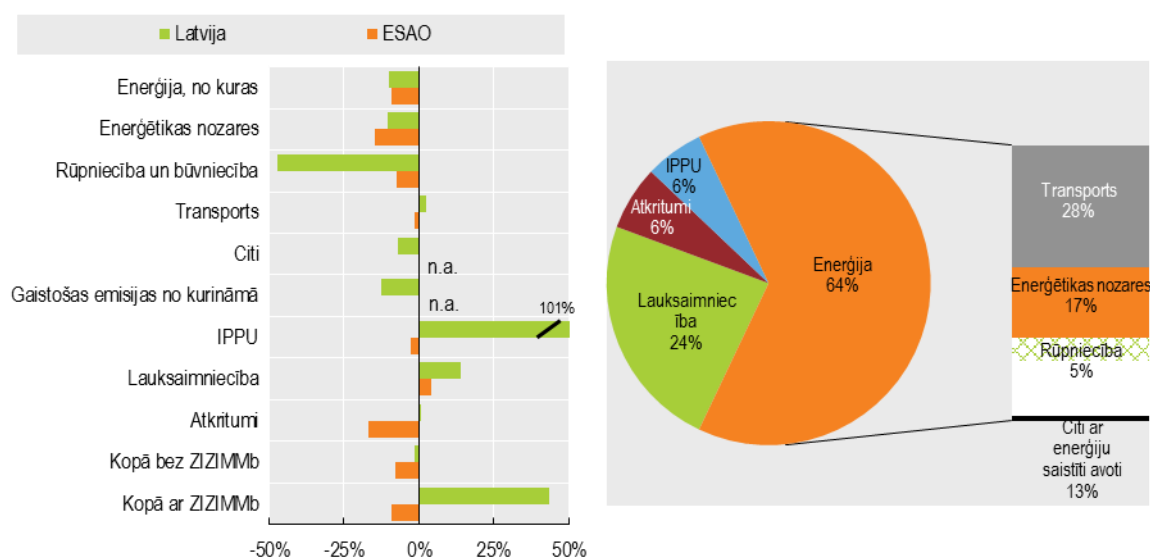
Avots. VARAM un LVĢMCM (2019. gads), "National projections of greenhouse gas emissions and removals", iesniegts Eiropas Komisijai saskaņā ar Komisijas Īstenošanas regulu (ES) Nr. 749/2014 (2014. gada 30. jūnijs).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

ES emisijas kvotu tirdzniecības sistēma ir attiecināma tikai aptuveni uz piekto daļu no Latvijas emisiju apjoma, t. i., uz emisijām no lielām spēkstacijām, energoietilpīgākajām rūpnieciskajām iekārtām un aviācijas. Salīdzinājumam, ES ETS ietver aptuveni pusi no visām emisijām Eiropas Savienībā. Šī atšķirība atspoguļo Latvijas nelielo rūpniecisko iekārtu skaitu virs jaudas sliekšņa, atjaunojamo enerģijas avotu lielo īpatsvaru energoresursu struktūrā un transporta un lauksaimniecības emisiju lielo īpatsvaru (sk. 1.9. attēls), uz kurām netiek attiecināta maksimālā robežvērtība.

Transports ir lielākais SEG emisiju avots. Transporta radītās emisijas laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam pieauga par 3 %, sasniedzot 28 % no kopējām SEG emisijām (1.9. attēls). Latvija ir viena no tām ESAO valstīm, kurās ir augstākā lauksaimniecības nozarē radītā emisiju procentuālā daļa (25 %) un kurā ir visvairāk pieaugušas lauksaimniecībā radītās emisijas (par 4 % laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam) (1.9. attēls). Šāda pieauguma iemesls ir apstrādāto platību paplašināšanās, liellopu skaita pieaugums un mēslojuma patēriņa pieaugums.

1.9. attēls. Transports un lauksaimniecība ir galvenie SEG emisiju avoti

Piezīme. a) Rūpniecības procesi un produkta izmantošana; b) Zemes izmantošana, zemes izmantošanas maiņa un mežsaimniecība.
 Avots: ESAO (2018. gads), "Air and climate: Greenhouse gas emissions by source", OECD Environment Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Prognozes par SEG emisiju samazināšanu līdz 2030. gadam

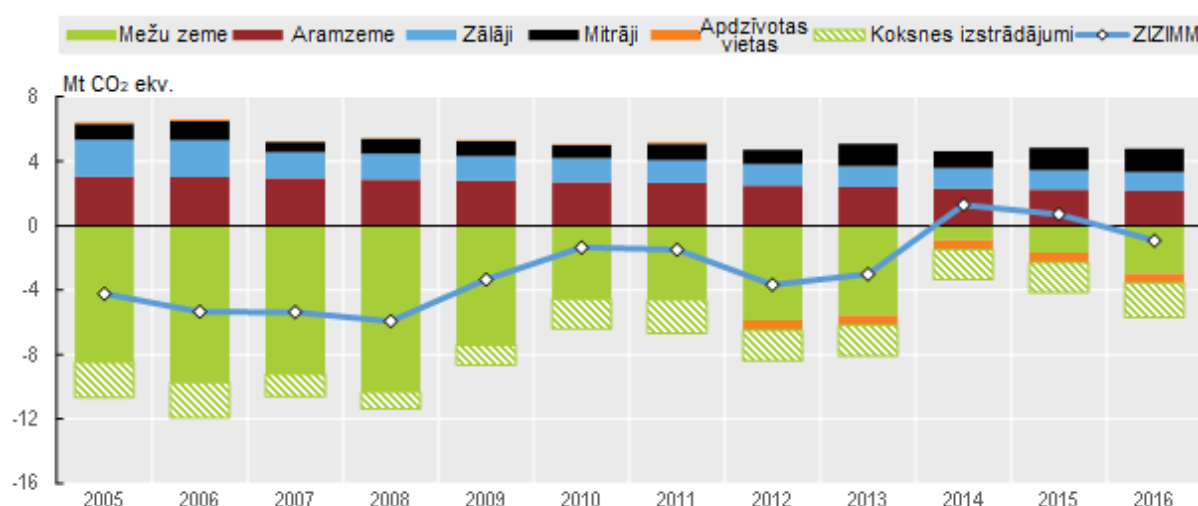
Tiek prognozēts, ka 2030. gadā SEG emisijas (neietverot ZIZIMM) būs par 9 % mazākas salīdzinājumā ar 2005. gada līmeni un par 60 % mazākas salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni. Līdz ar to prognozēts, ka Latvija pārsniegs Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā noteikto 2030. gada mērķi – 45 % samazinājumu. Tiek prognozēta elektroenerģijas un siltuma ražošanas nozarē, transporta nozarē, mājsaimniecību sektorā un komerciālajā sektorā radīto emisiju samazināšanās. Šīs prognozes attiecas uz pašreizējo pasākumu scenāriju, proti, tajās ir ņemta vērā to plānoto pasākumu ietekme, ar kuriem ir paredzēts veicināt pāreju uz atjaunojamajiem enerģijas avotiem, kā arī uzlabot ēku un rūpniecības energoefektivitāti. Paredzams, ka ekoloģiskāku transportlīdzekļu tehnoloģiju un alternatīvu autodegvielu ieviešana mazinās ar pieaugošajiem kravu un pasažieru pārvadājumiem saistītās SEG emisijas (LVĢMC un VARAM, 2019. gads). Lai šīs prognozes īstenotu, būtiski, ka Latvija ievieš šos pasākumus pilnīgi un savlaicīgi.

Tomēr saskaņā ar tām pašām prognozēm sagaidāms, ka lauksaimniecības nozarē radītās emisijas turpinās palielināties līdz ar lauksaimniecības zemes paplašināšanu, organiski bagātas augsnes apstrādi, pieaugošu ražošanas apjomu un mājlopu skaitu, kā arī ar pieaugošu slāpekļa mēslojuma izmantošanu (LVĢMC un VARAM, 2019. gads). Prognozēts, ka 2030. gadā lauksaimniecībā tiks radīti 30 % no bruto SEG emisijām. Saskaņā ar prognozēm šis pieaugums daļēji kompensēs samazinājumu, kas tiks panākts citos ne-ES ETS sektoros, piemēram, transporta nozarē, mājsaimniecību sektorā un komerciālajā sektorā. Kopumā prognozes liecina, ka ne-ES ETS emisijas līdz 2030. gadam samazināsies par 4,4 % salīdzinājumā ar 2005. gada līmeni. Līdz ar to prognozēts, ka Latvija nerasniegs 2030. gada emisiju samazināšanas mērķi, proti nespēs samazināt emisijas līdz līmenim, kas ir par 6 % mazāks par 2005. gada līmeni (1.8. attēls).

Prognozēts, ka kopā ar ZIZIMM sektoru SEG emisiju kopējais apjoms 2030. gadā būs divreiz augstāks par 2005. gada līmeni (1.8. attēls). ZIZIMM sektora oglekļa piesaistes spēja ievērojami samazinājās laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam, proti, par 78 %. Šis sektors 2014. gadā pirmo reizi kļuva par SEG neto emisiju avotu. ZIZIMM bija pozitīvas neto emisijas laikā no 2005. gada līdz 2013. gadam (1.10. attēls). Pastiprinātas mežizstrādes un meža novecošanas dēļ SEG piesaistīšanas spēja turpinās samazināties; šāda ietekme būs arī zālāju pārvēršanai aramzemē (LVGMC un VARAM, 2019. gads).

1.10. attēls. Mežizstrādes pieaugums ir samazinājis neto SEG piesaisti

SEG emisijas un piesaistījumi no ZIZIMM, 2005.–2016. gads.

Avots. UNFCCC (2018. gads), Greenhouse gas emissions data (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvija gatavo Nacionālo enerģētikas un klimata plānu 2021.–2030. gadam atbilstoši ES prasībām un Oglekļa mazietilpīgas attīstības stratēģiju 2050. gadam, kā to paredz Parīzes nolīgums, kas sagatavots saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējo konvenciju par klimata pārmaiņām.⁴ Stratēģijas projekts, kuru plānots apstiprināt līdz 2019. gada beigām, paredz līdz 2050. gadam samazināt SEG emisijas par 80 % no 1990. gada līmeņa. Šī stratēģija ir jāpapildina ar plānu, kurā norādīts katras tautsaimniecības nozares paredzamais ieguldījums valsts emisiju samazināšanā un pakāpeniski tiek noteikti arvien stingrāki mērķi. Vairākas pašvaldības ir izstrādājušas arī klimata pārmaiņu mazināšanas plānus un noteikušas mazināšanas mērķus (1.2. ierāmējums).

Jāuzlabo zināšanu bāze par pieejamajām mazināšanas iespējām. Ņemot vērā lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares būtisko ietekmi uz ekonomikas attīstību un vidi Latvijā, jebkurā klimata pārmaiņu mazināšanas plānā vai stratēģijā ir jāiekļauj šo nozaru radīto SEG emisiju mazināšanas iespēju analīze, ņemot vērā ekonomiskos, sociālos un vides apsvērumus. Ilgtermiņa klimata pārmaiņu mazināšanas stratēģija jāizstrādā, pamatojoties uz kvantitatīvu novērtējumu par valstī ražotas biodegvielas izmantošanas labvēlīgo un nelabvēlīgo ietekmi uz klimata pārmaiņu mazināšanu un vidi salīdzinājumā ar citu enerģijas avotu ietekmi.

⁴ Latvija ratificēja Parīzes nolīgumu 2017. gadā.

1.2. ierāmējums. Pasākumi klimata jomā vietējā līmenī

Divdesmit pašvaldības, kas aptver aptuveni 60 % no Latvijas iedzīvotājiem, ir iesniegušas klimata pārmaiņu mazināšanas plānus saskaņā ar Pilsētas mēru pakta klimata un enerģētikas jomā. Latvija ir viena no ES valstīm ar vislielāko tādu iedzīvotāju skaitu, uz kuriem šis pakts attiecas. Visi plāni ietver 2020. gada CO₂ emisiju samazināšanas mērķus, vienā no tiem ir noteikti 2030. gada mērķi, un divi attiecas arī uz pielāgošanos.

Rīga ir apņēmusies līdz 2020. gadam samazināt savas CO₂ emisijas par 55 % salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni, uzlabojot energoefektivitāti un izmantojot atjaunojamus enerģijas avotus. Tā ir izstrādājusi arī Hidroklimata stratēģiju, lai palīdzētu pilsētas domei pieņemt atbilstošus plūdu vadības pasākumus, ņemot vērā pieaugošo plūdu risku, ko rada klimata pārmaiņas.

Avots. Pilsētas mēru pakts (2018. gads), *Covenant of Mayors for Climate and Energy* (tīmekļa vietne); EK (2017. gads), “The EU Environmental Implementation Review Country Report – Latvia”.

Klimata pārmaiņu ietekme un pielāgošanās politika

Latvija pēdējo 50 gadu laikā (1961.–2010. gads) ir pieredzējusi relatīvi stabilu vidējās gada temperatūras paaugstināšanos. Vasaras dienu skaits ir palielinājies, un sala dienu skaits ir samazinājies. Kopš sešdesmitajiem gadiem ir novērota arī nokrišņu līmeņu pieauguma tendence, kā arī lielāka nokrišņu intensitāte un biežums. Piemēram, ilgstošas intensīvās lietusgāzes izraisīja ievērojamus plūdus 2017. gada augustā, septembrī un oktobrī, kad plūdi iznīcināja labības sējumus un nodarīja plašus postījumus ūdenstecēm, kanalizācijas sistēmai, ūdens attīrīšanas iekārtām un transporta infrastruktūrai.

Paredzams, ka augstāka temperatūra ietekmēs ekosistēmas un Latvijas iedzīvotāju veselību un labsajūtu. Puse Latvijas iedzīvotāju dzīvo 5–10 km platā teritorijā gar Baltijas jūru un Rīgas jūras līci, kas ir neaizsargāta pret jūras līmeņa celšanos un plūdu risku. Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs cenšas analizēt pagātnes datus un prognozētās klimata pārmaiņas kā pamatu pielāgošanās pasākumu izstrādei. Latvija izstrādāja plūdu riska novērtējumus un plūdu draudu un riska kartes, kā to prasa ES Plūdu direktīva.

Plānošana, lai pielāgotos klimata pārmaiņām, ir agrīnā posmā. Valdība 2018. gadā izstrādāja pielāgošanās klimata pārmaiņām plāna projektu laika posmam līdz 2030. gadam. Plāna mērķis ir samazināt risku un maksimāli palielināt ieguvumus, ko rada klimata pārmaiņas. Tajā sniegta informācija par klimata pārmaiņu līdzšinējo un turpmāko ietekmi, analizēts risks un neaizsargātība sešās neaizsargātās nozarēs⁵, izklāstīti pielāgošanās pasākumi un paredzēta uzraudzības sistēmas izveide. Latvijai šis plāns jāpieņem iespējami ātri un jānodrošina sistemātiska tā īstenošanas uzraudzība un izvērtēšana.

Valstij ir jāpaātrina pielāgošanās pasākumu īstenošana. Latvija 2018. gadā grozīja savus tiesību aktus par ietekmes uz vidi novērtējumu, lai pieprasītu izvērtēt klimata pārmaiņu ietekmi uz attīstības projektiem. Tagad tai ir jānodrošina tiesību aktu prasību pilnīga īstenošana. Dažas pašvaldības ir sākušas izstrādāt vietējos klimata pārmaiņu plānus, bet lielākajai daļai no tām

⁵ Sešas neaizsargātās nozares ir bioloģiskā daudzveidība un ekosistēmu pakalpojumi, mezsaimniecība un lauksaimniecība, tūrisms un ainavu plānošana, veselības aizsardzība un labklājība, būvniecība un infrastruktūras plānošana, kā arī civilā aizsardzība un ārkārtas situāciju plānošana.

trūkst cilvēkresursu un finansiālās spējas, lai integrētu klimata pārmaiņu pielāgošanās pasākumus savos zemes izmantošanas un attīstības plānos un ieviestu atbilstošus pielāgošanās pasākumus.

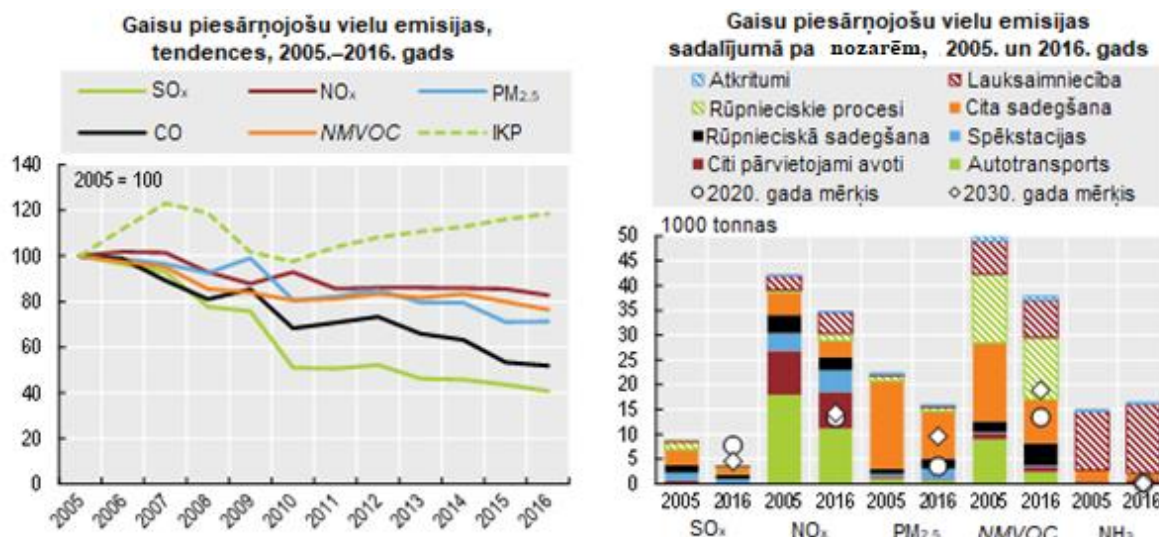
1.4. Gaisa kvalitātes uzlabošana

Latvijas Vides politikas pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam ir izvirzīti mērķi un pasākumi gaisa kvalitātes uzlabošanai. Atbilstoši ES prasībām Latvija noteica emisijas mērķus un gaisa kvalitātes robežvērtības, kas ir jāievēro, veicot piesārņojošas darbības.

1.4.1. Emisijas gaisā

Tāpat kā lielākajā daļā ESAO valstu, emisijas gaisā kopš 2000. gadu vidus kopumā ir samazinājušās, neskatoties uz IKP pieaugumu lielākajā daļā minētā laika posma (1.11. attēls). Gaisu piesārņojošo vielu emisiju intensitāte gan uz vienu iedzīvotāju, gan uz vienu IKP vienību ir mazāka par ESAO vidējo rādītāju. Latvija ir izpildījusi savus 2010. gada mērķus, kas ir noteikti ES Valstij noteikto maksimāli pieļaujamo emisiju direktīvā attiecībā uz sēra oksīdiem (SO_x), slāpekļa oksīdiem (NO_x), amonjaku un gaistošajiem organiskajiem savienojumiem, izņemot metānu (NMVOC). Tomēr saskaņā ar prognozētajām emisijām būs nepieciešamas lielākas pūles, lai sasniegtu 2020. un 2030. gada mērķus attiecībā uz NO_x un amonjaku, kā arī 2030. gada mērķi attiecībā uz smalkajām daļiņām (PM_{2,5}). Rūpīgas emisiju standartu ievērošanas nodrošināšana un labāko pieejamo tehnisko paņēmieni izmantošanas veicināšana mājāsaimniecību sektorā, transporta, rūpniecības un enerģētikas nozarē tuvinātu mērķu sasniegšanu.

1.11. attēls. Emisijas gaisā ir samazinājušās

Piezīme. Kreisajā panelī IKP izteikts 2010. gada ASV dolāros un pirktspējas paritātē. Labais panelis: "Cita sadegšana" ir sadegšana citās nozarēs, kas nav rūpniecība, piemēram, mājāsaimniecību, lauksaimniecības, pakalpojumu nozarē un iestāžu sektorā.

Avots. ESAO (2019. gads), "Air and climate: Air Emissions by Source", *OECD Environment Statistics* (datubāze); EVA (2018. gads) *National Emission Ceilings Directive Emissions* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Galvenie emisiju gaisā avoti ir autotransports, kurināmā sadegšana mājāsaimniecību un komerciālajā sektorā, kā arī rūpnieciskie procesi. Kurināmā izmantošana dzīvojamajā un komerciālajā sektorā ir galvenais PM_{2,5} un NMVOC avots, lai gan šīs emisijas kopš 2005. gada

ir samazinājušās (1.11. attēls). Proti, šo sektoru PM_{2,5} emisijas laika posmā no 2005. līdz 2016. gadam samazinājās par aptuveni 29 %, jo samazinājās enerģētiskās koksnes izmantošana personīgajās apkures iekārtās. Tomēr PM_{2,5} emisijas no rūpniecības ir pieaugušas vairāk nekā divas reizes līdz ar pāreju no dabasgāzes uz cietajiem biokurināmajiem rūpnieciskajās iekārtās.

Autotransports ir lielākais NO_x emisiju avots. Kopējās NO_x emisijas 2005.–2016. gadā samazinājās par 17 % galvenokārt tādēļ, ka samazinājās emisijas transporta nozarē un tika ieviesti stingrāki transportlīdzekļu emisiju standarti. Tomēr neatkarīgi no tā 2016. gadā autotransports radīja vienu trešo daļu no visām NO_x emisijām. Stingrāki noteikumi attiecībā uz maksimālo sēra saturu šķidrā degvielā (stacionāros avotos un transportā) palīdzēja samazināt SO_x emisijas.

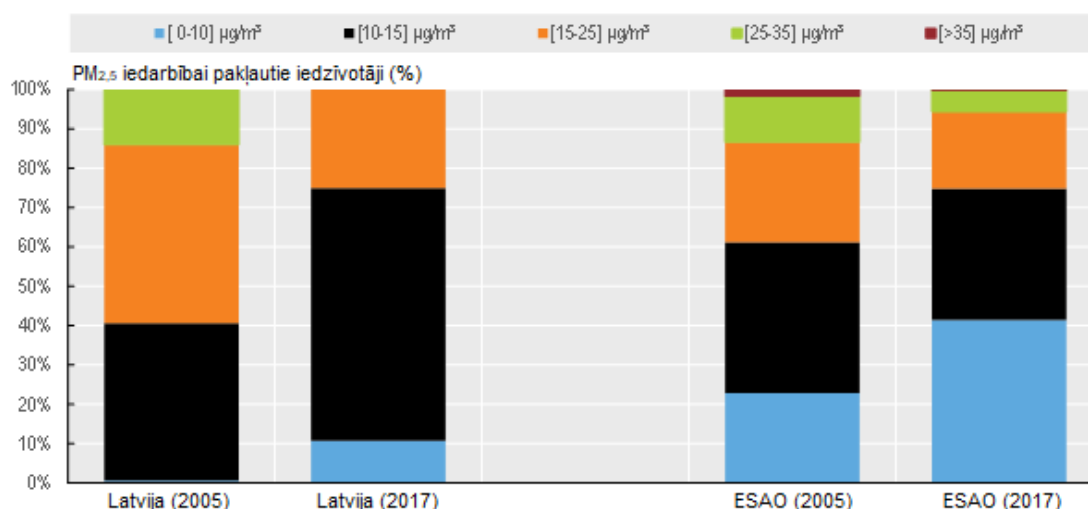
Lauksaimniecība ir galvenais amonjaka emisiju avots, kas laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam palielinājās par 10 % galvenokārt minerālmēslojuma patēriņa pieauguma dēļ. Pieauga arī lauksaimniecībā radītās NO_x emisijas. Latvijai ir jānodrošina, ka lauksaimniecības un lauku attīstības plānos tiek ņemti vērā gaisa kvalitātes mērķi un pasākumi, lai samazinātu NO_x un amonjaka emisijas.

1.4.2. Gaisa kvalitāte

Pēdējā desmitgadē ir uzlabojusies gaisa kvalitāte. NO₂ un ozona koncentrācijas līmenis ir zemāks nekā lielākajā daļā ES valstu (EVA, 2017b). Laikā no 2005. gada līdz 2017. gadam vidējā PM_{2,5} iedarbība uz iedzīvotāju samazinājās par 21 %, proti, līdz 13,6 mikrogramiem uz kubikmetru (µg/m³). Tomēr tas joprojām ir augstāks nekā lielākajā daļā ESAO valstu. Cilvēki vairs nav pakļauti ļoti augstam koncentrācijas līmenim (virs 25 µg/m³), tomēr gandrīz 90 % iedzīvotāju ir pakļauti koncentrācijai, kuras vērtība pārsniedz Pasaules Veselības organizācijas noteikto lielumu – 10 µg/m³ (1.12. attēls). PM₁₀ un NO₂ koncentrācijas līmenis palielinās līdz ar intensīvāku apkures iekārtu izmantošanu un ceļu satiksmi.

1.12. attēls Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju ir pakļauti augstai PM_{2,5} koncentrācijai

PM_{2,5} iedarbībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvars pēc gada vidējā iedarbības līmeņa, Latvija un ESAO, 2005. un 2017. gads

Avots. ESAO (2019. gads), "Air quality and health: Exposure to PM_{2,5} fine particles – countries and regions", OECD Environment Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Visvairāk no gaisa piesārņojuma cieš Rīga, kurā vidējā PM_{2,5} koncentrācija ir augstāka nekā

citviet valstī. PM₁₀ dienas robežvērtības un NO_x gada robežvērtības pārsniegšana pamudināja pašvaldību īstenot rīcības programmas 2004.–2009. gadā, 2011.–2015. gadā un 2016.–2020. gadā, lai mazinātu transportlīdzekļu (piemēram, infrastruktūras projekti satiksmes uz tiltiem samazināšanai, riteņbraukšanas veicināšana) un rūpnieciskās darbības radītās emisijas. Rīgas un apkārtnes pašvaldībām ir jāsaskaņo darbības, lai paātrinātu gaisa kvalitātes rīcības programmu īstenošanu, kurām ir jāatbilst Rīgas lielpilsētas mērogam. Pilsēta varētu apsvērt iespēju izveidot zonas ar zemu emisiju līmeni, vienlaikus nodrošinot atbilstošus sabiedriskā transporta pakalpojumus.

Latvijas iedzīvotāji ir neaizsargāti pret gaisa piesārņojuma ietekmi uz veselību šādu iemeslu kopuma dēļ: salīdzinoši sliktais veselības stāvoklis, novecošana, pastāvošie riska faktori (piemēram, smēķēšana, alkohola patēriņš, aptaukošanās) un nevienmērīga pieejamība kvalitatīvai veselības aprūpei (ESAO, 2016. gads). Latvijā ar ārpustelpu PM_{2,5} iedarbību saistītā augstā aprēķinātā mirstība un sociālie izdevumi ir skaidrojami ar šo faktoru kombināciju, un tiek lēsti 600 priekšlaicīgas nāves gadījumu uz vienu miljonu iedzīvotāju, kas vairāk nekā divas reizes pārsniedz ESAO vidējo rādītāju.⁶ Ar PM_{2,5} piesārņojumu saistītie sociālie izdevumi ir samazinājušies, bet joprojām tiek lēsts, ka tie ir 6,9 % no IKP, kas ir otrs augstākais rādītājs ESAO (ESAO, 2019c).

Latvijā ir 11 valsts pārvaldītas monitoringa stacijas, no kurām 5 atrodas Rīgas aglomerācijā. Tomēr dažas no tām neatbilst ES prasībām attiecībā uz standartmetodēm, datu validāciju un novietojumu (Direktīva 2015/1480). Gaisa kvalitātes monitoringa tīkls ir jāpaplašina un jāpilnveido, lai nodrošinātu detalizētāku informāciju (piemēram, PM₁₀ un PM_{2,5} mērījumus katru stundu). ES finansēta projekta mērķis ir risināt šos jautājumus.

1.5. Virzība uz aprites ekonomiku

1.5.1. Materiālu patēriņš

Biomasa ir galvenais izejmateriāls un tiek patērēta visvairāk. Tā veido 58 % no materiālu iekšzemes patēriņa (*DMC*) un 70 % no eksportētajiem materiāliem. Lielākā tās daļa ir koksne, ko izmanto kā izejvielu kokapstrādes nozarē un kā enerģijas avotu enerģētikas nozarē. Nerūdu minerāli veido apmēram trešo daļu no izejmateriāliem un tiek izmantoti galvenokārt būvniecībā.

Laikā no 2007. līdz 2009. gadam ievērojami samazinājās izejmateriālu izmantošana un patēriņš. Laikā no 2005. līdz 2016. gadam materiālu patēriņš samazinājās par 8 %, savukārt ekonomika pieauga par 18 %. Tas daļēji bija saistīts ar iedzīvotāju skaita samazināšanos un pirkjspējas samazināšanos pēc krīzes. Tomēr 2016. gadā katrs iedzīvotājs patērēja vidēji 20 tonnas materiālu, kas ir ievērojami augstāks patēriņš par ES vidējo rādītāju (13 tonnas) un ESAO vidējo rādītāju (16 tonnas).

Ekonomikas materiālu produktivitāte (*IKP/DMC*) 2005.–2016. gadā uzlabojās par 29 %. Tomēr produktivitātes pieaugumu galvenokārt veicināja sociāli ekonomiskā attīstība; uzlabotai resursu efektivitātei nebija būtiskas nozīmes (4. nodaļa). Latvijas radītā ekonomiskā vērtība uz vienu tonnu patērēto materiālu joprojām ir mazāka par pusi ESAO vidējās vērtības (1.13. attēls).

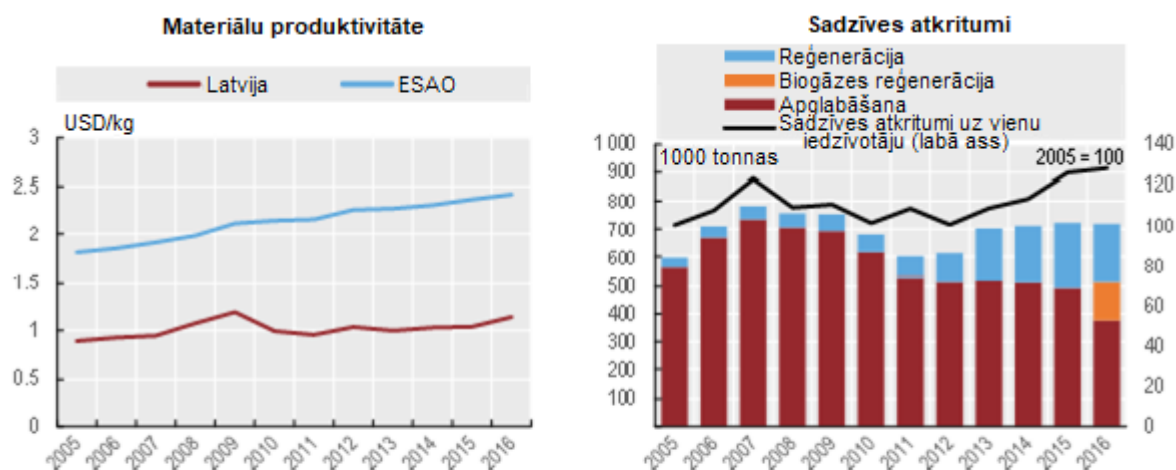
⁶ Gaisa piesārņojuma izraisītas mirstības un sociālo izdevumu rādītājos tiek izmantoti mirstības aprēķini, kas sagatavoti 2017. gada Pasaules slimību sloga projekta ietvaros (<https://vizhub.healthdata.org/gbd-compare>). Sociālie izdevumi ir aprēķināti, izmantojot metodoloģiju, kas aizgūta no ESAO (2017. gads) "The Rising Cost of Ambient Air Pollution thus far in the 21st Century: Results from the BRIICS and the OECD Countries".

1.5.2. Atkritumu rašanās un apsaimniekošana

Kopējais radīto atkritumu daudzums kopš 2004. gada ir palielinājies vairāk nekā divas reizes, neraugoties uz ekonomikas krīzes izraisīto samazinājumu. Radīto sadzīves atkritumu daudzums palielinājās līdz 2007. gadam; pēc krīzes, samazinoties mājāsaimniecību pirktspējai, tas samazinājās, bet kopš 2012. gada tas atkal ir palielinājies (1.13. attēls). Katrs Latvijas iedzīvotājs 2017. gadā saražoja vidēji 436 kg sadzīves atkritumu, kas ir mazāk nekā vidēji ESAO (524 kg uz vienu iedzīvotāju), bet par 37 % vairāk nekā vidēji Latvijā 2005. gadā.

Latvija ir ilgstoši izmantojusi galvenokārt atkritumu apglabāšanu poligonos. Valsts pakāpeniski ir slēgusi vairāk nekā 500 nereglamentētus atkritumu poligonus un izgāztuves un aizstājusi tos ar jauniem reģionāliem atkritumu poligoniem, kas atbilst ES standartiem. Lai arī atkritumu apglabāšana poligonos ir samazinājusies, tā joprojām veido 20 % no visas atkritumu apsaimniekošanas. Alternatīvas atkritumu apsaimniekošanas iespējas pagaidām nav pienācīgi attīstītas, taču strauji paplašinās.

1.13. attēls. Jākonsolidē un jāstiprina progress materiālu produktivitātes un atkritumu reģenerācijas jomā

Piezīme. 1. paneli USD ir izteikti 2010. gada cenās un pirktspējas paritātē. 2. paneli "reģenerācija" nozīmē apjomu, kas ir paredzēts reģenerācijas pasākumiem; "biogāzes reģenerācija" norāda tādu bioloģiski noārdāmu atkritumu apjomu, kas ir pakļauti anaerobās noārdīšanās procesam ar biogāzes reģenerāciju.

Avots: ESAO (2019. gads), "Waste: Municipal waste", *OECD Environment Statistics* (datubāze); ESAO (2019. gads), "Material resources", *OECD Environment Statistics* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Pēdējos gados galvenā uzmanība ir pievērsta biogāzes un komposta ražošanai, lai novirzītu atkritumus no atkritumu poligoniem un sekmētu to mērķu sasniegšanu, kas noteikti attiecībā uz atjaunojamajiem enerģijas avotiem. Kopš 2016. gada attiecībā uz atsevišķiem bioloģiski noārdāmiem atkritumiem ir piemērota anaerobā noārdīšanās ar biogāzes reģenerāciju īpaši izgatavotās kamerās. Reģenerācijas un pārstrādes jaudas pieaugums ir plānots līdz 2023. gadam (4. nodaļa).

Sadzīves atkritumu reģenerācijas līmenis ievērojami pieauga pēc 2011. gada, pakāpeniski ieviešot atkritumu šķirošanu, attīstot ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas un palielinot

atkritumu poligonu izmantošanas maksu (4. nodaļa). Atkritumu reģenerācijas līmenis no faktiski nulles 2000. gadā bija palielinājies līdz 30 % 2016. gadā (1.13. attēls). Tomēr šis rādītājs joprojām ir zemāks nekā ES un ESAO vidējie rādītāji, un var būt grūti sasniegt ES 2020. gada mērķi, proti, panākt, ka 50 % no sadzīves atkritumiem tiek sagatavoti atkārtotai izmantošanai, pārstrādei vai reģenerācijai. Reģenerācijas līmenis palielinātos līdz 45 %, ja tiktu ņemta vērā bioloģiski noārdāmo atkritumu reģenerācija anaerobās noārdīšanās procesā ar biogāzes ražošanu (1.13. attēls). Joprojām daudzi reģenerējamie un bioloģiski noārdāmie materiāli tiek nosūtīti uz atkritumu poligoniem, un Latvija nesasniedza 2013. gada ES mērķi, proti, samazināt atkritumu poligonos apglabāto bioloģiski noārdāmo atkritumu daudzumu līdz 50 % no 1995. gada līmeņa.

1.6. Bioloģiskās daudzveidības aizsardzība

Latvija ir zemieņu valsts ar dažām paugurainēm un aptuveni 500 km garu krasta līniju. Meži, zālāji, mitrāji un lauksaimniecības zeme ir mājas bagātīgai bioloģiskajai daudzveidībai un ekosistēmām. Latvija ir starp sešām ESAO valstīm ar vislielāko mežu īpatsvaru; meži aizņem vairāk nekā pusi valsts teritorijas. Lielākie meži atrodas valsts ziemeļrietumos, Kurzemes pussalā; gar Daugavas krastiem un ziemeļaustrumu daļā. Arī lauksaimniecībā izmantojamā zeme ir plaša, aptverot vairāk nekā 30 % no zemes platības. Lauksaimniecības zemes paplašināšanas dēļ pēdējo piecu desmitgažu laikā ar bioloģisko daudzveidību bagāti zālāji ir samazinājušies līdz apmēram 0,3 % no kopējās zemes platības (5. nodaļa).

1.6.1. Meža ekosistēmas

Kopš 2005. gada ir nedaudz palielinājusies gan apmežotā platība (par 2 %), gan arī augošo koku krāja (5. nodaļa).⁷ To veicināja dabiska atjaunošanās, ko papildināja sēšana un stādīšana bijušās lauksaimniecības zemēs.

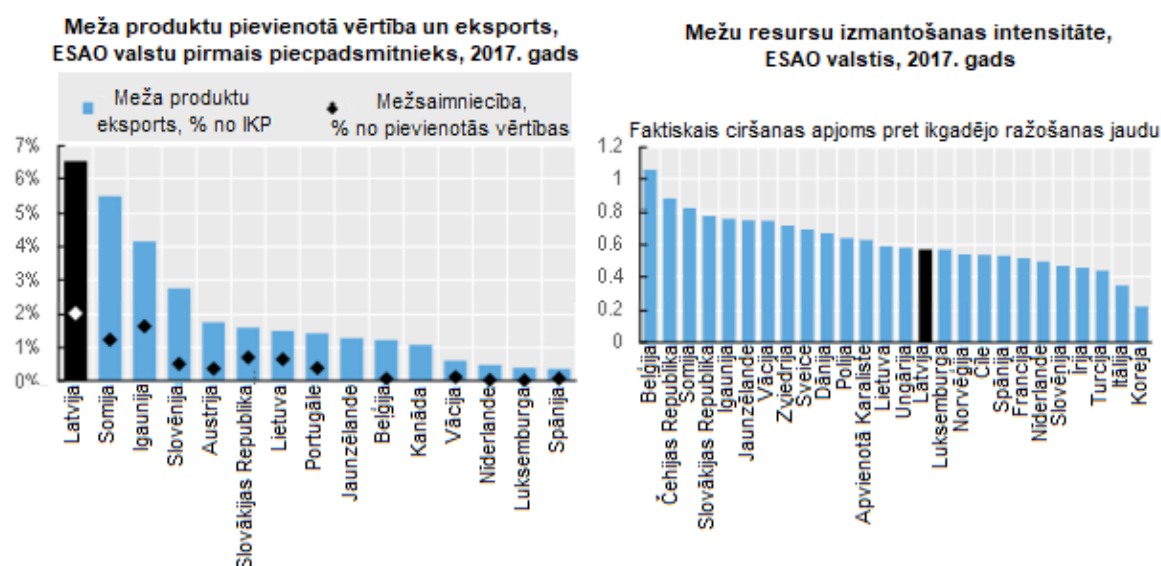
Meži sniedz labumu kultūras un atpūtas sfērā, kā arī ekosistēmu pakalpojumus, tostarp nodrošina dzīvotnes, piesaista oglekli, regulē ūdens režīmu un novērš eroziju. Tie ir mājvieta arī aizsargājamām faunas sugām, piemēram, vilkiem, lūšiem un mazajiem ērgļiem*. Latvijas mežos ligzdo 5 % pasaules melno stārķu.

Meži ir svarīgs Latvijas saimnieciskais resurss. Vairāk nekā 70 % apmežotās platības tiek izmantoti ražošanai, galvenokārt zāģmateriālu, koksnes plātņu un tālāk pārstrādātu produktu ražošanai, kā arī malkai, kokskaidām un granulām, kuru eksporta jomā Latvija ir vadošā valsts (Zemkopības ministrija, 2017. gads). Latvijā ar mežsaimniecību saistītu produktu eksports veido lielāku IKP daļu nekā jebkurā citā ESAO valstī (1.14. attēls). Šī nozare nodrošināja 2 % no pievienotās vērtības 2017. gadā, kas ir augstākais rādītājs ESAO, un tajā bija nodarbināti 50 000 cilvēku.

⁷ Augošo koku krāja ir visu tādu dzīvo koku apjoms konkrētajā apmežotajā vai meža zemes platībā, kas ir pārsnieguši noteiktu diametru krūšu augstumā.

* Teksta redakcijā angļu valodā grieze ir minēta kā mežos dzīvojoša putnu suga, tomēr šāda informācija nav patiesa. Ar ESAO ir panākta vienošanās par šī vārda svīturošanu teksta redakcijā angļu valodā.

1.14. attēls. Meži ir galvenais saimnieciskais aktīvs

Piezīme. 2017. gads vai pēdējais gads, par kuru ir pieejami dati Labais panelis: ESAO valstis, par kurām ir pieejami dati.

Avots. FAO (2019. gads), FAOSTAT (datubāze); ESAO (2019. gads), "Forest resources", *OECD Environment Statistics* (datubāze); ESAO (2019. gads), "Aggregate National Accounts, SNA 2008 (or SNA 1993): Gross domestic product", *OECD National Accounts Statistics* (datubāze); ESAO (2019. gads), "PPPs and exchange rates", *OECD National Accounts Statistics* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Meža izmantošanas intensitāte ir zemāka nekā citās valstīs ar lielu mežsaimniecības nozari, piemēram, Igaunijā, Somijā un Slovākijas Republikā (1.14. attēls). Pēdējās desmitgadēs ir ievērojami uzlabojusies mežaudžu produktivitāte. Kopš 1960. gada vidējais mežizstrādei pieejamais koksnes daudzums, kas ir ilgtspējīgas izmantošanas rādītājs, ir palielinājies vairāk nekā divas reizes, pateicoties tehnoloģiskajai attīstībai un zinātniskajai informācijai par koku atlasu un ciršanu (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Apmēram puse mežu ir sertificēti (5. nodaļa). Tomēr laikā no 2007. līdz 2013. gadam mežsaimniecības un lauksaimniecības darbību radītā apdraudējuma dēļ ievērojami pasliktinājās mežu dzīvotnes (EK, 2017b) (5. nodaļa). Pastiprināta mežu izciršana ir samazinājusi SEG emisiju piesaistīšanu (1.10. attēls).

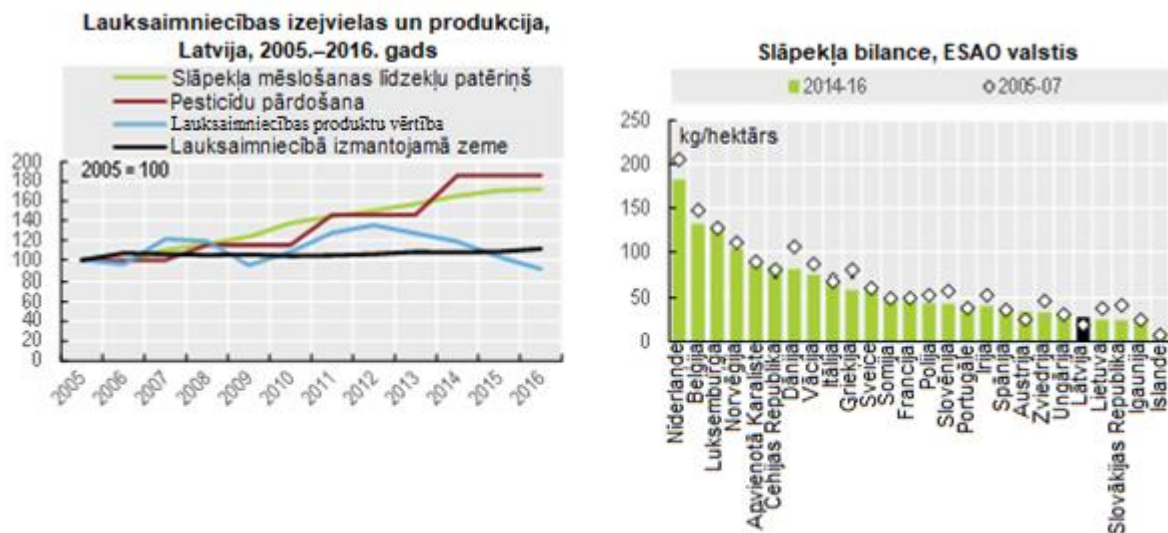
1.6.2. Lauksaimniecībā izmantojamā zeme

Kopš 2005. gada lauksaimniecībā izmantojamās zemes platība ir palielinājusies par 11 %. Aptuveni puse tiek izmantota intensīvai ražošanai. Otru pusi izmanto vai nu ekstensīvi ganībām un pļāvām, vai neizmanto vispār. Lauku putnu indekss Latvijā ir palielinājies, kamēr lielākajā daļā citu ESAO valstu tas ir samazinājies, liecinot par to, ka Latvijā lauksaimniecībā izmantojamā zeme kopumā ir labvēlīgāka putniem un bioloģiskajai daudzveidībai nekā citās valstīs (5. nodaļa). Tomēr līdz ar lauksaimnieciskās ražošanas un lopkopības blīvuma pieaugšanu un intensifikāciju ir palielinājies arī vides apdraudējums (ESAO, 2019d). Apdraudējumā ietilpst SEG un amonjaka emisijas, kas saistītas ar minerālmēslu izmantošanas pieaugumu (1.3.2. un 1.4.1. sadaļa).

Laikā no 2006. līdz 2016. gadam slāpekļa mēslojuma patēriņš uz vienu mēslojamo lauksaimniecības platības hektāru palielinājās par 72 %. Tādēļ slāpekļa pārpalikums kopš

2000. gadu vidus ir palielinājies par 47 %, lai arī sākotnējais līmenis bija relatīvi zems, un tas varētu palielināties vēl vairāk līdz ar paredzamo lauksaimnieciskās darbības intensifikāciju. Lielākajā daļā citu Eiropas valstu slāpekļa pārpalikums samazinājās (1.15. attēls). Kopš 2000. gada vidus ir palielinājies arī pesticīdu pārdošanas apjoms.

1.15. attēls. Slāpekļa mēslošanas līdzekļu patēriņš un slāpekļa pārpalikums ir palielinājies

Piezīme. Kreisajā panelī mēslošanas līdzekļu un pesticīdu lietošana/pārdošana ir izteikta tonnās uz lauksaimniecībā izmantojamās zemes kvadrātkilometru; lauksaimnieciskā ražošana ir izteikta USD atbilstoši 2010. gada cenām. Labais panelis: sniegtie dati ir attiecīgā laika posma vidējie rādītāji (ne visām valstīm ir dati par 2016. gadu).
Avots. ESAO (2019. gads), "Environmental Performance Indicators", *OECD Environment Statistics* (datubāze); ESAO (2019. gads), "Environmental performance of agriculture – nutrients balances", *OECD Agriculture Statistics* (datubāze); FAO (2019. gads), *FAOSTAT* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Saskaņā ar ES Nitrātu direktīvu (91/676/EEK), lai novērstu nitrātu piesārņojumu no lauksaimniecības avotiem, stingrāki noteikumi par organiskā mēslojuma un mēslojuma līdzekļu izmantošanu tiek piemēroti attiecībā uz nitrātu riska zonām vai pret nitrātiem jutīgām zonām, piemēram, Zemgalē, kur ir bagātīga augsne un liels augkopības apjoms. No 2005. gada līdz 2016. gadam bioloģiskās lauksaimniecības platība palielinājās vairāk nekā divas reizes, sasniedzot 13,4 % no visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības, kas gandrīz divas reizes pārsniedz ES vidējo rādītāju.

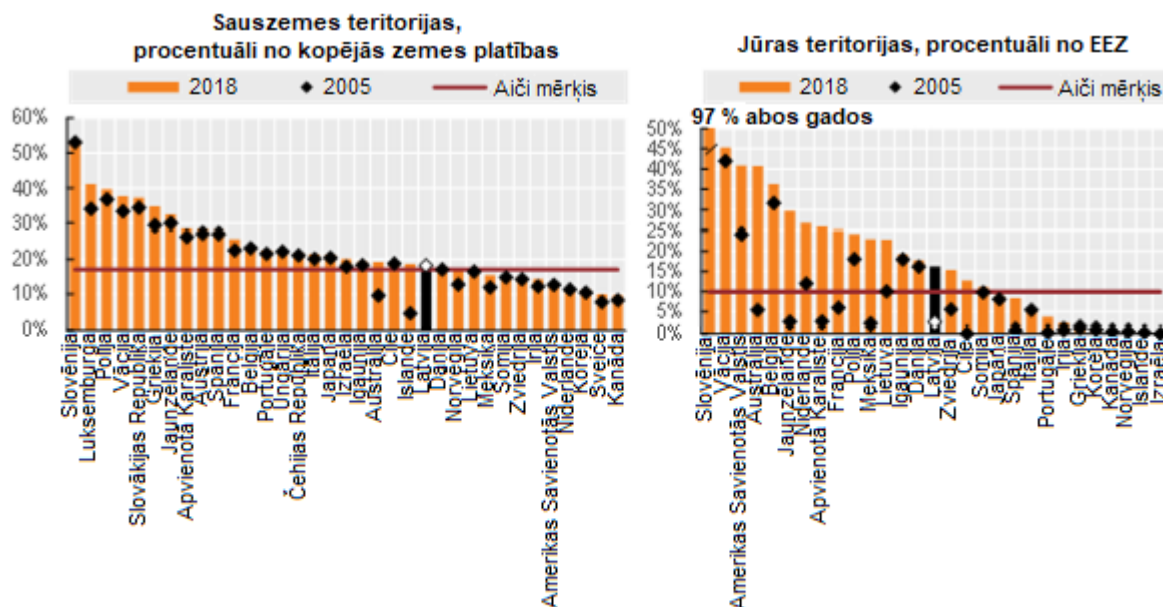
Lauku attīstības programma 2014.–2020. gadam ir vērsta uz tādu ekosistēmu atjaunošanu, saglabāšanu un uzlabošanu, kas ir saistītas ar lauksaimniecību un mežsaimniecību (EK, 2018. gads). Šis mērķis paredz 14 % lauksaimniecības zemes piešķirt ar bioloģisko daudzveidību saistītiem mērķiem, 17 % – ūdenssaimniecībai un 17 % – augsnes pārvaldībai. Programmas mērķis ir arī veicināt energoefektīvu tehnoloģiju izmantošanu lauksaimniecībā un mežsaimniecībā, kā arī attīstīt infrastruktūru lauku apvidos. Kā piemēru var minēt novecojušo meliorācijas sistēmu modernizāciju, kuras tiek lielā mērā izmantotas Latvijā.

1.6.3. Dzīvotņu un sugu aizsardzības stāvoklis

Aizsargājamās teritorijas ir galvenais instruments bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai, tās

aizņem nedaudz vairāk par 18 % no zemes platības, un 12 % no tām ir *Natura 2000* teritorijas. Latvija ir sasniegusi Aiči 11. mērķi, kas noteikts 2020. gadam attiecībā uz jūras un sauszemes teritorijām un kas prasa aizsargāt vismaz 17 % sauszemes un iekšzemes ūdeņu un 10 % piekrastes un jūras teritoriju (1.16. attēls).

1.16. attēls. Attiecībā uz aizsargājamajām teritorijām ir izpildīti Aiči mērķi

Piezīme. Dati attiecas uz valstu Eiropas daļām vai kontinentālajām valstīm; aizjūras teritorijas nav iekļautas. Turcija: dati nav pieejami (saskaņā ar oficiāliem valsts avotiem aizsargāti tiek aptuveni 9 % teritorijas). EEZ – ekskluzīva ekonomiskā zona.

Avots. ESAO (2018. gads), "Biodiversity: Protected areas", *OECD Environment Statistics* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Neskatoties uz relatīvi lielo daļu aizsargājamo teritoriju, jaunākais ziņojums par dzīvotņu aizsardzības stāvokli saskaņā ar Dzīvotņu direktīvu (92/43/EEK) liecina, ka dabiskās vides stāvoklis ir diezgan slikts (2013. gada dati). Lielākajai daļai (51 %) dzīvotņu ir nelabvēlīgs/slikts aizsardzības stāvoklis, un šis rādītājs ir ievērojami augstāks par ES vidējo rādītāju (30 %). Tikai aptuveni 10 % no visām dzīvotnēm ir labvēlīgs aizsardzības stāvoklis. Mežiem, zālājiem un kūdrājiem ir vissliktākais dzīvotņu stāvoklis (EK, 2017b).

Latvijas jūras ūdeņus ietekmē barības vielu piesārņojums un eutrofikācija, bīstamu vielu izplūde, invazīvas sugas un jūras atkritumi (EK, 2017b), kas apdraud jūras bioloģisko daudzveidību. Dažu komerciālo zivju krājumi Baltijas jūrā ir samazinājušies vai ir izsmelti (5. nodaļa).

Nelabvēlīgs aizsardzības stāvoklis konstatēts arī lielai daļai sugu grupu. Vairāk nekā 400 sugu ir iekļautas apdraudēto sugu sarakstā, kas veido 2 % no visām zināmajām sugām, un visneaizsargātākie ir abinieki un rāpuļi (ESAO, 2019e). Aizsargājamās sugas veido mazāk nekā 3 % no visām zināmajām sugām (5. nodaļa).

1.7. Ūdens resursu apsaimniekošanas uzlabošana

Tāpat kā citās politikas jomās, lielākā daļa Latvijas ūdens resursu politikas prasību, uzdevumu un mērķu ir noteikti, pamatojoties uz ES politiku un tiesību aktiem.⁸ Latvija ir arī pievienojusies Konvencijai par robežšķērsojošo ūdensteču un starptautisko ezeru izmantošanu un aizsardzību un Baltijas jūras reģiona jūras vides aizsardzības konvencijai, kuras mērķis ir līdz 2021. gadam panākt labu jūras vides stāvokli Baltijas jūrā.

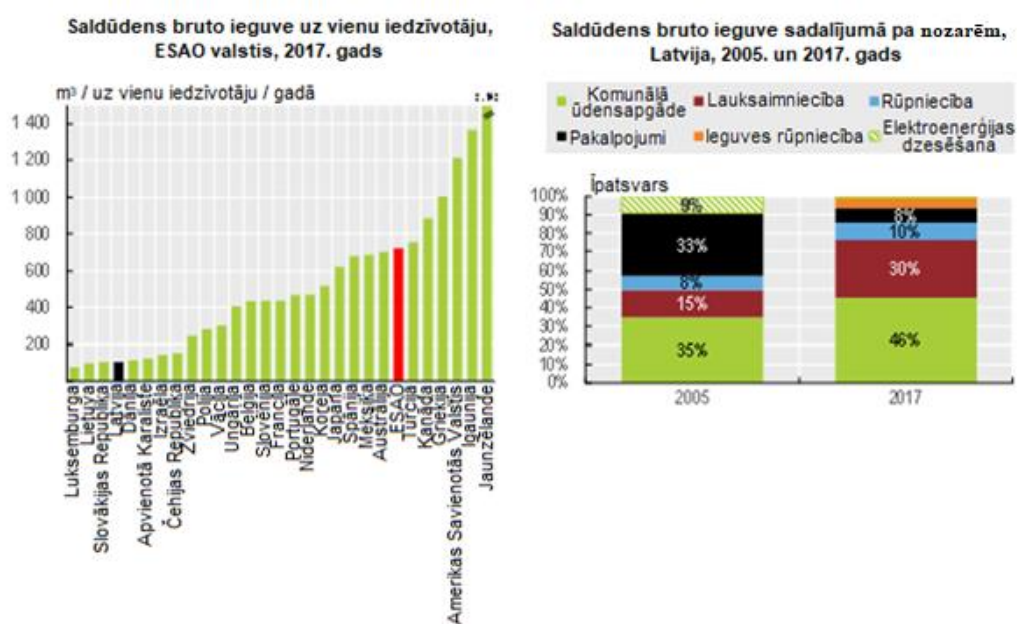
Saskaņā ar ES Ūdens pamatdirektīvu Latvija izstrādāja upju baseinu apsaimniekošanas plānus (UBAP) Daugavas, Lielupes, Ventas un Gaujas upju baseinu apgabaliem 2009.–2015. gadam un 2016.–2021. gadam. UBAP sniedz informāciju par virszemes ūdeņu un pazemes ūdeņu stāvokli, analizē ūdens kvalitātes un kvantitātes apdraudējumu un uzskaita ūdens apsaimniekošanas uzlabošanas pasākumus. Minētie četri upju baseinu apgabali robežojas ar Igauniju, Lietuvu, Baltkrieviju un/vai Krievijas Federāciju.

1.7.1. Ūdens daudzums

Latvijā ir bagātīgi virszemes ūdeņu un pazemes ūdeņu resursi, un uz vienu iedzīvotāju ir pieejami aptuveni 17 000 m³ atjaunojamo saldūdens resursu. Latvijā ir vairāk nekā 2000 dabīgo ezeru un vairāk nekā 12 000 upju. Saldūdens bruto ieguves apjoms uz vienu iedzīvotāju ir salīdzinoši zems. Komunālā ūdensapgāde veido aptuveni pusi no saldūdens ieguves apjoma, kas ir augstāks rādītājs nekā citās Baltijas valstīs, un tai seko lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība (1.17. attēls). Prognozes, kas tika sagatavotas 2016.–2021. gada UBAP, liecina, ka līdz 2021. gadam ūdens pieprasījums būtiski nemainīsies. Ņemot vērā, ka Latvijas saldūdens resursi pārsniedz pašreizējās un turpmākās vajadzības, ūdens ieguve netiek uzskatīta par galveno vides apdraudējumu.

⁸ Galvenās ar ūdeni saistītās ES direktīvas ir Ūdens pamatdirektīva (2000/60/EK), Direktīva par dzeramo ūdeni (98/83/EK), Peldvietu ūdens direktīva (2006/7/EK), Komunālo notekūdeņu direktīva (91/271/EEK), Plūdu direktīva (2007/60/EK), Nitrātu direktīva (91/676/EEK), Jūras stratēģijas pamatdirektīva (2008/56/EK) un Pazemes ūdeņu direktīva (2006/118/EK).

1.17. attēls. Saldūdens ieguve uz vienu iedzīvotāju ir viena no mazākajām ESAO

Piezīme. Provizorisks dati Kreisais panelis 1: 2017. gads vai pēdējais gads, par kuru ir pieejami dati; nav ņemti vērā dati, kas vecāki par 2013. gadu.
 Avots: ESAO (2018. gads), "Water: Freshwater abstractions", OECD Environment Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

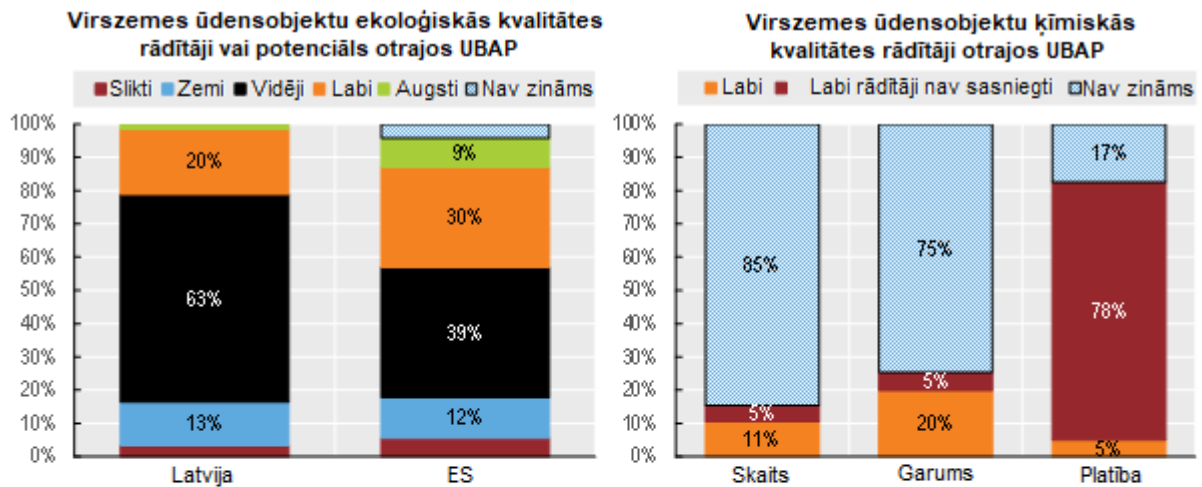
1.7.2. Ūdens kvalitāte

Virszemes ūdensobjektu kvalitāte lielākajā daļā gadījumu ir zemāka par ES vidējo rādītāju, lai gan informācijas trūkums apgrūtina starptautisku salīdzinājumu veikšanu. Jaunākie UBAP liecina, ka aptuveni 20 % identificēto virszemes ūdensobjektu ir augsti vai ļoti ekoloģiskās kvalitātes rādītāji un ka lielākajai ūdensobjektu daļai šie rādītāji ir vidēji augsti (1.18. attēls).⁹ Aptuveni 20 % virszemes ūdensobjektu ir zemi vai slikti ekoloģiskās kvalitātes rādītāji galvenokārt zivju migrēšanas šķēršļu (piemēram, aizsprostu) dēļ. Attiecībā uz lielāko daļu virszemes ūdensobjektu nav zināmi ķīmiskās kvalitātes rādītāji (1.18. attēls). Par aptuveni 70 % ūdensobjektu ir zināms, ka to ķīmiskās kvalitātes rādītāji uzrāda labu ķīmisko stāvokli attiecībā uz prioritārajiem piesārņotājiem.¹⁰ Tomēr tas atbilst tikai 6 % no ūdensobjektu kopējās platības. Nevienā piekrastes vai pārejas (grīvas) ūdensobjektā nav labu ķīmiskās kvalitātes rādītāju (EVA, 2018a). Tomēr paplašinātas notekūdeņu savākšanas un modernākas notekūdeņu attīrīšanas dēļ ir uzlabojusies ūdens kvalitāte ezeru, upju un piekrastes peldvietās (1.7.3. sadaļa). Latvijā 95 % peldvietu 2017. gadā bija izcila vai laba ūdens kvalitāte (EVA, 2018b).

⁹ "Ekoloģiskās kvalitātes rādītāji un potenciāls" ir virszemes ūdeņu ekosistēmu, tostarp upju, ezeru, pārejas ūdeņu un piekrastes ūdeņu, struktūras un darbības kvalitātes novērtējums. Tas parāda piesārņojuma un dzīvotņu degradācijas ietekmi. Ekoloģiskās kvalitātes rādītāji ir noteikti, pamatojoties uz bioloģiskās kvalitātes elementiem un tos apstiprinošajiem fizikāli ķīmiskās un hidromorfoloģiskās kvalitātes elementiem.

¹⁰ Labi ķīmiskās kvalitātes rādītāji nozīmē to, ka nevienas prioritāro vielu koncentrācijas līmenis nepārsniedz attiecīgos vides kvalitātes standartus (VKS), kas noteikti saistītajā Direktīvā 2008/105/EK.

1.18. attēls. Virszemes ūdensobjektu kvalitāte lielākajā daļā gadījumu ir zemāka par ES vidējiem rādītājiem

Piezīme. 1. panelī "Ekoloģiskās kvalitātes rādītāji vai potenciāls" ir virszemes ūdeņu ekosistēmu struktūras un darbības kvalitātes novērtējums; ekoloģiskās kvalitātes rādītāju pamatā ir bioloģiskās kvalitātes faktori un papildinošie fizikāli ķīmiskās un hidromorfoloģiskās kvalitātes faktori. Virszemes ūdensobjekti ir upes, ezeri, kā arī pārejas un piekrastes ūdeņi. Rezultāti ir balstīti uz WISE-SoW datubāzi, tostarp datiem no ES28 dalībvalstīm, izņemot Grieķiju, Īriju un Lietuvu. 2. panelis: dati attiecas uz 2000.–2015. gadu. Labi ķīmiskās kvalitātes rādītāji nozīmē to, ka prioritāro vielu koncentrācijas līmenis nepārsniedz attiecīgos VKS, kas noteikti Vides kvalitātes standartu direktīvā 2008/105/EK (kura grozīta ar Prioritāro vielu direktīvu 2013/39/ES). VKS mērķis ir no tiešas toksicitātes pasargāt jutīgākās sugas, tostarp plēsējus un cilvēkus, kurus apdraud sekundārā saindēšanās. Prioritāro vielu direktīvā mazāka prioritāro bīstamo vielu grupa tika identificēta kā uPBT (visuresošas (sastopamas, uzrādītas vai konstatētas visur), noturīgas, bioakumulatīvas un toksiskas vielas). Par uPBT vielām uzskata dzīvsudrabu, bromdifēnilēteri, tributilalvu un dažus poliaromātiskos ogļūdeņražus.

Avots. EVA (2019. gads), WISE-SoW (datubāze); EVA (2019. gads), Chemical Status of Surface Water Bodies (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Galveno apdraudējumu ūdensobjektiem rada difūzais piesārņojums no lauksaimniecības, punktveida piesārņojums un morfoloģiskas izmaiņas. Palielināts augu neizmantojama slāpekļa daudzums var ietekmēt ūdens un augsnes kvalitāti (1.6.2. sadaļa). Latvijai ir jāmazina šie ūdensobjektu apdraudējumi un jāuzlabo ūdens kvalitātes monitorings un novērtēšana. Ūdens monitoringa pasākumi ir plānoti kā Vides monitoringa programmas 2015.–2020. gadam daļa.

1.7.3. Komunālā ūdensapgāde, sanitārija un notekūdeņu attīrīšana

Valsts ieguldījumi, kurus lielākoties ir finansējusi Eiropas Savienība, ir palīdzējuši uzlabot ūdenssaimniecības pakalpojumu infrastruktūru un paplašināt ūdensapgādes un notekūdeņu apsaimniekošanas pakalpojumu pieejamību (3. nodaļa). Kopš 2004. gada ir ievērojami samazinājušies ūdens zudumi, jo īpaši zudumi komunālajās ūdensapgādes sistēmās. Dzeramā ūdens kvalitāte lielākajā daļā gadījumu ir uzlabojusies, bet atšķiras atkarībā no tā, vai dzeramais ūdens ir ņemts no lielas vai mazas ūdensapgādes sistēmas.¹¹ Trīsdesmit lielas ūdensapgādes sistēmas, kas nodrošina aptuveni 60 % iedzīvotāju, uzrādīja ļoti augstu atbilstības līmeni (vairāk nekā 99 % 2013. gadā) attiecībā uz visiem parametriem (mikrobioloģiskajiem, ķīmiskajiem, pesticīdu un citiem rādītājiem), kas ir noteikti ES Direktīvā par dzeramo ūdeni (EK, 2016. gads). Mazajās ūdensapgādes sistēmās ir zemāka piegādātā ūdens atbilstība

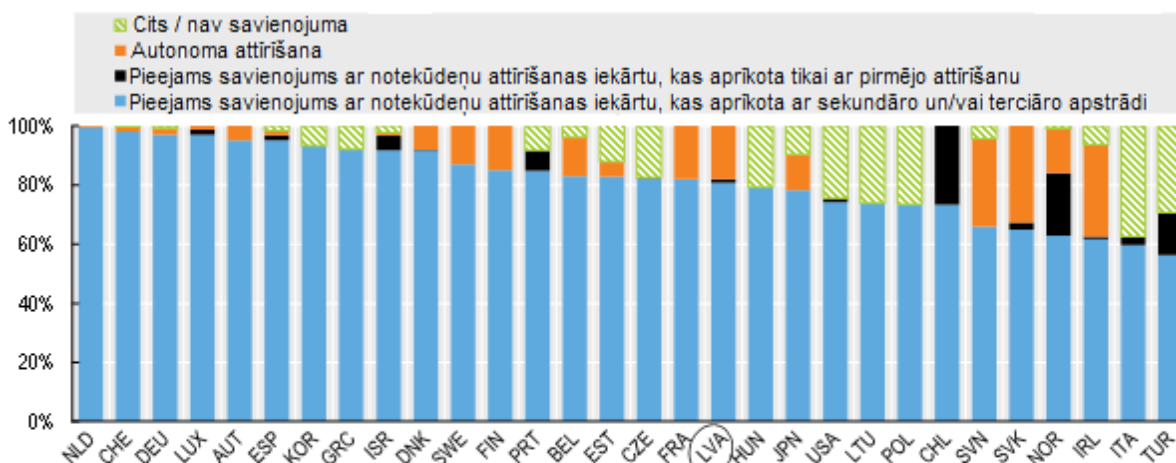
¹¹ Vairāk nekā puse dzeramā ūdens tiek iegūta no pazemes (60 %), 19 % no virszemes ūdeņiem un 19 % no mākslīgi uzpildītiem pazemes ūdeņiem.

ķīmiskajiem parametriem. Pārsniegumu galvenokārt izraisa dabīgi augsta dzelzs un mangāna koncentrācija. Šis apstāklis kopā ar dzelzs atdalīšanas sistēmu un apgādes tīkla modernizācijas izmaksām ir novedis pie dzelzs koncentrācijas līmeņu pārsniegšanas par 17 % mazajās ūdensapgādes sistēmās.

Iedzīvotāju īpatsvars ar pieslēgumu komunālo notekūdeņu attīrīšanas sistēmām ir palielinājies no 70 % 2005. gadā līdz gandrīz 82 % 2017. gadā. Lielākajai daļai cilvēku ir nodrošināta otrējā vai trešējā notekūdeņu attīrīšana, kas tuvinā Latviju pilnīgai ES Komunālo notekūdeņu direktīvas prasību izpildei. Atlikušajiem 18 % iedzīvotāju ir pieslēgums autonomām attīrīšanas sistēmām (1.19. attēls). Zemais pieslēgumu tīklam līmenis salīdzinājumā ar daudzām citām ESAO valstīm atspoguļo augstās izmaksas, kas ir saistītas ar pieslēgumu izveidošanu mazapdzīvotās teritorijās, kas ietekmē tarifu pieejamību. Tomēr daļa notekūdeņu 14 aglomerācijās tiek attīrīta, izmantojot autonomas sistēmas, kas var nebūt atbilstošas vides aizsardzības mērķiem (EK, 2019. gads). Valsts un pašvaldību noteikumos ir noteikts minimālais autonomajās kanalizācijas sistēmās uzkrāto notekūdeņu izvešanas biežums, kā arī kārtība, kā tiek uzraudzītas decentralizētas notekūdeņu sistēmas un asenizatori. Latvijai ir jānodrošina, ka autonomās notekūdeņu attīrīšanas sistēmas atbilst vides noteikumiem.

1.19. attēls. Lielākajai iedzīvotāju daļai ir pieejama moderna notekūdeņu attīrīšana

Tādu iedzīvotāju procentuālā daļa, kam ir pieejams pieslēgums komunālajām notekūdeņu attīrīšanas iekārtām, 2017. gads

Piezīme. Provizoriskie dati. 2017. gads vai gads, par kuru pieejama jaunākā informācija (ne senāks par 2013. gadu). Kategorijā "cits" ietilpst savienojums bez attīrīšanas, savienojuma nepieejamība vai autonoma attīrīšana (gadījumos, kad nav pieejami dati par autonomu attīrīšanu).

Avots. ESAO (2019. gads), "Water: Wastewater treatment", OECD Environment Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvijā notekūdeņu atkārtota izmantošana notiek ierobežotā apmērā (EK, 2017c), jo ir pieejami bagātīgi ūdens resursi. Notekūdeņu dūņu rašanās pilsētas notekūdeņu attīrīšanas iekārtās ir pieaugusi kopš 2008. gada, bet mežsaimniecībā un lauksaimniecībā tās izmanto nelielos apjomos. Aptuveni puse no radītajām dūņām tiek izvietota pagaidu uzglabāšanas vietās, jaunas un uzlabotas iekārtas rada lielāku apstrādājamo dūņu daudzumu. Nākotnē ir jāizvērtē dūņu atkārtotas izmantošanas vai apglabāšanas iespēju rentabilitāte, ņemot vērā sociālekonomisko un vides ietekmi. Notekūdeņu dūņu attīrīšanas un drošas apglabāšanas problēma ir jautājums,

ar kuru saskaras daudzas valstis. Piemēram, Korejā dūņas tiek pārstrādātas cietajā kurināmajā un pārdotas termoelektrostacijām (ESAO, 2017. gads).

Neatkarīgi no uzlabojumiem, vajadzība pēc investīcijām ūdensapgādes jomā joprojām ir augsta. Piekļuve drošam dzeramajam ūdenim un sanitārijai joprojām ir problemātiska lauku apvidos. Gandrīz ceturtajai daļai iedzīvotāju nav pieslēguma komunālajai ūdensapgādei. Ūdenssaimniecības pakalpojumu infrastruktūra noveco un kopumā ir sliktā stāvoklī. Notekūdeņu savākšanas un ūdensapgādes sistēmās bieži vien rodas noplūdes, infiltrācija un pārrāvumi. 2015. gadā tika aprēķināts, ka ūdenssaimniecības aglomerācijās, kurās ir vairāk nekā 2000 iedzīvotāju, komunālo notekūdeņu sistēmu atjaunošanai un pārbūvēšanai ir nepieciešami vairāk nekā 200 miljoni eiro (ESAO, 2018b).

Pašvaldības ir atbildīgas par ūdenssaimniecības pakalpojumu sniegšanu ar pašvaldības komunālo saimniecību starpniecību, taču tās saskaras ar ievērojamiem finansiāliem ierobežojumiem. Valsts (ar Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas starpniecību) nosaka ūdens tarifus lielajām notekūdeņu attīrīšanas un ūdensapgādes sistēmām, bet pašvaldības – mazajām. Tarifi tiek noteikti tā, lai segtu ūdenssaimniecības pakalpojumu izmaksas un nodrošinātu peļņas normu. Tomēr no tarifiem gūtie ienākumi nav pietiekami, lai segtu investīciju izmaksas un nodrošinātu ūdenssaimniecības sistēmu kvalitatīvu un ilgtspējīgu darbību ilgtermiņā (ESAO, 2018b). Cenas pieejamības jautājums, jo īpaši lauku apvidos, ierobežo iespēju paaugstināt tarifus. Valsts savos ieguldījumos ūdenssaimniecības infrastruktūrā līdz šim ir lielā mērā paļāvusies uz ES finansējumu, kas laika gaitā varētu samazināties (3. nodaļa). Lai modernizētu notekūdeņu attīrīšanas un ūdensapgādes infrastruktūru, papildus ES fondu līdzekļiem ir nepieciešamas vietējās valsts un privātās investīcijas.

Ieteikumi attiecībā uz klimata, gaisa un ūdens pārvaldību

Klimata pārmaiņu mazināšana un pielāgošanās to ietekmei

- Nodrošināt, ka jebkura jauna klimata pārmaiņu mazināšanas stratēģija atbilst izmaksu ziņā efektīvai virzībai uz to, lai Latvija līdz 2050. gadam kļūtu par valsti, kurā neto SEG emisijas ir vienādas ar nulli; organizēt šo pāreju saskaņā ar plānu, kurā ir noteikts katras tautsaimniecības nozares paredzamais ieguldījums emisiju samazināšanā valstī, un pakāpeniski noteikt stingrākus mērķus.
- Uzlabot zināšanu bāzi par pieejamajām samazināšanas iespējām, jo īpaši lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarēs, un to izmaksām un kompromisiem, pamatojoties uz ticamiem sociālekonomiskajiem un vides rādītājiem; noteikt un kvantitatīvi novērtēt vietējā ražojuma biodegvielas izmantošanas labvēlīgo un nelabvēlīgo ietekmi uz klimata pārmaiņu mazināšanu un vidi, salīdzinot to ar citiem enerģijas avotiem.
- Pieņemt nacionālā plāna projektu par pielāgošanos klimata pārmaiņām līdz 2030. gadam un uzraudzīt tā īstenošanu; nodrošināt atbilstību normatīvo aktu prasībai ņemt vērā klimata pārmaiņu ietekmi un noturību IVN procedūrās; palīdzēt pašvaldībām integrēt pielāgošanos klimata pārmaiņām savos zemes izmantošanas un attīstības plānos.

Gaisa kvalitātes uzlabošana

- Uzlabot un paplašināt gaisa kvalitātes monitoringa tīklu; veicināt labāko pieejamo

tehnisko paņēmieni ieviešanu mājsaimniecību, transporta, rūpniecības un enerģētikas nozarēs un nodrošināt atbilstību emisiju standartiem; integrēt gaisa kvalitātes mērķus un pasākumus klimata, enerģētikas, transporta, lauksaimniecības un nodokļu politikā un plānos, lai samazinātu PM_{2,5}, NO_x un amonjaka emisijas.

- Pastiprināt pašreizējās gaisa kvalitātes rīcības programmas īstenošanu Rīgas aglomerācijā, lai samazinātu emisijas no transportlīdzekļiem, rūpniecības iekārtām un mājsaimniecībām; atjaunināt programmu, lai ieviestu papildu pasākumus laika posmam pēc 2020. gada; apsvērt mazemisijas zonu izveidi, vienlaikus nodrošinot atbilstošus sabiedriskā transporta pakalpojumus.

Nodrošināt labu ūdens kvalitāti un pakalpojumus

- Uzlabot ūdensobjektu kvalitātes monitoringu un novērtēšanu; apzināt vides apdraudējumus un iespējamus riskus.
- Samazināt lauksaimniecības radīto difūzo ūdens piesārņojumu, izmantojot dažādus pasākumus: reglamentējošos (piemēram, tehnoloģija, kvalitātes standarti), ekonomiskos (piemēram, nodokļi attiecībā uz mēslošanas līdzekļiem un pesticīdiem) un brīvprātīgos (piemēram, informētības vairošanas iniciatīvas, apmācība) pasākumus.
- Papildināt ES finansējumu ar valsts un privātiem ieguldījumiem, lai modernizētu notekūdeņu attīrīšanas un ūdensapgādes infrastruktūru; nodrošināt, ka autonomas notekūdeņu attīrīšanas sistēmas atbilst vides noteikumiem; uzlabot maza apjoma ūdensapgādes sistēmas (piemēram, akas), lai paplašinātu piekļuvi kvalitatīvam dzeramajam ūdenim.
- Veikt tehniski ekonomisko priekšizpēti, lai novērtētu alternatīvu dūņu atkārtotas izmantošanas vai apglabāšanas iespēju rentabilitāti un sagatavotos īstenot labāko risinājumu.

Atsauces

- Baltijas Starptautiskā banka (2017. gads), “Vide” [www.bib.eu/uploads/2017/02/Baltic International Barometers Latvijas barometers 04.2017.pdf](http://www.bib.eu/uploads/2017/02/Baltic_International_Barometers_Latvijas_barometers_04.2017.pdf).
- Pilsētas mēru pakts (2018. gads), *Covenant of Mayors for Climate and Energy* (tīmekļa vietne), www.covenantofmayors.eu/en (skatīts 2019. gada 1. februārī).
- Pārresoru koordinācijas centrs (2018. gads), “Ilgtspējīgas attīstības mērķu īstenošana”, ziņojums ANO Augsta līmeņa politikas forumam par ilgtspējīgu attīstību, Latvijas valdība, Rīga, www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvia%20Implementation%20of%20the%20SDGs_1.pdf.
- EK (2019. gads), “The EU Environmental Implementation Review 2019, Country Report: Latvia”, Komisijas dienestu darba dokuments, SWD (2019) 124 final, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2018. gads), *Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Latvia*, Eiropas Komisija, Brisele https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/lv/factsheet_en.pdf.
- EK (2017a), “Attitudes of European citizens towards the environment”, *Special Eurobarometeractsheet* 468, Eiropas Komisija, Brisele, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2156>.
- EK (2017b), “The EU Environmental Implementation Review: Country Report – Latvia”, Komisijas dienestu darba dokuments, SWD (2017) 50 final, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2017c), “Ninth Report on the implementation status and the programmes for implementation (as required by Article 17) of Council Directive 91/271/EEC concerning urban waste water treatment”, Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai, COM/2017/0749 final, Eiropas Komisija, Brisele <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0749&from=en>.
- EK (2016. gads), “Commission’s Synthesis Report on the Quality of Drinking Water in the Union examining Member States’ reports for the 2011-2013 period, foreseen under Article 13(5) of Directive 98/83/EC”, COM(2016)666, Eiropas Komisija, Brisele, <http://ec.europa.eu/environment/water/water-drink/pdf/reports/EN.pdf>.
- EVA (2018a), *WISE Water Framework Directive* (datubāze), www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/wise-wfd-2.
- EVA (2018b), *Latvian Bathing Water Quality in 2017*, valsts ziņojums, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/themes/water/europes-seas-and-coasts/assessments/state-of-bathing-water/country-reports-2017-bathing-season/latvia-2017-bathing-water-report/view.
- EVA (2017a), “Land cover 2012 – Latvia”, *Country factsheet*, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/themes/landuse/land-cover-country-fact-sheets/lv-latvia-landcover-2012.pdf/view.
- EVA (2017b), *Air Quality in Europe: 2017 Report*, EVA ziņojums Nr. 13/2017, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2017.
- IEA (2017), *Delivering Sustainable Bioenergy, IEA Technology Roadmaps, IEA/OECD Publishing*, Parīze, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264287600-en>.
- LVĢMC un VARAM (2019. gads), “Reporting on Policies and Measures under Article 13 and on Projections under Article 14 of Regulation (EU) No 525/2013 of the European Parliament and of the Council”, Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs, Rīga.

-
- LVĢMC un VARAM (2017. gads), *Latvia's Seventh National Communication and Third Biennial Report under the UNFCCC*, Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs, Rīga,
http://unfccc.int/files/national_reports/national_communications_and_biennial_reports/application/pdf/9308541_latvia-br3-nc7-1-latvia_nc7_29122017.pdf.
- Lindroos, T. un citi (2018. gads), *Baltic Energy Technology Scenarios 2018*, TemaNord, Ziemeļvalstu ministru padome, Kopenhāgena, <https://dx.doi.org/10.6027/TN2018-515>.
- Zemkopības ministrija (2017. gads), *Latvian Forest Sector in Facts and Figures*, Latvijas Republikas Zemkopības ministrija, Rīga
www.zm.gov.lv/public/ck/files/skaitli&fakti_EN_2017.pdf.
- Ekonomikas ministrija (2017. gads), "Information report on progress towards the indicative national energy efficiency target in 2017-2019 in accordance with Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency", Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, Rīga
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/lv_neeap_2017_en_0.pdf.
- Odyssee-Mure (2019), "Households", *Key Indicators* (datubāze), www.indicators.odyssee-mure.eu/online-indicators.html.
- ESAO (2019a), *OECD Economic Outlook*, sēj. 2019, Nr. 1, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/b2e897b0-en>.
- ESAO (2019b), *OECD Economic Surveys: Latvia 2019*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/f8c2f493-en>.
- ESAO (2019c), "Air quality and health: Mortality and welfare cost from exposure to air pollution", *OECD Environment Statistics* (datubāze), <https://doi.org/10.1787/c14fb169-en>.
- ESAO (2019d), *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Latvia*, *OECD Food and Agricultural Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264312524-en>.
- ESAO (2019e), "Biodiversity: Threatened species", *OECD Environment Statistics* (datubāze), <https://doi.org/10.1787/data-00605-en>.
- ESAO (2018a), *OECD Economic Outlook*, sēj. 2018, Nr. 2, *OECD Publishing*, Parīze, https://doi.org/10.1787/eco_outlook-v2018-2-en.
- ESAO (2018b), "Country fact sheet on Latvia", nepublicēts ESAO Vides direktorāta darba dokuments.
- ESAO (2017. gads), *OECD Environmental Performance Reviews: Korea 2017*, *OECD Environmental Performance Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264268265-en>.
- ESAO (2016), *OECD Reviews of Health Systems: Latvia 2016*, *OECD Reviews of Health Systems*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264262782-en>.
- Pierhuroviča, L. un J. Grantiņš (2017. gads), "Latvia", *Environmental Law: Suppl. 121*, *Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn*.
- Valsts zemes dienests (2016. gads), *Land Report of the Republic of Latvia 2015*, Valsts zemes dienests, Rīga www.vzd.gov.lv/files/zemes_parskats_2015_eng.pdf.

2. nodaļa. Vides pārvaldība un vadība

Latvijā ir spēcīgs vides vadības normatīvais regulējums. Tomēr institucionālās kapacitātes ierobežojumi kavē vides tiesību aktu efektīvāku īstenošanu un labas regulatīvās prakses izmantošanu īpaši atbilstības nodrošināšanas jomā. Latvijai ir labi attīstīti un efektīvi izmantoti vides demokrātijas mehānismi. Šajā nodaļā ir analizēta vides pārvaldības sistēma, tostarp horizontālā un vertikālā institucionālā koordinācija un vides prasību noteikšana un izpilde. Tajā apspriesta arī sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā un vides informācijas, izglītības un tiesiskuma pieejamība.

“Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

2.1. Ievads

Pasaules Bankas pasaules pārvaldības rādītāji par 2016. gadu liecina, ka Latvija kopš 2006. gada ir uzlabojusi lielāko daļu savu rādītāju, tostarp pārvaldības efektivitāti, tiesiskā regulējuma kvalitāti un tiesiskumu (Pasaules Banka, 2017. gads). Institucionālās sistēmas stabilitāte ir svarīgs šo panākumu faktors. Laba pārvaldība izpaužas arī Latvijas nobriedušajā vides demokrātijā kā sabiedrības līdzdalība un informācijas un tiesiskuma pieejamība. Tajā pašā laikā uzticēšanās valsts pārvaldes iestādēm, īpaši valsts valdībai, ir zema, tāpat kā iedzīvotāju iesaistīšanās lēmumu pieņemšanā (Seimuškāne un Voroslava, 2013. gads).

Kopš iestāšanās Eiropas Savienībā (ES) 2004. gadā Latvija savu tiesisko regulējumu ir padarījusi saskaņotu ar ES vides *acquis*. Latvija 2017. gadā bija viena no ES dalībvalstīm ar vismazāko uzsākto ES vides direktīvu pārkāpumu procedūru skaitu (EK, 2018. gads). Taču Latvijai būtu lietderīgi aktīvāk īstenot labu starptautisko praksi atbilstības valsts vides tiesību aktiem nodrošināšanā.

2.2. Vides pārvaldības institucionālā sistēma

Latvija ir unitāra valsts, un tai ir centralizēta vides pārvaldības sistēma, kurā galvenās ar vidi saistītās funkcijas ir koncentrētas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā (VARAM). Pašvaldības ir atbildīgas par zemes izmantošanas plānošanu un vides pakalpojumiem. Starpministriju un vertikālā sadarbība galvenokārt notiek saistībā ar politikas izstrādāšanas pasākumiem.

2.2.1. Centrālā valdība un horizontālā koordinācija

VARAM izstrādā un īsteno Latvijas vides politiku. Tā arī īsteno reģionālās attīstības politiku un sniedz metodisko atbalstu pašvaldībām to attīstības politikas īstenošanai. Vides jomā VARAM balstās uz četrām galvenajām iestādēm:

- Valsts vides dienests (VVD), kas ir galvenā valsts pārvaldes iestāde vides aizsardzības jomā un kas izsniedz atļaujas un licences un veic pārbaudes. Lai atvieglotu piekļuvi sabiedriskajiem pakalpojumiem, VVD ir astoņas reģionālās vides pārvaldes (RVP) – tās atrodas Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā, Liepājā, Madonā, Rēzeknē, Valmierā un Ventpilī. Reglamentēšanas pilnvaru institucionāla nošķiršana no politikas veidošanas pilnvarām (kas ir nodotas ministrijai) atbilst labai starptautiskai praksei;
- Vides pārraudzības valsts birojs (VPVB) koordinē ietekmes uz vidi novērtējuma (IVN) un stratēģiskā vides novērtējuma (SVN) procedūras. VPVB pārrauga arī ekomarķējumu izmantošanu un sniedz metodisku atbalstu integrētai atļauju izsniegšanai. Īpaša iestāde vides novērtējumu veikšanai ir izveidota vairākās ESAO valstīs, tostarp Kanādā un Čīlē;
- Dabas aizsardzības pārvalde (DAP) pārvalda visas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas un kontrolē apdraudēto sugu starptautisko tirdzniecību (5. nodaļa);
- Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs (LVĢMC) ir atbildīgs par vides monitoringu, vides kvalitātes un dabas resursu novērtēšanu, upju baseinu apsaimniekošanas plānu (UBAP) izstrādi, vides informācijas vākšanu un izvērtēšanu, vides datu pārvaldību un ziņošanu par vides stāvokli.

Lai mazinātu finanšu krīzes sekas, 2009. gadā tika uzsākta publiskā sektora izmaksu samazināšanas reforma. Tai bija ievērojama ietekme vides jomā. Kopš Vides ministrijas apvienošanās ar Reģionālās attīstības ministriju 2011. gadā institucionālā struktūra ir bijusi

stabila, un tas ir palīdzējis attīstīt vides aizsardzības iestāžu cilvēkresursu kapacitāti. Tomēr finanšu resursu un cilvēkresursu līmenis joprojām nav sasniedzis 2007. gada līmeni. RVP darbinieku skaits ir samazinājies par 40 % (EK, 2017. gads), vājinot VVD atbilstības uzraudzības spēju: visā valstī ir tikai 56 vides inspektoru amati, un ne visi ir aizpildīti (2.4.1. sadaļa). Turklāt 2014. gadā VARAM darbinieku skaits tika samazināts par 14 % (Brizga, 2018. gads).

Tāpat kā citās valstīs, vairākām nozaru ministrijām ir ar vidi saistīti pienākumi. Ekonomikas ministrija uzrauga enerģijas ražošanu un energoefektivitāti, un tai ir būtiska nozīme enerģijas tirgus, tostarp atjaunojamo enerģijas avotu, pārraudzībā. Zemkopības ministrija izstrādā politiku lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības jomā; tās padotībā darbojas Valsts meža dienests, Valsts augu aizsardzības dienests un Pārtikas un veterinārais dienests. Satiksmes ministrija sadarbojas ar VARAM jautājumos, kas saistīti ar ilgtspējīgu transporta plānošanu, videi nekaitīgāku transportlīdzekļu ieviešanu un nolietotu transportlīdzekļu pārvaldību. Latvijas Jūras administrācija uzrauga kuģu atbilstību vides aizsardzības prasībām. Veselības ministrija izstrādā noteikumus par dzeramā ūdens un peldvietu ūdens kvalitāti un ķīmisko drošību, ko īsteno Veselības inspekcija.

Pārresoru koordinācijas centrs (PKC) ir pastāvīga struktūra, kas tika izveidota 2010. gadā Ministru prezidenta biroja ietvaros; PKC pārrauga Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam (“Latvija 2030”) un nacionālā attīstības plāna īstenošanu. Kopš 2015. gada šī struktūra ir bijusi arī ilgtspējīgas attīstības mērķu (IAM) un “Dienaskārtība 2030” īstenošanas kontaktpunkts. PKC izdod nesaistošus atzinumus par politikas projektiem, kurus var apspriest Ministru kabinets. Ilgtermiņa attīstības prioritātēm pievēršas arī Nacionālās attīstības padome, kas tika izveidota 2014. gadā kā politiska padomdevēja institūcija. Tajā ietilpst galvenie ministri, taču šīs struktūras sanāksmes nenotiek bieži. Tā vietā regulāri notiek ministriju valsts sekretāru sanāksmes, kurās tiek saskaņoti galvenie politikas jautājumi. Plānošanas reģionos ir arī attīstības padomes (2.3.4. sadaļa).

Ar vides jautājumiem nodarbojas vairākas pastāvīgas un *ad hoc* starpministriju darba grupas. Datu apmaiņa notiek, izmantojot daudzpusējus vai divpusējus sadarbības nolīgumus starp valsts iestādēm (EK, 2017. gads). VARAM uzstāj uz elektronisku koordināciju un datu apmaiņu valsts pārvaldē, kā arī uz labākām datu vadības sistēmām (ESAO, 2018b). Tomēr šie mehānismi šķiet nepietiekami, lai nodrošinātu vides aspektu integrēšanu nozaru politikā (šajā ziņā īpaši problemātiska joma ir mežsaimniecība; 5. nodaļa) vai starpnozaru politikas īstenošanu, piemēram, attiecībā uz pāreju uz aprites ekonomiku (4. nodaļa).

2.2.2. Pašvaldības

Latvijā ir 119 vietējās pašvaldības: 9 republikas pilsētas un 110 novadi. Pašvaldību pienākums ir izstrādāt un īstenot teritorijas plānojumus (un izdot būvatļaujas saskaņā ar tiem), kā arī nodrošināt ūdensapgādi, notekūdeņu un atkritumu apsaimniekošanu un sabiedriskā transporta pakalpojumus. Pieaug tādu ūdensapgādes un notekūdeņu apsaimniekošanas uzņēmumu un atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumu sniedzēju skaits, kuros ir apvienojušās vairākas pašvaldības. Piekrastes pašvaldības ir izveidojušas apvienību, lai dalītos pieredzē par piekrastes zonu pārvaldību un tūrisma attīstību.

Katra pašvaldība ir pieņēmusi ilgtspējīgas attīstības stratēģiju, kas bieži vien ir teritoriālās attīstības plāna daļa. Tomēr daudzas vietējās stratēģijas ir tikai deklaratīvas. Mazajām pašvaldībām ir zema īstenošanas spēja, un prioritātes tiek noteiktas, pamatojoties uz ES un centrālās valdības finansējuma pieejamību.

Vertikālā uzraudzība galvenokārt notiek teritorijas plānošanas un attīstības plānošanas ietvaros. VARAM pārbauda vietējo zemes izmantošanas plānu procesuālos aspektus un vietējo rīkojumu atbilstību tiesību aktu prasībām, bet reti iejaucas būtiskos jautājumos. Pašvaldības reti saskaņo ieguldījumus ūdensapgādē un sanitārijā ar UBAP. VARAM izstrādātās valsts pamatnostādnes par zemes izmantošanu palīdzēs risināt jautājumu par centrālās valdības norādījumu trūkumu pašvaldībām vides jautājumos.

2.3. Normatīvo prasību noteikšana

Satversmes 115. pants paredz, ka valdībai ir jāaizsargā vide un jāsniedz informācija par vides apstākļiem. Satversmes tiesa ir piemērojusi šīs pamata garantijas (2.5.3. sadaļa). Galvenie tiesību akti vides jomā ir Vides aizsardzības likums (2006. gads, jaunākie grozījumi 2018. gadā), Likums par piesārņojumu (2001. gads, jaunākie grozījumi 2018. gadā), Teritorijas attīstības plānošanas likums (2011. gads) un Likums par ietekmes uz vidi novērtējumu (1998. gads, jaunākie grozījumi 2018. gadā). Vides aizsardzības likums paredz izstrādāt vides politikas pamatnostādnes; pašreizējās pamatnostādnes (2014.–2020. gadam) nosaka vadlīnijas valdības pasākumiem vides aizsardzības jomā, tostarp sasniedzamos mērķus (īpaši attiecībā uz klimata pārmaiņām un bioloģisko daudzveidību) un darbības rādītājus.

ES integrācijas procesa rezultātā ir veiktas svarīgas regulatīvas reformas vides aizsardzībā, jo īpaši atkritumu apsaimniekošanas (4. nodaļa) un dabas aizsardzības jomā (5. nodaļa). Tiesību aktu noteikumi ir kļuvuši daudz detalizētāki, un tiek ieviestas brīvprātīgas pieejas. Elektroniskā atļauju izsniegšana, kas pašlaik tiek izstrādāta, samazinās administratīvo slogu uzņēmumiem.

2.3.1. Tiesību aktu un politikas novērtēšana

Pienākums veikt tiesību aktu ietekmes analīzi (TIA) ir noteikts 2009. gada valdības rīkojumā. Tiesību aktu ietekmes analīzes procedūra pēdējo reizi tika grozīta 2017. gadā, lai cita starpā jau sākotnējā fāzē iekļautu analīzi par noteikumu ietekmi uz vidi (ESAO, 2018b). Procedūrā ir minēta izmaksu un labumu analīze, bet šāda analīze tiek veikta tikai kvalitatīvi. Novērtējuma kvalitāte lielā mērā ir atkarīga no attiecīgo ekspertu kompetences. Lielākajā daļā gadījumu trūkst pētniecisko spēju politikas izstrādes atbalstam. atvija ierindojas pēdējā vietā ESAO tiesību aktu ietekmes analīzes kvalitātes ziņā (ESAO, 2018a).

Stratēģiskais vides novērtējums (SVN) tiek veikts visiem plānošanas dokumentiem lauksaimniecības, mežsaimniecības, zivsaimniecības, enerģētikas, rūpniecības, transporta, atkritumu un ūdens resursu apsaimniekošanas, telesakaru, tūrisma, derīgo izrakteņu ieguves jomā, kā arī zemes izmantošanas un teritoriālās plānošanas jomā. Tas atbilst ES SVN direktīvai (2001/42/EK). VPVB izskata un izdod atzinumus par SVN dokumentiem. Kompetentajai iestādei ir jāintegrē SVN secinājumi un ieteikumi plānošanas dokumentā. Tomēr SVN kvalitāte mēdz atšķirties: tā kā daudzām valsts pārvaldes iestādēm trūkst SVN veikšanai nepieciešamo analītisko spēju, novērtējumu sagatavošana bieži vien tiek nodota ārvalsts ekspertu sniedzējiem.

Plānošanas dokumentu ietekmes pārbaude ir paredzēta 2014. gada valdības noteikumos. Šāds novērtējums jāgatavo ne vēlāk kā divus gadus pēc plānošanas termiņa beigām. Piemēram, 2017. gadā PKC gatavoja starpposma ziņojumu par 2014.–2020. gada nacionālā attīstības plāna īstenošanu un virzību uz 2030. gadam noteikto Latvijas mērķu sasniegšanu. Politikas novērtējums tiek veikts arī Vides politikas pamatnostādņu (2014.–2020. gadam) ietvaros; tās starpposma novērtēšana tika veikta 2017. gadā.

Latvija vēl nav ieviesusi sistemātisku noteikumu ietekmes pārbaudi. Valdība 2016. gadā pieņēma konceptuālu ziņojumu par ietekmes pārbaudes ieviešanu, kuras mērķis ir uzlabot tiesību aktu efektivitātes un lietderības uzraudzību. Paredzēts, ka 2019. gadā Valsts kanceleja izstrādās pārbaudi, kas obligātas pēc ieviešanas, metodiku (ESAO, 2018b). Dažas ESAO valstis ir sistemātiski izmantojušas noteikumu ietekmes pārbaudes. Viena no šādām valstīm ir Igaunija: tā veic šādu pārbaudi attiecībā uz visiem svarīgajiem jaunajiem primārajiem tiesību aktiem, lai gan tās metodoloģija joprojām ir nepilnīga (ESAO, 2017. gads).

2.3.2. Ietekmes uz vidi novērtējums

IVN reglamentē Likums par ietekmes uz vidi novērtējumu un 2015. gada procedūras noteikumi. IVN ir jāveic attiecībā uz projektiem noteiktās kategorijās, kas norādītas tiesību aktos, savukārt atsevišķiem citiem projektiem ir vajadzīgs sākotnējais novērtējums (atbilstības izvērtējums), ko veic VVD. (2017. gadā atbilstības izvērtējuma veikšana tika pārcelta no RVP uz VVD centrālo iestādi, lai izvairītos no iespējamiem interešu konfliktiem vietējā līmenī.) Pamatojoties uz atbilstības izvērtējuma rezultātiem, IVN tiek atzīts par vajadzīgu vidēji 10 % gadījumu. Ja VVD konstatē, ka IVN nav nepieciešams, tā izdod tehniskos noteikumus ar vides prasībām ierosinātā pasākuma pirmsoperatīvajai fāzei.

VPVB pārbauda IVN procedūru un sniedz atzinumu par projekta priekšlikuma iesniedzēja izstrādāto IVN ziņojumu. Pamatojoties uz šo atzinumu, kompetentā iestāde (parasti tā ir vietējā pašvaldība) izlemj, vai sniegt saskaņojumu projektam (piemēram, būvatļauju). Paredzēts, ka IVN procesā tiek izskatīti alternatīvi risinājumi attiecībā uz darbības vietu un izmantoto tehnoloģiju veidiem. Attiecībā uz paredzētajiem pasākumiem aizsargājamajās *Natura 2000* teritorijās ir noteikta īpaša IVN procedūra, kurā ir iesaistīta DAP (5. nodaļa). Latvija ir Espo Konvencijas par ietekmes uz vidi novērtējumu pārrobežu kontekstā dalībniece.

2.3.3. Atļauju izsniegšana

Likumā par piesārņojumu un tā 2010. gada īstenošanas noteikumos piesārņojošas darbības ir klasificētas A, B vai C kategorijā atkarībā no to ietekmes uz vidi līmeņa. A kategorijas iekārtām, kas ir noteiktas saskaņā ar ES Rūpniecisko emisiju direktīvu (RED, 2010/75/ES), ir jāizmanto labākie pieejamie tehniskie paņēmieni (LPTP) saskaņā ar valdības noteikumiem vai LPTP atsauces dokumentiem¹ un jāsaņem integrēta atļauja. Latvijā 2018. gada martā bija 98 A kategorijas iekārtas. B kategorijas iekārtas nesasniedz RED robežvērtību, taču tām joprojām ir būtiska ietekme uz vidi un ir nepieciešama atļauja. Latvijā 2018. gada jūnijā bija gandrīz 2600 šādu iekārtu, no kurām vairāk nekā 550 bija enerģētikas nozarē. C kategorijas iekārtām (aptuveni 8300) nav vajadzīga atļauja, bet par tām ir jāiesniedz paziņojums RVP, kā arī jāuzrauga to emisijas un jāziņo par tām.

Ievērojot labu starptautisko praksi, valdība ir pieņēmusi vispārējus saistošus noteikumus attiecībā uz vairākām starpnozaru rūpnieciskām darbībām, kas parasti ietilpst B kategorijā: gaistošo organisko savienojumu emisijām no krāsām un lakām (2007. gads) un no iekārtām, kurās izmanto organiskos šķīdinātājus (2013. gads), emisijām no degvielas uzpildes stacijām, naftas noliktavām un cisternkonteineriem (2012. gads) (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Noteikumi paredz vienotus vides apstākļus un labu praksi, ņemot vērā LPTP.

¹ Valdība ir pieņēmusi noteikumus ar LPTP prasībām attiecībā uz vairākām rūpniecības nozarēm: stikla un stiklšķiedras ražošana (2013. gads), dzelzs un tērauda ražošana (2014. gads), cementa, kaļķa un magnija oksīda ražošana (2014. gads), koksnes ķīmiskā aizsardzība (2004. gads). VPVB uztur LPTP informācijas sistēmu.

Papildus integrētajām vides atļaujām ir vairākas atļaujas, kas tiek piemērotas attiecībā uz konkrētiem jautājumiem. Siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisiju atļaujām ir nepieciešama uzraudzība un gada pārskati par SEG emisijām. VARAM piešķir SEG emisijas kvotas atļauju turētājiem. Ūdens izmantošanas atļaujas virszemes ūdeņu un pazemes ūdeņu ieguvei un arī hidrotehnisko būvju (dambju, slūžu, kanālu u. c.) ekspluatācijai izsniedz, ja darbība neietilpst A vai B kategorijā (pretējā gadījumā šie apstākļi ir ietverti integrētajā atļaujā). Bīstamo atkritumu un cieta sadzīves atkritumu savākšanai, transportēšanai, uzglabāšanai, pārstrādei un apglabāšanai ir nepieciešamas atkritumu apsaimniekošanas atļaujas. Ir ieviestas arī atļaujas un licences dažādiem dabas resursu izmantošanas veidiem (ieguve, mežizstrāde, zveja u. c.).

RVP izdod integrētas atļaujas attiecībā uz A un B kategorijas iekārtām, kā arī atļaujas SEG emisijām, ūdens izmantošanai, atkritumu apsaimniekošanai un dabas resursu izmantošanai. VVD centrālā iestāde izsniedz atļaujas atkritumu pārvietošanai pāri robežām. Izdodot atļaujas uzņēmējiem, attiecībā uz kuriem ir veikts IVN, VVD un RVP ir jāņem vērā IVN ziņojums un jāievēro VPVB atzinums par to. Atļaujas tiek izdotas uz nenoteiktu termiņu, bet tās ir jāpārskata, ja darbība tiek ievērojami paplašināta vai citādi mainās. VVD pašlaik izstrādā elektronisko atļauju izsniegšanas pakalpojumu un informācijas sistēmu TULPE, kas atvieglos atļauju izsniegšanu un samazinās administratīvo slogu uzņēmumiem.

Visu kategoriju iekārtu operatoriem katru gadu ir jāiesniedz ziņojumi par pašpārraudzības rezultātiem savai RVP un pašvaldībai. Šie pārskati ir pieejami sabiedrībai.

2.3.4. Zemes izmantošanas plānošana

Ar Teritorijas attīstības plānošanas likumu 2011. gadā tika ieviesti vairāki plānošanas dokumentu veidi trīs līmeņos (uz visiem šiem dokumentiem tiek attiecināts SVN, 2.3.1. sadaļa):

- “Latvija 2030” (ilgtspējīgas attīstības stratēģija), nacionālais attīstības plāns (vidēja termiņa instruments, kas saistīts ar ES struktūrfondu piešķiršanu) un jūras teritorijas plānojums (pieņemts 2019. gadā);
- plānošanas reģiona reģionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģija un attīstības programma (ir pieci šādi reģioni, bet tie nav administratīvas jurisdikcijas, tāpēc plānus izstrādā centrālā valdība);
- vietējā ilgtspējīgas attīstības stratēģija un attīstības programma, kā arī vairāki vietējo teritoriju plānojumu veidi, kas nosaka zonējumu un regulē zemes izmantošanu un publisko infrastruktūru.

Teritoriju (zemes izmantošanas) plānojumus, kas tiek izmantoti tikai vietējā līmenī, galvenokārt ietekmē attīstības programmas, savukārt ilgtspējīgas attīstības stratēģijas tos ietekmē ļoti maz. Ilgtspējīgas attīstības stratēģija bieži vien ir tikai deklaratīva nodaļa attīstības plānā. Teritorijas plānojumos ir noteiktas teritorijas, kas atvēlētas vides aizsardzībai: dabas teritorijas un zaļās teritorijas, meža teritorijas, ūdens teritorijas. Daži vides apstākļi ir saistīti arī ar citām funkcionālajām zonām, piemēram, tādām, kas ir paredzētas ēkām, rūpniecībai, transportam vai lauksaimniecībai. Teritorijas plānojumos ir iekļauti noteikumi par trokšņa aizsardzību, notekūdeņu un lietus ūdeņu savākšanu, atkritumu savākšanu, energoapgādi un ainavas aizsardzību. Šie noteikumi tiek izskatīti attiecīgo projektu ietekmes uz vidi novērtējumos.

Teritorijas plānojumu un attīstības plānu līmeņi netiek pietiekami saskaņoti. Valsts un reģionālie attīstības plāni ir diezgan vispārīgi, un tie reti ietekmē vietējos plānus. Vietējām pašvaldībām nav pienākums iesaistīt VARAM savā attīstības un teritorijas plānošanā. Tomēr

ministram ir tiesības apturēt plānu vai tā daļu, ja tiek konstatēti procesuāli vai tiesiski pārkāpumi. Pastiprināta VARAM uzraudzība un konsultatīva vadība varētu nodrošināt vides aspektu labāku integrēšanu zemes izmantošanas plānošanā. Teritorijas plānojumi ir pieejami sabiedrībai Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēmā (TAPIS), kas ir savienota ar Latvijas ģeotelpiskās informācijas portālu (2.5.2. sadaļa). Tos var pārsūdzēt Satversmes tiesā, un dažkārt tas arī tiek darīts.

2.4. Atbilstības nodrošināšana

Latvija ir lēni pārņēmusi labu starptautisko praksi atbilstības nodrošināšanas jomā, kas ietver atbilstības veicināšanu, uzraudzību un izpildi, kā arī atbildības uzņemšanos par videi nodarītu kaitējumu. Tas jo īpaši attiecas uz administratīvo izpildi un atbildību, kur laba starptautiskā prakse tiek īstenota vienkopus ar vēsturiskām pieejām, kas bieži vien pastāv Austrumeiropas valstīs.

2.4.1. Vides pārbaudes

VVD ir izstrādājusi riskos balstītu plānošanas rīku izmantošanai rūpniecisko iekārtu pārbaudēs. Ar to tiek noteikts pārbažu biežums attiecībā uz dažādām iekārtu kategorijām. Faktori, no kuriem ir atkarīgs pārbažu biežums, ir iekārtas ietekmes uz vidi līmenis un atrašanās vieta, uzņēmuma atbilstības vēsture, atļaujas derīguma termiņš un pašpārraudzības ziņojumu iesniegšanas savlaicīgums (IMPEL, 2011. gads). Šis rīks ģenerē punktu skaitu, kas nosaka, vai pārbaudes jāveic reti (vienu reizi divos gados A un B kategorijas iekārtām) vai biežāk (divas vai vairākas pārbaudes gadā) vai katru gadu.

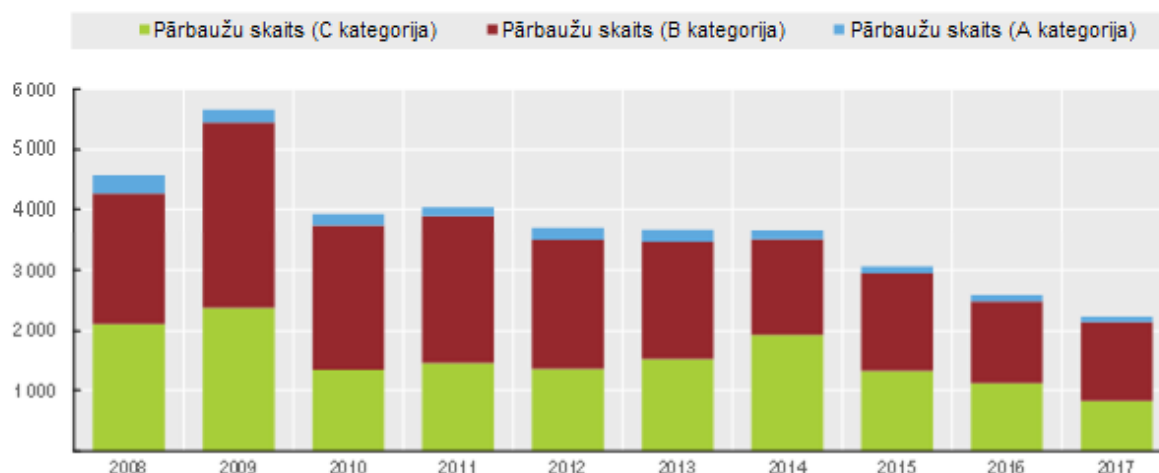
Lielākoties tiek veiktas plānotas pārbaudes, kas kopumā tiek uzskatītas par labu starptautisko praksi (iepriekš plānotas pārbaudes mēdz samazināt negadījumu skaitu). Tomēr 2017. gadā tika veikti tikai 80 % plānoto pārbažu, jo, reaģējot uz negadījumiem un sūdzībām, bija liels neplānoto pārbažu apjoms (Brizga, 2018. gads). VVD vēlas palielināt neplānotām pārbaudēm pieejamos līdzekļus. Plānoto pārbažu (izņemot zvejas kontroles) īpatsvars ir samazinājies no 85 % 2014. gadā līdz 65 % 2017. gadā. Papildus vispusīgiem atļauto iekārtu atrašanās vietu apmeklējumiem RVP veic “tematiskās pārbaudes” (pārbažu kampaņas), parasti koncentrējoties uz konkrētu noteikumu ievērošanas pārbaudi vai uz maziem uzņēmumiem attiecīgajā nozarē. Tematisko pārbaudes pasākumu ikgadējais skaits pastāvīgi pārsniedz A, B un C kategorijas iekārtu integrēto pārbažu ikgadējo skaitu. Pārbažu kampaņas dažkārt tiek izmantotas citās ESAO valstīs, piemēram, Apvienotajā Karalistē, taču tām nevajadzētu piesaistīt vairāk resursu nekā mērķtiecīgajām pārbaudēm.

Kopš 2009. gada ir samazinājies visu kategoriju iekārtu pārbažu (izņemot tematiskās pārbaudes) skaits (2.1. attēls). Tas var būt skaidrojams ar līdzekļu trūkumu (2.2.1. sadaļa), nevis ar efektīvāku riskos balstītu plānošanu: neatbilstības konstatēšana (ko apliecina piemēroto administratīvo sodu skaits) minētajā periodā neuzlabojās.² A, B un C kategorijas iekārtu pārbaudēs uzlikto naudas sodu skaits samazinājās no 295 sodiem 2008. gadā līdz 173 sodiem 2015. gadā un tikai 71 sodiem 2017. gadā. Pēdējais minētais kritums var būt skaidrojams ar jaunāko VVD politiku, kas paredz sodīšanu vienīgi par būtiskiem pārkāpumiem.

² Par efektīvu riskos balstītu pārbažu plānošanu parasti liecina pārbažu skaitu samazināšanās un vienlaicīgs neatbilstības gadījumu konstatēšanas pieaugums. Ja pārbaudes netiek mērķorientētas, pamatojoties uz risku, neatbilstības līmeņa vietā kā rādītāju var izmantot attiecību starp konstatēto pārkāpumu un pārbažu skaitu.

2.1. attēls. Pārbaužu skaits pēdējos gados ir pastāvīgi samazinājies

Pārbaužu skaits sadalījumā pēc iekārtas kategorijām, 2008.–2017. gads

Avots. Latvijas Republikas Valsts vides dienests (2018. gads), *Statistics on environmental protection and use of natural resources, fishing, radiation safety and nuclear safety control* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

VVD savā tīmekļa vietnē publicē vides pārbaužu plānu (plāns tiek atjaunināts vismaz vienu reizi sešos mēnešos). Tas uztur arī pārbaužu ziņojumu elektronisko datubāzi, bet šādi ziņojumi ir pieejami sabiedrībai tikai attiecībā uz A kategorijas iekārtām. Ir nepieciešama saturīgāka un kvalitatīvāka statistika par pārbaužu rezultātiem.

VVD sadarbojas ar valsts un pašvaldību policiju noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un tiesvedības ierosināšanā. Policija izmeklē noziegumus pret vidi un pēc tam nodod lietas prokuratūrai. Kriminālvajāšanai tika nodota aptuveni ceturtdaļa no visiem kriminālprocesiem, kurus VVD ierosināja 2017. gadā (Brizga, 2018. gads). Turklāt aptuveni viena trešdaļa administratīvo lietu ir ierosinātas, pamatojoties uz policijas protokoliem.

Lai labāk izskatītu sabiedrības sūdzības par nodarījumiem pret vidi, VVD 2015. gadā ieviesa interaktīvu tīmekļa vietni “Vides SOS” (www.videssos.lv), kurā ikviens var iesniegt informāciju par iespējamiem nodarījumiem pret vidi. Tā ļauj sekot līdzi sūdzības turpmākai izskatīšanai, kas atbilst labai starptautiskai praksei. Šajā platformā 2017. gadā tika saņemtas vairāk nekā 1500 sūdzības. Turklāt 2007. gadā izveidotais “sabiedrisko vides inspektoru” tīkls, kurā kopš 2018. gada ir aptuveni 70 brīvprātīgie iedzīvotāji, palīdz VVD inspektoriem atklāt nelielus pārkāpumus (piemēram, nelegālu zveju, piegružošanu).

2.4.2. Izpildes rīki

Administratīvie sodi ir pārāk mazi, lai atturētu no turpmāku nodarījumu pret vidi pastrādāšanas. To augšējā robeža ir noteikta Administratīvo pārkāpumu kodeksā un sasniedz 1400 eiro juridiskām personām. Ja noteikti pārkāpumi atkārtojas viena gada laikā, soda naudu var palielināt līdz pat piecām reizēm, bet ne vairāk kā līdz 7100 eiro. Tomēr vidējais naudas sods juridiskām personām un fiziskām personām 2017. gadā bija tikai 149 eiro. Salīdzinājumam, kaimiņos esošajā Igaunijā 2014. gadā vidējais naudas sods bija 248 eiro (iespējams, ka tas

joprojām ir pārāk zems, lai tam būtu preventīva ietekme), bet augstākā robeža ir 400 000 eiro par vienu pārkāpumu juridiskām personām (ESAO, 2017. gads).

Tāpat kā lielākajā daļā ESAO valstu, arī Latvijā naudas sodi neatspoguļo saimniecisko labumu, ko likumpārkāpējs gūst, izdarot pārkāpumu. Tas ir pretrunā ASV Vides aizsardzības aģentūras labākajai praksei, ko tā ievieša pirms vairāk nekā 30 gadiem. VVD izdotajā vides inspektora rokasgrāmatā nav iekļauti kritēriji, saskaņā ar kuriem varētu noteiktu samērīgus atbildes pasākumus attiecībā uz dažādiem neatbilstības veidiem (izņemot ar zveju saistītos pārkāpumus). Naudas sodus nosaka VVD juristi bez oficiāli noteiktiem kritērijiem. Šāda prakse ir raksturīga Latvijas kaimiņvalstu tiesībaizsardzības tradīcijām. VVD norāda, ka pastāv problēmas ar uzlikto soda naudu nemaksāšanu, uzņēmējiem dažkārt izvēloties likvidēt uzņēmumu, nevis samaksāt sodu. Tikai 80 % no uzņēmumiem uzliktajiem naudas sodiem tiek samaksāti brīvprātīgi vai pēc pirmā brīdinājuma – saskaņā ar starptautiskajiem standartiem tas ir diezgan zems rādītājs; pārējie naudas sodi ir jāiekasē, piemērojot piespiedu līdzekļus. RVP nevāc datus, lai novērtētu izpildes rīku efektivitāti (EK, 2017. gads).

Krimināltiesiskā izpilde galvenokārt ir vērsta pret tiem noziedzīgiem nodarījumiem dabas aizsardzības jomā, kuri ir noteikti kriminālkodeksā, un attiecībā uz tiem ir vieglāk uzsākt kriminālvajāšanu nekā attiecībā uz personas atbildību par piesārņojumu. Kriminālkodeksā ir noteikti naudas sodi un cietumsods par noziegumiem pret vidi. Tiesas 2017. gadā ir saņēmušas 447 krimināllietas par noziegumiem pret vidi (aptuveni 1 % no visām krimināllietām). Tomēr tikai 10–12 % ar vides aizsardzību saistīto lietu ir pieņemti notiesājoši spriedumi. Turklāt 87 % no noziedzīgiem nodarījumiem pret vidi 2017. gadā bija saistīti ar tīšu koku bojāšanu, savukārt tikai 1 % bija saistīts ar piesārņošanu. Jāuzlabo ar piesārņojumu saistītu noziedzīgu nodarījumu apkarošana.

2.4.3. Atbildība vides jomā

Atbildība par kaitējumu videi

Vides aizsardzības likums nosaka stingru atbildību par kaitējumu videi, ko rada A un B kategorijas iekārtas un vairāki citi noteikti bīstamo darbību veidi. VVD ir tiesības piedzīt kompensāciju no uzņēmēja par bīstamu darbību, kas radījusi kaitējumu videi. Tomēr citu darbību gadījumā atbildība tiek noteikta, pamatojoties uz vainu: uzņēmējs nesedz sanācijas pasākumu izmaksas, ja kaitējums nav radies tīša likumpārkāpuma vai nolaidīgas rīcības rezultātā.

Noteikumi, kuri tika pieņemti 2007. gadā un ar kuriem tiek pārņemta ES Direktīva par atbildību vides jomā (2004/35/EK), dod priekšroku kaitējuma novērtēšanai, pamatojoties uz faktiskajām sanācijas izmaksām. Tomēr tajā ir būtisks trūkums: ja tiek uzskatīts, ka kaitējumu nav iespējams novērst, to aprēķina atbilstoši fiksētām likmēm (eiro par tonnu konkrētu ūdens piesārņotāju vai vairākas minimālās mēneša algas par vienu aizsargājamās sugas vienību). Noteikumi par atbildību un kompensāciju par kaitējumu mežiem un zivju resursiem ir precizēti attiecīgajos speciālajos normatīvajos aktos. Aprēķinātā kompensācija tiek iemaksāta valsts budžetā. Naudas kompensācija valstij par kaitējumu videi ir normatīva tradīcija daudzās Austrumeiropas valstīs.

Fiksēto likmju sistēma neatspoguļo reālo kaitējumu videi un neveicina sanāciju. Valsts kontroles 2010. gada ziņojumā secināts, ka Latvijas atbildības par kaitējumu videi sistēma nav bijusi pietiekami efektīva, jo tā nav nodrošinājusi, ka naudas kompensācija, kas samaksāta par kaitējumu videi, netiek izmantota kaitējuma sanācijai (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Tik tiešām, uz sanāciju vērsts režīms tiek izmantots reti: laika posmā no 2007. gada līdz

2013. gadam Latvija ziņoja tikai par 16 videi nodarīta kaitējuma gadījumiem saskaņā ar Direktīvu par atbildību vides jomā. Var būt nepieciešams lielāks metodiskais atbalsts, lai varētu veikt kaitējuma videi novērtēšanu un sanāciju.

Atšķirībā no daudzām citām Eiropas valstīm, tostarp Zviedrijas, Čehijas un Ungārijas, Latvija neprasa finansiālu nodrošinājumu par potenciālo kaitējumu, ko īpaši bīstamas darbības (atkritumu apsaimniekošana, ķīmiskā rūpniecības u. c.) var radīt videi. Uzņēmēji var izmantot finanšu garantijas, bet nav informācijas par to, vai tas faktiski notiek (EK, 2017. gads). Atbildīgās puses maksātspējas gadījumā vides sanācijas pasākumi rada ievērojamu slogu valstij privāto uzņēmēju finansiālā nodrošinājuma trūkuma dēļ.

Piesārņotas vietas

LVĢMC uztur reģistru ar aptuveni 3500 piesārņotām vietām; šis reģistrs ir publiskots 2018. gada maijā. Daudzas no šīm vietām ir mantotas no padomju perioda, un to attīrīšana ir ļoti problemātiska, jo nav atbildīgo pušu. Budžeta finansējuma trūkuma dēļ 2007.–2013. gadā tika likvidētas tikai 83 vecās izgāztuves, izmantojot ES un citu līdzekļu devēju finansējumu.

Izņemot militārās teritorijas, kuras novērtē Aizsardzības ministrija, pašvaldībām sadarbībā ar attiecīgo RVP ir jāizvērtē potenciāli piesārņotas vietas saskaņā ar 2010. gada noteikumiem. Rezultāti ir pieejami sabiedrībai. Ar izmeklēšanu un sanāciju saistītos izdevumus sedz tas uzņēmējs, kurš ir atbildīgs par attiecīgo piesārņojošo darbību, vai zemes īpašnieks. Ja atbildīgo pusi nav iespējams noteikt vai tā ir finansiāli maksātspējīga, RVP vai pašvaldība var vērsties VARAM vai Aizsardzības ministrijā un lūgt līdzekļus izmeklēšanas un/vai sanācijas izdevumu segšanai. RVP apstiprina izmeklēšanas un sanācijas programmas un uzrauga sanāciju, izņemot militārajos objektos.

2.4.4. Atbilstības un zaļās prakses veicināšana

VVD nesen ir sākusi pievērst nepieciešamo uzmanību jautājumam par atbilstības veicināšanu. RVP arvien vairāk atzīst nepieciešamību sniegt uzņēmējiem konsultācijas un konsultatīvu atbalstu. Tomēr lielākoties trūkst norādījumu par labu ekoloģisko praksi. Piemēram, šāda informācija netiek piedāvāta Lauku atbalsta dienesta nodrošinātajā agrārā konsultāciju sistēmā (Brizga, 2018. gads).

Brīvprātīgās uzņēmējdarbības iniciatīvas

Vides aizsardzības likums paredz brīvprātīgu vienošanos noslēgšanu starp valsts iestādi un uzņēmumiem (vai to apvienībām), kas vēlas darīt vairāk par tiesību aktu prasību izpildi. Šo normu ir izmantojusi tikai Ekonomikas ministrija, kas 2016. gadā parakstīja līgumus uz pieciem gadiem par energoefektivitātes uzlabošanu ar diviem centralizētās siltumapgādes uzņēmumiem. Šī ir laba prakse, ko varētu paplašināt.

Ilgspējas indeksa iniciatīvu kopš 2010. gada vada Korporatīvās ilgtspējas un atbildības institūts sadarbībā ar Latvijas Darba devēju konfederāciju un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību. Tā ļauj uzņēmumiem veikt pašnovērtējumu un aprēķināt savu ilgtspējas indeksu. Līdz šim iniciatīvā ir piedalījušies vairāk nekā 200 uzņēmumi.

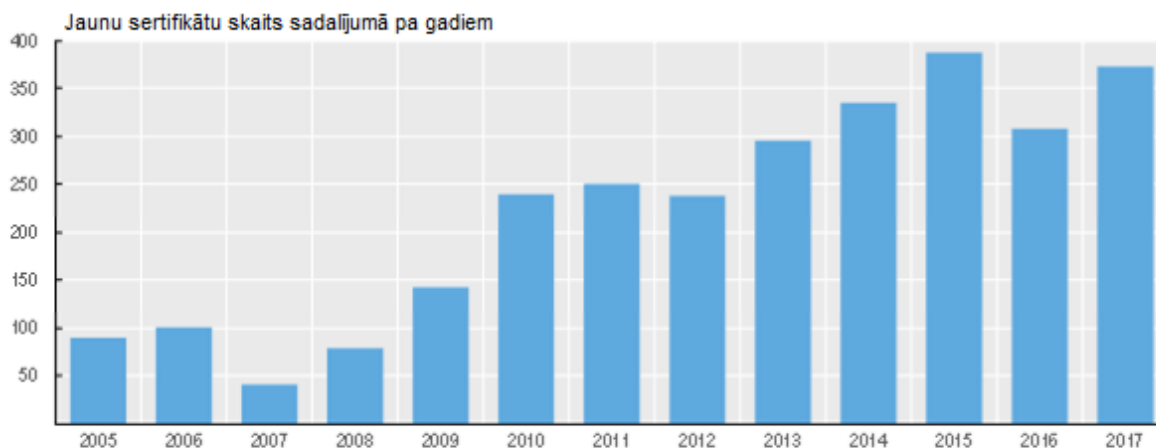
Vides pārvaldības sistēmas sertifikāti un apbalvojumi

Laikā no 2007. gada līdz 2017. gadam ISO 14001 standartam atbilstošu jauno vides pārvaldības

sistēmu sertifikātu skaits Latvijā ir pieaudzis vairāk nekā deviņas reizes (2.2. attēls). Tas ir gandrīz trīs reizes ātrāk nekā kaimiņos esošajā Igaunijā, lai gan 2017. gadā tai bija par 50 % vairāk jaunu sertifikātu (ISO, 2018. gads). Nepastāvot normatīviem vai ekonomiskiem stimuliem (piemēram, mazāks pārbaužu biežums vai mazāki piesārņojuma nodokļi) no valdības puses, šo sertifikāciju virza tikai tirgus pieprasījums. Eiropas vides vadības un audita sistēmu teorētiski administrē VPVB. Praksē neviens Latvijas uzņēmums nav iesaistījies tajā augsto sertifikācijas izmaksu un tirgus pieprasījuma trūkuma dēļ.

2.2. attēls. ISO 14001 sertifikātu skaits ir palielinājies

ISO 14001 sertifikātu skaits, 2005.–2017. gads

Avots. ISO (2018. gads), ISO Survey 2017, Starptautiskā standartizācijas organizācija, Ženēva.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

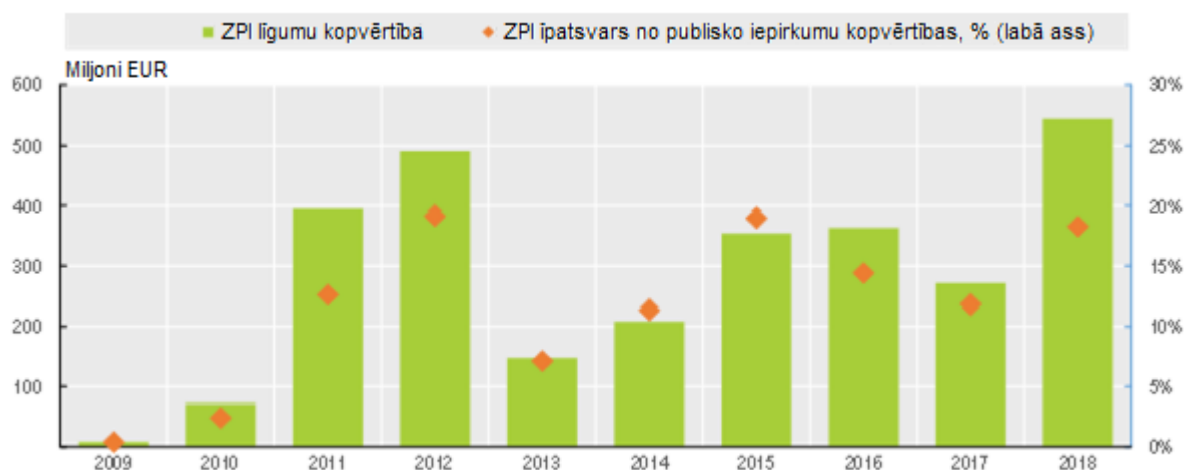
Valstī ir dažas vides atbalvojumu programmas. Kopš 2015. gada VVD ir piešķirusi Zaļās izcilības balvas uzņēmumiem un pašvaldībām, kas pilnīgi ievēro normatīvās prasības un īsteno brīvprātīgus vides aizsardzības pasākumus. Kopš 2000. gada Latvijas Lauku tūrisma asociācija ir piešķirusi zaļos sertifikātus ilgtspējīgām lauku viesu mājām. Ir sertificēti vairāk nekā 70 uzņēmumi.

Zaļais publiskais iepirkums

Publisko iepirkumu likums (2016. gads) nosaka zaļo publisko iepirkumu (ZPI), savukārt 2017. gada valdības noteikumi nosaka ZPI prasības un īstenošanas procedūras. Zaļā iepirkuma veicināšanas plānā (2015.–2017. gads) ir noteikts mērķis līdz 2017. gadam par 30 % palielināt ZPI daļu iepirkuma līgumu kopējā vērtībā (EK, 2017. gads), kas ir zemāks mērķis par EK mērķi, proti, panākt, ka līdz 2010. gadam zaļajiem kritērijiem atbilst 50 % no visām publiskā konkursa procedūrām. ZPI kritēriji, kas tika izstrādāti 21 produktu kategorijai, ir obligāti 7 kategorijām. ZPI īpatsvars iepirkumos kopumā Latvijā 2018. gadā bija 18,3 % (2.3. attēls),³ kas padara iespējamu sasniegt valdības noteikto mērķi, proti, 20 % līdz 2020. gadam.

2.3. attēls. Latvija ir ceļā uz 20 % politikas mērķa sasniegšanu zaļā iepirkuma jomā

³ ZPI līgumu vērtības un īpatsvara kritums 2012.–2013. gadā skaidrojams ar ZPI kritēriju pastiprināšanu 2013. gadā.

Avots. Latvijas iepirkumu uzraudzības birojs (2019. gads), *Public Procurement Indicators* (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

2.5. Vides demokrātijas veicināšana

Latvija ieņem otro vietu 70 valstu Vides demokrātijas indeksā (*WRI*, 2018. gads). Īpaši augstu rezultātu tā uzrāda informācijas pieejamības jomā. Kopš 2002. gada tā ir Orhūsas konvencijas par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem dalībniece.

2.4.5. Sabiedrības līdzdalība vides lēmumu pieņemšanā

Tiesību akti sniedz sabiedrībai plašas iespējas jau agrīnā posmā piedalīties lielākajā daļā vidi ietekmējošo lēmumu. Vides aizsardzības iestādēm ir juridisks pienākums veicināt sabiedrības līdzdalību. Sabiedrība var piedalīties atļauju izsniegšanas procesā, iesniedzot RVP rakstiskus komentārus. Arī teritorijas plānojumu izstrāde ir atvērta sabiedrības līdzdalībai: 2013. gada Ministru kabineta noteikumos sabiedrībai ļauts iesaistīties agrīnā izstrādes stadijā. Turklāt sabiedrība var sniegt ieguldījumu IVN, SVN un vides atļauju izsniegšanas procesu laikā. Tomēr reālais iedzīvotāju iesaistes līmenis lēmumu pieņemšanā ir zems galvenokārt tādēļ, ka sabiedrībai nav pietiekamas izpratnes par vides jautājumiem (2.5.4. sadaļa).

VARAM ir pozitīva un konstruktīva sadarbība ar vides nevalstiskajām organizācijām (NVO), kā tas ne vienmēr ir citu ministriju gadījumā. Lai dažādās politikas jomās iesaistītu profesionālas asociācijas, NVO, uzņēmumus un akadēmiskās aprindas, VARAM ir izveidojusi 12 konsultatīvās struktūras. Viena no ievērojamākajām – Vides konsultatīvā padome – pulcē vides NVO pārstāvjus, lai piedalītos politikas un tiesību aktu izstrādē. Padomē darbojas 20 locekļi, kas ik gadu mainās rotācijas kārtībā, un sanāksmēs var piedalīties arī citas NVO. NVO saņem finansējumu no Vides aizsardzības fonda konkrētu projektu īstenošanai (3. nodaļa). Tomēr NVO kļūst arvien grūtāk iegūt finansējumu, jo nesen tika ieviests jauns nodokļu režīms, ar kuru tika likvidēti stimuli privāto uzņēmumu ziedojumiem NVO.

2.4.6. Pieeja vides informācijai

Katrai vides aizsardzības iestādei ir amatpersona, kas sniedz informāciju sabiedrībai. Saskaņā ar Informācijas atklātības likumu (2003. gads, jaunākie grozījumi 2015. gadā) valsts iestādes atteikšanos sniegt pilnīgu vides informāciju var apstrīdēt VPVB un pēc tam pārsūdzēt administratīvajā tiesā. Pastāv skaidras prasības par informācijas tūlītēju sniegšanu gadījumos, kad ir tieši draudi cilvēku veselībai vai videi. Valsts pārvaldes pakalpojumu portālā (www.latvija.lv) ir īpaša sadaļa, kas ir veltīta ar vidi saistītiem vietējo pašvaldību pakalpojumiem⁴, lai nodrošinātu sabiedrības informētību un sniegtu iespēju paust viedokli.

Sabiedrībai ir piekļuve A kategorijas un dažu B kategorijas iekārtu atļauju saņemšanas pieteikumiem, kā arī visām izsniegtajām atļaujām un ar tām saistītajiem monitoringa rezultātiem. Publiski pieejami ir tikai tie pārbaudes ziņojumi, kas sagatavoti attiecībā uz A kategorijas iekārtām (2.4.1. sadaļa).

Lielākā daļa LVĢMC glabāto datu Valsts vides dienesta informācijas sistēmas ietvaros ir pieejami bez maksas un bez ierobežojumiem. Tomēr šie dati ne vienmēr ir ērti lietojami. LVĢMC vienu reizi četros gados publicē ziņojumu par stāvokli vides jomā; pēdējais ziņojums tika izdots 2016. gadā. Saskaņā ar 2010. gada valdības noteikumiem tas ir izveidojis arī Piesārņojošo vielu un izmešu pārneses reģistru (*PRTR*). *PRTR* ir iekļauti dati par piesārņojošu vielu noplūdi no visām A un B kategorijas iekārtām.

DAP uztur tiešsaistes informācijas sistēmu “Ozols”, kas ir savienota ar Latvijas vienoto ģeotelpiskās informācijas portālu. Ģeoportāls ir viens no pasākumiem, ko Latvija īstenojusi, lai ieviestu ES *INSPIRE* direktīvu (2007/2/EK). Tomēr nav darīta pieejama visa telpiskā informācija, kas nepieciešama ES vides tiesību aktu īstenošanai (EK, 2017. gads).

2.4.7. Tiesas pieejamība

Vides aizsardzības likums sniedz tiesības jebkurai fiziskai vai juridiskai personai, vai apvienībai pārsūdzēt jebkuras valsts iestādes ar vidi saistītu darbību neatkarīgi no tā, vai tā ir vai nav cietusi tiešu kaitējumu, augstākai pārvaldes iestādei un pēc tam administratīvajai tiesai. VPVB ir pirmā iestāde, kurā var apstrīdēt vides jomā pieņemtos administratīvos lēmumus. Laikā no 2005. līdz 2017. gadam tā izskatīja 668 apelācijas sūdzības un atrisināja trīs ceturtdaļas no tām; pārējās tika nodotas tiesai.

Administratīvās tiesas izskatītajos vides jautājumos ietilpst teritorijas plānojuma dokumenti, pašvaldību izsniegtās būvatļaujas, vides aizsardzības iestāžu izsniegtās atļaujas, IVN lēmumi un SVN. Tiesa var pārbaudīt informāciju par plānoto darbību, objekta raksturlielumus un datus par vides apstākļiem. Tā nevar lemt par darbības ietekmi uz vidi kompetentās vides aizsardzības iestādes vietā, bet tā var meklēt faktu un apsvērumu kļūdas, kas varētu būt novedušas pie nepareiza galīgā lēmuma (Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2018. gads). Administratīvās tiesas tiesneši seko Latvijas Tiesnešu mācību centra piedāvātajam vides mācību kursam.

Pārsūdzība administratīvajā tiesā tiek plaši izmantota: apmēram 5 % lietu Augstākajā administratīvajā tiesā ir saistītas ar vides jautājumiem. Noteikumi par vides jomā pieņemto lēmumu pārsūdzēšanu bieži ir sabiedrībai labvēlīgāki nekā vispārējās administratīvās pārsūdzības procedūras. Piemēram, iedzīvotāji var pārsūdzēt vides atļaujas nosacījumus visā tās spēkā esamības laikā, bet vispārējā procedūra ļautu iesniegt pārsūdzību tikai viena mēneša laikā pēc lēmuma stāšanās spēkā (Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2018. gads). Par pārsūdzību

⁴ Portāls nenodrošina centrālās valsts pārvaldes vides atļauju izdošanas pakalpojumus; tam ir paredzētas atsevišķas elektroniskās sistēmas.

administratīvajā tiesā ir jāmaksā neliela nodeva. Tomēr pārsūdzības procedūras var būt visai ilgas.

Konstitucionālu sūdzību var iesniegt fiziska persona vai vides NVO vides pamattiesību pārkāpumu gadījumā. Satversmes tiesas 2007. gada skaidrojums par vides tiesībām sniedza iespēju sabiedrībai pārsūdzēt pašvaldību zemes izmantošanas plānošanas lēmumus šajā tiesā.

2.4.8. Vides izglītība

Mācību kursi par vides aizsardzību un ilgtspējīgu attīstību ir obligāta augstākās izglītības studiju programmas sastāvdaļa, kas ir izplatīta starptautiska prakse. Vidējās izglītības saturā nav iekļauti atsevišķi vides mācību kursi, bet informētība par vidi tiek uzlabota dažādos dabas zinātņu un sociālo zinātņu mācību priekšmetos. Tomēr trūkst vienotas pieejas formālajai vides izglītībai, lai arī šim jautājumam ir piešķirta prioritāte Valsts vides politikas pamatnostādnēs 2014.–2020. gadam. Būtu ieteicams izveidot valsts struktūru, kas pārraudzītu vides izglītības iniciatīvu īstenošanu.

Papildus izglītības saturam Valsts izglītības satura centrs 2016. gadā uzsāka projektu “Ieraugi, atklāj, saglabā!”, lai iesaistītu skolēnus dabas saglabāšanā. Projektam, kas tika īstenots sadarbībā ar DAP, līdz 2017. gada beigām bija pievienojušās 43 skolas. Ekoskolu programmā, ko īsteno Vides izglītības fonds, iesaistījušās vairāk nekā 200 Latvijas skolas, starp tām 69 skolām 2017. gadā bija ekoskolas sertifikāts. Bērnu vides skola ir NVO, kas īsteno projektus, kuri sniedz atbalstu skolotājiem ar metodiskiem norādījumiem vides un ilgtspējības izglītības jautājumos.

Daļēji šo valdības un NVO centienu rezultātā 15 gadus vecu Latvijas iedzīvotāju vidū informētība par vides jautājumiem laika posmā no 2006. gada līdz 2015. gadam palielinājās straujāk nekā vidēji ESAO valstīs (*Echazarra, 2018. gads*). Viens no piemēriem ir Dabas Koncertzāles iniciatīva, kas kopš 2006. gada ik gadu rīko uz bioloģisko daudzveidību orientētu izglītojošu multivides izrādi ārpus telpām. Eiropas Savienības vides komunikācijas tīkls “Green Spider Network” to nosauca par labāko Eiropas vides kampaņu 2012. gadā.

Tomēr pieaugušo izglītība vides jomā nav labi attīstīta, izņemot jautājumu par energoefektivitātes veicināšanu, ko nodrošina valsts elektroenerģijas uzņēmums, un informētības uzlabošanu par labu mājsaimniecības praksi, ko nodrošina ūdens apsaimniekošanas uzņēmumi un atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumi. Lai mazinātu šo nepilnību, Latvijas Vides aizsardzības fonds sadarbībā ar Dabas vēstures muzeju, Latvijas Nacionālo botānisko dārzu un Rīgas Nacionālo zooloģisko dārzu plāno izveidot trīs informācijas centrus vides izglītības un izpratnes veicināšanai četru gadu projekta ietvaros, kas ilgs līdz 2021. gada beigām. Ir svarīgi nodrošināt, ka labāka sabiedrības informētība veicina labāku rīcības izvēli un aktīvāku līdzdalību vides lēmumu pieņemšanā.

Ieteikumi par vides pārvaldību un vadību

Institucionālā satvara un tiesiskā regulējuma stiprināšana

- Pastiprināt Pārresoru koordinācijas centra ietekmi starpministriju sadarbībā, lai veicinātu nozaru politikas saskaņotību ar valsts ilgtspējīgas attīstības mērķiem;

pastiprināt valsts pārvaldes pārraudzību attiecībā uz pašvaldību zemes izmantošanas plānošanu un vides pakalpojumu sniegšanu.

- Stiprināt reglamentējošo aktu ietekmes novērtējumu vides aspektus; nodrošināt, ka tiek pienācīgi aprēķinātas ierosināto normatīvo aktu vides un sociālās izmaksas; uzlabot *ex post* regulējuma un politikas novērtējuma izmantošanu.

Uzlabot izpildes nodrošināšanu un atbilstību

- Paplašināt ar risku pamatotas vides pārbaužu plānošanas izmantošanu, lai uzlabotu neatbilstības atklāšanu un novēršanu.
- Reformēt izpildes nodrošināšanas sodu sistēmu, pieņemot piemērotu metodoloģiju administratīvo naudas sodu noteikšanai, pamatojoties uz pārkāpuma smagumu un saimniecisko labumu, kas tiek gūts no prasību neievērošanas; izstrādāt izpildes nodrošināšanas politiku ar skaidriem norādījumiem par administratīvo sodu un kriminālsodu samērīgu izmantošanu un novērtēt to efektivitāti.
- Veicināt noteikumu par atbildību vides jomā pilnīgu ieviešanu, lai nodrošinātu videi nodarītā kaitējuma seku likvidēšanu uz atbildīgās puses rēķina; pieprasīt finanšu garantijas par iespējamo kaitējumu videi, ko varētu radīt bīstamas darbības.
- Paātrināt veco piesārņoto vietu attīrīšanu, nodrošinot pietiekamus finanšu resursus.
- Pastiprināt centienus veicināt atbilstību vides aizsardzības prasībām un zaļu uzņēmējdarbības praksi, izmantojot informatīvus rīkus un normatīvus stimulus, kā arī paplašinot zaļo publisko iepirkumu; atbalstīt brīvprātīgas uzņēmējdarbības iniciatīvas.

Stiprināt demokrātiju vides jomā

- Paplašināt informētības uzlabošanu un pieaugušo izglītošanu vides jautājumos un aktīvāk iesaistīt sabiedrību vietējo vides lēmumu pieņemšanā.

Atsauces

- Brizga, J. (2018. gads), "Environmental governance assessment: Latvia" (projekts), sagatavots Eiropas Vides politikas institūtam projekta "Development of an assessment framework on environmental governance in the EU Member States" ietvaros.
- EK (2018. gads), *Statistics on environmental infringements*, Eiropas Komisija, tīmekļa vietne, <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/statistics.htm> (skatīts 2018. gada 10. augustā).
- EK (2017. gads), "The EU Environmental Implementation Review: Country Report – Latvia", Komisijas dienestu darba dokuments, SWD (2017) 50 final, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- Echazarra, A. (2018. gads), "Have 15-year-olds become 'greener' over the years?", *PISA in Focus*, Nr. 87, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/6534cd38-en>.
- Eiropas e-tiesiskuma portāls (2018. gads), *Access to Justice in Environmental Matters: Latvia*, tīmekļa vietne, https://e-justice.europa.eu/content_access_to_justice_in_environmental_matters-300-lv-en.do (skatīts 2018. gada 7. augustā).
- IMPEL (2011. gads), *A Voluntary Scheme for Reporting and Offering Advice to Environmental Authorities*, Eiropas Savienības tīkls vides likumu ieviešanai un īstenošanai, Brisele, www.impel.eu/wp-content/uploads/2016/06/IRI-Latvia.pdf.
- ISO (2018. gads), *ISO Survey 2017*, Starptautiskā standartizācijas organizācija, Ženēva, www.iso.org/the-iso-survey.html.
- ESAO (2018a), *OECD Regulatory Policy Outlook 2018*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264303072-en>.
- ESAO (2018b), *Access to Justice for Business and Inclusive Growth in Latvia*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264303416-en>.
- ESAO (2017. gads), *OECD Environmental Performance Reviews: Estonia 2017*, *OECD Environmental Performance Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264268241-en>.
- L. Seimuškāne un M. Voroslava (2013. gads), "Citizens trust in public authorities of Latvia and participation paradigm", *European Scientific Journal*, decembris, īpašais izdevums, 2. sēj., <https://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/2361/2234>.
- L. Pierhuroviča un J. Grantiņš (2017. gads), "Latvia", *Environmental Law: Latvia*, *Wolters Kluwer*, www.kluwerlawonline.com/toc.php?pubcode=ENVI.
- Pasaules Banka (2017. gads), *Worldwide Governance Indicators*, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports> (skatīts 2018. gada 10. augustā)
- WRI (2018. gads), *Environmental Democracy Index*, Pasaules Resursu institūts, Vašingtona, Kolumbijas apgabals, <https://environmentaldemocracyindex.org/country/lva> (skatīts 2018. gada 8. augustā).

3. nodaļa Ceļā uz zaļo izaugsmi

Latvija ir spējusi nodalīt noteiktus vides apdraudējumus no savas noturīgās ekonomiskās izaugsmes, lai gan šajā ziņā problēmas joprojām pastāv. Tai ir ievērojamas iespējas paātrināt pāreju uz zaļāku un iekļaujošāku oglekļa mazietilpīgu ekonomiku. Šajā nodaļā ir analizēts progress, kas ir panākts nodokļu politikas izmantošanā vides mērķu sasniegšanai, kā arī pasākumi, kas veikti, lai reformētu videi kaitējošas subsīdijas. Tajā apspriestas arī publiskās un privātās investīcijas oglekļa mazietilpīgā enerģētikā un transporta infrastruktūrā un pakalpojumos. Nodaļā ir izskatīti valsts ekoinovācijas raksturlielumi un iespējas izvērst zaļo rūpniecību. Visbeidzot, tajā sniegts īss pārskats par progresu vides apsvērumu integrēšanā attīstības sadarbībā.

“Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

3.1. Ievads

Latvijai ir maza, atvērta tirgus ekonomika ar nelielu rūpniecības bāzi un lielu lauksaimniecības un mežsaimniecības nozari. Kopš 2010. gada ir piedzīvota spēcīga ekonomikas izaugsme, ikgadējam vidējam izaugsmes tempam pārsniedzot 3 %. Tomēr prognozēts, ka 2020. gadā ekonomikas izaugsme samazināsies līdz 2,7 % (ESAO, 2019a). Latvija vēl ir tālu no pietuvošanās attīstītākām ESAO ekonomikām. Iepriekšējā desmitgadē ir palielinājušies faktiskie ienākumi un labklājība, taču iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju joprojām ir ievērojami zemāks par ESAO vidējo rādītāju. Joprojām pastāv augsts bezdarba, nabadzības un nevienlīdzības līmenis. Iedzīvotāju skaits samazinās un iedzīvotāji noveco, un pastāv reģionālās atšķirības sabiedrisko pakalpojumu pieejamības jomā (1. nodaļa).

Gūti panākumi ekonomiskās izaugsmes nodalīšanā no vides apdraudējumiem, piemēram, no siltumnīcefekta gāzu (SEG) un lielākās daļas gaisa piesārņotāju emisijām. Palielinājušies atjaunojamo enerģijas avotu izmantošana. Uzlabojusies ūdens un atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumu pieejamība un kvalitāte (1. nodaļa). Tomēr paredzams, ka, turpinoties ekonomiskajai izaugsmei un paaugstinoties ieņēmumu līmenim, palielināsies noteikts vides apdraudējums. Šāds apdraudējums ir SEG un gaisa piesārņotāju emisijas no transporta un lauksaimniecības nozares, atkritumu rašanās (4. nodaļa) un mēslošanas līdzekļu un pesticīdu izmantošanu, kā arī ietekme uz bioloģisko daudzveidību, ko rada zemes izmantošanas maiņa un intensīvā lauksaimniecībā (5. nodaļa).

Latvija ir uzņēmusi labu virzību uz daudzu ilgtspējīgas attīstības mērķu (ESAO, 2019b) sasniegšanu. Tai ir ievērojamas iespējas paātrināt pāreju uz zaļāku un iekļaujošāku oglekļa mazietilpīgu ekonomiku, jo īpaši, ieguldot energoefektivitātē, atjaunojamajos energoresursos, ilgtspējīgā mežsaimniecībā, kā arī saprātīgā atkritumu un materiālu apsaimniekošanā. Lai izmantotu šīs iespējas, tai ir labāk jāizmanto ekonomiskie līdzekļi, jānovērš potenciāli nepareizi stimuli un jāuzlabo ar vidi saistītās infrastruktūras un pakalpojumu kvalitāte. Lai nodrošinātu izaugsmi ilgtermiņā, būs nepieciešamas arī lielākas investīcijas izglītībā un inovācijā, lai dažādotu tādu preču un pakalpojumu eksportu, kam ir augstāks tehnoloģiskais saturs un pievienotā vērtība (ESAO, 2019c).

3.2. Ilgtspējīgas attīstības un zaļās izaugsmes satvars

Latvijai ir labi attīstīts un vispusīgs ilgtspējīgas attīstības satvars. Tas ir noteikts tiesību aktos, un tajā ir piemērots plānošanas dokumentu vertikālās (hierarhiskās) un horizontālās koordinācijas princips.¹ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (Latvija 2030) ir augstākā līmeņa un garākā termiņa attīstības plānošanas dokuments. Stratēģijā ir iekļautas ilgtermiņa prioritātes, mērķi un darbības virzieni, un tā kopumā atbilst ilgtspējīgas attīstības mērķiem (IAM). Tās pamatā ir kapitāla pieeja ilgtspējīgai attīstībai, kas galvenokārt koncentrējas uz turības radīšanu, nepārkāpjot planētas ekoloģijas robežas, ar uzsvaru uz korelāciju starp vides un ekonomikas sistēmām.

“Latvija 2030” ir augstāks politiskais dokuments nekā iepriekšējā ilgtspējīgas attīstības stratēģija. Tas ir daudzu ieinteresēto pušu līdzdalības procesa rezultāts, un parlaments to pieņēma 2010. gadā. Plašā sabiedrības līdzdalība palīdzēja stratēģijai iegūt sociālā līguma

¹ Attīstības plānošanas sistēmas likums, kas tika pieņemts 2008. gadā, paredz, ka valsts līmeņa politikas iniciatīvām jāatbilst hierarhiski augstākiem mērķiem un jābūt saskanīgām ar citu plānu mērķiem. Vietējie attīstības plānošanas dokumenti ir pakārtoti reģionālajiem dokumentiem, bet reģionālie dokumenti – valsts līmeņa dokumentiem.

legitimitāti un plašu atbalstu, kas nepieciešams tās īstenošanai. Ministru prezidenta biroja Pārresoru koordinācijas centrs koordinē tā īstenošanu, un parlamenta Ilgtspējīgas attīstības komisija pārrauga progresu (2. nodaļa). Visas šīs ir atzīstami vērtējamās izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo stratēģiju, kuru 2002. gadā apstiprināja valdība un pārraudzīja Vides ministrija.

Septiņu gadu nacionālajos attīstības plānos (NAP) ir iekļauti galvenie politikas mērķi, rezultātu rādītāji un orientējošs finansējums lielākajai daļai tautsaimniecības nozaru. Jaunākais NAP attiecas uz 2014.–2020. gadu un ir savienots ar ES fondu plānošanas periodu. Ilgtspējīgas attīstības mērķi ir apspriesti arī nozaru politikā, pamatnostādnēs un plānos, piemēram, transporta un enerģētikas jomā.

Pārresoru koordinācijas centrs periodiski izskata progresu virzībā uz “Latvija 2030” un NAP 2014.–2020. gadam noteikto mērķu sasniegšanu. Jaunākajā “Latvija 2030” novērtējumā, kas veikts 2017. gadā, ir noteiktas dažas jomas, kurās ir jāpieliek lielākas pūles, lai sasniegtu mērķus. To vidū ir energoefektivitāte, atkritumu dalīta savākšana, uzraudzības un pārbaužu veikšanas spēja, pētniecība un inovācija, kā arī sadarbība starp pašvaldībām. Turklāt Latvija 2018. gadā iesniedza brīvprātīgu pārskatu par IAM īstenošanu ANO Augsta līmeņa politiskajam forumam ilgtspējīgas attīstības jautājumos (sk. 3.1. ierāmējumu).

3.1. ierāmējums. Brīvprātīgs valsts pārskats par IAM īstenošanu

Latvijas 2018. gada brīvprātīgais nacionālais pārskats par IAM tika balstīts uz IAM kartēšanu Latvijas politikas ietvaros, NAP 2014.–2020. gada termiņa starpposma ietekmes novērtējumu un plašu rādītāju klāstu. Saskaņā ar pārskatu visi IAM tiek integrēti plānošanas sistēmā, un Latvija virzās uz to sasniegšanu. Pārskatā ir uzsvērts, ka valstij ir jāizmanto ekonomiskās, vides un sociālās iespējas, lai virzītos uz aprites ekonomiku, veicinātu inovāciju un ekoeftivitāti, mazinātu nevienlīdzību un uzlabotu piekļuvi izglītībai un veselības aprūpei.

Pārskatā noteiktas vairākas darbības jomas, tostarp:

- palielināt ekonomikas produktivitāti, tostarp efektīvāk izmantojot resursus un veicot lielākas investīcijas pētniecībā un inovācijās;
- uzlabot darba tirgus rādītājus;
- uzlabot veselības aprūpes un sociālās labklājības sistēmas;
- uzlabot pakalpojumu sniegšanu zema blīvuma teritorijās, tostarp ceļu infrastruktūras nozarē, sabiedriskā transporta nozarē un mājokļu sektorā;
- pielāgoties klimata pārmaiņām, samazināt SEG emisijas un veicināt atjaunojamo enerģijas avotu plašāku izmantošanu.

Avots: Pārresoru koordinācijas centrs (2018. gads), Implementation of the Sustainable Development Goals.

Lai arī pastāv spēcīgs satvars, ne vienmēr ir skaidrs, kā “Latvija 2030” un NAP nodrošina saskanību starp dažādu nozaru politiku. Dažās jomās, piemēram, enerģētikas nozarē, vides apsvērumi ir integrēti nozares politikā ciešāk nekā citu jomu gadījumā. Pastāv iespēja uzlabot vides jautājumu integrēšanu plānošanas ciklā pēc 2020. gada, kā arī tādās nozaru politikas jomās kā lauksaimniecība, mežsaimniecība, rūpniecība un transports.

Tiesību aktos iestrādātais attīstības plānošanas satvars līdz 2030. gadam ir pārāk īss, lai būtu

iespējams veikt no Parīzes nolīguma izrietošās radikālas pārmaiņas ekonomikā un sabiedrībā. Piemēram, pašlaik spēkā esošajā attīstības plānošanas satvarā tiesību aktos nav paredzēta vieta Stratēģijai oglekļa mazietilpīgai attīstībai līdz 2050. gadam (paredzams, ka tā tiks apstiprināta līdz 2019. gada beigām).

3.3. Nodokļu, nodevu un cenu sistēmas ciešāka sasaiste ar vides apsvērumiem

Latvija ir paplašinājusi ekonomisko līdzekļu izmantošanu, lai noteiktu cenu vides ārējiem efektiem un veicinātu dabas resursu efektīvu izmantošanu. Tāpat kā daudzas citas ESAO valstis, tā piemēro enerģijas un transportlīdzekļu nodokļus. Tā nosaka cenu oglekļa dioksīdam (CO₂), izmantojot oglekļa nodokli un piedaloties ES emisiju kvotu tirdzniecības sistēmā (ES ETS). Tā jau ilgstoši piemēro plašu nodevu klāstu attiecībā uz piesārņojumu un resursu izmantošanu. Kopš 2010. gadu vidus valdība ir paaugstinājusi vairākas nodokļu likmes, atcēlusi vai samazinājusi dažus nodokļu atbrīvojumus un reformējusi transportlīdzekļu aplikšanu ar nodokļiem. Tomēr oglekļa cenas signāls nav iedarbīgs, un nodokļu likmes kopumā ir pārāk zemas, lai veicinātu izmaiņas ražošanas un patēriņa uzvedībā.

3.3.1. Ar vidi saistīti nodokļi. Pārskats

Latvija 2017. gadā pieņēma lielu nodokļu reformu, kuras mērķis ir uzlabot konkurētspēju, mazināt ienākumu nevienlīdzību un palielināt nodokļu ieņēmumus. Nodokļu/IKP attiecība 2017. gadā bija 30 %, kas nesasniedz ESAO vidējo rādītāju (34 %) un valdības mērķi – trešdaļu no IKP. Latvijas nodokļu ieņēmumus samazina plaša neoficiāla darbība un zema nodokļu saistību izpilde. Nodokļu sistēma ir atkarīga no patēriņa un darbaspēka nodokļiem. Sistēma nav pietiekami progresīva, jo darba ņēmējiem ar zemiem ienākumiem ir īpaši augsts darba nodokļu slogs, kas pastiprina nabadzību un nevienlīdzību. Nodokļu reforma 2017. gadā samazināja iedzīvotāju un uzņēmumu ienākuma nodokļus un paaugstināja akcīzes nodokli, tostarp akcīzes nodokli energoproduktiem. Tomēr ar to nav pietiekami, lai sasniegtu noteiktos mērķus (EK, 2018a; ESAO, 2019c).

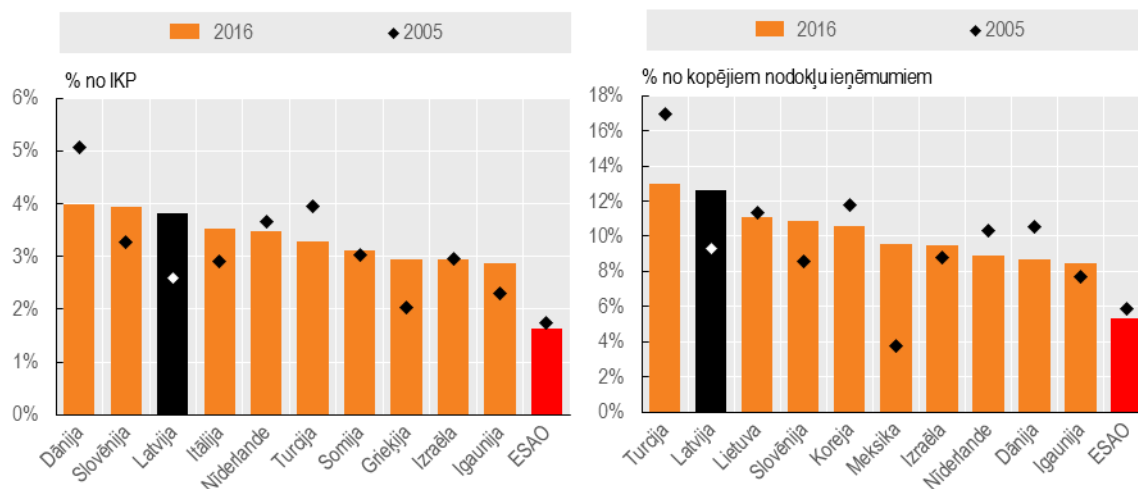
Salīdzinot ar citām valstīm, Latvijā ir augsti ar vidi saistītu nodokļu ieņēmumi.² Tie 2016. gadā veidoja 12,6 % no kopējiem nodokļu ieņēmumiem un 3,8 % no IKP, kas ir otrais un trešais augstākais rādītājs ESAO (sk. 3.1. attēlu). Tāpat kā pārējās ESAO valstīs, lielāko daļu ar vidi saistīto nodokļu ieņēmumu Latvija iekasē ar nodokļiem par energoproduktiem (82 %) un mehāniskajiem transportlīdzekļiem (14 %). Atlikušos ieņēmumus veido piesārņojuma un resursu nodokļi. Tie visi ir daļa no dabas resursu nodokļa, kas ir spēkā kopš 1991. gada. Tas ietver oglekļa nodokli un nodevas par emisijām gaisā, ūdens ieguvī, ūdens/augsnes piesārņojumu, atkritumiem un iepakojuma materiāliem (sk. 3.3.5. punktu).

3.1. attēls. Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā ir augsti ar vidi saistītu nodokļu

² Ar vidi saistīti nodokļi ir obligāti, neatlīdzināmi maksājumi vispārējai valdībai, ko piemēro nodokļu bāzēm, kuras uzskata par svarīgām no vides aizsardzības viedokļa. Nodokļi ir neatmaksājami tādā nozīmē, ka valdības piešķirtie pabalsti nodokļu maksātājiem parasti nav proporcionāli veiktajiem nodokļu maksājumiem.

ieņēmumi

Ar vidi saistītu nodokļu ieņēmumi, ESAO valstis ar augstākajiem rādītājiem

Piezīme. 2016. gads vai pēdējais gads, par kuru ir pieejami dati.

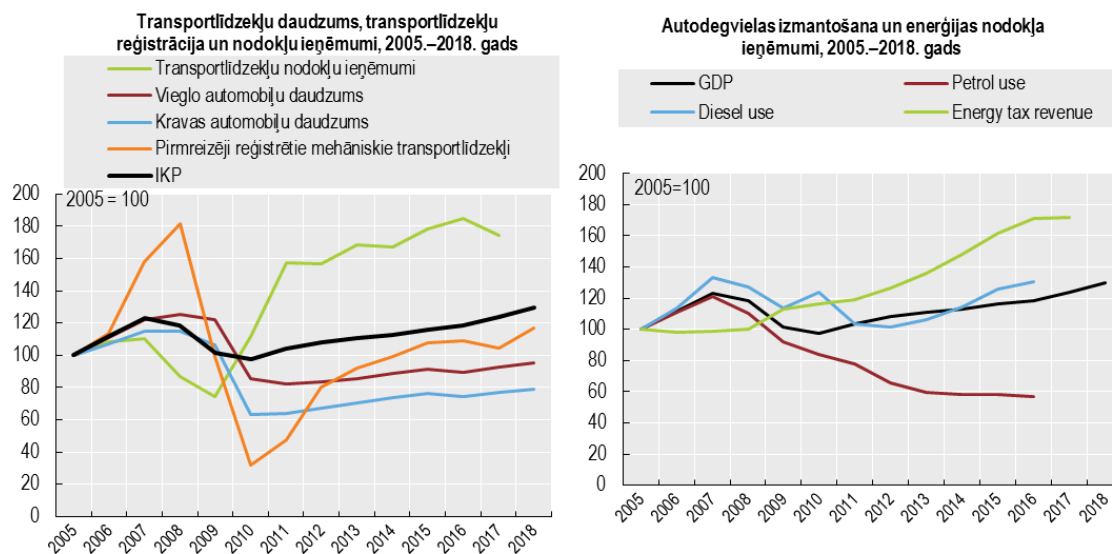
Avots. ESAO (2019. gads), "Environmental policy: Environmental policy instruments", OECD Environment Statistics (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Ar vidi saistītie nodokļu ieņēmumi kopumā ir palielinājušies atbilstoši IKP pieaugumam. Līdz ar tautsaimniecības atlabšanu un nodokļu likmju paaugstināšanos ieņēmumi reālā izteiksmē kopš 2010. gada ir palielinājušies par 39 % un krietni pārsniedz to līmeni pirms 2008.–2009. gada ekonomikas recesijas (sk. 3.1. attēlu). Tas atspoguļo transportlīdzekļu reģistrācijas pieaugumu, kā arī dīzeļdegvielas patēriņa pieaugumu un dīzeļautomobiļu skaita pieaugumu (sk. 3.2. attēlu).

Tomēr augstie un pieaugošie ar vidi saistītu nodokļu ieņēmumi nav efektivitātes rādītājs. Kopumā šie nodokļi ir devuši maz taustāmu rezultātu vides aizsardzības jomā (Jurušs un Brizga, 2017. gads), un tikai nedaudz ir ietekmējuši enerģijas, transportlīdzekļu un resursu izmantošanu.

3.2. attēls. Lielākā daļa ar vidi saistīto nodokļu ieņēmumu ir gūta no transportlīdzekļu tirdzniecības un dīzeļdegvielas patēriņa

Piezīme. IKP ir izteikts 2010. gada ASV dolāros pirktspējas paritātē; kreisajā panelī "Kravas automobiļu daudzums" ietilpst arī vilcēji; "pirmreizēji reģistrētie mehāniskie transportlīdzekļi" attiecas uz visiem transportlīdzekļiem; transportlīdzekļa nodokļu ieņēmumos ietilpst periodiskie nodokļu maksājumi, ko veic māsaiņniecības un citi institucionālie sektori; labajā panelī no benzīna un dīzeļdegvielas ir izslēgta biodegviela.
 Avots. Eurostat (2019. gads), *Environmental Tax Revenues* (datu bāze); IEA (2019. gads), *IEA Energy Balances and Statistics* (datu bāze); ESAO (2019. gads), *National Accounts Statistics* (datu bāze); Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2019. gads), *Transport Statistics* (datu bāze); Latvijas Ceļu satiksmes drošības direkcija (2019. gads), *Statistics of Registered Vehicles* (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Pastāv iespēja vēl vairāk palielināt ar vidi saistīto nodokļu likmes, vienlaikus samazinot nodokļu slogu darbaspēkam un sniedzot mērķorientētu atbalstu māsaiņniecībām ar zemiem ienākumiem. Pētījumā, kas tika veikts 2016. gadā, atzīts, ka saskaņā ar labāko scenāriju ar vidi saistītie nodokļi varētu radīt papildu ieņēmumus 1,07 % apmērā no IKP 2020. gadā un gandrīz tikpat daudz 2035. gadā. Vienlaikus tie līdz 2030. gadam varētu radīt labvēlīgu ietekmi uz vidi 0,3 % apmērā no IKP. Degvielas nodokļa likmju paaugstināšana palielinātu ieņēmumus par 100 miljoniem eiro 2030. gadā (2015. gada cenās) vai par 0,25 % no IKP (EK, 2016. gads). Papildu ieņēmumus varētu gūt arī, paaugstinot dabas resursu nodokļa likmes (sk. 3.3.5. punktu), aplikot ar nodokļiem pesticīdus un mēslošanas līdzekļus, tostarp iekļaujot vides izmaksas autoceļu lietošanas nodevā smagajiem kravas transportlīdzekļiem un attiecinot tās arī uz pasažieru transportlīdzekļiem (sk. 3.3.4. punktu).

Latvijai ir jāpalielina ieņēmumi, lai finansētu lielās izdevumu vajadzības (tostarp investīcijas infrastruktūrā, izglītībā un veselības aprūpē), vienlaikus vēl vairāk samazinot nodokļu slogu māsaiņniecībām ar zemiem ienākumiem (ESAO, 2019c). Ar vidi saistīto nodokļu izmantošanas paplašināšana varētu palīdzēt sasniegt abus mērķus papildus to galvenajam uzdevumam veicināt efektīvāku enerģijas, materiālu un dabas resursu izmantošanu.

3.3.2. Enerģijas patēriņa nodokļi un oglekļa cenas noteikšana

Tāpat kā daudzas citas ES valstis, arī Latvija nosaka CO₂ emisiju cenu, izmantojot oglekļa nodokli, enerģijas nodokļus un dalību ES ETS (sk. 3.3.3. punktu). Tomēr oglekļa cenas signāls nav iedarbīgs. Lielākajai daļai CO₂ emisiju ir noteikta salīdzinoši zema cena vai šāda cena nav noteikta vispār. Oglekļa cenas signāla palielināšana palīdzētu Latvijai virzīties uz ES kopējo mērķi līdz 2050. gadam samazināt SEG emisijas par 80–95 %, salīdzinot ar 1990. gada līmeni.

Oglekļa nodoklis

Ar oglekļa nodokli apliek enerģiju, kas ir izmantota ES ETS darbības jomā neietilpstošās stacionārajās iekārtās, t. i., galvenokārt mazās apkures iekārtās, rūpniecības iekārtās un komerciekārtās. Oglekļa nodoklis ir daļa no dabas resursu nodokļa (sk. 3.3.5. punktu). Oglekļa nodokļa likme palielinājās no 2,85 eiro par CO₂ tonnu (t CO₂) 2014. gadā līdz 4,5 eiro/t CO₂ 2017. gadā. Tomēr tā ir daudz zemāka par piesardzīgām aplēsēm par CO₂ emisiju sociālajām izmaksām, proti, 30 eiro/t CO₂ (ESAO, 2018a). Ar nodokli netiek apliktas emisijas, kas rodas, sadegot kūdrai. Šis atbrīvojums nav pamatots no vides aizsardzības viedokļa, un tas ir jāatceļ, jo kūdra ir neatjaunojams kurināmais ar augstu oglekļa saturu. Ar nodokli netiek apliktas arī emisijas, kas rodas, sadegot biomasai; pamatojums ir tāds, ka biomasā visā tās dzīves ciklā ir oglekļa ziņā neitrāls atjaunojamais avots, bet par šo jautājumu notiek arvien plašākas zinātniskas un politiskas diskusijas (ESAO, 2018a).

Latvijai ir pakāpeniski jāpaaugstina oglekļa nodokļa likme mazākām apkures iekārtām, rūpniecības iekārtām un komerciekārtām. Tā varētu apsvērt iespēju attiecināt nodokli arī uz benzīnu un dīzeļdegvielu, lai transporta degvielas nodokļos skaidri iekļautu oglekļa komponentu, kā tas ir citās ESAO valstīs (piemēram, Francijā, Īrijā un Ziemeļvalstīs). Tā varētu apsvērt arī oglekļa nodokļa attiecināšanu uz biomasas sadegšanā radītajām emisijām pēc tam, kad būs izvērtēta šāda pasākuma ietekme uz ekonomiku, sociālo jomu un vidi.

Nodokļi attiecībā uz enerģētikas produktiem

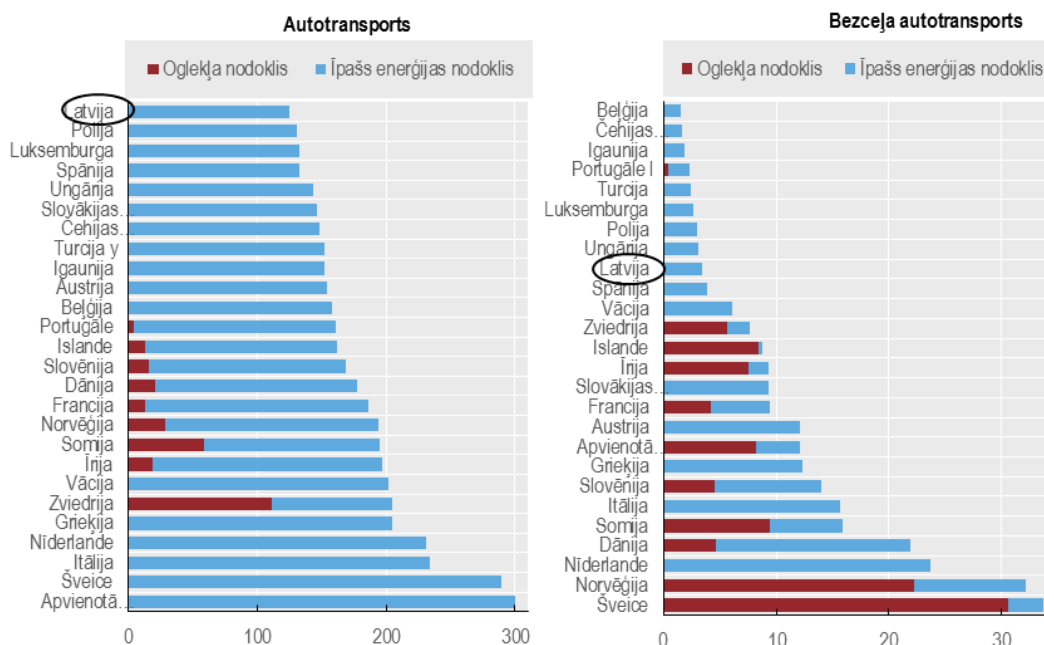
Latvija apliek ar enerģijas nodokli autodegvielu (benzīnu, dīzeļdegvielu, sašķidrinātu naftas gāzi) un kurināmo, ko izmanto stacionārās iekārtās (piemēram, dabasgāzi). Visas nodokļu likmes pārsniedz ES 2003. gada Enerģijas nodokļu sistēmas direktīvā noteiktās minimālās likmes, bet likmes attiecībā uz elektroenerģiju un stacionārajās iekārtās izmantoto fosilo kurināmo ir vienas no zemākajām ES. Kurināmā enerģijas satura ziņā Latvija autodegvielai piemēro augstākas nodokļu likmes nekā apkurei un apstrādes vajadzībām izmantotajam kurināmajam. Šāda prakse pastāv visās ESAO valstīs, un to pamato augstākas autotransporta izmaksas vides un sociālajā jomā (ESAO, 2018b).

Pēc nemainīgu likmju pastāvēšanas vairākus gadus pēc kārtas valdība 2015. gadā uzsāka nodokļu likmju paaugstināšanas sēriju, paredzot, ka tā stāsies spēkā 2016., 2018. un 2020. gadā. Šīs korekcijas ir daļa no plašākas nodokļu reformas un atbilst likmēm, kas ieteiktas Pasaules Bankas pārskatā par Latvijas nodokļu sistēmu (Pasaules Banka, 2016. gads). Tomēr apkurei izmantotās smagās degvielleļļas un iezīmētās minerāleļļas likmes nav mainījušās vismaz kopš 2010. gada.

Nodokļu likmes, ko piemēro attiecībā uz energoproduktiem, nepilnīgi atspoguļo aprēķinātās enerģijas patēriņa vides izmaksas, tostarp CO₂ emisijas. Akcīzes nodoklis dīzeļdegvielai joprojām ir krietni zemāks nekā benzīnam, lai arī dīzeļdegvielai ir augstāks oglekļa saturs un vietējā gaisa piesārņojuma izmaksas. Enerģijas un oglekļa nodokļa likmes ir relatīvi zemas pat pēc paaugstināšanas, un fosilā kurināmā izmantošana dažās nozarēs ir daļēji vai pilnīgi atbrīvota no nodokļa (sk. 3.4.1. punktu). Faktiskās nodokļa likmes attiecībā uz CO₂ emisijām, ko rada enerģijas patēriņš autotransportā, ir viszemākās no visām ESAO Eiropas valstīm, un nodokļa likmes attiecībā uz emisijām no citiem enerģijas patēriņa veidiem ir vienas no desmit zemākajām starp visām ESAO Eiropas valstīm (sk. 3.3. attēlu). Tomēr šajās faktiskajās likmēs nav ņemta vērā ES ETS ietekme uz cenas noteikšanu ogleklī (sk. 3.3.3. punktu).

3.3. attēls. Faktiskās nodokļu likmes attiecībā uz CO₂ emisijām ir zemas

Vidējā faktiskā nodokļa likme attiecībā uz CO₂ emisijām autotransporta nozarē un citās nozarēs, 2015. gads

Piezīme. Dati ir izteikti eiro par CO₂ tonnu. Faktiskajās nodokļu likmēs ietilpst oglekļa emisijas no biomasas. Valstīm, kuru valūta nav eiro, faktiskās nodokļu likmes var atšķirties, kad tās ir izteiktas vietējā valūtā. Visas nodokļu likmes ir izteiktas 2012. gada cenās.
Avots: ESAO (2018. gads), *Taxing Energy Use 2018* (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Oglekļa un enerģijas nodokļi un ES ETS nerada iedarbīgus oglekļa cenas signālus. ESAO (2018a) lēš, ka, ņemot vērā gan enerģijas nodokļus, gan emisijas kvotu cenu, Latvijā 55 % no enerģijas patēriņā radītām CO₂ emisijām skar kāda noteikta veida oglekļa cenas signāls. Šis ir piektais zemākais rādītājs ESAO, Latvijai apsteidzot tikai Austrāliju, Čīli, Turciju un ASV. Viens no iemesliem ir lielais tādas enerģijas īpatsvars (34 %), kuru iegūst no biokurināmā (galvenokārt no enerģētiskās koksnes), kas lielākoties netiek aplikts ar nodokli.³ Turklāt tikai attiecībā uz vienu ceturtdaļu no visām CO₂ emisijām tiek piemērota oglekļa cena, kas atbilst 30 eiro par CO₂ tonnu, vai augstāka cena. Tās ir gandrīz visas emisijas no autotransporta un 1 % no mājāsaimniecību sektorā un komerciālajā sektorā radītajām emisijām. Visām emisijām, kas radušās elektroenerģijas un siltuma ražošanā un rūpniecības nozarē, tiek piemērota zemāka oglekļa cena vai šāda cena netiek piemērota vispār.

Latvijai būtu jāapsver iespēja samazināt atbrīvojumus no nodokļiem un paaugstināt enerģijas nodokļa likmes, lai atspoguļotu enerģijas patēriņa radīto kaitējumu videi un klimatam. Augstāka oglekļa emisiju cena palīdzētu valstij paaugstināt enerģijas patēriņa efektivitāti, veicināt investīcijas atjaunojamos energoresursos un paplašināt tirgus iespējas oglekļa mazietilpīgām tehnoloģijām, precēm un pakalpojumiem. Tas sniegtu arī papildu labumu, piemēram, samazinātos enerģijas patēriņa radītais gaisa piesārņojums. Augstākas nodokļu likmes dīzeļdegvielai un benzīnam radītu stimulu autovadītājiem samazināt

³ ESAO aprēķinos (2018a) ietilpst emisijas no biomasas sadegšanas emisijas bāzē. Tas nozīmē, ka CO₂ emisijas, kas rodas, sadegot biomasai, tiek pielīdzinātas CO₂ emisijām, kas rodas, sadegot fosilajam kurināmajam.

degvielas patēriņu un līdz ar to arī CO₂ emisijas. Ciktāl tas notiek uz veiktā attāluma samazināšanās rēķina, varētu samazināties arī citas sociālās izmaksas (piemēram, vietējais gaisa piesārņojums, sastrēgumi, nelaimes gadījumu skaits un troksnis transporta nozarē) (Harding, 2014. gads).⁴ Maksas par dīzeļdegvielu paaugstināšana palīdzētu mazināt dīzeļautomobiļu skaita pieaugumu un pakāpenisku kravu pārvadājumu novirzīšanu no dzelzceļa uz autotransportu un ar to saistīto SEG emisiju pieaugumu.

Saistībā ar benzīna un dīzeļdegvielas nodokļa likmju paaugstināšanu Latvijai ir jāizvērtē un jāizskata tādi jautājumi kā degvielas tūrisma potenciāls un kontrabandas problēma. Tas jo īpaši ir saistīts ar ES neietilpstošajām kaimiņvalstīm (piemēram, Baltkrieviju un Krieviju), kurām nav jāievēro minimālās enerģijas nodokļa likmes (Pasaules Banka, 2016. gads). Latvijai jāapsver arī nodokļu paaugstināšanas ietekme uz mājsaimniecībām ar zemākiem ienākumiem un citām neaizsargātām iedzīvotāju grupām (sk. 3.3.6. punktu).

3.3.3. Oglekļa cenas noteikšana, izmantojot ES emisijas kvotu tirdzniecības sistēmu

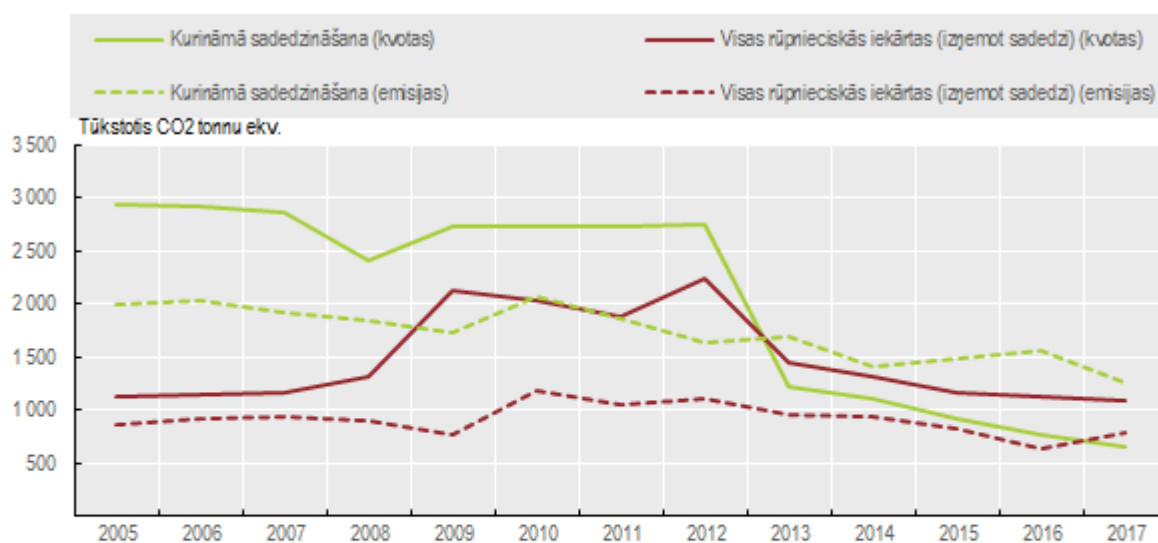
Latvijas tautsaimniecības struktūras dēļ un tādēļ, ka lielāko energoresursu struktūras daļu veido biomasa, ES ETS aptver mazu daļu no Latvijas kopējām emisijām. ES ETS kvotu cena aptver vairāk nekā ceturtdaļu no Latvijas emisijām rūpniecības nozarē un gandrīz divas trešdaļas no emisijām elektroenerģijas nozarē. Salīdzinājumam, piemēram, Igaunijā tie ir 33 % no rūpniecības emisijām un 88 % no elektroenerģijas ražošanas emisijām, bet Polijā – 74 % no rūpniecības emisijām un 94 % no elektroenerģijas emisijām (ESAO, 2018a).

Pirmajos divos tirdzniecības periodos (2005.–2012. gads) Latvijai konsekventi tika piešķirtas emisijas kvotas, kas bija lielākas par faktiskajām emisijām (sk. 3.4. attēlu). Trešajā periodā (2013.–2020. gads) kvotu piedāvājums samazinājās līdz ar ES mērogā noteiktās emisiju maksimālās robežvērtības ierobežošanu, izsoļu pagarināšanu un kvotu atlikšanu. Tāpat kā lielākajā daļā valstu, arī Latvijā uzņēmumi kopš tā laika ir saskārušies ar kvotu deficītu enerģētikas nozarē un pārpalikumu apstrādes rūpniecības nozarē (sk. 3.4. attēlu).

3.4. attēls. ES ETS kvotu pārpalikums ir samazinājies kopš 2013. gada

⁴ Degvielas nodokļi var palīdzēt segt vietējā gaisa piesārņojuma izmaksas un citas sociālās izmaksas, kas ir tieši vai netieši saistītas ar enerģijas patēriņu transporta nozarē (piemēram, izmaksas, ko rada sastrēgumi, nelaimes gadījumi un troksnis). Tomēr citi instrumenti teorētiski ir atbilstošāki. Sastrēgumu, trokšņa un nelaimes gadījumu izmaksas ir atkarīgas no transportlīdzekļu satiksmes apmēra, vietas un laika. Tādējādi tās ir tikai netieši saistītas ar degvielas patēriņu, jo lielāks degvielas patēriņš parasti nozīmē lielāku veikto attālumu. Ietekme uz vietējo gaisa piesārņojumu daļēji ir atkarīga arī no vietas, kur transportlīdzeklis tiek izmantots vai kur atrodas emisijas radošā iekārta. Piemēram, nomaļos apgabalos vai lauku teritorijās lielākam piesārņojumam var būt mazāka ietekme uz veselību nekā apdzīvotākās teritorijās vai pilsētas teritorijās, taču lielāka ietekme uz dabas resursiem un veģetāciju (Harding, 2014. gads). Valsts mērogā noteiktas ceļu lietošanas maksas sasaistīšana ar laiku un atrašanās vietu kopumā būtu izdevīgāka izmaksu ziņā tādu problēmu risināšanā kā sastrēgumi, satiksmes negadījumi un troksnis.

Bezmaksas kvotas Latvijas iekārtām un apstiprinātās emisijas

Piezīme. "Kurināmā sadedze" ietver iekšsadedzes iekārtas, kuru jauda pārsniedz 20 MW (galvenokārt elektroenerģijas ražošanas iekārtas). "Visas rūpnieciskās iekārtas" ietver pārstrādes iekārtas, dzelzs un tērauda, koksa un metāla rūdas ražošanu, cementa, klinkera un kaļķu ražošanu, citus nerūdu minerālus (stiklu, keramiku, minerālvielu un gipsi), celulozi un papīru un ķīmikāliju ražošanu.
Avots: EVA (2017. gads), EU ETS Data Viewer (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Tāpat kā visās valstīs, arī Latvijā apstrādes rūpniecības nozare turpina saņemt daļu kvotu bez maksas, lai varētu risināt ar oglekļa emisiju pārvirzi saistītos jautājumus (EVA, 2016. gads). Tomēr oglekļa cenu noteikšanas sistēmu ietekme uz konkurētspēju kopumā ir ierobežota. Tā būtiski neatšķiras starp uzņēmumiem, kuri izmanto priekšrocību režīmu (piemēram, bezmaksas piešķirumus), un uzņēmumiem, kuri šādas priekšrocības nesaņem (Arlinghaus, 2015. gads). Turklāt bezmaksas piešķirumi var radīt virspeļņu oglekļietilpīgām nozarēm un var ietekmēt investīciju lēmumus par labu oglekļietilpīgām tehnoloģijām (ESAO, 2017a). Dešelepretrs [Dechezleprêtre], Nahtigals [Nachtigall] un Vanmanss [Venmans] (2018. gadā) konstatēja, ka ES ETS bija ierobežota ietekme attiecībā uz tām iekārtām Eiropā, kuras saņēma dāsnu bezmaksas kvotu piešķirumu. Emisijas no šīm iekārtām samazinājušās tikai nedaudz vai arī nebija samazinājušās vispār.

Pārmērīgais kvotu piedāvājums, bezmaksas piešķirumi un zemas oglekļa cenas tirgū ir samazinājušas ES ETS ietekmi uz oglekļa mazietilpīgām investīcijām Latvijas enerģētikas un apstrādes rūpniecības nozarēs. Kopš 2010. gada enerģijas patēriņš un ar to saistītās CO₂ emisijas rūpniecībā ir pieaugušas straujāk nekā pirms 2008.–2009. gada recesijas. Emisijas no elektroenerģijas un siltuma ražošanas kopš 2000. gadu vidus ir samazinājušās līdz ar pāreju uz atjaunojamiem energoresursiem, proti, biomasu un atkritumiem. Tomēr šajā pārejā, visticamāk, liela nozīme ir bijusi citiem faktoriem, nevis ES ETS, jo īpaši atbalsta piešķiršanai atjaunojamiem energoresursiem (sk. 3.5.3. punktu).

Latvija ir bijusi starptautisko emisiju vienību pārdevēja. Valsts ir guvusi ieņēmumus gan no šiem pārdošanas darījumiem, gan arī no ES ETS kvotu izsolēm, novirzot iegūtos līdzekļus zaļo investīciju fondos. Klimata pārmaiņu finanšu instrumentam finansējums veidojās no ieņēmumiem, pārdodot Kioto protokola ietvaros noteiktā daudzuma vienības (NDV). Latvija saņēma vairāk nekā 40 miljonu NDV lielu pārpalikumu. Ieņēmumi no ES ETS emisiju kvotu

izsolēm tiek novirzīti Latvijas Emisijas kvotu izsolīšanas instrumentam (EKII). Abi finanšu instrumenti atbalsta investīcijas klimata pārmaiņu mazināšanai un pielāgošanās pasākumu īstenošanai. Jo īpaši EKII pievēršas ēku energoefektivitātei, kas ir izplatīta izvēle daudzās valstīs, kuras piedalās ES ETS, piemēram, Igaunijā, Francijā, Grieķijā un Itālijā. Kvotu izsolīšanas ieņēmumu iezīmēšana fondiem, kas paredzēti klimata pārmaiņu mazināšanai, var palīdzēt palielināt atbalstu stingrākai oglekļa cenas noteikšanai un nodrošināt drošus, pietiekamus resursus. Tomēr ieņēmumu izmantošanas ierobežojumiem jābūt pārskatāmiem, plašiem un elastīgiem, lai ilgtermiņā nodrošinātu ieņēmumu sadales efektivitāti (*Marten un van Dender, 2019. gads*).

3.3.4. Ar transportu saistīti nodokļi un nodevas

Transportlīdzekļu nodokļi

Latvija 2017. gadā pārstrukturēja ikgadējo automobiļu nodokli un sasaistīja to ar CO₂ emisijām. Nodokļa likme palielinās, palielinoties CO₂ emisijas līmenim uz vienu kilometru.⁵ Saistībā ar šīm izmaiņām tika atcelts transportlīdzekļa reģistrācijas nodoklis, ko maksā, reģistrējot transportlīdzekli valstī. Jaunā sistēma attiecas uz automobiļiem, kas ir reģistrēti kopš 2009. gada. Nodoklis par vecākiem automobiļiem ir jāmaksā saskaņā ar veco sistēmu, t. i., pamatojoties uz automobiļa svaru, dzinēja tilpumu un jaudu. Smagajiem kravas transportlīdzekļiem nodoklis tiek noteikts, pamatojoties uz transportlīdzekļa svaru, un vides parametri netiek ņemti vērā.

Jaunā automobiļu nodokļu sistēma ir progresīvs solis, kuras mērķis ir veicināt autoparka atjaunošanu ar degvielas patēriņa ziņā ekonomiskākiem transportlīdzekļiem. Iepriekšējā sistēma nebija efektīva šajā ziņā: transportlīdzekļu parks ir īpaši vecs un energoietilpīgs. Gandrīz 80 % pasažieru transportlīdzekļu ir vecāki par desmit gadiem. Latvijā jaunie reģistrētie automobiļi ir ar otro augstāko oglekļietilpību ES, atpaliekot vien no Igaunijā reģistrētajiem automobiļiem (1. nodaļa).⁶

Autotransports ir galvenais SEG un gaisa piesārņotāju emisiju avots (1. nodaļa). Automašīnu skaits uz vienu iedzīvotāju ir viens no zemākajiem ESAO, bet paredzams, ka tas palielināsies līdz ar ienākumu līmeņa pieaugumu. Transportlīdzekļu reģistrācija kopš 2010. gada ir palielinājusies atbilstoši tautsaimniecības atlabšanai, un paredzams, ka tā turpinās pieaugt (sk. 3.2. attēlu). Transportlīdzekļu nodokļi un autoceļu nodevas (sk. turpmāk) varētu veicināt autoparka atjaunošanu ar degvielas patēriņa ziņā efektīvākiem un mazākas emisijas radošiem transportlīdzekļiem. Tomēr transportlīdzekļu nodoklis, kas ir noteikts, pamatojoties tikai uz CO₂ emisijām un neņemot vērā lokālos gaisa piesārņotājus, var veicināt turpmāku dīzeļautomobiļu skaita pieaugumu, nelabvēlīgi ietekmējot gaisa kvalitāti pilsētās, kā ir noticis Īrijā (*Ryan un citi, 2019. gads*). Čīle un Izraēla ir ieviesušas transportlīdzekļu nodokļu sistēmas, kas ņem vērā gan degvielas ekonomiju, gan gaisa piesārņotāju emisijas (ESAO, 2016. gads; ESAO/ANO Latīņamerikas un Karību jūras valstu Ekonomikas komisija, 2016. gads). Šie aspekti ir jāņem vērā arī attiecībā uz nodokli, ar kuru tiek aplikti smagie kravas transportlīdzekļi.

Nodokļu režīms attiecībā uz uzņēmumu automobiļiem

⁵ Likmes ietilpst diapazonā no nulles automobiļiem, kuru CO₂ emisijas uz kilometru nepārsniedz 50 gramus, līdz 756 eiro automobiļiem, kuru CO₂/km pārsniedz 351 gramu.

⁶ Jauno reģistrēto vieglo automobiļu vidējās emisijas Latvijā sasniedza 128,9 CO₂ g/km, savukārt ES vidējais rādītājs ir 118 CO₂ g/km (EVA, 2018. gads).

Latvija ir viena no dažām ES valstīm, kuras neaplied ar nodokli labumu, kas tiek gūts, izmantojot uzņēmuma automobili personīgām vajadzībām. Tiek lēsts, ka ikgadējā subsīdija būs aptuveni 35 % no uzņēmuma automobiļa cenas, kas ir otrs augstākais rādītājs ES, atpaliēkot tikai no Bulgārijas (EK, 2017a).⁷ Līdz ar to darbiniekus piesaista iespēja saņemt daļu algas uzņēmuma automobiļu veidā. Turklāt degvielas izmaksas, kuras sedz darba devējs, nepalielina darbinieka apliekamo ienākumu. Līdz ar to darbinieki nav motivēti ierobežot uzņēmuma automobiļu izmantošanu.

Kopš 2011. gada uzņēmuma līmenī tiek piemērots uzņēmuma automobiļa nodoklis, kuru nosaka, pamatojoties uz dzinēja darba tilpumu. Attiecībā uz elektrotransportlīdzekļiem tiek piemērota pazemināta likme. Tas nerada pietiekamu stimulu uzņēmumiem izvēlēties saviem autoparkiem tādus transportlīdzekļus, kuri radītu mazākas emisijas. Labāku stimulu radītu nodoklis, kura pamatā ir CO₂ emisijas, kā tas ir Ungārijā (ESAO, 2018c).

Papildus valsts budžeta noslogošanai labvēlīgais nodokļu režīms attiecībā uz uzņēmumu automobiļiem veicina automobiļu izmantošanu personīgām vajadzībām un lielus svārstmigrācijas attālumus. Tā rezultātā var palielināties degvielas patēriņš, SEG un vietējās gaisu piesārņojošu vielu emisijas, troksnis, sastrēgumi un negadījumu risks (Roy, 2014. gads). Tas pastiprina problēmas, kas ir saistītas ar neorganizētu priekšpilsētu izplešanos ap Rīgu un apgrūtinātu piekļuvi sabiedriskajam transportam daudzās nomaļās teritorijās (sk. 3.5.4. punktu). Šī politika ir pretrunā Latvijas mērķiem attiecībā uz klimata pārmaiņu mazināšanu un gaisa kvalitātes uzlabošanu lielākajās pilsētās, un tā ir jāpārskata.

Autoceļu lietošanas maksas noteikšana

Autoceļu lietošanas maksas noteikšanas sistēma tiek piemērota attiecībā uz galvenajiem autoceļiem kopš 2014. gada. Autoceļu lietošanas maksu (eirovinjete [*Eurovignette*]) maksā tikai kravas automobiļi, kuru bruto svārs pārsniedz 3 tonnas. Tā ir noteikta, daļēji pamatojoties uz testa cikla motora emisiju līmeņiem (eirotandarti), lai gan diferenciācija nav īpaši izteikta. Maksa ir noteikta par noteiktu laika posmu (dienas, nedēļas, mēneša un gada autoceļu lietotāju nodeva), un tā nemainās atkarībā no nobrauktā attāluma. Eirovinjete nav nepieciešama pasažieru transportlīdzekļiem. Autoceļu lietošanas maksas ieņēmumus izmanto autoceļu tīkla uzturēšanai, uzlabošanai un paplašināšanai.

Latvijai ir jākorģē autoceļu lietotāju nodeva smagajiem kravas transportlīdzekļiem, lai papildus piemērotajiem emisijas standartiem ņemtu vērā arī nobraukto attālumu. Tai ir jāattiecinā autoceļu lietotāju nodevas arī uz pasažieru transportlīdzekļiem. Turklāt sastrēgumu maksas ieviešana lielākajās pilsētās palīdzētu segt izmaksas, kas saistītas ar braukšanu sastrēgumstundās, un veicinātu pāreju uz sabiedriskā transporta izmantošanu. Piekrastes kūrortpilsētā Jūrmalā (sk. 3.2. ierāmējumu) ir ieviesta sezonas maksa. Ja rodas bažas par sociālo taisnīgumu, maksu par autoceļu lietošanu varētu daļēji kompensēt, izmantojot sociālos pabalstus.

3.2. ierāmējums. Vietējā sezonālā nodeva Jūrmalā

⁷ Ikgadējo subsīdiju aprēķina kā starpību starp izmaksām, kas darba devējam radušās, nodrošinot automobili, un ar nodokli apliekamo darbinieka pabalstu natūrā.

Piekrastes kūrortpilsēta Jūrmala no aprīļa līdz septembrim piemēro vietējo sezonālo nodevu 2 eiro apmērā katram transportlīdzeklim, kas iebrauc tā sauktajā speciālajā zonā. Speciālajā zonā ietilpst pilsētas centrs ar kultūrvēsturiskām ēkām un arī atpūtas un kūrorta infrastruktūra. Šīs nodevas mērķis ir ierobežot tranzītu caur pilsētu un veicināt sabiedriskā transporta izmantošanu. Prognozētie 2018. gada ieņēmumi bija gandrīz 3 miljoni eiro. Šos ieņēmumus izmanto dažādiem mērķiem, tostarp tūrisma veicināšanai un vides aizsardzībai.

3.3.5. Nodokļi un nodevas par piesārņojumu un dabas resursu izmantošanu

Latvija kopš 1991. gada piemēro plašas bāzes nodokli attiecībā uz piesārņojumu un dabas resursu izmantošanu (tā dēvēto dabas resursu nodokli). Ar šo nodokli tiek aplikta plaša piesārņojuma, preču un pasākumu grupa, tostarp ūdens un dabas resursu ieguve, ūdens un gaisa piesārņojums, CO₂ emisijas, atkritumu apglabāšana, iepakojuma materiāli un videi kaitīgas preces (piemēram, eļļas, riepas un elektroierīces).⁸ Līdzīgi plaši piesārņojuma nodokļi jau sen ir ieviesti citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, piemēram, Igaunijā un Ungārijā (ESAO, 2017b; ESAO, 2018c).

Ieņēmumi no dabas resursu nodokļa iepriekšējo piecu gadu laikā ir sasnieguši aptuveni 3 % no visiem ar vidi saistīto nodokļu ieņēmumiem. Daļa no dabas resursu nodokļa ieņēmumiem tiek pārdalīta pašvaldībām, kurās notiek attiecīgā dabas resursu ieguve, apglabāšana poligonos vai piesārņojoša darbība, un tiek piešķirta speciālajiem vides aizsardzības budžetiem. Tas var palīdzēt uzlabot videi potenciāli kaitīgu iekārtu vietējo pieņemamību un palīdzēt pašvaldībām segt vides aizsardzības izdevumus. Tomēr šī kārtība var arī pastiprināt reģionālo nevienlīdzību, un līdzekļu iezīmēšana var radīt budžeta neelastīgumu.

Latvijā ir regulāri palielinājušās vairāku dabas resursu nodokļa komponentu likmes, taču tās joprojām ir salīdzinoši zemas, lai spētu radīt izmaiņas patēriņa uzvedībā un ražošanas procesos (Jurušs un Brizga, 2017. gads). Jaunākie būtiskie grozījumi tika veikti 2014. un 2017. gadā, kad lielākā daļa likmju tika paaugstināta par 20–25 %. Tomēr dažas nodokļu likmes nav mainījušās vairākus gadus, piemēram, dažas dabas resursu, tostarp kūdras, ieguves likmes, kā arī ūdens piesārņojuma likmes un likmes attiecībā uz lielāko daļu gaisa piesārņotāju emisijām. Latvijai ir jāapsver nodokļa likmju paaugstināšana attiecībā uz amonjaku un slāpekļa oksīdu, saistībā ar kurām valsts nav uz pareizā ceļa, lai sasniegtu 2020. un 2030. gada mērķus (1. nodaļa).

Vairāki nodokļu atbrīvojumi ir samazinājuši dabas resursu nodokļa efektivitāti vides jomā un tā sniegtos ieņēmumus līdz apmēram vienai desmitdaļai no summas, kuru būtu iespējams gūt. Nodokļa atbrīvojumu attiecībā uz iepakojuma materiāliem un videi kaitīgām precēm piemēro uzņēmumiem, kas pievienojas ražotāju paplašinātās atbildības sistēmām un izpilda savus pārstrādes un reģenerācijas mērķus. Šis atbrīvojums ir palīdzējis paplašināt dalību šādās sistēmās līdz vairāk nekā 90 % regulēto uzņēmumu, kā arī uzlabot pārstrādi un reģenerāciju (4. nodaļa). Tomēr tas nestimulē uzņēmumus pārsniegt izvirzītos mērķus un arī nepietiekami

⁸ Ar dabas resursu nodokli tiek apliktas piesārņojošu vielu, tostarp CO₂, cieta daļiņu, oglekļa monoksīda, smago metālu, gaistošo organisko savienojumu, amonjaka, sērūdeņraža un citu neorganisku savienojumu, sēra dioksīda un slāpekļa oksīdu, emisijas gaisā; dabas resursu (piemēram, kūdras, smilšu, mālu, kaļķakmens, dolomīta, kvarca) ieguve; ūdens ieguve, pamatojoties uz ūdens vērtību (zema, vidēja vai augsta); ūdens piesārņojums ar nebīstamām un bīstamām vielām un fosforu, nodokļa likmei palielinoties līdz ar bīstamības līmeņa paaugstināšanos; atkritumu apglabāšana, tostarp sadzīves un bīstamie atkritumi un ražošanā, būvdarbos un ēku nojaukšanā radušies atkritumi; videi kaitīgas preces (piemēram, riepas, baterijas, elektroniskas iekārtas); preču un izstrādājumu iesaiņojums un arī vienreiz lietojamie galda piederumi un priekšmeti, tostarp plastmasas maisiņi (nodokļa likmei atšķiroties atkarībā no attiecīgā plastmasas veida kaitīguma); radioaktīvās vielas un ogles, kokss un lignīts.

sekmē atkritumu rašanās novēršanu. Dabas resursu nodokli reglamentējošo normatīvo aktu pašreizējās pārskatīšanas mērķis ir apvienot atbrīvojumus ar stingrākām darbības prasībām.

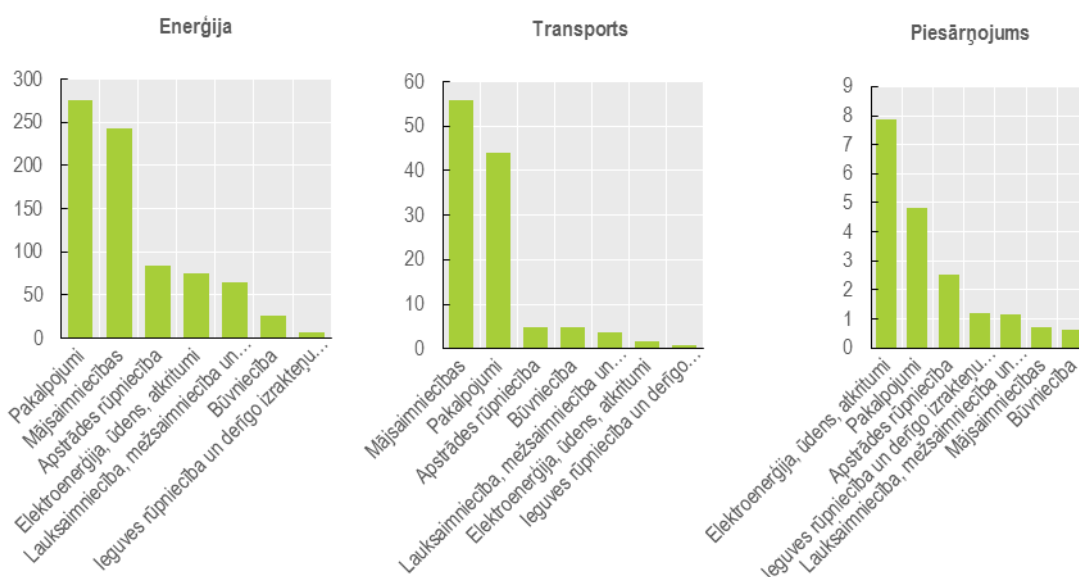
Dabas resursu nodokļa ietekme kopumā ir ierobežota (Jurušs un Brizga, 2017. gads). Nodoklis galvenokārt darbojas kā naudas sods. Standarta likmes piemēro gadījumos, kad tiek izmantotas labākās pieejamās metodes vai darbības atbilst licencēšanas nosacījumiem. Līdz 2018. gadam neatbilstības gadījumos likmes tika palielinātas desmitkārtīgi. Tomēr pēc tam naudas sods tika samazināts līdz divkārtīgai standarta likmei pastāvošo uzraudzības un izpildes nodrošināšanas problēmu dēļ: uzņēmēji naudas soda maksāšanas vietā mēdza izvēlēties bankrotu (2. nodaļa). Kopumā dabas resursu nodoklis ir izmantots galvenokārt kā ieņēmumu avots, nevis stimuls samazināt piesārņojumu un efektīvāk izmantot dabas resursus.

3.3.6. Ar vidi saistītu nodokļu sadalīšanas ietekme

Īpaša uzmanība jāpievērš iespējamajai nelabvēlīgajai ietekmei, ko nodokļa paaugstināšana un atbrīvojumu atcelšana rada mājssaimniecībām ar zemu ienākumu līmeni un citām neaizsargātām grupām. Mājssaimniecības uzņemas ar vidi saistītu nodokļu sloga trešo daļu, nodrošinot 31 % no degvielas nodokļa ieņēmumiem un gandrīz pusi no transportlīdzekļu nodokļa ieņēmumiem, taču piesārņojuma un dabas resursu nodokļiem tās ir pakļautas mazāk nekā uzņēmumi (sk. 3.5. attēlu).

3.5. attēls. Mājssaimniecības uzņemas ar vidi saistītu nodokļu sloga lielāko daļu

Ar vidi saistītu nodokļu ieņēmumi sadalījumā pēc nozares, 2016. gads, miljoni eiro

Piezīme: "Elektroenerģija, ūdens, atkritumi" attiecas uz NACE 2 Rev 2.2. D–E nodaļu, bet "Pakalpojumi" uz G–U nodaļu.
Avots: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2019. gads), *Environmental Taxes* (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Tomēr Latvijā, tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, enerģijas pieejamība mājssaimniecībām cenas ziņā joprojām ir problemātisks jautājums. Relatīvi liela iedzīvotāju daļa var būt neaizsargāta pret enerģijas nodokļa un cenu pieaugumu. Latvijā 2017. gadā 12 %

mājsaimniecību kavēja maksājumus par komunālajiem pakalpojumiem (tostarp par elektroenerģiju un siltumu), un šis rādītājs pārsniedz pārējo Baltijas valstu rādītājus un ES vidējo līmeni – 7 %. Savukārt 2018. gadā 7,5 % mājsaimniecību nespēja pienācīgi apsildīt savus mājokļus. Tas atbilst ES vidējam rādītājam, bet vairāk nekā divas reizes pārsniedz vairuma citu Ziemeļeiropas valstu līmeni.⁹ Līdz 1990. gadam celto daudzdzīvokļu namu zemā siltumefektivitāte un skaitītāju trūkums palielina enerģijas pieejamības cenas ziņā riskus. Bieži vien nav iespējams regulēt temperatūru iekštelpās un siltuma patēriņu, un dzīvokļi tiek pārkurināti. Rēķins par ēkai piegādāto siltumu tiek aprēķināts katram dzīvoklim proporcionāli tā platībai. Papildus tam, ka šāda prakse neveicina enerģijas taupīšanu (sk. 3.5.3. punktu), skaitītāju trūkums noved pie pārmērīgi lieliem rēķiniem par apkuri (*Flues un van Dender, 2017. gads*).

Degvielas mazumtirdzniecības cenas ir vienas no zemākajām ES nominālā izteiksmē, bet vienas no desmit augstākajām, ja tās koriģē, ņemot vērā pirk spējas paritāti. Tomēr autotransporta degvielas nodokļu palielināšana varētu palīdzēt padarīt nodokļu sistēmu progresīvāku gan Latvijā, gan arī citās valstīs ar salīdzinoši mazu IKP uz vienu iedzīvotāju (*Flues un Thomas, 2015. gads*). Tas ir tāpēc, ka mājsaimniecībai ir nepieciešams noteikts ienākumu līmenis, lai tā varētu atļauties automobili, un nabadzīgāku mājsaimniecību gadījumā pastāv mazāka iespēja, ka tās izmantos automobili. Latvijā 2018. gadā personīgo automobili nevarēja atļauties 17 % Latvijas iedzīvotāju – tas ir viens no augstākajiem rādītājiem ES. Igaunijā un Lietuvā šādu iedzīvotāju īpatsvars bija 10 %.¹⁰

Jebkura nodokļu paaugstinājuma nelabvēlīgā ietekme uz enerģijas cenām un neaizsargātām grupām ir jārisina, izmantojot mērķorientētus sociālos pabalstus, kas nav saistīti ar enerģijas patēriņu, piemēram, izmantojot skaidras naudas pārvedumus pēc ienākumu pārbaudes. Savukārt pašlaik samazinātie elektroenerģijas tarifi tiek piemēroti attiecībā uz “aizsargātajiem lietotājiem”, piemēram, tiem, kas pakļauti nabadzības riskam, ģimenēm ar trīs vai vairāk bērniem un cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Valdība varētu izmantot budžeta ietaupījumus, kas gūti, atceļot enerģijas nodokļu atbrīvojumus un subsīdijas (sk. 3.4.1. punktu), vai papildu ieņēmumus no paaugstinātiem degvielas nodokļiem, lai mazinātu enerģijas pieejamības cenas ziņā riskus (*Flues un van Dender, 2017. gads*).

3.4. Potenciāli nepareizu stimulu atcelšana

Tāpat kā citās valstīs, arī Latvijā tiek piešķirtas subsīdijas, kas varētu kaitēt videi. Šīs subsīdijas tieša atbalsta enerģētikas, transporta, lauksaimniecības un zivsaimniecības nozares vai preferenciāla nodokļu režīma veidā galvenokārt pastāv tajos. Latvijas atbalsts lauksaimniecībai un zivsaimniecībai atbilst ES programmām. Tāpat kā visās ES dalībvalstīs atbalsts lauksaimniecībai lielā mērā ir nošķirts no ražošanas vai resursu izmantošanas, un 30 % no tiešo maksājumu summas kopējā lauksaimniecības politikā tiek piešķirti tādai lauksaimniecības praksei, kas ir labvēlīga no klimata pārmaiņu un vides aizsardzības viedokļa. Taču Latvija sniedz arī tiešu atbalstu dažām nozarēm, un maksājumi tiek noteikti, pamatojoties uz ražošanas apjomu un dzīvnieku skaitu. Šāds atbalsts kropļo resursu sadali, kaitē lauksaimniecības konkurētspējai ilgtermiņā (ESAO, 2019d) un var veicināt pārprodukciju, kas savukārt var nelabvēlīgi ietekmēt vidi (5. nodaļa). Lauksaimniecības un zivsaimniecības uzņēmumi saņem arī degvielas nodokļa atvieglojumus. Enerģētikas un transporta nozarē lielākā daļa subsīdiju tiek piešķirtas netieši, samazinot nodokļus.

⁹ Dānijā, Igaunijā, Somijā, Norvēģijā un Zviedrijā 2017. gadā šī daļa bija mazāka par 3 %.

¹⁰ Tikai Bulgārijā, Ungārijā un Rumānijā ir augstāks tādu iedzīvotāju īpatsvars, kuri nevar atļauties automobili.

Kopumā šādas subsīdijas ir pretrunā principiem “piesārņotājs maksā” un “lietotājs maksā”. Tie kropļo konkurenci, neveicina efektīvu tehnoloģiju ieviešanu, noved pie resursu neefektīvas sadales un negatīvi ietekmē valsts finanses. Finanšu ministrija kopš 2011. gada aprēķina vides nodokļa atbrīvojumu un atvieglojumu fiskālo ietekmi (ieņēmumu zaudējumus) uz valsts budžetu. Latvija varētu uz to balstīties, lai izveidotu procesu videi kaitīgu subsīdiju sistemātiskai pārskatīšanai. Tā varētu apsvērt iespēju ieviest mehānismu, ar kuru pārbauda visu spēkā esošo subsīdiju un jauno subsīdiju priekšlikumu iespējamo ietekmi uz vidi. Tas uzlabotu nodokļu un valsts izdevumu sistēmas pārskatāmību. Tas varētu būt pamats tādu subsīdiju un īpašu nodokļu režīmu reformām, kas nav pamatoti ar ekonomiskiem, sociāliem un vides apsvērumiem.

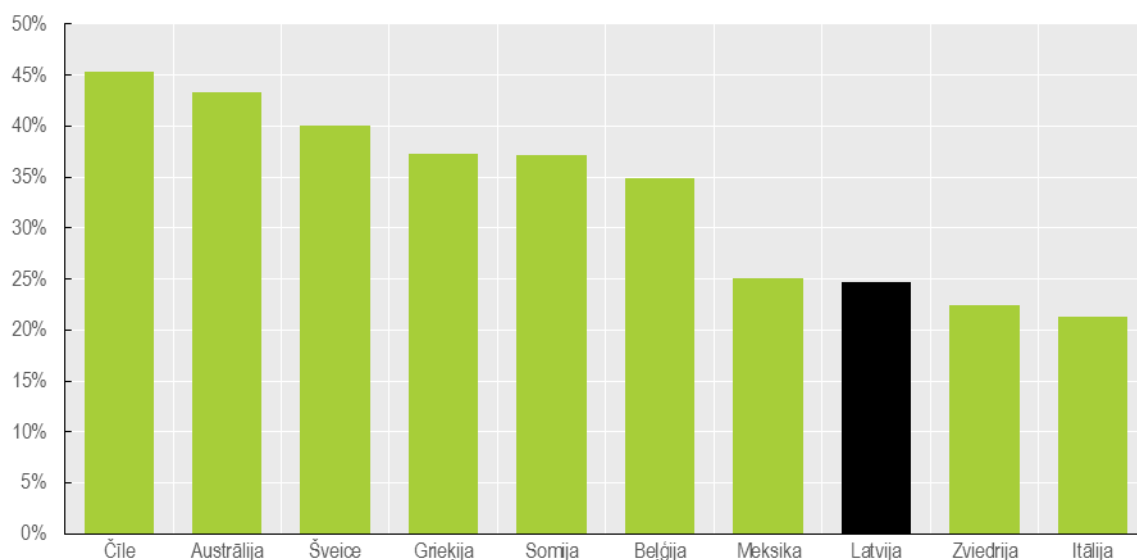
3.4.1. Fosilā kurināmā subsīdijas un enerģijas patēriņa subsīdijas

Latvija nodrošina augsta līmeņa atbalstu līmeni fosilā kurināmā patēriņam. Enerģijas nodokļa ieņēmumu īpatsvara izteiksmē fosilā kurināmā patēriņa atbalsta līmenis ir viens no desmit augstākajiem ESAO (sk. 3.6. attēlu). Tas veidoja aptuveni 25 % no enerģijas nodokļa ieņēmumiem 2006.–2016. gadā, izņemot 2011. gadu, kad tas sasniedza 38,5 %. Minētais pieaugums 2011. gadā bija saistīts ar vienreizēju pilnīgu atbrīvojumu no dabasgāzes akcīzes nodokļa visiem lietotājiem laika posmā no 2010. gada septembra līdz 2011. gada jūlijam. Kopš 2005. gada ir palielinājies atbalsts fosilajam kurināmajam, jo īpaši kā pabalsti ražotājiem (sk. 3.7. attēlu).

Valdība ir panākusi zināmu progresu, samazinot pilnīgu atbrīvojumu no aplikšanas ar enerģijas nodokļiem. Piemēram, dīzeļdegviela, kas daļēji sajaukta ar biodīzeļdegvielu, kopš 2015. gada ir aplikta ar standarta dīzeļdegvielas nodokļa likmi, atbrīvojumi rūpniecībā izmantotajai dabasgāzei un kurināmajam, ko izmanto lauksaimniecībā un zivsaimniecībā, tika aizstāti ar samazinātām nodokļu likmēm. Samazinātā pievienotās vērtības nodokļa likme māsaimniecībās izmantotajai dabasgāzei tika atcelta 2011. gadā.

3.6. attēls. Atbalsts fosilā kurināmā patēriņam ir viens no augstākajiem ESAO

Atbalsts fosilā kurināmā patēriņam procentuāli no enerģijas nodokļa ieņēmumiem, 10 ESAO valstīs ar augstākajiem rādītājiem, 2016. gads

Piezīme. Dati par Griekiju attiecas uz 2015. gadu. Grafiks ir jāinterpretē piesardzīgi, jo dati par fosilā kurināmā subsīdijām var būt nepilnīgi un datus nodokļu atvieglojumi ir reģistrēti kā aprēķinātie ieņēmumi, kas nav gūti īpašas nodokļu sistēmas iezīmes dēļ, kura samazina nodokli vai atliek tā piemērošanu attiecībā pret nodokļu pamatsistēmu par labu fosilajam kurināmajam. Līdz ar to i) nodokļu atvieglojumu aplēses varētu palielināties vai nu sakarā ar lielākām koncesijām attiecībā pret nodokļu pamatrežīmu, vai arī tāpēc, ka paaugstinātos pats pamatsliksnis, un ii) nodokļu atvieglojumu starptautiskais salīdzinājums varētu būt maldinošs, ņemot vērā valstij raksturīgo nodokļu pamatrežīmu.
Avots. ESAO (2019. gads), *Green Growth Indicators* (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Tomēr joprojām pastāv daudzi citi atbrīvojumi un samazinātas likmes. Tostarp tās ir pilnīgs atbrīvojums biodīzeļdegvielai, kas pilnīgi iegūta no rapšu eļļas, un kurināmajam, ko izmanto elektroenerģijas ražošanai. Samazinātas nodokļu likmes cita starpā tiek piemērotas naftai, degvieleļļai un dīzeļdegvielai, ko izmanto apkurei, dabasgāzei, ko izmanto rūpniecībā, un dīzeļdegvielai, ko izmanto lauksaimniecībā (līdz apjomam, kuru nosaka atkarībā no kultūraugu veida un apstrādātās platības).¹¹

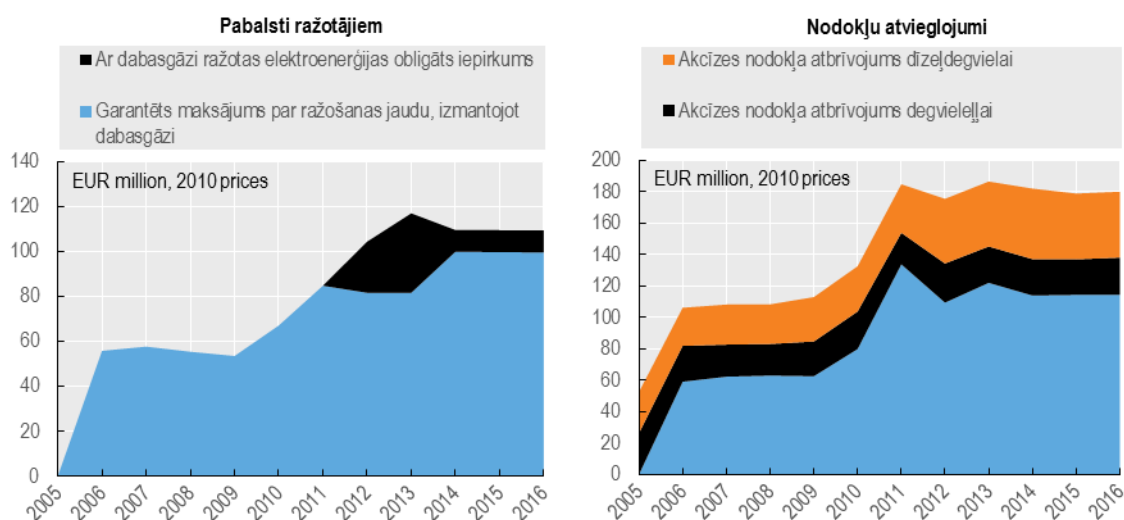
Degvielas tūrisms rada ievērojamus ieņēmumu zaudējumus (tiek lēsts, ka 2016. gadā tie būs 23 miljoni eiro). Atbrīvojums tiek piemērots naftas produktiem, kurus personas importē pašu patēriņam no valstīm, kas nav ES dalībvalstis, vienas transportlīdzekļa standarta degvielas tvertnes un papildu 10 litru degvielas tvertnes tilpumā. Kopš 2012. gada personas drīkst izmantot šo atbrīvojumu tikai vienu reizi nedēļā, nevis katru dienu, kā tas bija iepriekš. Tas ir solis degvielas tūrisma uzlabotas kontroles virzienā, taču tas ir stingri jāīsteno.

Latvija arī atbalsta dabasgāzes izmantošanu elektroenerģijas ražošanai energoefektīvās koģenerācijas stacijās, veicot ikgadējos garantētos maksājumus par ražošanas jaudas megavatu

¹¹ Citi pilnīgi atbrīvojumi no akcīzes nodokļiem tiek piemēroti degvielai, ko izmanto iekšējai kuģošanai un aviācijai, sašķidrinātai naftas gāzei, ko izmanto dzīvojamo telpu un komercietelpu apkurei, un elektroenerģijai, ko izmanto kravu pārvadājumiem un sabiedriskajiem pasažieru pārvadājumiem. Citas samazinātas nodokļu likmes tiek piemērotas biobenzīnam, sašķidrinātajai naftas gāzei (LPG) un dīzeļdegvielai, petrolejai un degvieleļļai ar vismaz 5 % biodegvielas piemaisījumu.

un elektroenerģijas obligāto iepirkumu atkarībā no koģenerācijas stacijas lieluma. Obligātais iepirkums tiek finansēts, izmantojot elektrības rēķinus. Tādas pašas priekšrocības tiek nodrošinātas arī elektroenerģijas un koģenerācijas stacijām, kurās tiek izmantoti atjaunojamie energoresursi (sk. 3.5.5. punktu), taču lielāko daļu no tām ir piesaistījušas dabasgāzes koģenerācijas stacijas. Abu veidu atbalsts gadu gaitā ir strauji pieaudzis (sk. 3.7. attēlu), radot bažas par atbalsta sistēmas ekonomisko ilgtspējību. Sistēmas darbība tika apturēta 2016. gadā un tika pārskatīta šā pārskata sagatavošanas laikā.

3.7. attēls. Palielinājamais atbalsts fosilā kurināmā patēriņam

Piezīme. Grafiks ir jāinterpretē piesardzīgi, jo dati par fosilā kurināmā subsīdijām var būt nepilnīgi un datus nodokļu atvieglojumi ir reģistrēti kā aprēķinātie ierēķinājumi, kas nav gūti īpašas nodokļu sistēmas iezīmes dēļ, kura samazina nodokli vai atliek tā piemērošanu attiecībā pret nodokļu pamatsistēmu par labu fosilajam kurināmajam. Līdz ar to i) nodokļu atvieglojumu aplēses varētu palielināties vai nu sakarā ar lielākām koncesijām attiecībā pret nodokļu pamat režīmu, vai arī tāpēc, ka paaugstinātos pats pamatsliksnis, un ii) nodokļu atvieglojumu starptautiskais salīdzinājums varētu būt maldinošs, ņemot vērā valstij raksturīgo nodokļu pamat režīmu.

Avots. ESAO (2019. gads), *OECD Inventory of Support Measures for Fossil Fuels* (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

3.5. Vides investīcijas zaļās izaugsmes veicināšanai

Lielas investīcijas pēdējo desmit gadu laikā ir palīdzējušas paplašināt un uzlabot infrastruktūru transporta, enerģētikas, ūdensapgādes, notekūdeņu attīrīšanas un atkritumu apglabāšanas jomā. Publiskais sektors ir bijis galvenais ar vidi saistīto investīciju sekmētājs, lielus maksājumus saņemot no ES fondiem.

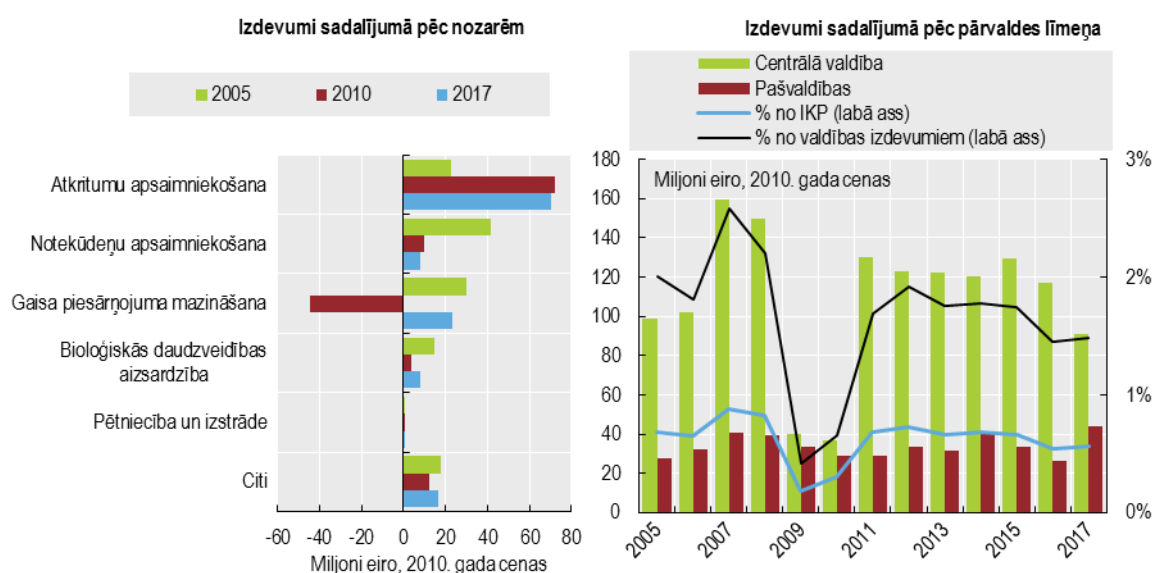
Latvijai ir jāuzlabo novecojusī infrastruktūra un jāpaplašina piekļuve ūdenssaimniecības, atkritumu apsaimniekošanas un transporta pakalpojumiem, īpaši lauku apvidos. Tajā pašā laikā pastāvīga iedzīvotāju skaita nepārtrauktā samazināšanās nozīmē to, ka atsevišķa infrastruktūra un pakalpojumi būs jāsamazina (EK, 2018a). Zema iedzīvotāju blīvuma dēļ ir dārgi nodrošināt plašu piekļuves sabiedriskajiem pakalpojumiem un infrastruktūrai, un tas pastiprina pastāvošās reģionālas atšķirības. Apdzīvotu teritoriju izplešanās Rīgas tuvumā esošajās pašvaldībās palielina vietējo pakalpojumu sniegšanas neefektivitāti (ESAO, 2017c). Valsts izdevumu lietderības uzlabošana ir būtiska, lai visiem nodrošinātu piekļuves augstas kvalitātes pakalpojumiem.

3.5.1. Valsts izdevumi vides aizsardzības jomā

Valsts izdevumi vides jomā (kārtējie izdevumi un investīcijas) pēdējo desmit gadu laikā ir samazinājušies. Proti, 2017. gadā tie bija 0,6 % no IKP un 1,5 % no kopējiem valsts izdevumiem, kas bija aptuveni divas trešdaļas no to līmeņa pirms pasaules finanšu krīzes (sk. 3.8. attēlu). Centrālās valdības izdevumi 2009. gadā strauji samazinājās daļēji saistībā ar lejupslīdi un daļēji saistībā ar ES ETS kvotu piešķiršanu jauniem tirgus dalībniekiem (kas nacionālo kontu statistikā ir reģistrēts kā aktīvu atbrīvošana vai negatīvi izdevumi). ES līdzekļu izmaksa ietekmēja valsts izdevumu tendences.

Tāpat kā daudzās citās valstīs, Latvijā lielākā daļa valsts izdevumu vides jomā tiek novirzīta atkritumu apsaimniekošanas un ūdens apsaimniekošanas nozarēm. Gaisa piesārņojuma mazināšanas un bioloģiskās daudzveidības aizsardzības izdevumi veido nelielu daļu un kopš 2005. gada ir samazinājušies (sk. 3.8. attēlu).¹² Ar vidi saistītas pētniecības un izstrādes izdevumi pēdējos gados ir palielinājušies, lai gan no ļoti zema līmeņa (sk. 3.6. punktu).

3.8. attēls. Valsts izdevumi vides aizsardzības jomā ir samazinājušies

Piezīme. Valsts izdevumi vides aizsardzībai atbilstoši valdības funkciju klasifikācijai (COFOG). Kreisajā panelī "gaisa piesārņojuma mazināšana" ietilpst izdevumi, kas ir saistīti ar ES ETS kvotām. Negatīvais rādītājs diagrammā ir saistīts ar 2010. gada bezmaksas kvotu piešķiršanu ES ETS sistēmas jaunpieņacējiem, ko uzskaita kā aktīvu atbrīvošanu vai negatīvus izdevumus.
Avots: ESAO (2019. gads), "General Government Accounts, SNA 2008 (vai SNA 1993): Government expenditure by function", OECD National Accounts Statistics (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Izdevumi atkritumu apsaimniekošanas nozarē ir ievērojami palielinājušies (sk. 3.8. attēlu). Tas sekmēja atkritumu poligonu infrastruktūras uzlabošanu un palīdzēja izveidot sadzīves atkritumu dalītas savākšanas sistēmas. Nesenākas investīcijas ir orientētas uz pārstrādes un biogāzes reģenerācijas infrastruktūru (4. nodaļa).

Investīcijas notekūdeņu apsaimniekošanā ir palīdzējušas uzlabot ūdenssaimniecības pakalpojumu un infrastruktūras kvalitāti un paplašināt notekūdeņu attīrīšanas iekārtu

¹² Gaisa piesārņojuma mazināšanas kategorijā ietilpst izdevumi, kas ir saistīti ar ES ETS kvotām. Valdība 2009. un 2010. gadā piešķīra bezmaksas emisijas kvotas ES ETS sistēmas jaunpieņacējiem. Nacionālo kontu statistikā šīs operācijas tika reģistrētas kā aktīvu atbrīvošana vai negatīvi izdevumi, ar ko var izskaidrot negatīvo rādītāju 3.8. attēlā.

pieejamību (1. nodaļa).¹³ Pēdējos gados tās ir samazinājušās, lai gan vajadzības joprojām ir lielas. Saskaņā ar ūdenssaimniecības pakalpojumu sniedzēju aplēsēm aglomerācijās, kurās iedzīvotāju skaits pārsniedza 2 000 iedzīvotājus, 2015. gadā pilsētas notekūdeņu sistēmu atjaunošanai vēl bija nepieciešami vairāk nekā 200 miljoni eiro. Ūdenssaimniecības pakalpojumu infrastruktūra noveco un lielākajā daļā gadījumu ir sliktā stāvoklī. Piekļuve drošam dzeramajam ūdenim un kanalizācijai ir problemātiska lauku apvidos (ESAO, 2018d).

Pašvaldībām ir jāuzņemas būtiski pienākumi ar vidi saistītas infrastruktūras un pakalpojumu nodrošināšanā, bet to izdevumi ir atbilstīgi vien aptuveni no ceturtdaļas līdz pusei no centrālās valdības izdevumiem šajā jomā (sk. 3.8. attēlu). Tas maskē būtiskus pārskaitījumus no centrālās valdības budžeta. Pašvaldību pienākumi krietni pārsniedz to finanšu resursus (ESAO, 2019c). Pašvaldības lielākoties paļaujas uz ES finansējumu saviem kapitālizdevumiem, kā arī uz tādiem valsts finansiālā atbalsta mehānismiem kā EKII (sk. 3.3.3. punktu), Latvijas vides aizsardzības fonds (LVAf) un Vides investīciju fonds (VIF) (sk. 3.3. ierāmējumu). Neraugoties uz centrālās valdības sniegto tehnisko palīdzību, mazākām pašvaldībām joprojām trūkst cilvēkresursu un pietiekamu prasmju, lai plānotu un pārvaldītu lielus, sarežģītus infrastruktūras projektus.

3.3. ierāmējums. Vides aizsardzības fonds un Vides investīciju fonds

LVAf sniedz finansiālu atbalstu pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām dažādu ar vidi saistītu projektu īstenošanai, īpaši projektiem, kas paredzēti izpratnes uzlabošanai vides jautājumos un dabas saglabāšanai. To finansē no valsts budžeta. Recesijas laikā valdība samazināja LVAf budžetu par divām trešdaļām un vēl nav atjaunojusi piešķirumu līmeni, kāds pastāvēja pirms recesijas. LVAf administrācija pārvalda fondu un atskaitās vides ministram. Tā izsludina uzaicinājumus iesniegt projektu priekšlikumus, novērtē un izvēlas tos finansējuma piešķiršanai, kā arī uzrauga LVAf finansēto vides aizsardzības pasākumu un projektu īstenošanu.

LVAf darbojas kā valstij piederoša finanšu iestāde. Tā piešķir koncesijas aizdevumus ar vidi saistītiem projektiem ar nosacījumu, ka projekts rada pietiekamus ienākumus, lai segtu visus darbības izdevumus, tostarp aizdevuma atmaksu un procentus. Projekti cita starpā var būt vērsti uz dzeramā ūdens kvalitātes uzlabošanu, notekūdeņu attīrīšanu, siltuma ražošanu, videi nekaitīgākiem ražošanas procesiem, ēku siltumizolāciju un atkritumu reģenerāciju. Papildus finansējuma nodrošināšanai LVAf atbalsta pašvaldības un uzņēmumus projektu īstenošanā.

Eiropas strukturālie un investīciju fondi

Latvija ir saņēmusi ievērojamu finansiālu atbalstu no Eiropas Savienības tās kohēzijas, lauku attīstības un zivsaimniecības politikas satvarā. ES finansējums palīdzēja Latvijai atgūties no recesijas un atbilst ES tiesiskajam regulējumam ūdenssaimniecības un atkritumu apsaimniekošanas nozarēs (*Applica, Ismeri Europa* un *CEA*, 2016. gads). No 2005. gada līdz 2017. gadam no ES fondiem tika finansētas divas trešdaļas investīciju vides infrastruktūrā un pakalpojumos (atkritumu apsaimniekošana, ūdenssaimniecība, dabas aizsardzība, klimats, monitorings, sanācija un plūdu risks).

No 2007. gada līdz 2013. gadam Latvijai piešķirtais finansējums no ES Kohēzijas fonda un Eiropas Reģionālās attīstības fonda vidēji veidoja 2,6 % no gada IKP un 50 % no valdības

¹³ Aptuveni trešdaļai iedzīvotāju bija pieejams savienojums ar tīra dzeramā ūdens apgādi, un 90 000 cilvēku – ar jaunām vai modernizētām notekūdeņu attīrīšanas iekārtām, kas tika nodrošinātas, izmantojot ES finansētas investīcijas 2007.–2013. gadā.

kapitālizdevumiem. Latvija izlietoja visus pieejamos līdzekļus noteiktajā termiņā. Lielākā investīciju daļa tika novirzīta transporta un vides infrastruktūrai.¹⁴ Lielākā daļa ar transporta nozari saistīto investīciju ir veikti autoceļu tīklā. Ar vidi saistītas investīcijas ir orientētas uz ūdenssaimniecības nozari un mazākā mērā uz atkritumu apsaimniekošanu ar mērķi nodrošināt atbilstību attiecīgajām ES direktīvām.

Latvija saņēma 5,6 miljardus eiro no Eiropas strukturālajiem un investīciju (ESI) fondiem 2014.–2020. gadam¹⁵. Tas atbilst 3 % no vidējā gada IKP 2014.–2018. gadā un 65 % no valsts investīcijām (EK, 2018a).¹⁶

Gandrīz 28 % no ESI līdzekļiem 2014.–2020. gadā bija paredzēti vides aizsardzībai, resursu efektīvai izmantošanai un ar klimatu saistītiem mērķiem, tostarp lauksaimniecībai un zivsaimniecībai. Investīcijas ir vērstas uz energoefektivitāti, atjaunojamo energoresursu izmantošanu centralizētajā siltumapgādē, transporta nozarē un ES vides prasību izpildes nodrošināšanai nepieciešamajām investīcijām. Ūdenssaimniecības nozarē piešķirto līdzekļu izmaksāšana ir atkarīga no tā, vai ir pieņemti upju baseinu apsaimniekošanas plāni.

Īstenojot 2014.–2020. gada ES finansētās programmas, Latvija cer samazināt SEG emisijas par 62 700 t CO₂ ekv. gadā. Līdz 2018. gada beigām finansēšanai izraudzītie projekti ir ļāvuši sasniegt nedaudz vairāk par trešdaļu no plānotā emisiju samazinājuma. Latvija ir panākusi strauju progresu vairāku ar vidi saistītu mērķu sasniegšanā, piemēram, attiecībā uz dzīvojamo ēku energoefektivitātes uzlabošanu un bioloģiskās lauksaimniecības paplašināšanu. Citās jomās, tostarp atkritumu pārstrādes un atjaunojamo energoresursu spējas palielināšanā, savienojumu ar notekūdeņu attīrīšanas iekārtām paplašināšanā un sabiedrisko ēku energotaupības uzlabošanā, progress ir bijis lēns. Jāpātrina ES finansēto investīciju īstenošana šajās jomās.

Latvijai ir jāpalielina finansējums publiskās infrastruktūras investīcijām, lai papildinātu ES finansējumu, kuru plūsma galu galā apsīks. Tai ir efektīvāk jāizmanto finansējums, lai uzlabotu vides raksturlielumus. Lielām investīcijām infrastruktūrā ir sistemātiski jāveic izmaksu un ieguvumu analīze, tostarp vides izmaksu un ieguvumu analīze. Latvijai arī jāuzlabo valsts un pašvaldību uzņēmumu, piemēram, enerģētikas, sabiedriskā transporta, atkritumu apsaimniekošanas un ūdenssaimniecības uzņēmumu, pārvaldība, lai nodrošinātu pārskatāmību un izmaksu ziņā lietderīgu projektu atlasī (ESAO, 2017c). Tas palīdzētu uzlabot privāto investoru konkurenci un uzticību. Privātā un publiskā sektora partnerības tiek izmantotas jau kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas pirmajiem gadiem, un tās varētu paplašināt, jo īpaši vietējā līmenī, kur pašvaldības saskaras ar lieliem finansiāliem ierobežojumiem (ESAO, 2015).

3.5.2. Uzņēmumu izdevumi vides aizsardzības jomā

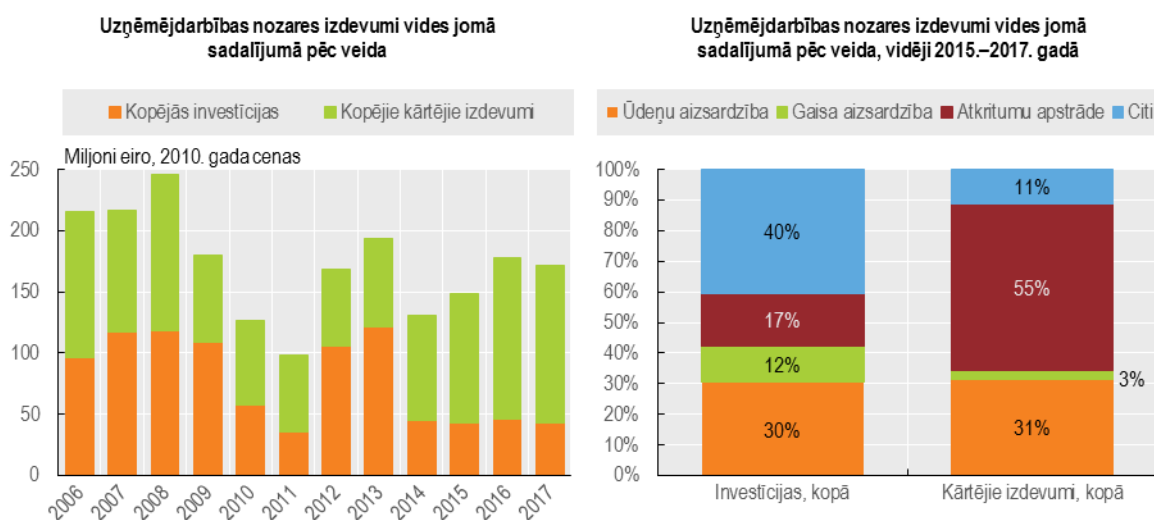
¹⁴ Investīcijas vides infrastruktūrā veidoja 20 % no piešķirtajiem līdzekļiem, transporta nozarē – 28,5 % (12 % autoceļiem, 6,5 % dzelzceļam un 10 % citiem pārvadājumiem), bet enerģētikas nozarē – 3,5 %.

¹⁵ ES strukturālie un investīciju fondi 2014.–2020. gadam ir Eiropas Reģionālās attīstības fonds, Kohēzijas fonds, Eiropas Sociālais fonds, Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai, Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds un Jaunatnes nodarbinātības iniciatīva.

¹⁶ Kopā ar valsts līdzfinansējumu reģionālās attīstības budžets 2014.–2020. gadam ir 6,9 miljardi eiro. Ir viena galvenā darbības programma (DP) – Izaugsmes un nodarbinātības DP, kurai piešķirti 5,2 miljardi eiro, no kuriem 4,4 miljardi eiro ir ES līdzekļi. Turklāt šīm nozarēm ir paredzētas trīs pārrobežu programmas (ar Igauniju, Lietuvu, Somiju un Zviedriju), viena starpvalstu programma Baltijas jūras reģionam un divas programmas lauku attīstībai un zivsaimniecībai, kas saņem finansējumu no šīm nozarēm paredzētajiem ES fondiem.

Uzņēmumu izdevumi vides jomā, jo īpaši investīcijas, kopš 2000. gadu vidus ir samazinājušies. Laika posmā no 2006. gada līdz 2017. gadam uzņēmumu investīcijas samazinājās par 55 %. Tās veidoja ceturto daļu no izdevumiem vides jomā 2017. gadā, lai gan gadu pirms finanšu krīzes tās veidoja pusi no šiem izdevumiem. Laika posmā no 2005. gada līdz 2017. gadam privātās investīcijas veidoja tikai 11,5 % no Latvijas kopējām investīcijām vides jomā. Tās galvenokārt tika veiktas ūdens resursu aizsardzības, atkritumu apstrādes un gaisa aizsardzības jomā (sk. 3.9. attēlu). Kārtējie izdevumi, jo īpaši atkritumu apsaimniekošanas jomā, ir palielinājušies līdz ar tautsaimniecības atlabšanu. Tas liecina par progresu, kas panākts, izveidojot ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas un palielinoties uzņēmumu līdzdalībai tajās (4. nodaļa).

3.9. attēls Uzņēmumu izdevumi vides jomā ir samazinājušies un galvenokārt ir saistīti ar atkritumu apsaimniekošanu

Piezīme. Izdevumos nav iekļauts PVN.
Avots. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2019. gads), *Environment Statistics* (datu bāze).

StatLinks 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvijas mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU) nav pietiekamas vēlmes ieguldīt līdzekļus savu vides raksturlielumu uzlabošanā. Saskaņā ar 2017. gada Eurobarometra apsekojumu 70 % ir ieguldījuši resursu efektīvā izmantošanā, kas atbilst ES vidējam rādītājam, taču lielākā daļa ir ieguldījusi mazāk par 1 % no apgrozījuma. Latvijas MVU veiktie enerģijas taupīšanas, atjaunojamo energoresursu izmantošanas, atkritumu samazināšanas, materiālu taupīšanas un atkārtotas izmantošanas un ūdens resursu taupīšanas pasākumi nesasniedza ES vidējo līmeni. Aptaujas dalībnieki norādīja, ka galvenie šķēršļi šādu pasākumu veikšanai ir administratīvo procedūru sarežģītība un nepietiekams pieprasījuma pēc resursu ziņā efektīviem produktiem vai pakalpojumiem. Tomēr šādi pasākumi palīdzēja samazināt ražošanas izmaksas 46 % Latvijas MVU (EK, 2018b).

Publiskais sektors joprojām ir galvenais ar vidi saistīto uzņēmumu investīciju sekmētājs. Tas liecina, ka pašreizējais noteikumu un tirgus stimulu politikas kopums (ES ETS oglekļa cena, oglekļa nodoklis, kurināmā nodokļi, piesārņojuma un dabas resursu nodokļi) nav efektīvi stimulējis uzņēmumu investīcijas. Uzņēmumu investīcijas lielā mērā ir atkarīgas no ES finansējuma un valsts līdzekļiem (sk. 3.3. attēlu). Uzņēmumiem ir stimulēti atlikt investīcijas un gaidīt finansējuma iespējas. Tādējādi pastāv risks, ka ES un valsts līdzekļi tiek izmantoti

investīcijām, kas būtu veiktas arī bez valsts finansiāla atbalsta, nevis papildu, produktīvāku izaugsmi veicinošu investīciju finansēšanai. Ir jāsamazina atkarība no ES finansējuma un jāracionalizē dažādie sadrumstalotie finanšu atbalsta mehānismi, kas ir pieejami, lai veicinātu ar vidi saistītas investīcijas.

3.5.3. Investīcijas enerģētikas jomā

Latvijas SEG emisiju samazināšanas stratēģijas pamatā ir investīcijas atjaunojamos enerģijas avotos un energoefektivitātes paaugstināšanā (1. nodaļa). Pastāv vairāki finansiālās palīdzības veidi kapitālieguldījumiem atjaunojamos energoresursos un energoefektivitātē, tostarp izmantojot tādus valsts līdzekļu devējus kā EKII, LVAF un VIF (sk. 3.3.3. punktu un 3.3. ierāmējumu) un ES līdzekļus.

Atjaunojamie energoresursi

Investīcijas atjaunojamos energoresursos pēdējos desmit gados ir palielinājušās. Latvija ir uz pareizā ceļa, lai sasniegtu savu ES mērķi – līdz 2020. gadam panākt, ka atjaunojamie energoresursi veido 40 % no bruto enerģijas gala patēriņa.¹⁷ Atjaunojamie energoresursi 2017. gadā veidoja 39 % no bruto enerģijas gala patēriņa (1. nodaļa). Galvenais pieauguma iemesls ir bijis biomasas izmantošanas pieaugums siltuma un elektroenerģijas ražošanā.

Tomēr papildus cietajam biokurināmajam Latvijai ir jāpaplašina arī citu atjaunojamo energoresursu, jo īpaši saules un vēja enerģijas, izmantošana, lai tā sasniegtu savu 2020. gada mērķi, kas noteikts Valsts rīcības plānā atjaunojamo energoresursu jomā – panākt, ka atjaunojamie energoresursi veido gandrīz 60 % no bruto elektroenerģijas gala patēriņa. Saules enerģija veido niecīgu daļu no enerģijas patēriņa. Valsts vēja enerģijas potenciāls, kas ir ievērojams, salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm ir palicis lielā mērā neizmantots galvenokārt saistībā ar sabiedrības pretestību sauszemes vēja parkiem un augstajām jūras vēja parku uzstādīšanas izmaksām. Baltijas valstis varētu investēt kopīgos projektos, tostarp papildu starpsavienojumos caur jūras vēja enerģijas ieguves vietām (*Lindroos, T. un citi, 2018. gads*).

Papildus finansiālajai palīdzībai kapitālieguldījumu veikšanai Latvija veicināja investīcijas atjaunojamos energoresursos un augstas efektivitātes koģenerācijas stacijās, apvienojot garantētos tarifus (obligātā iepirkuma komponente jeb OIK) un garantētos jaudas maksājumus atkarībā no stacijas lieluma un izmantotā kurināmā.¹⁸ Starpību starp elektroenerģijas cenu, kas saražota saskaņā ar OIK programmu, un tirgus cenu kompensē elektroenerģijas patērētāji ar elektroenerģijas tarifa komponenti.¹⁹ Atbalsta līmenis ir atkarīgs no izmantotā enerģijas avota veida, stacijas ražošanas jaudas, darba stundu skaita un dabasgāzes cenas.

Tomēr atbalsta sistēma nebija pienācīgi izstrādāta un bija pārāk dāsna un nepārskatāma. Dažkārt tā radīja augstas izmaksas un virspelņu galvenokārt tāpēc, ka tika izsniegts pārmērīgs skaits OIK licenču un dažiem saņēmējiem tika piešķirta pārmērīga kompensācija (*Dreblow un*

¹⁷ Bruto elektroenerģijas gala patēriņš ietver kopējo iekšzemes elektroenerģijas bruto ražošanu no visa kurināmā, pieskaitot elektroenerģijas importu un atskaitot eksportu.

¹⁸ OIK piešķir elektroenerģijai, kas ražota ar sauszemes vēja turbīnām, biomasas un biogāzes ražotnēs, mazās hidroelektrostacijās (ražošanas jauda mazāka par 5 MW), augstas efektivitātes dabasgāzes koģenerācijas stacijās un augstas efektivitātes koģenerācijas stacijās, kurās kā kurināmo izmanto atjaunojamos energoresursus. Garantētās jaudas maksājumi ir pieejami lielām koģenerācijas stacijām (ražošanas jauda pārsniedz 20 MW), ko kurina ar dabasgāzi vai atjaunojamiem energoresursiem, kā arī biomasas un biogāzes stacijām.

¹⁹ Valsts elektroenerģijas tirgotājam ir jāiegādājas elektroenerģija no koģenerācijas stacijām obligātā iepirkuma ietvaros, pat ja tā ir dārgāka par dominējošo tirgus cenu.

citi, 2013. gads; Rubīns un Pilvere, 2017. gads). OIK izmaksas 2017. gadā bija gandrīz 1 % no IKP (*The Baltic Course*, 2018. gads), un tās ietekmēja uzņēmumu konkurētspēju un māsaimniecību ienākumus. Turklāt energoefektīvas dabasgāzes koģenerācijas stacijas varēja pretendēt uz atbalstu un piesaistīja lielu daļu no tā. Tādējādi radās nepareizs stimuls vēl vairāk izmantot fosilo kurināmo (sk. 3.4.1. punktu).

Šie jautājumi noveda pie pārmaiņām atbalsta summas aprēķinā, subsidēto uzņēmumu peļņas aplikšanu ar nodokli (tā sauktais subsidētās elektroenerģijas nodoklis) un, visbeidzot, atbalsta sistēmas moratoriju līdz 2020. gadam. Šā pārskata sagatavošanas laikā šī sistēma tika pārskatīta. Latvijai ir ātri jāatjauno investoru uzticība un jāuzsāk atjaunotas atbalsta sistēmas darbība. Jāapsver izmaksu ziņā efektīvāki un pārskatāmāki pasākumi, lai atbalstītu uz atjaunojamiem energoresursiem balstītu elektroenerģijas ražošanu, piemēram, piedāvājumu konkursus un iepirkumu izsoles (ESAO, 2019c).

Energoefektivitāte

Latvija ir sasniegusi progresu ekonomikas energoietilpības samazināšanā. Tomēr enerģijas gala patēriņš uz vienu IKP vienību joprojām ir augstāks par ESAO vidējo rādītāju. Enerģijas patēriņš lauksaimniecībā, rūpniecībā un transporta nozarē ir palielinājies, un ēku enerģijas patēriņš pastāvīgi ir augsts. Jāpieliek lielākas pūles, lai sasniegtu Valsts energoefektivitātes rīcības plānā noteiktos energoietilpības un enerģijas ietaupījumu mērķus 2020. gadam (1. nodaļa).

Māsaimniecību sektors ir lielākais enerģijas patērētājs, kas veido 30 % no kopējā enerģijas gala patēriņa. Lielākā dzīvojamā fonda daļa ir vecāka par 25 gadiem un sastāv no daudzīpašnieku ēkām ar sliktu energoefektivitāti. Latvija ir ieviesusi minimālās energoefektivitātes prasības esošajām ēkām un minimālās siltumizolācijas standartus. Visām jaunajām daudzdzīvokļu ēkām un sabiedriskajām ēkām no 2021. gada ir jābūt gandrīz nulles enerģijas ēkām.

Kopš 2007. gada Latvija ir efektīvi izmantojusi ES un valsts līdzekļus, lai modernizētu centralizētās siltumapgādes tīklus un uzlabotu ēku siltumefektivitāti. Tas ir sekmējis ievērojamus enerģijas ietaupījumus, kas pārsniedz ES vidējo rādītāju (*Odyssee-Mure*, 2018. gads). Siltumenerģijas patēriņš māsaimniecību sektorā uz kvadrātmetru laika posmā no 2005. gada līdz 2016. gadam ir samazinājies par 33 %.

Tomēr dažās pašvaldībās ir vajadzīgas investīcijas centralizētās siltumapgādes tīklu paplašināšanai un atjaunošanai (*PWC*, 2016. gads) (sk. 3.4. ierāmējumu). Siltumenerģijas patēriņš uz vienu kvadrātmetru ir viens no augstākajiem Eiropā un krietni augstāks nekā lielākajā daļā citu Ziemeļeiropas valstu.²⁰ Siltumenerģijas patēriņš daudzdzīvokļu namos lielākajā daļā gadījumu tiek mērīts ēkas līmenī un tiek sadalīts un iekasēts no māsaimniecībām, pamatojoties uz dzīvokļa platību. Kā liecina Čehijas Republikas pieredze, enerģijas ietaupījumu panākšanai ir būtiski, ka maksa par siltumu tiek noteikta, pamatojoties uz enerģijas patēriņu (*Flues un van Dender*, 2017. gads).²¹

²⁰ Latvijas māsaimniecību siltuma patēriņš 2016. gadā bija 14,12 naftas ekvivalenta kilogrami uz vienu kvadrātmetru (kgoe). Salīdzinājumam, siltuma patēriņš uz vienu kvadrātmetru Dānijā bija 11,9 kgoe, Igaunijā – 15,3 kgoe, Somijā – 12,3 kgoe, Lietuvā – 11,3 kgoe, Zviedrijā – 9 kgoe (*Odyssee-Mure*, 2018. gads).

²¹ Pēc tam, kad 2015. gadā tika uzsākta maksas par siltumu aprēķināšana, pamatojoties uz patēriņu, samazinājās vidējā iekštelpu temperatūra un siltuma patēriņš samazinājās par 10–20 %.

Jāpaātrina investīcijas dzīvojamo ēku energoefektivitātē un jādažādo finansējuma avoti. Valdība aprēķinājusi, ka visu dzīvokļu māju siltināšana izmaksātu 6 miljardus eiro (vairāk nekā 20 % no IKP). Privātu investīciju veikšanu kavē tādi faktori kā liels īpašnieku skaits uz vienu ēku, tas, ka daudziem īpašniekiem ir zemi ienākumi un ierobežota piekļuve banku kredītiem, energoefektivitātes projektu ilgais atpelnīšanas periods un sarežģītība, kā arī energoefektivitātes speciālistu un energopakalpojumu uzņēmumu trūkums. Dažus no šiem šķēršļiem var palīdzēt pārvarēt tādi instrumenti kā subsidēti aizdevumi, kredītgarantijas un energoefektivitātes līgumi.²² Kopš 2014. gada šāda veida finansiālu atbalstu un tehnisko palīdzību ir nodrošinājusi attīstības finanšu institūcija “ALTUM”.

3.4. ierāmējums. Centralizētās siltumapgādes energoefektivitāte

Centralizētās siltumapgādes tīkli darbojas lielākajās Latvijas pilsētās. Tie piegādā siltumu dzīvojamajām ēkām un mazākā mērā arī komerciālajām ēkām. Koģenerācijas stacijās, kas piegādā siltumu centralizētās siltumapgādes tīkliem, dabasgāze tiek pakāpeniski aizstāta ar cieto biokurināmo (galvenokārt koksnes biomasu) (1. nodaļa). Šī kurināmā maiņa ir veicinājusi siltuma ražošanas oglekļietilpības samazināšanos.

Koģenerācijas staciju efektivitātes pieaugums un investīcijas centralizētās siltumapgādes tīklu modernizācijā ir palīdzējušas samazināt siltuma zudumus par 15 % laika posmā no 2010. gada līdz 2016. gadam, zudumiem esot mazākiem par 12 % no siltuma ražošanas. Šis rādītājs ir mazāks par Igaunijas un Lietuvas rādītāju, bet lielāks par ESAO Eiropas valstu vidējo rādītāju (9 %) un ievērojami lielāks par labākajiem rādītājiem, piemēram, 4 % Zviedrijā. Centralizētās siltumapgādes tīklu papildu modernizācijai un paplašināšanai ir saņemts atbalsts no ES fondiem 2014.–2020. gadam.

Avots. CSP (2019. gads), Energy Statistics (datu bāze); IEA (2018. gads), “Extended world energy balances (Edition 2018)”, IEA World Energy Statistics and Balances (datu bāze).

Nepieciešams arī papildu darbs, lai uzlabotu energoefektivitāti rūpniecības nozarē. Apstrādes rūpniecības energoietilpība ir krietni augstāka par ES vidējo rādītāju, un kopš ekonomikas lejupslīdes beigām tā ir palielinājusies pretstatā tendencēm, kas novērotas ES kopumā (*Odyssee-Mure*, 2019. gads). Enerģijas patēriņš kokapstrādē no 2005. gada līdz 2016. gadam pieaudzis vairāk nekā trīs reizes, sasniedzot 60 % no kopējā patēriņa rūpniecībā. Energoefektivitātes likums 2016. gadā noteica pienākumu taupīt enerģiju un izveidoja pamatu rūpnieciskās energoefektivitātes pasākumiem, tostarp rūpnieciskajiem energopatēriņa auditiem un brīvprātīgiem līgumiem. Apstrādes rūpniecības uzņēmumiem ir pieejams plašs finansiālās palīdzības klāsts, kas tiek nodrošināts, izmantojot valsts un ES finansējumu. Tomēr kopumā pastāv zema vēlme ieguldīt, lai uzlabotu vides raksturlielumus, tostarp energoefektivitāti (sk. 3.5.2. punktu). Cenu noteikšanas stimuli nav pietiekami spēcīgi. Rūpniecības uzņēmumi gūst labumu no ES ETS kvotu bezmaksas piešķiršanas (sk. 3.3.3. punktu) un samazinātas akcīzes nodokļa likmes dabasgāzei (sk. 3.4.1. punktu).

3.5.4. Investīcijas oglekļa mazietilpīgā transportā

Transporta nozare veido vairāk nekā ceturto daļu no enerģijas patēriņa un SEG emisijām. Tam tradicionāli ir bijusi svarīga nozīme Latvijas ekonomikā, pateicoties valsts novietojumam

²² Saskaņā ar energoefektivitātes līgumu energopakalpojumu uzņēmums īsteno energoefektivitātes pasākumus (piemēram, veic ēkas siltināšanu) un projekta izmaksu segšanai izmanto ieņēmumu plūsmu no enerģijas ietaupījuma.

Rietumu–Austrumu un Ziemeļu–Dienvidu krustcelēs. Transports un loģistika veido aptuveni 10 % no IKP un vairāk nekā 40 % no pakalpojumu eksporta. Tomēr transporta infrastruktūras kvalitātes uztveres ziņā Latvija ir pēdējā vietā starp visām Baltijas jūras reģiona valstīm (sk. 3.1. tabulu).

Iepriekšējā desmitgadē lielākā daļa ar transportu saistīto investīciju ir veiktas autoceļu tīkla uzlabošanai. Tomēr autoceļu infrastruktūras kvalitāte joprojām ir ļoti zema, un šajā ziņā Latvija ir pēdējā vietā starp visām Baltijas un ESAO valstīm (sk. 3.1. tabulu) (WEF, 2017. gads). Lielākā daļa autoceļu ir ar vienu braukšanas joslu katrā virzienā, un daudzi autoceļi ir nedroši. Ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits ir viens no lielākajiem ESAO.

3.1. tabula Transporta un elektroenerģijas infrastruktūras kvalitāte

137 valstu rangā, 2017. gads

	Transports	Autoceļi	Dzelzceļi	Ostas
Latvija	61	107	29	29
Dānija	20	13	22	10
Igaunija	44	38	33	11
Somija	16	21	8	5
Vācija	10	15	9	18
Lietuva	50	37	27	39
Polija	59	65	45	64
Zviedrija	22	18	21	15

Avots. WEF (2017. gads), *The Global Competitiveness Report 2017-2018*.

Latvijai ir visgarākais dzelzceļa tīkls Baltijas valstīs. Tas lielākoties nav elektrificēts, un lielākā daļa vilcienu darbojas, izmantojot dīzeļdegvielu. Valdība 2018. gadā uzsāka galvenā Austrumu–Rietumu koridora elektrifikāciju, kas jāpabeidz līdz 2030. gadam. Pa dzelzceļu tiek pārvadātas vairāk nekā trīs ceturtdaļas no visām kravām, kas ir lielākā tirgus daļa Eiropas Savienībā. Tomēr 2010. gadā šī daļa ir samazinājusies par labu autoceļu pārvadājumiem. Dzelzceļa nozīme pasažieru satiksmē ir zema un samazinās, un tā veido mazāk nekā 5 % no pasažieru pārvadājumu apjoma (1. nodaļa).

Latvija ir lēni īstenojusi ESAO 2017. gada ekonomikas apskatā sniegto ieteikumu vairāk ieguldīt esošo autoceļu modernizācijā, lai padarītu tos drošākus un uzlabotu to kvalitāti. Lai gan tas noteikti ir nepieciešams, Latvijai ir jānodrošina, ka transporta investīciju prioritātes atbilst ilgtermiņa mērķiem klimata un vides jomā, transporta projektu izmaksu un ieguvumu analīzē ir sistemātiski jāņem vērā vides izmaksas un ieguvumi. Tai ir jāpaātrina ieguldījumi sabiedriskajā transportā, velojoslās un gājējiem draudzīgā infrastruktūrā pilsētu teritorijās, kā tas paredzēts stratēģijā “Latvija 2030” un Transporta attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam.

Sabiedriskais transports

Sabiedriskais transports, tostarp vilcieni un autobusi, 2016. gadā nodrošināja 18,5 % no visiem pasažieru pārvadājumiem. Lai gan šis rādītājs nedaudz pārsniedz ES vidējo rādītāju, kopš 2005. gada tas ir samazinājies par labu privātiem automobiļiem (1. nodaļa).

Rīgas pilsētas centrā ir blīvs sabiedriskā transporta tīkls, kas pakāpeniski samazinās virzienā uz pilsētas robežām (*Yatskiv un Budilovich, 2017. gads*). Aptuveni 15 % Rīgas iedzīvotāju ir apgrūtināta piekļuve sabiedriskajam transportam. Apkārtējās pašvaldībās šādu iedzīvotāju īpatsvars var būt ievērojami lielāks (ESAO, 2017c). Trūkst integrētas sabiedriskā transporta sistēmas, kas saistītu Rīgu ar augošajām pašvaldībām apkārtējā reģionā, kurā dzīvo vairāk nekā

puse valsts iedzīvotāju. Cilvēki, kas dzīvo jaunattīstītajās teritorijās ap Rīgu, izmanto Rīgas piedāvātas darba iespējas. Tas palielina sastrēgumus un piesārņojumu ap galvaspilsētu.

Transporta plānošana starp Rīgu un tās apkārtni ir sadrumstalota un neatbilst lielpilsētas mērogam (ESAO, 2019c). Stratēģijā “Latvija 2030” uzsvēta nepieciešamība saskaņoti plānot transporta infrastruktūru, sabiedrisko transportu un pilsētas attīstību. Integrēta maršrutu plānošana, cenu noteikšana un biļešu pārdošana starp pakalpojumu sniedzējiem un pašvaldībām palīdzētu palielināt sabiedriskā transporta izmantošanu un uzlabotu rezultātus vides jomā.

Autobusu un dzelzceļa transporta pakalpojumiem mazapdzīvotās teritorijās, jo īpaši ārpus pilsētu teritorijām, ir augstas izmaksas. Paredzams, ka izmaksas pieaugs, samazinoties iedzīvotāju skaitam un iedzīvotājiem kļūstot vecākiem, kas vēl vairāk ierobežos viņu mobilitāti (ESAO, 2017c). Valsts subsidē sabiedrisko transportu, sedzot pakalpojumu sniedzēju darbības zaudējumus, tostarp tos, kurus rada samazināti tarifi (piemēram, personām ar invaliditāti). Dažu lauku reģionu pieredze citās valstīs (piemēram, Francijā, Vācijā, Spānijā) liecina, ka efektīvs veids, kā sniegt transporta pakalpojumus mazapdzīvotos lauku apvidos, varētu būt pasažieru pārvadāšanas pēc pasūtījuma sistēmas.²³

Atjaunojamo energoresursu izmantošana transportam un elektromobilitāte

Latvija ievērojami atpaliek no ES mērķa līdz 2020. gadam panākt, ka 10 % transporta nozarē patērētās enerģijas tiek nodrošināti, izmantojot atjaunojamus energoresursus (1. nodaļa). Tā eksportē lielāko daļu no savas rapšu biodīzeļdegvielas produkcijas. Vietējais lietojums ir mazs daļēji veca autoparka un neliela obligātā piejaukuma dēļ (4,5 % no tilpuma), kas attiecas uz biodīzeļdegvielas pārdošanu siltākajos gada mēnešos (no aprīļa vidus līdz oktobra beigām). Nepieciešams padziļināts novērtējums par biodegvielas ražošanas un izmantošanas ietekmi uz valsts neto SEG emisijām, bioloģisko daudzveidību, ūdeni un augsni. Nav noteikti citi ilgtspējības kritēriji papildus tiem, ko nosaka Eiropas Savienība. Latvija nav sākusi ražot otrās paaudzes biodegvielu (piemēram, no atkritumiem un atliekām).

Latvijā ir iespējas izmantot elektriskos transportlīdzekļus, ņemot vērā atjaunojamo energoresursu (īpaši hidroenerģijas) lielo īpatsvaru elektroenerģijas ražošanas struktūrā (1. nodaļa). Tomēr būtu rūpīgi jāizvērtē ietekme uz elektroenerģijas sistēmu un tarifiem. Elektromobilitātes attīstības plānā 2014.–2016. gadam (EMAP) un Alternatīvo degvielu attīstības plānā 2017.–2020. gadam paredzētas investīcijas 8,3 miljonu eiro apmērā (tostarp 7 miljoni eiro no ES fondiem), lai līdz 2020. gadam izveidotu 150 uzlādes staciju tīklu gar galvenajiem autoceļiem.²⁴Uzlādes staciju skaits pieauga no 13 stacijām 2014. gadā līdz 74 stacijām 2018. gadā.

Stimuli ir veicinājuši elektrisko transportlīdzekļu pārdošanu. Šādi stimuli ir bezmaksas stāvvietas un tiesības izmantot autobusu joslas, kā arī ekonomiskie stimuli (elektriskajiem transportlīdzekļiem ir noteikta zemākā maksa par ikgadējo tehnisko apskati un zemākā uzņēmuma vieglo automobiļu nodokļa likme). Ikgadēja transportlīdzekļu nodokļa ieviešana 2017. gadā, pamatojoties uz CO₂ emisijām, arī palīdzēja palielināt elektrisko transportlīdzekļu pārdošanas apjomu (sk. 3.3.4. punktu). Latvijā 2019. gada sākumā bija reģistrēti aptuveni

²³ Pasažieru pārvadāšanas pēc pasūtījuma sistēmās autobusu pārvadājumi, kas tiek īstenoti saskaņā ar kustības sarakstu, tiek aizstāti ar mikroautobusu pārvadājumiem ar elastīgiem maršrutiem atbilstoši reālā laikā pieprasījumam.

²⁴ Šādi autoceļi bija Eiropas transporta tīkls (*TEN-T*) un reģionālie autoceļi, kas savienoja *TEN-T* autoceļus ar lielajām pilsētām.

550 elektriskie transportlīdzekļi salīdzinājumā ar mazāk par 200 elektriskajiem transportlīdzekļiem, kas bija reģistrēti brīdī, kad tika uzsākta EMAP īstenošana. Tomēr šis daudzums joprojām ir tikai 0,1 % no visa autoparka salīdzinājumā ar 1,5 % Eiropas Savienībā.

Elektrisko transportlīdzekļu izmaksas ir pārmērīgi augstas lielākajai daļai iedzīvotāju, tomēr valdībai ir jāatturas no tiešu iegādes subsīdiju izsniegšanas – šāds pasākums ir paredzēts Alternatīvo degvielu attīstības plānā 2017.–2020. gadam. Paredzams, ka šādas subsīdijas sniegtu labumu tiem cilvēkiem, kuri var atļauties nopirkt elektriskos transportlīdzekļus bez valsts atbalsta. Tā vietā Latvijai būtu jāturpina ieguldīt uzlādes iekārtu tīkla paplašināšanā, lai palielinātu uzlādes iespējas nakts laikā, jo vairums iedzīvotāju dzīvo daudzdzīvokļu namos, un jāmazina uztraukšanās par uzlādes līmeņa pietiekamību²⁵.

3.6. Ekoinovācijas un vides tirgu veicināšana

3.6.1. Inovācijas politiskais ietvars un rezultāti

Inovācijas politikas satvars 2014.–2020. gadam ietver vairākus politikas dokumentus un stratēģijas, piemēram, Nacionālās industriālās politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam un Zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam. Inovācijas veicināšanas pasākumi ietver dotācijas, finanšu instrumentus (piemēram, sākuma un riska kapitālu) un nefinanšu stimulus. Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras ietvaros tika izveidots Vienotais tehnoloģiju pārnese centrs, lai veicinātu rūpniecības un pētniecības savstarpējo sadarbību un valsts pētījumu komercializāciju.

Latvijas inovācijas sistēma un rezultāti joprojām ir vāji, lai arī tai ir pievērsta pastiprināta politikas veidotāju uzmanība un tiek veikti pakāpeniski uzlabojumi. Valstī ir zems valsts un privāto investīciju līmenis pētniecības un izstrādes jomā. Bruto iekšzemes izdevumi pētniecībai un izstrādei iepriekšējā desmitgadē ir bijuši aptuveni 0,5 % no IKP, kas ir aptuveni piektā daļa no ESAO vidējā rādītāja (2,4 %). Kopš 2010. gada valsts un uzņēmumu izdevumi pētniecībai un izstrādei ir samazinājušies un ir vieni no zemākajiem visā ESAO.²⁶ Arī patentēšanas rezultāti ir zemi. Augstāko izglītību ieguvušo cilvēku īpatsvars darbaspējīgā vecumā ir zemāks par ESAO vidējo rādītāju (statistikas pamatdati). Tas, tāpat kā darbaspēka novecošana un intelektuālā darbaspēka emigrāciju, samazina inovācijas spēju.

Eksporta zināšanu ietilpība ir mazāka nekā daudzās attīstītajās ESAO ekonomikās (ESAO, 2017c). Eksports ir koncentrēts nozarēs un darbībās, kurām piemīt salīdzinoši mazas kvalitātes uzlabošanas iespējas: tas galvenokārt ir izejvielu un koksnes eksports, pārtikas produktu eksports, kā arī transporta pakalpojumi. Uzņēmumu inovācijas spēja ir koncentrēta nelielā uzņēmumu grupā. Latvijai vēl vairāk jāveicina uzņēmumu un pētniecības iestāžu sadarbība un vairāk līdzekļu jāvelta augstākajai izglītībai, lai uzlabotu prasmju bāzi (ESAO, 2019c). Tas palīdzētu valstij turpināt dažādot eksportu ar precēm un pakalpojumiem ar augstāku tehnoloģisko saturu un pievienoto vērtību.

3.6.2. Ekoinovācijas un zaļās rūpniecības veicināšana

Pētniecība un izstrāde, tehnoloģija un inovācija vides jomā

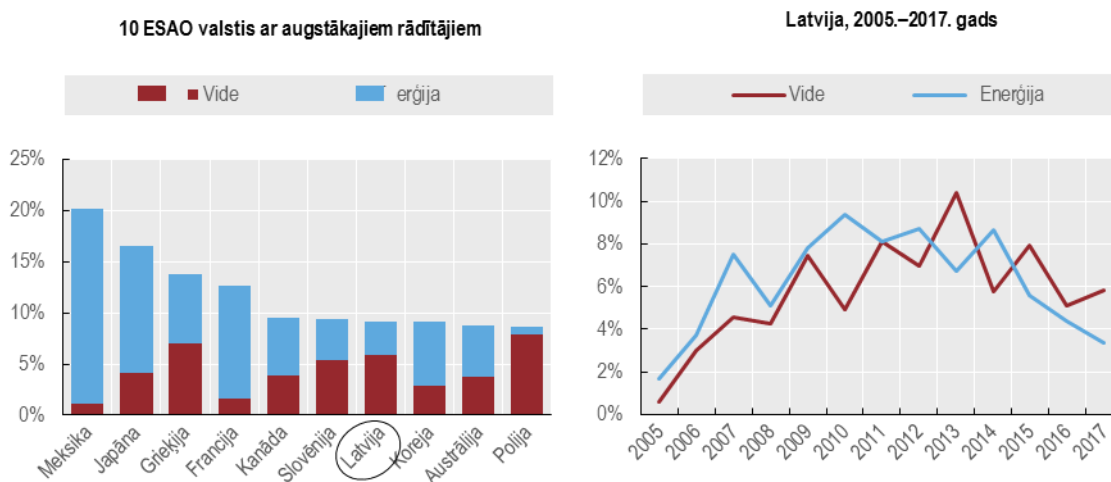
²⁵ Uztraukšanās par uzlādes līmeņa pietiekamību ir uztraukšanās par to, ka elektriskais transportlīdzeklis nespēs ar vienu uzlādes reizi veikt attālumu līdz galamērķim.

²⁶ Valsts izdevumi pētniecībai un izstrādei 2017. gadā bija 0,13 % no IKP, bet uzņēmumu izdevumi pētniecībai un izstrādei – 0,14 %.

Tāpat kā citās pētniecības jomās, valsts budžets un ES fondi ir galvenie ar vidi saistīto pētījumu finansēšanas avoti. Latvija pētniecībai vides un enerģētikas jomā tērē 9,5 % no sava pētniecībai un izstrādei atvēlētā valsts budžeta. Šis ir viens no desmit augstākajiem rādītājiem starp visām ESAO valstīm (sk. 3.10. attēlu), lai gan kopējā pētniecības un izstrādes budžeta apjoms ir mazs. Iepriekšējās desmitgades laikā valsts pētniecības un izstrādes izdevumu daļa ar vidi un enerģētiku saistītajās pētniecības un attīstības jomās palielinājās, sasniedzot attiecīgi 5,8 % un 3,3 % 2017. gadā, lai gan šīs tendences ir nepastāvīgas (sk. 3.10. attēlu).

3.10. attēls. Liela daļa no valsts izdevumiem pētniecības un izstrādes jomā tiek novirzīta pētījumiem vides un enerģētikas jomā

Valsts budžeta dotācijas pētījumiem un izstrādei vides un enerģētikas jomā, procentuāli no kopapjoma

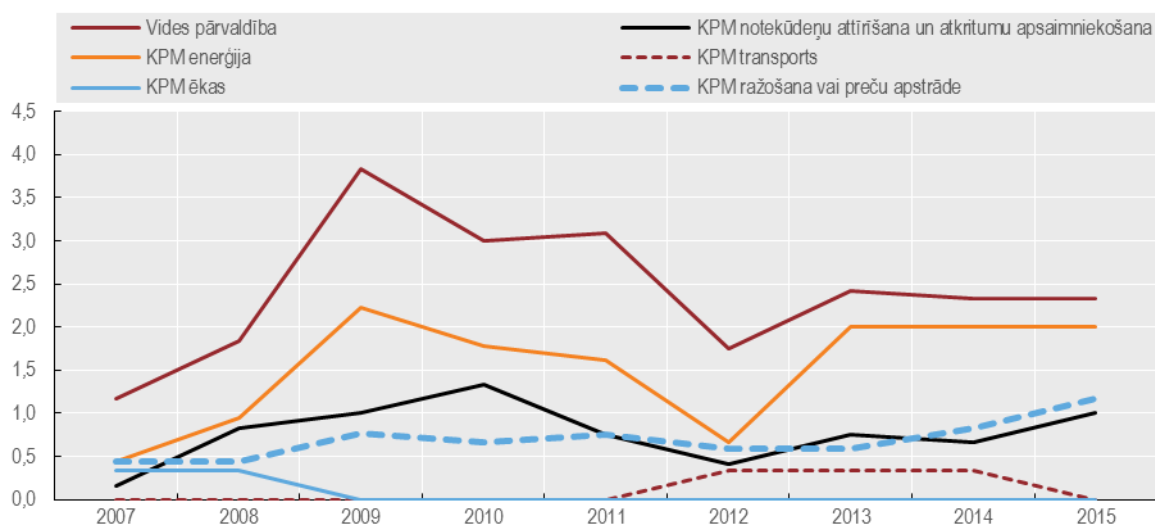
Avots: ESAO (2019. gads), "Research and Development Statistics: Government budget appropriations or outlays for RD", OECD Science, Technology and R&D Statistics (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Palielinoties valsts pētniecības un izstrādes finansējumam, Latvija pēdējos gados ir specializējusies vides tehnoloģijas jomā. Ar vidi saistītas tehnoloģijas patenta pieteikumu skaits pieauga no 9 % no visiem pieteikumiem 2000.–2002. gadā līdz 13 % 2013.–2015. gadā. Šis ir viens no augstākajiem rādītājiem visā ESAO, lai gan absolūtā izteiksmē šis skaits joprojām ir ļoti neliels. Ar vides pārvaldību saistītu pieteikumu un dažu klimata pārmaiņu mazināšanas tehnoloģijas pieteikumu skaits kopš 2000. gadu vidus ir palielinājies, lai gan ne konsekventi (sk. 3.11. attēlu).

3.11. attēls. Zaļā patenta pieteikumu skaits ir palielinājies kopš 2010. gadu vidus, taču absolūtā izteiksmē šis pieaugums ir neliels

Patenta pieteikumi sadalījumā pēc vides apakšjomas, 2007.–2015. gads

Piezīme. Dati par pieteikumiem sniegti sadalījumā pēc izgudrotāja pastāvīgās dzīvesvietas (proti, tie ir izgudrotāji, kuri pastāvīgi dzīvo Latvijā, pat ja aizsardzības pieteikums ir iesniegts citā valstī) un patentu grupas izmēra vai diviem vai vairākiem (proti, iesniegts aizsardzības saņemšanai vismaz divās jurisdikcijās). Dati ir izteikti kā trīs gadu mainīgie vidējie lielumi. KPM = klimata pārmaiņu mazināšana. Avots: ESAO (2019. gads), "Patents in environment-related technologies: Technology development by inventor country", OECD Environment Statistics (datu bāze).

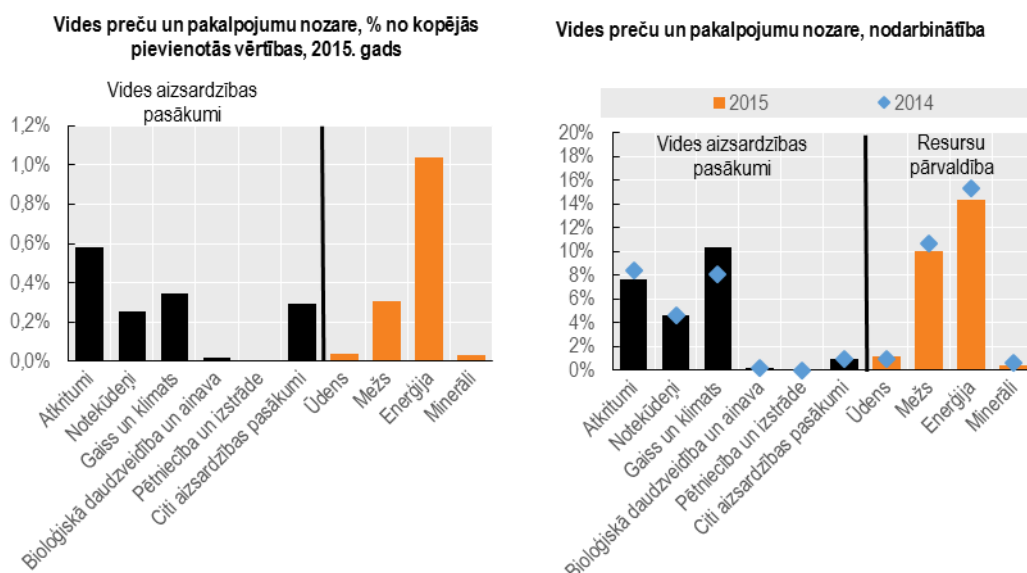
StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Ar vidi saistītu produktu un pakalpojumu tirgus

Vides preču un pakalpojumu (VPP) nozare Latvijā ir nedaudz palielinājusies un šķiet mazāk attīstīta nekā lielākajā daļā ES dalībvalstu. Ar vidi saistīti produkti 2015. gadā veidoja aptuveni 6 % no kopējā eksporta, kas ir aptuveni divas reizes augstāks līmenis nekā 2002. gadā. VPP nozare 2015. gadā veidoja gandrīz 3 % no kopējās pievienotās vērtības. Energoresursu pārvaldība (tostarp atjaunojamie energoresursi un energoefektivitāte) veidoja lielāko daļu no VPP pievienotās vērtības, kam sekoja atkritumu apsaimniekošana, gaisa un klimata aizsardzība un mežu apsaimniekošana (sk. 3.12. attēlu). Uzņēmumi, kas nodrošina vides produktus un pakalpojumus, 2015. gadā nodarbināja aptuveni 29 700 cilvēku, kas ir par 4 % vairāk nekā 2014. gadā. Nodarbinātība palielinājās vides aizsardzības pasākumos, jo īpaši tajos, kas ir saistīti ar gaisu un klimatu, bet samazinājās resursu pārvaldības nozarēs, izņemot ūdens apsaimniekošanu (sk. 3.12. attēlu). Nozares, kas turpina attīstīties, ir atjaunojamie energoresursi, ēku energoefektivitāte, koksnes apstrādes un pārstrādes rūpniecība, ekokosmētika, kā arī atkritumu un ūdens apsaimniekošana (EK, 2017b).

Salīdzinot ar ES vidējo rādītāju, Latvijā ir mazāk tādu MVU, kas veido un ražo zaļākus produktus. Saskaņā ar 2017. gada Eirobarometra apsekojumu 20 % Latvijas MVU piedāvā zaļos produktus un pakalpojumus (ES vidēji tie ir 24 % MVU). Tikai 16 % MVU ir veikuši pasākumus, lai veidotu tādus produktus, kurus ir vieglāk apkopt, remontēt vai atkārtoti izmantot (ES vidējais rādītājs ir 28 %) (EK, 2018b). ES ekomarķējums ir piešķirts tikai 13 Latvijā izgatavotiem ražojumiem (tie visi ir tīrīšanas līdzekļi).

3.12. attēls. Enerģētikas nozare rada lielāko pievienoto vērtību un nodrošina visvairāk darbavietu zaļajā rūpniecībā

Avots: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2019. gads), *Environment Statistics* (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Politikas pasākumu kopums ekoinovācijas veicināšanai

Galvenie faktori, kas veicina ekoinovāciju Latvijā, ir ES stratēģijas “Eiropa 2020” energoefektivitātes un resursu efektivitātes mērķi un tādu dabas resursu pieejamība kā meži, ūdens un augsne (EK, 2017c). Viedās specializācijas stratēģijas galvenās uzmanības jomas ir bioekonomika, “viedie materiāli” un “viedie enerģijas risinājumi”. Bioekonomikas stratēģijas 2030. gadam mērķis ir attīstīt bioresursu (piemēram, meža produktu) ražošanu un izmantošanu, tostarp uzlabojot zināšanas un sekmējot inovāciju (4. nodaļa). Aptuveni 8 % no ES līdzekļiem, kas piešķirti Latvijai 2014.–2020. gadā, ir paredzēti pētniecībai un izstrādei, kā arī inovācijai, tostarp ekoinovācijai. Lauku attīstības programma 2014.–2020. gadam atbalsta zināšanu pārnesi un komercializāciju lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un kokapstrādē.

Tāpat kā lielākajā daļā ESAO valstu, inovācijas un ekoinovācijas veicināšanai paredzētajā politikas pasākumu kopumā noteicošie ir piedāvājuma puses pasākumi. Tie ietver dažāda veida finansiālu atbalstu pētniecībai un izstrādei un pētniecības rezultātu komercializāciju. ES finansētie pētniecības projekti un citas līdzekļu devēju finansētas inovācijas programmas ir palīdzējušas stimulēt jaunu vides tehnoloģiju ražošanu.

Tomēr uzņēmumu inovācijas spēja kopumā ir zema. Ekoinovāciju kavē augsti kvalificētu darbinieku trūkums un novatorisku uzņēmumu nelielais skaits un lielums. Finanšu palīdzības mehānismu daudzējādība rada salīdzinoši augstas administrēšanas un darījuma izmaksas. Pārmērīga paļaušanās uz ES un citiem ārvalstu finanšu palīdzības instrumentiem kavē ilgtermiņa valsts politikas attīstību (*EIO*, 2018. gads). Latvijai būtu izdevīgi racionalizēt un mērķtiecīgāk orientēt finansiālo atbalstu uzņēmumu vides investīcijām un inovācijai. Tai sistemātiski jāizvērtē ekoinovācijas politikas lietderība izmaksu ziņā un ieguldījums, ko tā veic, lai uzlabotu vides raksturlielumus, resursu produktivitāti un energoefektivitāti.

Zemas sabiedrības informētības par ilgtspējīgu patēriņu un ražošanu dēļ pastāv zems pieprasījums pēc videi nekaitīgākām precēm un pakalpojumiem (*EIO*, 2018. gads). Preces cena ir noteicošais faktors, kas ietekmē patērētāju izvēli (EK, 2017b), jo iedzīvotāju ienākumi ir

salīdzinoši nelieli. Tāpēc ir nepieciešams papildu darbs, lai stimulētu pieprasījumu pēc ekoloģiskākām precēm un pakalpojumiem, piemēram, izmantojot zaļo publisko iepirkumu, ekomarkējumu, tirgus stimulus, informētības uzlabošanu un labāku izpildes nodrošināšanu. Zaļais publiskais iepirkums 2018. gadā veidoja 18 % no kopējās publiskā iepirkuma vērtības. Šis rādītājs īpaši neatpaliek no valdības noteiktā mērķa – 20 % līdz 2020. gadam, taču šis mērķis pats par sevi nav pietiekami augsts (2. nodaļa).

3.7. Starptautiskās sadarbības stiprināšana vides jomā

3.7.1. Reģionālā sadarbība ar Baltijas valstīm un Baltijas jūras valstīm

Latvijai ir ilgstošas sadarbības tradīcijas ar pārējām Baltijas valstīm – Igauniju un Lietuvu. Piemēram, 2010. gadā parakstītais nolīgums sekmē sadarbību vairākās vides apakšjomās. Regulāri notiek vides ministru un augstākā līmeņa ekspertu tikšanās. Baltijas jūras valstu padomes ietvaros Latvija piedalās reģionālos pasākumos, kas veltīti ilgtspējīgas attīstības mērķu īstenošanai saistībā ar rīcības plānu “Realizing the Vision: The Baltic 2030 Action Plan”. Tā ir arī aktīvi piedalījusies ES finansētajās teritoriālās sadarbības programmās, uzlabojot sadarbību ar kaimiņos esošajām ES dalībvalstīm un trešām valstīm.

3.7.2. Vides apsvērumu integrēšana attīstības sadarbībā

Kopš 2004. gada, kad Latvija pievienojās Eiropas Savienībai, tā ir ievērojami palielinājusi valsts palīdzības attīstības jomā (VPAJ) apmēru, 2017. gadā tam sasniedzot 0,11 % no nacionālā kopienākuma (NKI). Šis ir otrs zemākais rādītājs starp visām ESAO valstīm (zemākais rādītājs ir Izraēlai). Latvijas VPAJ/NKI attiecība atpaliek no 2030. gadam noteiktā mērķa – 0,33 % no NKI, kuru ir noteikušas valstis, kas ir pievienojušās Eiropas Savienībai kopš 2002. gada. Latvijai ir jāapsver VPAJ apmēra palielināšana atbilstoši starptautiskajiem mērķiem, jo īpaši atbilstoši ES mērķim 2030. gadam.

Lielāko savas VPAJ daļu Latvija sniedz, izmantojot daudzpusējos kanālus, jo īpaši ar Eiropas Savienības starpniecību (veicot iemaksas ES budžetā un Eiropas Attīstības fondā). Tās divpusējā palīdzība ir orientēta uz Austrumeiropas un Vidusāzijas valstīm (īpaši Gruziju, Kirgizstānu, Moldovu, Tadžikistānu, Ukrainu un Uzbekistānu). Latvijas projektos galvenā uzmanība ir pievērsta pieredzes un zinātnības apmaiņai.

Divpusējās VPAJ saistības attiecībā uz vispārējo vides aizsardzību, atjaunojamiem energoresursiem un ūdeni 2016. gadā veidoja 0,2 % no VPAJ (uz nozari attiecināmais pabalsts), kas ir viszemākais rādītājs visā ESAO. Salīdzinājumam, divpusējā palīdzība, ko Igaunija ir apņēmusies piešķirt šīm nozarēm, veido 3,8 %, savukārt Lietuvas gadījumā tie ir 3,5 %. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai ir savi divpusējie sadarbības līgumi, kuros galvenā uzmanība pievērsta labākās prakses un pieredzes apmaiņai par vides politiku un finanšu mehānismiem, atkritumu apsaimniekošanu, ūdens apsaimniekošanu, zaļajām tehnoloģijām un energoefektivitāti. Latvijai ir jāpalielina videi veltītās divpusējās VPAJ īpatsvars, ņemot vērā savas kompetences jomas.

Latvijas attīstības sadarbības horizontālie principi ir vides ilgtspējība, demokrātija, laba pārvaldība un dzimumu līdztiesība. Šie principi ir jāintegrē visos pasākumos, kas tiek finansēti no Latvijas divpusējās attīstības sadarbības budžeta, neatkarīgi no nozares. Horizontālo principu integrācijas līmenis ir jānovērtē katrā projekta pieteikumā.

Latvijai nav ESAO Attīstības veicināšanas komitejas (AVK) locekle. Tomēr tā sniedz AVK

datu par VPAJ, un tās Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes 2016.–2020. gadam ir izstrādātas, pamatojoties uz AVK ieteikumiem un norādījumiem. Pievienošanās AVK palīdzētu Latvijai uzlabot tās attīstības palīdzības pasākumu efektivitāti, pamanāmību un saskanību.

Ieteikumi par zaļo izaugsmi

Stratēģiskās sistēmas stiprināšana ilgtspējīgas attīstības un zaļās izaugsmes nodrošināšanai

- Labāk saskaņot NAP, kas paredzēts laikam pēc 2020. gada, un nozaru politikas kopumā ar vides un zaļās izaugsmes mērķiem; apsvērt attīstības plānošanas perspektīvas pagarināšanu no 2030. gada līdz 2050. gadam.

Nodokļu, nodevu un subsīdiju sistēmas ciešāka sasaiste ar vides apsvērumiem

• Īstenot zaļu nodokļu reformu, lai nodrošinātu spēcīgākus stimulus ilgtspējīgai resursu izmantošanai, palielinātu kopējos nodokļu ieņēmumus un samazinātu nodokļu slogu mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem.

- Turpināt samazināt atbrīvojumus no nodokļiem un atlaides (piemēram, attiecībā rapša sēklu biodīzeļdegvielu, kā arī attiecībā uz degvielu, ko izmanto lauksaimniecībā un zivsaimniecībā, kā arī uz kurināmo, ko izmanto elektroenerģijas ražošanā, siltumapgādē un rūpnieciskajā ražošanā).
 - Turpināt palielināt enerģijas nodokļa likmes un likvidēt benzīna/dīzeļdegvielas nodokļu atšķirību, lai pienācīgi atspoguļotu enerģijas patēriņa radīto kaitējumu videi, vienlaikus sniedzot mērķorientētu atbalstu mazaizsargātām grupām, izmantojot ar enerģijas patēriņu nesaistītus sociālos pabalstus.
 - Apsvērt dabas resursu nodokļa likmju paaugstināšanu gaisa piesārņotājiem, pamatojoties uz izmaksu lietderības novērtējumu.
 - Pakāpeniski paaugstināt oglekļa nodokļa likmi; atcelt atbrīvojumu attiecībā uz kūdras degšanā radītajām emisijām; apsvērt oglekļa nodokļa attiecināšanu arī uz autodegvielu un biomasu.
 - Pārskatīt transportlīdzekļu nodokli, lai papildus oglekļa dioksīdam (CO₂) ņemtu vērā arī gaisa piesārņotājus; reformēt nodokļu režīmu attiecībā uz uzņēmuma automašīnu izmantošanu personīgām vajadzībām un saistīt uzņēmumu vieglo automobiļu nodokli ar transportlīdzekļu emisiju standartiem un degvielas ekonomiju; saistīt smago kravas transportlīdzekļu aplikšanu ar nodokļiem ar to ekoloģiskajiem raksturlielumiem.
 - Papildus transportlīdzekļu emisiju standartiem saistīt komerctransportlīdzekļu ceļu lietošanas nodevas ar nobraukto attālumu; ieviest līdzīgas ceļu nodevas pasažieru automobiļiem.
- Pamatojoties uz nodokļu atbrīvojumu fiskālās ietekmes ikgadējo izvērtējumu, noteikt sistemātiskas pārskatīšanas procedūras attiecībā uz videi kaitīgām subsīdijām.

Ieguldīšana oglekļa mazietilpīgā infrastruktūrā

- Palielināt un uzlabot to publisko izdevumu lietderību, kas tiek veikti ar vidi saistītās infrastruktūras vajadzībām; racionalizēt un mērķtiecīgāk novirzīt finansiālo atbalstu uzņēmumu ieguldījumiem vides jomā.

- Turpināt uzlabot mājokļu energoefektivitāti, i) vēl vairāk palielinot valsts finansējumu ēku energoefektivitātes atjaunošanai; ii) veicinot energoefektivitātes līgumu, subsidētu aizdevumu un kredītu garantiju izmantošanu, lai sekmētu privātos ieguldījumus; iii) veicot ieguldījumus energoefektivitātes speciālistu apmācībā; iv) palīdzot namīpašnieku apvienībām izstrādāt un vadīt energoefektivitātes projektus; v) paātrinot modernizēšanas investīcijas sabiedrisko ēku fondā; vi) modernizējot komunālos siltumtīklus; vii) veicināt siltumenerģijas skaitītāju izmantošanu un enerģijas patēriņa uzskaiti, pamatojoties uz faktisko patēriņu.
- Iespējami ātri pārskatīt atjaunojamo enerģijas avotu atbalsta sistēmas struktūru un apsvērt iespēju ieviest piedāvājumu konkursu, lai uzlabotu izmaksu lietderību.
- Izveidot integrētu sabiedriskā transporta sistēmu ar vispusīgu maršrutu plānošanu, cenu noteikšanu un biļešu tirdzniecību, sasaistot Rīgu ar apkārtējām pašvaldībām; veicināt pasažieru pārvadāšanas pēc pieprasījuma sistēmas, lai nodrošinātu sabiedriskā transporta pakalpojumus mazapdzīvotās lauku teritorijās; turpināt elektrotransportlīdzekļu uzlādes iekārtu tīkla paplašināšanu.

Ekoinovācijas un zaļu tirgu veicināšana

- Turpināt palielināt valsts pētniecības un izstrādes finansējumu ar vidi saistītiem jauninājumiem un uzraudzīt tā piešķiršanas lietderību un efektivitāti; pastiprināt pasākumus, ar kuriem stimulē pieprasījumu pēc energoefektīviem un ekoloģiskākiem produktiem, tehnoloģijām un pakalpojumiem, tostarp zaļo publisko iepirkumu, ekomarkējuma izmantošanu, tirgus stimulus, informētības vairošanu un labāku izpildes nodrošināšanu.

Atsauces

- Applica, Ismeri Europa un CEA* (2016. gads), “Ex post evaluation of Cohesion Policy programmes 2007-2013, focusing on the European Regional Development Fund (ERDF) and the Cohesion Fund (CF): Country Report Latvia”, ziņojums sagatavots Eiropas Komisijai, Eiropas Savienības Publikāciju birojs, Luksemburga, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/pdf/expost2013/wp1_lv_report_en.pdf.
- Arlinghaus, J.* (2015. gads), “Impacts of carbon prices on indicators of competitiveness: A review of empirical findings”, *OECD Environment Working Papers*, Nr. 87, *OECD Publishing*, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/5js37p21grzq-en>.
- Pārresoru koordinācijas centrs (2018. gads), “Implementation of the Sustainable Development Goals”, ziņojums ANO Augsta līmeņa politikas forumam par ilgtspējīgu attīstību, Latvijas valdība, Rīga, www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvia%20Implementation%20of%20the%20SDGs_1.pdf.
- Dechezleprêtre, A., D. Nachtigall un F. Venmans* (2018. gads), “The joint impact of the European Union emissions trading system on carbon emissions and economic performance”, *OECD Economics Department Working Papers*, Nr. 1515, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/4819b016-en>.
- Dreblow un citi* (2013. gads), *Assessment of climate change policies in the context of the European Semester, Country Report: Country Report – Latvia*, ziņojums sagatavots Eiropas Komisijas Klimatu pārmaiņu ierobežošanas ģenerāldirektorātam, Ekoloģijas institūts un *eclareon*, Berlīne.
- EK (2018a), “Country report Latvia 2018”, Komisijas dienestu darba dokuments, pielikums dokumentam “Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un Eurogrupai “2018. gada Eiropas pusgads: novērtējums par progresu strukturālo reformu īstenošanā, makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanā un koriģēšanā un saskaņā ar Regulu (ES) Nr. 1176/2011 veikto padziļināto pārskatu rezultāti”, Eiropas Komisija, Brisele.
- EK (2018b), “SMEs, resource efficiency and green markets”, *Flash Eurobarometer* 456, Eiropas Komisija, Brisele, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/2151>.
- EK (2017b), *Tax Policies in the European Union: 2017 Survey*, Eiropas Komisija, Brisele.
- EK (2017b), “The EU environmental implementation review: Country Report – Latvia”, Komisijas dienestu darba dokuments, SWD (2017) 50 galīgā redakcija, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2016. gads), *Study on Assessing the Environmental Fiscal Reform Potential for the EU28*, Eiropas Savienības Publikāciju birojs, Luksemburga, <http://dx.doi.org/10.2779/86822>.
- EVA (2018. gads), “Appropriate taxes and incentives do affect purchases of new cars”, EVA brīfings, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/themes/transport/vehicles-taxation/appropriate-taxes-and-incentives-do.
- EVA (2016. gads), *Trends and Projections in the EU ETS in 2016: The EU Emissions Trading System in Numbers*, EVA ziņojums Nr. 24/2016, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, <http://dx.doi.org/10.2800/71685>.
- EIO* (2018. gads), “Eco-innovation in Latvia”,), *Eco-Innovation Observatory*, Eiropas Komisija, Brisele, [---

Tulkojums © Valsts valodas centrs, 2019](https://ec.europa.eu/environment/ecoap/sites/ecoap_stayconnected/files/field/field-</p></div><div data-bbox=)

-
- [country-files/latvia_eio_country_profile_2016-2017_1.pdf](#).
- Flues, F. un A. Thomas (2015. gads), "The distributional effects of energy taxes", *OECD Taxation Working Papers*, Nr. 23,), *OECD Publishing*, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/5js1qwkkqrbv-en>
- Flues, F. un K. van Dender (2017. gads), "The impact of energy taxes on the affordability of domestic energy", *OECD Taxation Working Papers*, Nr. 30, *OECD Publishing*, Parīze. <https://doi.org/10.1787/08705547-en>.
- Harding, M. (2014. gads), "The diesel differential: Differences in the tax treatment of gasoline and diesel for road use", *OECD Taxation Working Papers*, No. 21, *OECD Publishing*, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/5jz14cd7hk6b-en>.
- Jurušs, M. un J. Brizga (2017. gads), "Assessment of the environmental tax system in Latvia", *NISPA Journal of Public Administration and Policy*, 10. sēj., Nr. 2, 135.–154. lpp., <http://dx.doi.org/10.1515/nispa-2017-0015>.
- Lindroos, T. un citi (2018. gads), *Baltic Energy Technology Scenarios 2018*, TemaNord, Ziemeļvalstu ministru padome, Kopenhāgena, <https://dx.doi.org/10.6027/TN2018-515>.
- Marten, M. un K. van Dender (2019. gads), "The use of revenues from carbon pricing", *OECD Taxation Working Papers*, Nr. 43, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/3cb265e4-en>.
- Odyssee-Mure (2018. gads), "Latvia energy profile, June 2018, Energy efficiency trends and policies", *Odyssee-Mure*, www.odyssee-mure.eu/publications/efficiency-trends-policies-profiles/latvia.html.
- Odyssee-Mure (2019. gads), "Industry", *Key Indicators* (datu bāze), www.indicators.odyssee-mure.eu/online-indicators.html.
- ESAO (2019a), *OECD Economic Outlook*, sēj. 2019, Nr. 1, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/b2e897b0-en>.
- ESAO (2019c), *Measuring Distance to the SDG Targets 2019: An Assessment of Where OECD Countries Stand*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/a8caf3fa-en>.
- ESAO (2019c), *OECD Economic Surveys: Latvia 2019*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/f8c2f493-en>.
- ESAO (2019d), *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Latvia*, *OECD Food and Agricultural Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264312524-en>.
- ESAO (2018c), *Effective Carbon Rates 2018: Pricing Carbon Emissions Through Taxes and Emissions Trading*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264305304-en>.
- ESAO (2018b), *Taxing Energy Use 2018: Companion to the Taxing Energy Use Database*, *OECD Publishing*, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264289635-en>.
- ESAO (2018c), *Environmental Performance Reviews: Hungary 2018*, *OECD Environmental Performance Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264298613-en>.
- ESAO (2018d), "Country fact sheet on Latvia", nepublicēts ESAO Vides direktorāta darba dokuments.
- ESAO (2017a), *Investing in Climate, Investing in Growth*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264273528-en>.
- ESAO (2017. gads), *OECD Environmental Performance Reviews: Estonia 2017*, *OECD Environmental Performance Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264268241-en>.
- ESAO (2017c), *OECD Economic Surveys: Latvia 2017*, *OECD Publishing*, Parīze, http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-lva-2017-en.
- ESAO/ANO Latīņamerikas un Karību jūras valstu Ekonomikas komisija (2016. gads), *OECD Environmental Performance Reviews: Chile 2016*, *OECD Environmental Performance Reviews*, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264252615-en>.
-

-
- ESAO (2016. gads), "Israel's Green Tax on Cars: Lessons in Environmental Policy Reform", *OECD Environment Policy Papers*, Nr. 5, *OECD Publishing*, Parīze, <https://doi.org/10.1787/5jlv5rmnq9wg-en>.
- ESAO (2015. gads), *OECD Economic Surveys: Latvia 2015*, *OECD Publishing*, Parīze, http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-lva-2017-en.
- PWC (2016. gads), "Comprehensive assessment of the potential for the application of high-efficiency cogeneration and efficient district heating and cooling, and cost-benefit analysis in accordance with the requirements of Directive 2012/27/EU", ziņojums sagatavots Ekonomikas ministrijai, *PricewaterhouseCoopers*, Rīga, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/Latvia_Art%2014_1assessment%20EN.pdf.
- Roy, R. (2014. gads), "Environmental and related social costs of the tax treatment of company cars and commuting expenses", *OECD Environment Working Papers*, Nr. 70, *OECD Publishing*, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/5jxwrr5163zp-en>.
- Rubīns, M. un I. Pilvere (2017. gads), "Development of renewable energy policy in Latvia", ziņojums no 2017. gada starptautiskās konferences "Economic Science for Rural Development", Nr. 44, 281.–291. lpp.
- Ryan, L. un citi. (2019. gads), "An Assessment of the Social Costs and Benefits of Vehicle Tax Reform in Ireland", npublicēts ESAO oficiāls darba dokuments.
- WEF (2017. gads), *The Global Competitiveness Report 2017–2018*, Pasaules ekonomikas forums, Ženēva, www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf
- Pasaules Banka (2016. gads), *Latvia Tax Review*, Pasaules Banka, Vašingtona, Kolumbijas apgabals <http://documents.worldbank.org/curated/en/587291508511990249/pdf/120580-WP-P158470-PUBLIC-117p-WBLatviareportPOP.pdf>.
- Yatskiv, I. un E. Budilovich (2017. gads), "Evaluating Riga Transport System Accessibility", *Procedia Engineering*, sēj. Nr. 178, 480.–490. lpp.

II daļa Virzība uz vides jomā izraudzīto mērķu sasniegšanu

4. nodaļa Atkritumu apsaimniekošana, materiālu apsaimniekošana un aprites ekonomika

Latvija sasniegusi progresu reģenerācijas un pārstrādes jomā, kā arī uzlabojusi ekonomisko līdzekļu izmantošanu, lai samazinātu atkritumu apglabāšanu poligonos. Tomēr atkritumu un materiālu apsaimniekošana vēl nav efektīva izmaksu ziņā, un politikas īstenošana netiek pienācīgi koordinēta. Virzoties uz aprites ekonomiku, būs jāturpina uzlabot apsaimniekošanas pamatprakse, jāstiprina ekonomisko līdzekļu izmantošana un jāuzlabo ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas darbības rezultāti. Šajā nodaļā sniegts pārskats par materiālu izmantošanas un atkritumu rašanās tendencēm un apspriesta saistītā politika. Tajā ir apspriesta to līdzekļu efektivitāte, kurus izmanto, lai veicinātu atkritumu samazināšanu un pārstrādi un lai samazinātu atkritumu apglabāšanu poligonos. Tajā ir noteiktas īstenošanas nepilnības un iespējas, kas pastāv virzībā uz aprites ekonomiku.

“Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

4.1. Ievads un pārskats

Latvijā iedzīvotāju blīvums ir viens no zemākajiem Eiropā, un kopš 2010. gada iedzīvotāju skaits Latvijā samazinās. Lielākā daļa iedzīvotāju dzīvo pilsētas teritorijās, vairāk nekā trešdaļa no viņiem dzīvo Rīgā. Vidējais mājsaimniecību ienākumu līmenis ir zems, un pastāv lielas reģionālas atšķirības. Ekonomikā novērojams spēcīgs iekšzemes kopprodukta (IKP) pieaugums. Pakalpojumi veido 70 % no IKP, un mazie un vidējie uzņēmumi (MVU) nodrošina gandrīz 80 % no visām darbavietām. Neoficiāla saimnieciskā darbība ir plaši izplatīta. Tā kā neatjaunojamo dabas resursu ir maz, Latvija lielā mērā ir atkarīga no izejvielu un produktu importa no ārējiem tirgiem un no eksporta uz tiem. Šīs iezīmes ietekmē valsts materiālu patēriņa modeļu un atkritumu apsaimniekošanas formu.

Latvija 21. gadsimta sākumā pilnīgi pārveidoja savas atkritumu apsaimniekošanas sistēmas. Pašlaik tai ir samērā vispusīga atkritumu apsaimniekošanas politika un tiesiskais regulējums, kas ir papildināts ar kvantitatīvajiem mērķiem un ekonomiskajiem līdzekļiem. Tāpat kā citās vides politikas jomās, vairumā gadījumu lielākais virzītājspēks ir ES prasības un ir pieejams ES finansiālais atbalsts. Latvija ir progresējusi tādos jautājumos kā sadzīves atkritumu dalīta savākšana un reģenerācija, pārstrādes spēja un ekonomisko līdzekļu izmantošana tam, lai veicinātu atkritumu reģenerāciju un samazinātu atkritumu apglabāšanu poligonos.

Tomēr atkritumu un materiālu apsaimniekošana vēl nav efektīva izmaksu ziņā, un ar to saistītās politikas īstenošana netiek pienācīgi koordinēta un uzraudzīta. Izmantotie ekonomiskie līdzekļi nenodrošina pietiekamus stimulus virzībai uz aprites ekonomiku; dažus mērķus būs grūti sasniegt. Maz uzmanības tiek pievērsts atkritumu samazināšanai un to rašanās novēršanai, kā arī konkrētu atkritumu plūsmu, piemēram, būvdarbos un ēku nojaukšanā radušos atkritumu, apsaimniekošanai.

Lai radītu bāzi aprites ekonomikas pieejām, jāveic būtiski pasākumi atkritumu apsaimniekošanas pamatprakses uzlabošanai, ekonomisko līdzekļu izmantošanas stiprināšanai un darbības rezultātu un pārskatāmības uzlabošanai ražotāju paplašinātās atbildības sistēmās. Pastāv labs progressa potenciāls ar daudzsološām tendencēm, par ko liecina nesenā attīstība. Lai Latvija gūtu panākumus, tai ir labāk jāizmanto sinerģija ar ekoinovācijas un publiskā iepirkuma programmām, jāpalielina sadarbība ar kaimiņvalstīm, lai stiprinātu pārstrādes tirgus un efektīvi izmantotu apstrādes un pārstrādes iespējas reģionā. Tai arī jāplāno pakāpeniski samazināt paļaušanos uz ES finansējumu, jāpaplašina sadarbība starp ministrijām un ar ieinteresētajām pusēm un jāstiprina politikas integrācija visos līmeņos.

4.2. Tendences materiālu patēriņa un atkritumu apsaimniekošanas jomā

4.2.1. Ekonomikas materiālā bāze

Latvijas dabas aktīvu bāzi galvenokārt veido iekšējie mežu resursi, kūdra, dolomīts, kaļķakmens un citi būvniecības derīgie izrakteņi. Lielākā daļa citu resursu un materiālu, galvenokārt metāli un fosilais kurināmais, tiek importēta.

Materiālu sadalījums

Lielāko materiālu ieejošās plūsmas un materiāla patēriņa daļu veido biomasas, un procentuāli tā tiek izmantota ievērojami vairāk nekā citās valstīs. Biomasas veido 68 % no valstī iegūtajiem materiāliem, 61 % no tiešās materiālu ieejošās plūsmas, 58 % no iekšzemes materiālu patēriņa (IMP) un 70 % no eksportētajiem materiāliem. Lielāko daļu no šīs biomasas veido koksne.

Iekšzemes pieprasījumu pēc koksnes rada kokapstrādes nozare, kas ir Latvijas galvenā eksporta nozare, un enerģijas ražošanas nozarēs. Ilgstoši koksne ir bijusi vissvarīgākais vietējais enerģijas avots mājokļu apkurei, jo īpaši lauku apvidos. Biomasas izmantošana enerģijas ražošanai tiek veicināta, lai samazinātu atkarību no importētā fosilā kurināmā. Līdz ar to iepriekšējo desmit gadu laikā ir pieaugusi koksnes šķeldas kurināšana termoelektrocentrālēs un palielinājies koksnes šķeldas eksports.

Nerūdu minerāli veido apmēram trešdaļu no materiālu ieejošās plūsmas, un tie galvenokārt tiek izmantoti būvniecībā, tostarp ceļu būvē, kas periodiski pastiprinās atkarībā no ES finansējuma pieejamības. Fosilais kurināmais veido vien nelielu daļu no visiem izejmateriāliem (aptuveni 7%), apliecinot energoefektivitātes izmaiņas un atjaunojamo enerģijas avotu attīstību (1. nodaļa).

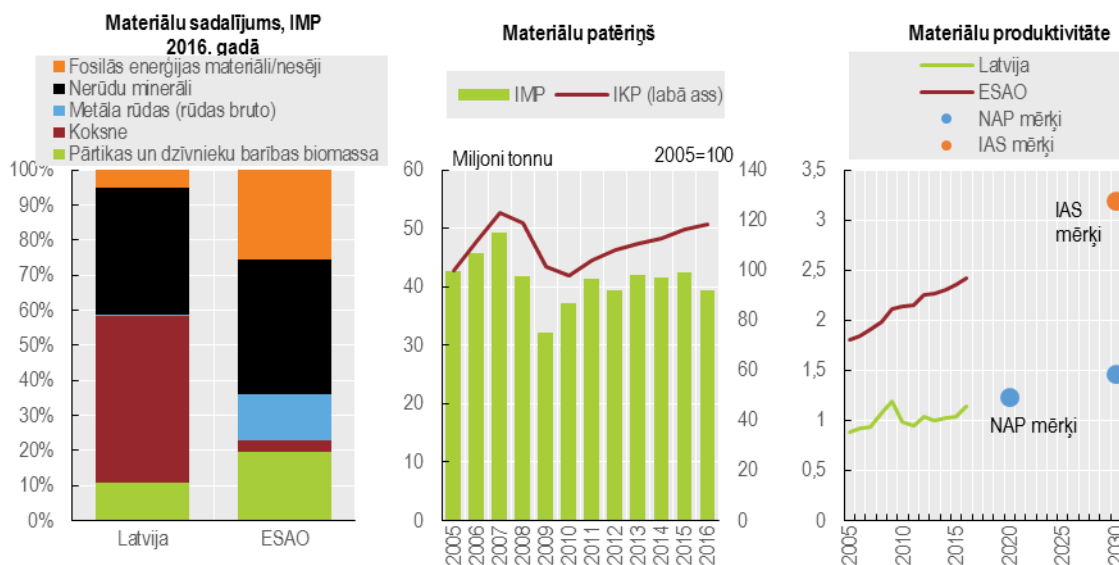
Galvenās tendences

Valsti smagi skāra 2008.–2009. gada ekonomiskā krīze, kas noveda pie produktivitātes pieauguma tempa un ražības samazināšanās dažādās nozarēs, jo īpaši būvniecībā. Īpaši smagi tika skarti MVU, kuriem bieži vien ir ierobežota spēja apgūt jaunas tehnoloģijas un ieviest jauninājumus. Tādējādi materiālu ieejošā plūsma un materiālu patēriņš ievērojami samazinājās zem pirmskrīzes līmeņa; laika posmā no 2007. gada līdz 2009. gadam šāds samazinājums bija attiecīgi 27% un 35%. Laika posmā no 2005. gada līdz 2016. gadam materiālu ieejošā plūsma palielinājās vien par 6%, bet materiālu patēriņš samazinājās par 8%, kas daļēji ir skaidrojams ar iedzīvotāju skaita samazināšanos un pirktpējas samazināšanos pēc krīzes. Savukārt materiālietilpība uz vienu iedzīvotāju ir nedaudz pieaugusi (+5%) ar svārstībām. Latvijā 2016. gadā katrs iedzīvotājs patērēja vidēji 20 tonnas materiālu, kas ir ievērojami augstāks patēriņš par ES vidējo rādītāju (13 tonnas) un ESAO vidējo rādītāju (16 tonnas).

Ekonomikas materiālu produktivitāte (IKP/IMP) 2005.–2016. gadā palielinājās par 29%, atklājot materiālu patēriņa atsaistīšanu (IMP samazinājās par 8%) no ekonomikas izaugsmes (IKP pieauga par 18%). Tomēr produktivitātes pieaugumu galvenokārt veicināja sociāli ekonomiskās attīstības tendences; uzlabotai resursu efektivitātei, šķiet, nebija būtiskas ietekmes. Produktivitāte joprojām ir zemāka nekā citās ESAO un ES valstīs. Latvija rada mazāk nekā pusi no ESAO vidējās ekonomiskās vērtības uz vienu patērēto materiālu tonnu, proti, aptuveni 1 100 ASV dolārus uz tonnu pretstatā vidēji 2 400 ASV dolāriem uz tonnu ESAO valstīs.

Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam (NAP) un Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā (IAS) ir noteikti nesaistoši valsts mērķi materiālu produktivitātes uzlabošanai līdz 2020. gadam un līdz 2030. gadam. NAP 2020. gada mērķis – 0,6 eiro/kg patērēto materiālu – gandrīz tika sasniegts jau 2016. gadā (0,55 eiro/kg) (sk. 4.1. attēlu), un ir reālas izredzes sasniegt arī Latvijas 2030. gada mērķi – 0,71 eiro/kg. IAS mērķis – 1,55 eiro/kg (3,18 ASV dolāri uz kg) līdz 2030. gadam – atspoguļo Latvijas politisko gribu, taču to būs grūti sasniegt.

4.1. attēls. Materiālu izmantošanu sekmē sociāli ekonomiskā attīstība, un galvenais izmantotais materiāls ir biomasas

Piezīme. Mērķi, kas ir norādīti 3. panelī, ir izteikti ASV dolāros atbilstoši 2010. gada cenām un pirktspējas paritātei.
 Avots: ESAO (2018. gads), "Material resources", OECD Environment Statistics (datu bāze); Eurostat (2018. gads), Material flow accounts (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

4.2.2. Atkritumu rašanās un apsaimniekošanas tendences

Atkritumu apjoms kopš 2004. gada ir palielinājies vairāk nekā divas reizes, lai arī ekonomikas krīzes laikā tas samazinājās. Latvija 2016. gadā apsaimniekoja aptuveni 2,5 miljonus tonnu sadzīves un rūpniecisko atkritumu, tostarp 300 000–400 000 tonnu inertu minerālu atkritumu un 65 000–80 000 tonnu bīstamo atkritumu. Apmēram 70 % atkritumu tika reģenerēti. Lai arī atkritumu apglabāšana poligonos ir samazinājusies, tā joprojām veido 20 % no visiem apsaimniekotajiem atkritumiem. Oficiālie dati liecina, ka māsaimniecību atkritumi un citi sadzīves atkritumi veido vairāk nekā 30 % no visiem atkritumiem, kas ir radušies, un procentuāli tas ir ievērojami vairāk nekā lielākajā daļā citu valstu. To daļēji varētu skaidrot ar samērā plašo sadzīves atkritumu definīciju, kas tiek piemērota Latvijā.

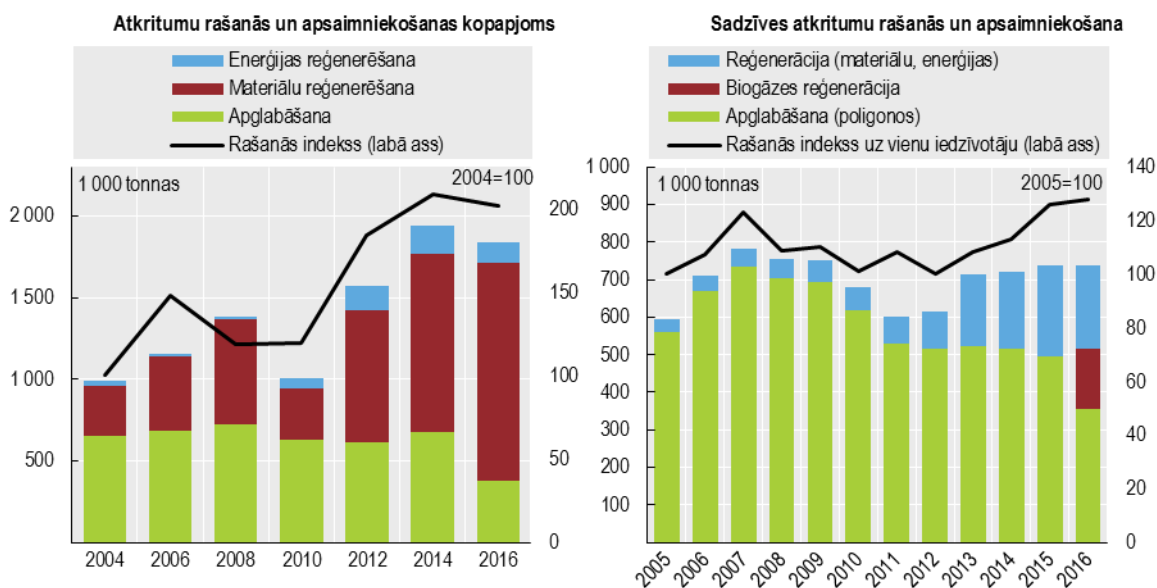
Nebīstamo atkritumu eksports no 2006. gada līdz 2013. gadam pieauga septiņas reizes, bet pēc tam līdz 2016. gadam samazinājās (sk. 4.3. attēlu). Lielākā daļa no tiem bija ir metāllūžņi, galvenokārt dzelzs un tērauda metāllūžņi; to eksports sasniedza maksimumu laika posmā no 2009. gada līdz 2011. gadam, kad samazinājās Latvijas kausēšanas jauda. Ir pieaudzis eksports uz valstīm, kas nav ES dalībvalstis, un pašlaik tas veido vairāk nekā 70 %. Metāls dominē arī importa jomā, lai gan tiek importēta arī plastmasa turpmākai pārstrādei vietējā polimēru pārstrādes nozarē.

Sadzīves atkritumi

Sadzīves atkritumu apjoms pieauga līdz 2007. gadam, bet pēc tam samazinājās (ar dažām svārstībām), krīzes dēļ samazinoties māsaimniecību pirktspējai. Pretēji Atkritumu apsaimniekošanas valsts plāna 2013.–2020. gadam prognozēm, kuras tika sagatavotas, pamatojoties uz iedzīvotāju skaita samazināšanos, iepriekšējos piecos gados ir vērojams radušos atkritumu apjoma pieaugums. Katrs Latvijas iedzīvotājs 2017. gadā saražoja vidēji

436 kg mājturības atkritumu, kas ir mazāk nekā vidēji ESAO (524 kg uz vienu iedzīvotāju), bet par 37 % vairāk nekā vidēji Latvijā 2005. gadā (318 kg uz vienu iedzīvotāju).

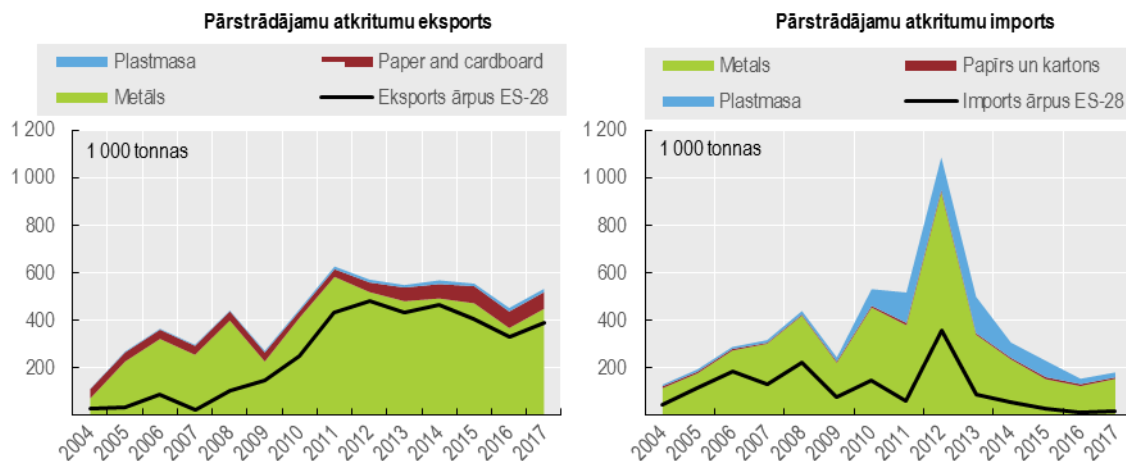
4.2. attēls. Jākonsolidē progress atkritumu reģenerācijas jomā

Piezīme. Kreisajā panelī rašanās var ietvert importētos daudzumus Labajā panelī "reģenerācija" norāda "apjomu, kas ir paredzēts reģenerācijas pasākumiem"; 2016. gada dati par biogāzes reģenerāciju norāda tādu bioloģiski noārdāmo atkritumu apjomu, kas ir pakļauti anaerobās noārdīšanās procesam ar biogāzes reģenerāciju īpaši izgatavotās poligonu kamerās.
 Avots: ESAO (2019. gads), "Waste: Municipal waste", OECD Environment Statistics (datu bāze).

StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/>

4.3. attēls. Pārstrādājamo atkritumu tirgus ir atkarīgs no ārējā pieprasījuma

Avots: Eurostat (2019. gads), Trade in Recyclable Raw Materials by Waste (datu bāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Sadzīves atkritumu reģenerācijas līmenis ievērojami pieauga pēc 2011. gada, pakāpeniski ieviešot atkritumu dalītu savākšanu, attīstot ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas un paaugstinot dabas resursu nodokli par atkritumu apglabāšanu poligonos. Atkritumu reģenerācijas līmenis faktiski no nulles 2000. gadā bija palielinājies līdz 5 % 2005. gadā, 9 %

2010. gadā un 30 % 2016. gadā. Tomēr šis rādītājs joprojām ir zemāks nekā ES un ESAO vidējie rādītāji, un var būt grūti sasniegt 2020. gada mērķi, kas noteikts saskaņā ar ES prasībām, proti, panākt, ka 50 % no sadzīves atkritumiem tiek sagatavoti atkārtotai izmantošanai, pārstrādei vai reģenerācijai. Tomēr daži bioloģiski noārdāmi sadzīves atkritumi, kas nav uzskaitīti šajos datos, tiek pakļauti anaerobās noārdīšanās procesam ar biogāzes reģenerāciju īpaši izgatavotās kamerās, kas kopš 2016. gada tiek izmantotas Getliņu atkritumu poligonā Rīgā. Šo atkritumu uzskaitē paaugstinātu reģenerācijas līmeni gandrīz līdz 50 % (sk. 4.2. attēlu).

Lai arī atkritumu apglabāšana poligonos samazinās, 2016. gadā, atskaitot biogāzes reģenerācijai izmantoto atkritumu apjomu, atkritumu poligonos joprojām tika apglabāti 45 % sadzīves atkritumu, un daudzi reģenerējamie un bioloģiski noārdāmie materiāli tiek apglabāti poligonos. Lai arī Latvijai tika piešķirts pagarinājums, tā nav izpildījusi ES 2013. gada mērķi – samazināt atkritumu poligons apglabāto bioloģiski noārdāmo atkritumu daudzumu līdz 50 % no 1995. gada apjoma, un, šķiet, netiks sasniegts arī 2020. gadam noteiktais 35 % mērķis.

Bīstamie atkritumi

Latvija apsaimnieko 65 000–80 000 tonnu bīstamo atkritumu no rūpniecības un sadzīves atkritumu avotiem. Vienīgie bīstamie atkritumi, kurus Latvijā ir iespējams reģenerēt, ir luminiscences spuldzes, noteikti medicīniskie atkritumi un atkritumeļļa, ko izmanto kā kurināmo cementa krāsnīs. Citi bīstamie atkritumi tiek eksportēti pārstrādei citās ES valstīs saskaņā ar Bāzeles konvenciju un valsts tiesību aktiem. Eksportēto bīstamo atkritumu apjoms iepriekšējo desmit gadu laikā ir samazinājies, un tagad tas veido aptuveni 13 % no bīstamajiem atkritumiem, kas ir radušies Latvijā (salīdzinot ar 56 % 2006. gadā).

Kopā ar pārstrādei paredzētu atkritumu eksportu kopējais reģenerācijas līmenis 2016. gadā bija 80 %; kopš 2005. gada šis rādītājs nav ievērojami mainījies. Pārējie atkritumi tiek vai nu pastāvīgi uzglabāti, vai arī apglabāti divās vietās, kas atbilst ES standartiem.

4.2.3. Atkritumu apstrādes un likvidēšanas infrastruktūra

Latvijā ir pietiekamas sadzīves un citu atkritumu likvidēšanas iespējas. Ilgstoši tā ir izmantojusi galvenokārt apglabāšanu poligonā, un Latvijā pieejamā atkritumu sadedzināšanas infrastruktūra ir paredzēta vienīgi bīstamajiem atkritumiem, galvenokārt eļļām, un dažiem plastmasas atlikumiem, ko izmanto kā kurināmo cementa krāsnīs.

Līdz deviņdesmitajiem gadiem Latvijā bija vairāk nekā 500 nereglamentētu poligonu un izgāztuvju, kurās nebija nodrošināta gandrīz nekāda atkritumu plūsmas uzraudzība; dažas no tām atradās upju tuvumā. Kopš 2000. gada tās pakāpeniski tika slēgtas un rekultivētas. Tās tika aizstātas ar jauniem reģionāliem atkritumu poligoniem, kas atbilst ES standartiem. Pašlaik valstī ir 1 regulēts bīstamo atkritumu poligons, 1 atkritumu poligons azbestu saturošiem atkritumiem un 11 atkritumu poligoni nebīstamiem sadzīves un rūpnieciskas izcelsmes atkritumiem, un šo atkritumu poligonu kopējā ietilpība ir 16,2 miljoni tonnu. Daži nebīstamu atkritumu poligoni pieņem arī inertus būvdarbos un ēku nojaukšanā radušos atkritumus (BRA). Daudzos atkritumu poligonos ir šķirošanas iekārtas, lai novirzītu reģenerējamus materiālus uz citu apstrādi. Biogāzes reģenerācija ir izplatīta. Kopš 2002. gada Latvija ir aizliegusi aprakt poligonos šķīdros atkritumus, notekūdeņu attīrīšanas dūņas ar vairāk nekā 80 % ūdens saturu un pārtikas un koksnes rūpniecības atkritumus, ko neizmanto kompostēšanai vai biogāzes ražošanai.

Alternatīvas atkritumu apsaimniekošanas iespējas pagaidām nav pienācīgi attīstītas, taču strauji attīstās. Pēdējos 10–15 gados Latvija ir ieguldījusi savas pārstrādes infrastruktūras attīstībā, izmantojot ES līdzfinansējumu. Tās pārstrādes rūpnīcas specializējas papīra un kartona iepakojuma pārstrādē, un tai ir labi attīstīta infrastruktūra, kuras jauda pārsniedz Latvijā pieejamos papīra atkritumus, un polimēru pārstrādē, kurā Latvija ir vadošā valsts Baltijas reģionā. Daudzi materiāli tiek sagatavoti pārstrādei un pēc tam eksportēti.

Latvijas kopējā papīra, kartona, plastmasas un stikla pārstrādes jauda ir aptuveni 120 000 tonnu gadā, tostarp 71 220 tonnu plastmasas, no kurām 6,2 tonnas ir kompozītmateriāli. Deviņi uzņēmumi ražo plastmasas granulas vai pārslas, ko var izmantot kā otrreizējās izejvielas plastmasas ražošanā (sk. 4.1. ierāmējumu).

4.1. ierāmējums. Polimēru atkritumu pārstrāde: veiksmes stāsts

Latvija kļuvusi par vadošo valsti Baltijas jūras reģionā plastmasas polimēru pārstrādes jomā. Šajā jomā aktīvi darbojas divi uzņēmumi: “Nordic Plast” specializējas augsta un zema blīvuma polietilēna (*HDPE, LDPE*) pārstrādē, un “PET Baltija” specializējas polietilēntereftalāta (PET) pārstrādē. Pārstrādei paredzētie plastmasas atkritumi iegūti dalītajā atkritumu savākšanā Latvijā un saņemti no citām ES valstīm, piemēram, Igaunijas un Lietuvas. Šādos atkritumos ietilpst vieglie plastmasas maisiņi un plēves, cietās plastmasas bundžas un taras, polipropilēna maisiņi, plastmasas pudeles un pudeļu vāciņi. Lielākā daļa pārstrādāto izejvielu, plastmasas granulas (dabīgās, pelēkās, melnās, jauktās) un PET pārslas (caurspīdīgās, tumšais maisījums, gaišais maisījums) tiek eksportētas atkārtotai apstrādei.

Katru gadu saražoto 7 000 tonnu pārstrādātās plastmasas granulu pārdod plastmasas izstrādājumu (piemēram, plastmasas plēvju, plastmasas galda piederumu) ražotājiem. Katru gadu saražoto 21 000 tonnu PET pārslu pārdod pārtikas iepakojuma ražotājiem (60 %) un šķiedru un plastmasas siksnu ražotājiem (40 %).

Avots. SIA “Nordic Plast” (2019. gads), <http://www.nordicplast.lv/en/> (tīmekļa vietne); AS “PET Baltija” (2019. gads), <http://www.petbaltija.lv/en/> (tīmekļa vietne).

Pēdējos gados galvenā uzmanība ir pievērsta biogāzes un komposta ražošanai, lai samazinātu atkritumu apglabāšanu poligonos un sekmētu to mērķu sasniegšanu, kas noteikti attiecībā uz atjaunojamajiem energoresursiem. Latvijā ir vairākas stacijas bioloģiski noārdāmo atkritumu apstrādei un pārstrādei, tostarp 5 lielizmēra kompostēšanas iekārtas un 59 mazas biogāzes stacijas ar aptuveno ražošanas jaudu 64 MW. Daudziem poligoniem ir pašiem savas kompostēšanas iekārtas un biogāzes reģenerācijas iekārtas.

Reģenerācijas un pārstrādes jaudas turpmāka palielināšana plānota līdz 2023. gadam. Piedāvātie projekti ietver četras plastmasas pārstrādes rūpnīcas, stikla pārstrādes rūpnīcu, svina akumulatoru rūpnīcu un vismaz vienu bioloģiski noārdāmo atkritumu staciju.

Tiek uzskatīts, ka, lai sasniegtu ES atkritumu poligonu samazināšanas un reģenerācijas mērķus un samazinātu Latvijas enerģētisko atkarību un primārā fosilā kurināmā patēriņu, turpmāk ir jāattīsta spēja ražot enerģiju no sadzīves atkritumiem (*WtE*). Valdība norādījusi, ka tuvākā *WtE* stacija atrodas Igaunijā, kas ir pārāk tālu no galvenajiem atkritumu rašanās centriem Latvijā. Tāpēc tiek plānota iekārta, kura gada laikā spēs apstrādāt 11 000 tonnu no atkritumiem iegūta kurināmā (*RDF*). Valdība arī atbalstīt projektus, kuros paredzēta *RDF* izmantošana siltuma ražošanai dažās pašvaldībās, tādējādi mazinot Latvijas enerģētisko atkarību un primārā

fosilā kurināmā patēriņu. Ņemot vērā ievērojamās investīcijas, kas ir nepieciešamas *WtE* infrastruktūrai, un iestrēgšanas efekta radīšanas risku, ir svarīgi rūpīgi izvērtēt alternatīvu atkritumu tehnoloģiju un infrastruktūras ilgtermiņa izmaksas un ieguvumus, ņemot vērā kaimiņvalstu pārstrādes iespējas. Šādā izvērtējumā jāņem vērā arī pārmaiņas, kas paredzamas sadzīves atkritumu kā izejvielu pieejamībā *WtE* staciju darbībai, un rūpīgi jāapsver kompromisi starp atkritumu apsaimniekošanas mērķiem un atjaunojamās enerģijas mērķiem.

4.3. Atkritumu un materiālu apsaimniekošanas mērķi un politika

Latvijai ir samērā vispusīga atkritumu apsaimniekošanas politika un tiesiskais regulējums, kas ir papildināts ar kvantitatīvajiem mērķiem un ekonomiskajiem līdzekļiem. Stratēģiskos mērķus lielā mērā nosaka ES tiesību aktos un politikā noteiktie mērķi un prasības, un tie atbilst starptautiskajām saistībām (piemēram, Bāzeles konvencijai) un ESAO Padomes lēmumiem.

4.3.1. Politikas ietvars un mērķi

Atkritumu apsaimniekošanas pamatā ir virkne politikas nostādņu par jautājumiem, kas ir saistīti ar atkritumu apsaimniekošanu, energoapgādi un bioresursu pārvaldību. Galvenie mērķi ir novērst atkritumu rašanos, iespējami samazināt nelabvēlīgo ietekmi uz cilvēku veselību un vidi, iespējami palielināt reģenerāciju un atkārtotu izmantošanu un nodrošināt piegādes drošību, tostarp aizstājot primāros dabas resursus ar otreizējām izejvielām un fosilos enerģijas avotus ar atjaunojamiem bioloģiskajiem resursiem.

Galvenie politikas dokumenti ir Atkritumu apsaimniekošanas valsts plāns 2013.–2020. gadam (AAVP) un saistītā Atkritumu rašanās novēršanas valsts programma (ARNVP); ES tiesību aktos abi šie dokumenti ir noteikti kā obligāti dokumenti. Resursu efektīva izmantošana un ilgtspējīgas materiālu ekonomijas principi ir iekļauti 2014. gada Vides politikas pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam, 2010. gada Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam un 2012. gada NAP 2014.–2020. gadam.

Atkritumu apsaimniekošanas valsts plāns

AAVP mērķis ir novērst un iespējami samazināt atkritumu rašanos un nodrošināt efektīvāku resursu izmantošanu. Tajā ietilpst ARNVP, kurā ir noteikti šo mērķu sasniegšanai nepieciešamie novēršanas uzdevumi un pasākumi. AAVP ir noteikti pasākumi attiecībā uz i) ekoloģiskākām tehnoloģijām, produktu ekodizainu, ekomarķējuma izmantošanu, zaļo iepirkumu un vides pārvaldības sistēmām, ii) izglītošanu un informēšanu un iii) dalītas savākšanas un pārstrādes spējas attīstību. Tajā vēl nav atspoguļotas jaunākās izmaiņas ES politikā (grozītā ES Pamatdirektīvā par atkritumiem, Direktīva par iepakojumu un izlietoto iepakojumu, Poligonu direktīva un saistītie mērķi). Tās tiks iekļautas nākamajā AAVP redakcijā.

Atkritumu apsaimniekošanas reģioni (AAR) sadarbībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju (VARAM) var izstrādāt reģionālos atkritumu apsaimniekošanas plānus (AAP). Turklāt pašvaldības var izstrādāt vietējos AAP saskaņā ar reģionālajiem plāniem. Reģionālo plānu izstrāde bija obligāta līdz 2013. gadam, bet pēc tam tā ir bijusi brīvprātīga. Līdz šim trīs izstrādātie reģionālie plāni aptver 32 no 119 Latvijas novadiem.¹

¹ Šie trīs AAP ir Vidusdaugavas reģiona AAP 2015.–2021. gadam, Ziemeļvidzemes reģiona AAP 2014.–2020. gadam un Zemgales reģiona AAP 2014.–2020. gadam.

Latvijai nav izejvielu politikas, bet tā ir pirmā Baltijas valsts ar bioekonomikas stratēģiju² zināšanu un inovāciju veicināšanai. Stratēģijā ir paredzēti stimuli neatjaunojamo resursu aizstāšanai ar bioloģiskajiem resursiem publiskajos iepirkumos un ražošanā. Kā piemērus var minēt biomasas izmantošanu enerģijas ražošanā un bioloģisko materiālu izmantošana būvniecībā. Citi būtiski dokumenti:

- Lauku attīstības programma 2014.–2020. gadam, kura tika pieņemta 2015. gadā un kurā tika noteikti pasākumi attiecībā uz resursu efektīvu izmantošanu lauksaimniecībā, pārtikas ražošanā un mežsaimniecībā un attiecībā uz šajās nozarēs radušos atkritumu un atlieku apstrādi;
- Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam, kuras pieņemtas 2015. gadā ar mērķi veicināt uzlabotu plānošanas un vadības praksi un ilgtspējīgu lauksaimniecību un mežsaimniecību;
- Viedās specializācijas stratēģija, pieņemta 2013. gadā ar mērķi veicināt inovāciju un tehnoloģisko progresu; to papildina Rūpniecības pamatnostādnes un Zinātnes un tehnoloģijas pamatnostādnes.

4.3.2. Tiesiskais regulējums

Latvijai ir plašs tiesiskais regulējums, kura attīstību virza ES tiesiskais regulējums. Galvenie tiesību akti:

- Atkritumu apsaimniekošanas likums (2010. gads), pēdējo reizi grozīts 2017. gadā, kas atbalsta AAVP īstenošanu un piemēro vispusīgu pieeju atkritumu apsaimniekošanai;
- likums “Par piesārņojumu” (2001. gads), kas reglamentē piesārņojošās darbības, piemēram, atkritumu reģenerācijas, apglabāšanas un uzglabāšanas vietas, atbilstoši potenciālajam vides apdraudējumam, ko tās rada;
- Dabas resursu nodokļa likums (2005. gads), kas piemēro principu “maksā piesārņotājs” attiecībā uz dabas resursu apsaimniekošanu (materiāli, atkritumi) un nosaka saistītos izņēmumus;
- Vides aizsardzības likums (2006. gads), kas pieprasa atkritumu apsaimniekotājiem uzraudzīt to ekoloģiskos raksturlielumus un informēt sabiedrību.

Saistītie tiesību akti ir 2005. gada Iepakojuma likums un 2004. gada Nolietotu transportlīdzekļu apsaimniekošanas likums. Īstenošanas atbalstam ir pieņemti vairāk nekā 40 Ministru kabineta noteikumi, kuros noteiktas juridiskās un tehniskās prasības atkritumu apsaimniekošanas darbībām, konkrētu atkritumu plūsmu apsaimniekošanai un pārstrādei un darbības rezultātu paziņošanai.

4.3.3. Iestāžu sistēma un pārvaldība

Centrālā iestāde atkritumu apsaimniekošanas jautājumos ir VARAM, kura pilda vispārējās pārraudzības un uzraudzības funkciju. Šī ministrija ir atbildīga par atkritumu apsaimniekošanas

² Bioekonomika ietver lauksaimniecību, mežsaimniecību, zivsaimniecību un akvakultūru, pārtikas rūpniecību un mežrūpniecību, kā arī ķīmisko, biotehnoloģijas un enerģētikas nozaru daļas; visām šīm jomām ir liels darbavietu un izaugsmes potenciāls. Zemkopības ministrija kopā ar starpministriju darba grupu (Ekonomikas ministrija, VARAM, Izglītības un zinātnes ministrija, Labklājības ministrija, Pārresoru koordinācijas centrs), iesaistot arī uzņēmumu asociācijas un zinātniskās pētniecības institūtus, izstrādāja stratēģiju.

politikas un noteikumu izstrādi un īstenošanu, atkritumu apsaimniekošanas politikas izstrādes un īstenošanas koordinēšanu vietējā līmenī, kā arī par bīstamo atkritumu apsaimniekošanas organizēšanu un koordinēšanu. Tā ir atbildīga arī par zaļo publisko iepirkumu.

Atbilstības kontrole un izpilde ir Valsts vides dienesta (VVD) un tā astoņu reģionālo pārvalžu kompetencē. Šīs iestādes kontrolē atbilstību tiesību aktu prasībām, izdod tehniskās normas un atļaujas atkritumu apsaimniekošanas darbībām un atļauj pārrobežu transportēšanu. Kopš 2017. gada VVD ir arī koordinējusi un kontrolējusi ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas, ko iepriekš veica Latvijas Vides aizsardzības fonda administrācija.

Atkritumu apsaimniekošanas iekārtu ietekmes uz vidi novērtēšana ietilpst Vides pārraudzības valsts biroja kompetencē. Šī iestāde arī uztur to uzņēmumu reģistru, kuri nodarbojas ar izlietoto iepakojumu, un to uzņēmumu reģistru, kuri piedalās ES Vides vadības un audita sistēmā (*EMAS*).

Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs (LVĢMC) nodarbojas ar bīstamo atkritumu apsaimniekošanu, piemēram, ar poligonu un atkritumu sadedzināšanas iekārtu ierīkošanu un apsaimniekošanu. Tā kā tā ir par vides uzraudzību atbildīgā iestāde, tā vāc, apstrādā un sniedz datus par atkritumiem.

Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija apstiprina noteikumus par atļauju izsniegšanu sadzīves atkritumu apglabāšanai poligonos, reģistrē sabiedrisko pakalpojumu sniedzējus un nosaka, kā aprēķināt poligonu tarifus. Veselības inspekcija uzrauga bīstamo medicīnisko atkritumu apsaimniekošanu.

Resursu efektīvas izmantošanas, ekoinovācijas un aprites ekonomikas mērķus atbalstošos politikas pasākumos ir iesaistīta Izglītības un zinātnes ministrija jautājumos, kas ir saistīti zinātnisko pētniecību vides inovācijas jomā, Zemkopības ministrija jautājumos, kas ir saistīti ar bioekonomikas stratēģiju, un Ekonomikas ministrija, kas atbild par rūpniecības un inovāciju politiku.

Praktiska īstenošana ir pašvaldību kompetencē. Pašvaldības organizē sadzīves atkritumu, tostarp bīstamo atkritumu, apsaimniekošanu savā teritorijā atbilstoši AAVP un reģionālajiem plāniem (ja tādi ir pieņemti). Tās izdod vietējos noteikumus, finansē nepieciešamo infrastruktūru, izvēlas atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumu sniedzējus un piemēro zaļā iepirkuma noteikumus.

Pašvaldību savstarpējā sadarbība

Pašvaldības sadarbojas desmit AAR teritorijās:³ Austrumlatgales, Dienvidlatgales, Liepājas, Malienas, Piejūras, Pierīgas, Ventpils, Vidusdaugavas, Zemgales un Ziemeļvidzemes AAR teritorijās (sk. 4.4. attēlu). Vēl viena sadarbības iespēja, lai arī tā tiek reti izmantota, ir tāda, ka pašvaldībām, pamatojoties uz savstarpēju vienošanos, ir atļauts savā AAR izveidot kopīgas sadzīves atkritumu apsaimniekošanas zonas kopīgam atkritumu savākšanas pakalpojuma publiskajam iepirkumam.

³ AAR tika izveidoti 21. gadsimta sākumā, kad Latvija izstrādāja savu jauno atkritumu apsaimniekošanas sistēmu.

4.4. attēls. Uzņēmumi sadarbojas desmit atkritumu apsaimniekošanas reģionos

Atkritumu apsaimniekošanas reģioni un poligoni, 2018. gads

Atkritumu apsaimniekošanas reģioni un atkritumu poligoni Latvijā

Informācija atjaunota 12.04.2017.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

Avots. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (2018. gads).

Statlink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Organizācijas, kas apsaimnieko reģionālos poligonus un atkritumu savākšanu, ir starppašvaldību sabiedrības ar ierobežotu atbildību. Šo uzņēmumu daļas pieder pašvaldībām proporcionāli to lielumam. Aptuveni puse no visām pašvaldībām ir izveidojušas tām pilnīgi vai daļēji piederošus atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumus. Latvijas Konkurences padome ir kritizējusi šo praksi, uzskatot, ka tā kavē konkurenci, jo īpaši dalītās savākšanas un šķirošanas tirgos.

Citi koordinācijas mehānismi

Augstākā valsts iestāde politikas koordinēšanas jomā ir Ministru prezidenta biroja Pārresoru koordinācijas centrs. Tā ir atbildīga par ilgtermiņa IAS un vidēja termiņa NAP izstrādi, pārraudzību un īstenošanas uzraudzību.

Atkritumu apsaimniekošanas un ar to saistīto jautājumu horizontālā koordinācija vajadzības gadījumā tiek nodrošināta, izmantojot iknedēļas valsts sekretāru sanāksmes, pastāvīgu koordinācijas mehānismu un regulāras VARAM un VVD sanāksmes, kurās tiek apspriesti darbības jautājumi, jaunās ES prasības un atbilstības kontroles rezultāti. Ministrija piedalās starpministriju darba grupās, kas izveidotas, lai koordinētu starpnozarju politikas dokumentu izstrādi (piemēram, par bioekonomikas stratēģiju).

Vertikālā koordinācija tiek nodrošināta ikgadējās VARAM un Latvijas Pašvaldību savienības sanāksmēs un ministrijas pārbaudēs par pašvaldību atkritumu apsaimniekošanas noteikumu atbilstību valsts tiesību aktiem.

Privātā sektora loma un ieinteresēto pušu līdzdalība

Privātajam sektoram ir būtiska loma sadzīves atkritumu apsaimniekošanā. Privāti atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumi apkalpo vairāk nekā 50 % iedzīvotāju, darbojoties galvenokārt lielākajās pilsētās, kurās ir koncentrēti valsts iedzīvotāji. Pašvaldībām piederoši atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumi apkalpo pārējos iedzīvotājus.

Politikas plānošanas un tiesību aktu izstrādes laikā notiek apspriešanās ar galvenajām ieinteresētajām pusēm, tostarp uzņēmēju asociācijām un nevalstiskām organizācijām, kuras piedalās konsultatīvajās padomēs vai darba grupās. VARAM ir vairākas padomes, kuras nodarbojas ar jautājumiem, kas ir saistīti ar materiālajiem resursiem, tostarp par iepakojuma apsaimniekošanu un tehnoloģiju pārvaldību. Ir izveidotas darba grupas tādu jautājumu apspriešanai, kas ir saistīti ar pārtikas atkritumiem un dzērienu iepakojuma depozīta sistēmas izveidi. Pastāvīga darba grupa nodarbojas ar atkritumu apsaimniekošanas jautājumiem. Atkritumu pārstrādes un atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumi⁴ izmanto lobēšanu kā līdzdalības mehānismu.

4.4. Informācija un politikas instrumenti par atkritumu un materiālu apsaimniekošanu

4.4.1. Informatīvā bāze

Uzraudzības un ziņošanas mehānismi

Par atkritumu rašanās un aprites uzraudzību un ziņošanu par atkritumu rašanos un apriti atbild LVĢMC, kas vāc datus no atkritumu apsaimniekotājiem⁵, izskata un analizē tos un regulāri sniedz ziņojumus Bāzeles konvencijai, ES iestādēm, tostarp *Eurostat*, un ESAO. Ziņošana ir obligāta prasība bīstamo atkritumu apsaimniekotājiem, visiem uzņēmumiem ar A un B kategorijas atļaujām piesārņojošu darbību veikšanai un uzņēmumiem ar atkritumu apsaimniekošanas darbības atļaujām. Uzņēmumiem, kuri ir noslēguši līgumus ar pašvaldībām, vienu reizi gadā ir jāsniedz šīm pašvaldībām atkritumu apsaimniekošanas dati. Uzņēmumiem, kas piedalās ražotāja paplašinātās atbildības sistēmās, vienu reizi gadā ir jāziņo VVD par tirgū laisto, savākto, pārstrādāto un reģenerēto daudzumu. VVD izskata šos datus, nepieciešamības gadījumā pārbaudot tos pie sniedzēja.

LVĢMC uztur Bīstamo atkritumu pārvadājumu uzskaites sistēmu, kas uzrauga sadzīves un bīstamo atkritumu iekšzemes un pārrobežu pārvadājumus uz pārstrādes vai reģenerācijas vietām. Tas uztur sistēmas darbību, reģistrē sistēmas lietotājus un nodrošina klientu atbalstu. Galvenie lietotāji ir atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumi un kontroles iestādes. Lai varētu lietot sistēmu, ir jānoslēdz līgums ar LVĢMC.

BRAPUS, kas ir elektroniska sistēma BRA pārvadājumu izsekošanai, tika izveidota 2014. gadā,

⁴ Latvijā darbojas divas profesionālas atkritumu apsaimniekošanas asociācijas: Latvijas Atkritumu saimniecības uzņēmumu asociācija (LASUA, www.lasua.lv) un Latvijas Atkritumu saimniecības asociācija (LASA, www.lasa.lv).

⁵ Pārskata veidlapa "Nr.3-Atkritumi. Pārskats par atkritumiem" vienu reizi gadā sniedz uzņēmumi, iestādes un organizācijas, kuras rada sadzīves un bīstamos atkritumus un kurām ir A un B kategorijas atļaujas piesārņojošu darbību veikšanai, un uzņēmumi, kuriem ir C kategorijas sertifikāts piesārņojošu darbību veikšanai.

lai labāk kontrolētu BRA apsaimniekošanu, uzlabotu BRA plūsmu izsekojamību un uzlabotu datu pieejamību. BRA operatoriem ar tiešsaistes aptaujas starpniecību katru gadu ir jāziņo savai reģionālajai vadībai par saražoto daudzumu. Pēc reģiona apstiprinājuma saņemšanas datus nosūta LVĢMC, lai tos apkopotu un iesniegtu ES iestādēm un ESAO. Šo sistēmu izmanto vairāk nekā 90 uzņēmumi. Pašlaik notiek darbs, lai savienotu BRAPUS ar būvniecības procesu elektroniskās dokumentācijas sistēmu.

Informācija par materiālu plūsmām un citi dati

Centrālā statistikas pārvalde (CSP) kopš 2009. gada ir apkopojusi ekonomikas mēroga materiālu plūsmas kontus un regulāri sniedz ziņojumus *Eurostat* saskaņā ar ES Regulu 691/2011 par vides kontiem. Konti tiek apkopoti, izmantojot CSP datus par ārējo tirdzniecību, enerģētiku un lauksaimniecību, valsts mežu datus par kokmateriālu ieguvu un medībām, kā arī LVĢMC datus par derīgo izrakteņu ieguvu un atkritumiem. Aptverot visus gadus kopš 1995. gada, tie ir publiski pieejami CSP mājaslapā un katru gadu tiek publicēti izdevumā “Vides rādītāji Latvijā”. Derīgo izrakteņu uzskaites nolūkā LVĢMC sagatavo derīgo izrakteņu krājumu gada bilanci un katru gadu reģistrē iegūto resursu apjomu par katru ieguves vietu.

Datu kvalitāte un nepilnības

Ziņošanas pienākums attiecas uz galvenajiem atkritumu apsaimniekošanas aspektiem, taču nenodrošina visu informāciju, kas nepieciešama efektīvai politikas plānošanai. Piemēram, nav ietverti dati par pārtikas atkritumiem un remonta un otreizējas izmantošanas pasākumiem, un tiem nav skaidras statistikas definīcijas. Tāpēc VARAM vajadzības gadījumā vāc papildu datus no uzņēmumiem. Tomēr uzņēmumi nav ieinteresēti sniegt šos datus, un tas kavē ministrijas spēju plānot politiku un reaģēt uz norisēm uzņēmējdarbības nozarē.

Datu kvalitāte nav vienveidīga. Datu pieejamība un laikrindu garums ir ierobežots attiecībā uz tām atkritumu plūsmām, kuras ir grūti izsekot, vai gadījumos, kad ziņošanai trūkst pārskatāmības. Vairāku plūsmu gadījumā nav pietiekamas informācijas par apstrādes un likvidēšanas maršrutiem. Piemēram, trūkst informācijas par tādu atkritumu galamērķi, kurus ievieš pārstrādei, bet kuri nav pietiekami kvalitatīvi. Nav pietiekamas informācijas par pārtikas atkritumiem un citiem bioatkritumiem. Dati par BRA ir pieejami tikai no 2013. gada, bet par EEIA – no 2009. gada.

Turklāt nav pietiekamas informācijas par vietējo iestāžu apsaimniekošanas rezultātiem un to ieguldījumu valsts pārstrādes mērķu sasniegšanā. Šo situāciju varētu uzlabot, izveidojot regulāru procesu statistikas datu vākšanai un publicēšanai par sadzīves atkritumiem, tostarp par reģenerācijas un pārstrādes rezultātiem un par saistītajām izmaksām un ieņēmumiem.

Lai efektīvi veicinātu lēmumu pieņemšanu un politikas novērtēšanu, ir vajadzīgi papildu pasākumi, lai uzlabotu un paplašinātu valstu informāciju par atkritumu apsaimniekošanu un statistiku par atkritumiem un materiāliem. Nepieciešami pilnīgāki un saskanīgāki dati par atkritumu savākšanu, apstrādi un apglabāšanu līdz pat to galamērķim. Prioritāti varētu piešķirt atkritumu plūsmām, par kurām ir atbildīgs ražotājs un kurām ir noteikti pārstrādes mērķi, plūsmām, kas rada īpašus apsaimniekošanas jautājumus, piemēram, pārtikas atkritumiem un bioatkritumiem, un turpmākai BRA informācijas sistēmas attīstībai. Jāapsver arī turpmāka datu uzlabošana par materiālu plūsmām un to integrēšana atkritumu statistikā, lai veicinātu izpratni par materiālu izplatīšanās ceļiem ekonomikā.

Galū galā atkritumu un materiālu apsaimniekošanas informāciju varētu konsolidēt integrētā sistēmā, kas kalpotu par centrālo reģistru un nodrošinātu atbalstu valsts politikas izstrādei, īstenošanai un uzraudzībai, kā arī starptautisko pārskatu sagatavošanai. Tās pamatā varētu izmantot esošās informācijas sistēmas, kas paredzētas BRA un pārrobežu pārvietošanas uzraudzībai, kā arī citas datu bāzes, kuras uztur LVĢMC.

4.4.2. Politikas instrumenti

Latvija izmanto virkni politikas instrumentu atkritumu reģenerēšanas un pārstrādes veicināšanai. Šādi politikas instrumenti ietver dalītas savākšanas prasības un obligātus mērķus attiecībā uz reģenerējamiem materiāliem saskaņā ar ES tiesību aktiem, ekonomiskos līdzekļus, piemēram, nodokļus par atkritumu apglabāšanu un pārstrādājamām precēm, depozīta sistēmu stikla pudelēm (pašlaik brīvprātīga), ražotāja paplašinātās atbildības un atsevišķu produktu atpakaļnodrošanas sistēmas. Lielākā daļa šo instrumentu attiecas uz dzīves cikla beigu posmu. Tos papildina uz pieprasījumu balstīti instrumenti, piemēram, zaļais publiskais iepirkums (ZPI) un tādi informācijas instrumenti kā ekomarķējums, izpratnes veidošanas kampaņas un apmācība.

Kā citus instrumentus var minēt informācijas līdzekļus, piemēram, ražotāja paplašinātās atbildības organizāciju (RAO) komunikācijas pasākumus, ekomarķējuma izmantošanu, informētības uzlabošanu un izglītošanas pasākumus (piemēram, apmācību, pieredzes apmaiņu).

Mērķi

Galvenie mērķi un kvantitatīvie mērķi ir noteikti, lai izpildītu ES tiesību aktu prasības, un tie ir obligāti (sk. 4.1. tabulu). Galvenie reģenerācijas un pārstrādes mērķi ietver mērķus, kas noteikti attiecībā uz:

- sadzīves atkritumu sagatavošanu atkārtotai izmantošanai, pārstrādei vai reģenerācijai līdz 2020. gadam;
- izlietotā iepakojuma, BRA, EEIA un videi kaitīgu preču atkritumu savākšanu, reģenerāciju un pārstrādi.

NAP un IAS ir noteikti daži nesaistoši papildu mērķi, tostarp resursu produktivitātes mērķi (sk. 4.2.1. punktu) un minimālais 80 % pārstrādes mērķis 2030. gadam attiecībā uz visiem savāktajiem atkritumiem (IAS). Valstī ir noteikti mērķi arī attiecībā uz lietotām riepām.

Ekonomiskie līdzekļi

Ekonomisko līdzekļu izmantošana saskaņā ar principu “piesārņotājs maksā” ir labi attīstīta. Galvenie līdzekļi ir diferencēts dabas resursu nodoklis (DRN), ko piemēro materiālu ieguvei (derīgajiem izrakteņiem), apglabāšanai poligonos un precēm, kurām ir noteikti īpaši dzīves cikla beigu pārvaldības mērķi; ražotāju paplašinātā atbildība (iekpojūmam, vienreiz lietojamiem traukiem un piederumiem, EEIA un citām videi kaitīgām precēm, piemēram, akumulatoriem un nolietotiem transportlīdzekļiem); atkritumu poligону tarifi un maksa par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu. Pastāv arī brīvprātīga depozīta sistēma noteiktiem dzērienu iepakojuma veidiem, kuras izmantošanu plānots padarīt obligātu.

4.1. tabula . Atsevišķi ar atkritumiem saistīti mērķi Latvijā

Atkritumu veids	Mērķi	Stāvoklis	atbilstoši oficiālajiem datiem
Visi atkritumi	Sasniegt minimālo 80 % pārstrādes mērķi attiecībā uz Līdz visiem savāktajiem atkritumiem. 2030. gadam (IAS mērķis, nav saistošs)	Neskaidrs; 2016. gadā kopējais reģenerācijas līmenis bija 78 %.	Faktiski pārstrādātais apjoms netiek pienācīgi uzraudzīts.
Sadzīves atkritumi	Palielināt otrreizējai izmantošanai un pārstrādei Līdz sagatavotos atkritumu materiālu īpatsvaru vismaz līdz 2020. gadam 50 %.	Var būt grūti sasniegams. Reģenerācijas līmenis 2016. gadā bija 30 %, neietverot bioloģiski noārdāmo atkritumu anaerobo noārdīšanos ar biogāzes reģenerāciju (Rīgas reģions) kopš 2016. gada.	
Bioloģiski noārdāmie sadzīves atkritumi	Samazināt poligonos apglabāto bioloģiski noārdāmo sadzīves atkritumu apjomu: • līdz 75 % no apglabāto bioloģiski noārdāmo atkritumu apjoma 1995. gadā; • līdz 50 % no apglabāto bioloģiski noārdāmo atkritumu apjoma 1995. gadā; • līdz 35 % no apglabāto bioloģiski noārdāmo atkritumu apjoma 1995. gadā.	2010. gads Kopš 16.07.2013. Kopš 16.07.2020.	• sasniegts (72 % 2010. gadā) • nav sasniegts • var būt grūti sasniegams
Būvdarbos un ēku nojaukšanā radušies atkritumi	Palielināt atkārtotai izmantošanai, pārstrādei un citai Līdz materiālu reģenerācijai, tostarp aizbēršanai, sagatavotu 2020. gadam BRA apjomu līdz 70 %.	Līdz 2015. gada beigām	sasniegts (88 % 2015. gadā)
Izlietotais iepakojums	Pārstrādes un reģenerācijas apjoms: • 60 % no visa izlietotā iepakojuma (kopapjoms); • vismaz 65 % stiklam, 83 % papīram un kartonam, 50 % metālam, 41 % plastmasai un 29 % koksnei. Pārstrādes apjoms: • 55 % no visa izlietotā iepakojuma (kopapjoms); • vismaz 60 % stiklam, 60 % papīram un kartonam, 50 % metālam, 22,5 % plastmasai un 15 % koksnei.	Līdz 2015. gada beigām	• sasniegts (62 % 2015. gadā; 60 % 2016. gadā) • sasniegts (stikls 65 %; papīrs 84 %; metāls 60 %; plastmasa 42 %, koksne 43 % 2016. gadā) • sasniegts (58 % 2016. gadā) • sasniegts (stikls 64 %; papīrs 81 %; metāls 60 %; plastmasa 37 %, koksne 40 % 2016. gadā)
Nolietoti transportlīdzekļi (NT)	• atkārtotas izmantošanas un reģenerācijas apjoms – Līdz vismaz 95 % no visiem NT (vidējais svars uz vienu transportlīdzekli un gadu) • atkārtotas izmantošanas un reģenerācijas apjoms – vismaz 85 % no visiem NT (vidējais svars uz vienu transportlīdzekli un gadu)	Līdz 2015. gadam	Sasniegts
Elektrisko un elektronisko iekārtu atkritumi	• atkritumu savākšanas apjoms no māsaimniecībām ir Līdz 4 kg uz vienu iedzīvotāju gadā 13.08.2016. • savākšanas apjoms – 40–45 % no visām iekārtām, kas laistas tirgū pēdējo trīs gadu laikā (vidējais svars uz iekārtu) Līdz 14.08.2016. • savākšanas apjoms ir 65 % no iekārtām, kas laistas tirgū pēdējo trīs gadu laikā, vai 85 % no visiem Latvijā radītajiem EEIA (vidējais svars uz iekārtu) Līdz 14.08.2021.	Līdz 13.08.2016. Līdz 14.08.2016. Līdz 14.08.2021.	Nav sasniegts (2,5 kg/iedz. 2016. gadā) Nav sasniegts (26 % 2016. gadā)
Baterijas, akumulatori	Savākšanas apjoms – 45 % no vidējā apjoma, kas pārdots Līdz Latvijas tirgū iepriekšējo trīs gadu laikā (pēc vidējā svara). 26.09.2016.	Līdz 26.09.2016.	Sasniegts

* Svāra izteiksmē.

Avots. Valsts iesniegtie dati un aprēķini, pamatojoties uz Eurostat un ESAO datiem.

DRN⁶ ir īpaši būtiska nozīme valsts politikā, kuras mērķis ir uzlabot resursu izmantošanas

⁶ DRN tiek piemērots attiecībā uz atkritumu apglabāšanu, izlietoto iepakojumu, ūdens ieguvī, agregātiem, gaisa un ūdens piesārņojumu, kaitīgām precēm, vieglajiem automobiļiem un oglēm, koksni un lignītu.

efektivitāti, un tiek uzskatīts, ka tas veicina arī pārstrādes tirgu attīstību. To pārskata ik pēc diviem vai trīs gadiem, un kopš 1991. gada, jo īpaši 2014. gadā, ir notikušas būtiskas izmaiņas:

- Likmes tika paaugstinātas no 20 % līdz 25 % derīgo izrakteņu (kūdra, kvarca smiltis un smilšakmens) ieguvei, iepakojuma materiāliem un videi kaitīgām precēm.
- Līdzīgs paaugstinājums tika piemērots arī attiecībā uz sadzīves atkritumu un rūpniecisko atkritumu apglabāšanu poligonos, un turpmāks paaugstinājums ir paredzēts 2020. gadā, kad tas sasniegs desmitkārtīgu kopējo pieaugumu, salīdzinot ar 90. gadu vidu.

Līdz 2006. gadam DRN ieņēmumi tika piešķirti vides aizsardzības pasākumiem, tostarp ES vides infrastruktūras projektu līdzfinansēšanai ar Latvijas vides aizsardzības fonda starpniecību. Ieņēmumi no dabas resursu ieguves vai izmantošanas un no atkritumu poligona nodokļa tagad tiek piešķirti pašvaldībām un iezīmēti vides aizsardzībai (60 %), un iekļauti valsts budžetā (40 %). Valsts budžetā tiek iekļauti ieņēmumi no nodokļa par iepakojumu, vienreiz lietojamiem galda piederumiem un priekšmetiem, videi kaitīgām precēm un nelikumīgu dabas resursu ieguvei vai izmantošanu. Valsts budžetā iekļautie ieņēmumi vairs netiek iezīmēti īpašam mērķim, bet tos var izmantot, lai līdzfinansētu projektus, kas saņem ES atbalstu.

Atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumiem un ražotāja paplašinātās atbildības sistēmām ir jānodrošina finanšu garantija, bankas garantija vai apdrošināšana attiecībā atkritumu apglabāšanas vietu apsaimniekošanu pēc šo vietu slēgšanas un pārstrādājamo atkritumu plūsmu apsaimniekošanu. Daļa no atkritumu poligona nodokļa, ko Valsts kase iekasē no poligonu apsaimniekotājiem, tiek izmantota kā finanšu garantija pašreizējo poligonu potenciālajai sanācijai.

Ir ieviesti atbalsta pasākumi, lai veicinātu atkritumu apsaimniekošanu, neapdraudot vidi. Tie ietver pasākumus administratīvā sloga mazināšanai saistībā ar atļauju piešķiršanas procesiem un nodokļu samazināšanu vai atbrīvojumu uzņēmumiem, kuriem ir vides pārvaldības sistēma (piemēram, *EMAS*). Atbrīvojumus no DRN maksāšanas piešķir par produktiem, kuru ražotāji, mazumtirgotāji vai importētāji ir noslēguši līgumu par produktu apsaimniekošanu dzīves cikla beigās ar *VARAM* atzītu iestādi vai atkritumu apsaimniekotāju, piemēram, ar *RAO*.

Tomēr pastāvošie instrumenti vēl nenodrošina pietiekamu stimulu atkritumu apsaimniekošanas hierarhijas ievērošanai un virzībai uz aprites ekonomiku.

- Pētījumos par DRN efektivitāti konstatēts, ka šis nodoklis un atbrīvojumi no tā ir motivējuši uzņēmumus pievienoties ražotāja paplašinātās atbildības sistēmām, palīdzējuši sasniegt vairākus saistītus ES mērķus un stimulējuši atkārtoti lietojamā iepakojuma izmantošanu. Taču šis nodoklis ir mazāk efektīvs atkritumu rašanās novēršanas stimulēšanā, izņemot attiecībā uz plastmasas maisiņiem (Jurušs un Brizga, 2017. gads), un nav mazinājis izmaksu atšķirības starp primārajām un otrreizējām izejvielām.
- Lai arī atkritumu poligonu tarifi nesen ir paaugstināti un tos plānots paaugstināt arī turpmāk, līdz 2020. gadam tie joprojām būs zemāki par ES vidējo līmeni – tie ir pārāk zemi, lai stimulētu pārstrādi un veicinātu investīcijas alternatīvās atkritumu apsaimniekošanas tehnoloģijās. Maksa par sadzīves atkritumiem joprojām ir pārāk zema, lai segtu pakalpojumu sniegšanas izmaksas un mudinātu mājāsaimniecības samazināt nešķirotos jauktos atkritumus.

- Izņemot Jūrmalas pilsētā īstenotu pilotprojektu, jauktu mājsaimniecības atkritumu savākšanai maz izmanto “maksā, kad izmet” (PAYT) sistēmas. PAYT izmantošana lielākajās pilsētās kopā ar labi funkcionējošu pārstrādājamu atkritumu bezmaksas dalītu savākšanu varētu kļūt par būtisku rīku, lai samazinātu apglabāšanai nodoto atkritumu apjomu.

Lielākā daļa ieviesto līdzekļu ir paredzēti vērtību ķēdes ieguves un pēcpatēriņa posmiem. Vairāk uzmanības jāpievērš līdzekļiem, kas ietekmē patērētāju uzvedību.

4.4.3. Izdevumi un finansējums

ES finansējums un līdzfinansējums

Kopš 2000. gada finansiālais atbalsts Latvijas atkritumu apsaimniekošanas sistēmas attīstībai galvenokārt ir saņemts no ES fondiem. Tie ir palīdzējuši veikt katra AAP priekšizpēti un būvēt poligonus atbilstoši ES noteikumiem (kopš 2004. gada). Pēdējā laikā ES finansējums ir izmantots, lai modernizētu poligону infrastruktūru un izveidotu sadzīves atkritumu dalītu savākšanu. Kopš 2005. gada ir investēti vairāk nekā 166 miljoni eiro. Laika posmā no 2005. gada līdz 2017. gadam 71,3 % no investīcijām atkritumu apsaimniekošanas jomā ir saņemti no ES fondiem, 23,4 % – no privātiem avotiem un 5,3 % – no valsts budžeta (sk. 4.2. tabulu).

4.2. tabula. Atkritumu apsaimniekošanas investīciju avoti, 2005.–2017. gads, tūkstoši eiro

Finansējuma avoti	2005. gads	2006. gads	2007. gads	2008. gads	2009. gads	2010. gads	2011. gads	2012. gads	2013. gads	2014. gads	2015. gads	2016. gads	2017. gads	Kopā 2005.–2017. gadā
ES avoti (līdzfinansējums)	3 931	5 904	12 508	13 773	20 857	10 118	11 271	8 241	7 863	5 422	16 920	1 844	8	118 659 (71,3 %)
Valsts avoti (valsts budžets)	63	1 244	2 818	2 873	1 734	–	–	–	–	–	–	–	–	8 732 (5,2 %)
Privāti avoti	435	2 193	2 443	4 680	418	2 574	4 412	2 951	3 566	1 762	11 680	1 844	–	38 958 (23,4 %)
Kopā	4 429	9 341	17 769	21 325	23 009	12 692	15 682	11 192	11 429	7 184	28 600	3 688	8	166 348

Piezīme. Kopsummas ietver atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumu sniegšanu un ES līdzfinansēto ar atkritumiem saistīto infrastruktūras projektu būvniecību, modernizāciju un apsaimniekošanu pēc slēgšanas. Valsts budžets: tikai apglabāšana poligonos. Dalītā savākšana tiek finansēta no pašvaldību budžetiem.

Avots. Valsts iesniegtie dati, pamatojoties uz valsts ES projektu datu bāzi (ierobežota pieejamība).

Programmas periodā no 2014. gada līdz 2020. gadam dalītā savākšanā, pārstrādē un enerģijas reģenerēšanas infrastruktūrā tika papildus investēti 49,9 miljoni eiro, lai palīdzētu valstij izpildīt jaunākās ES prasības un ieviest aprites ekonomikas principus.

ES fondi darbojas arī kā katalizators privātā sektora investīcijām. Lai saņemtu ES atbalstu, jānodrošina valsts līdzfinansējums (no valsts un/vai privātiem avotiem) 15–65 % apmērā no kopējām projekta izmaksām. Līdzfinansējuma likmes ir atkarīgas no projekta finansiālās ilgtspējības izmaksu un ieguvumu analīzes rezultātiem (plānotie ieņēmumi un kopējie izdevumi) un no valsts atbalsta noteikumiem, kas ir noteikti ES reģionālā atbalsta noteikumos,

kuros norādīts, ka:

- ES atbalsta daļa privātiem uzņēmumiem nedrīkst pārsniegt 35 %, un uzņēmumiem ir jālīdzfinansē projekti tikai no privātiem avotiem;
- ES atbalsta daļa sabiedrisko pakalpojumu sniedzējiem var sasniegt pat 85 %.

Finansējuma plānošana un prioritātes

Valsts finansējums tiek plānots atbilstoši ES finansēšanas programmu prioritātēm un termiņiem, kā arī atbilstoši valsts tiesību aktiem. Plānošanas process tiek cieši koordinēts starp VARAM un Finanšu ministriju un tieši saistīts ar valsts budžeta veidošanas procesu.

Finansējums tādiem projektiem, kuriem piešķirts ES līdzfinansējums un kurus īsteno VARAM padotībā esošas valsts iestādes, tiek iekļauts ministrijas gada un ilgtermiņa budžetos. VARAM var pieprasīt papildu finansējumu šiem projektiem no valsts budžeta. Pieprasījumus par valsts budžeta mērķfinansējumu projektiem, kurus īsteno struktūras, kas nav VARAM padotībā, tostarp pašvaldības un uzņēmumi, pārvalda Centrālā finanšu un līgumu aģentūra kopā ar Finanšu ministriju. Maksājumi tiek veikti ar Valsts kases starpniecību. ES finansējums tiek piešķirts saskaņā ar noteiktiem nosacījumiem, tostarp *ex ante* novērtējumu par stāvokli un nepieciešamajām investīcijām atkritumu nozarē.

ES fondi arī turpmāk būs nepieciešami Latvijas atkritumu un materiālu apsaimniekošanas sistēmas tālākai attīstībai, taču jau pēc nākamā plānošanas perioda Latvijai nāksies plānot, kā mazināt pašaušanos uz ES finansējumu un pārorientēties uz vietējiem resursiem.

4.5. Pārstrādes veicināšana unapsaimniekošanas efektivitātes uzlabošana

AAVP 2013.–2020. gadam ietver ekonomiskus, reglamentējošus vai informatīvus līdzekļus atkritumu samazināšanai visā ražošanas-patēriņa-apglabāšanas ķēdē un resursu efektīvākai izmantošanai. Ierosinātie pasākumi ir vispusīgi, bet to īstenošana nav pietiekami saskaņota ar pārējo ministriju (izņemot VARAM) pasākumiem, kā arī ar pašvaldības iestāžu pasākumiem, un līdz šim tie nav uzrādījuši visus rezultātus.

Pārstrāde un reģenerācija, kā arī atkritumu novirzīšana no galīgās apglabāšanas, tiek veicināta, izmantojot sadzīves atkritumu dalītu savākšanu, ražotāju paplašināto atbildību, atpakaļnodošanas saistības un brīvprātīgu dzērienu iepakojuma depozīta sistēmu. Stimuli tiek radīti, izmantojot nodokļus par iepakojuma materiāliem, videi kaitīgām precēm un derīgo izrakteņu ieguvī. Atbilstoši ES prasībām ir noteikti saistoši mērķi sadzīves atkritumu savākšanai un to sagatavošanai otrreizējai izmantošanai, pārstrādei un reģenerācijai, kā arī tādu bioloģiski noārdāmo atkritumu daudzuma samazināšanai, kuri nonāk poligonos. Tiek veicināta komposta ražošana un bioloģiski noārdāmo atkritumu noārdīšanās biogāzes reģenerācijai. Svarīga nozīme ir publiskajām investīcijām un ES līdzfinansējumam atkritumu savākšanas, šķirošanas un pārstrādes infrastruktūrā un tehnoloģijās. Atkritumu apjoma samazināšanai ir pievērsta mazāka uzmanība, taču tā ir nostiprināta jaunākajos plānos un programmās (piemēram, AAVP, ARNVP). To veicina ar nodokļiem vienreiz lietojamajai plastmasai, ekoinovāciju un labāko pieejamo tehnisko paņēmieni (LPTP) izmantošanu uzņēmējdarbības nozarē.

Tomēr neatkarīgi no šīs pozitīvās attīstības apglabāšanai poligonos joprojām ir būtiska nozīme. Reģenerācija un pārstrāde attīstās, bet pagaidām vēl nenotiek pietiekamā līmenī. Lielākā daļa

atkritumu tiek sagatavoti otrreizējai izmantošanai, pārstrādei vai reģenerācijai, bet nav pietiekamas informācijas par daudzumu, kas ir faktiski pārstrādāts jaunos produktos. Novērtēšanu apgrūtinā tādās pilnīgas informācijas sistēmas trūkums, kuru varētu izmantot atkritumu plūsmu izsekošanai no radīšanas un savākšanas līdz apstrādei un galīgai apglabāšanai. Citas problēmas ir pārstrādes tirgu stagnācija, samērā augstās iekšzemes pārstrādes izmaksas un nepietiekamie finansiālie stimuli veikt pārstrādi un reģenerāciju.

4.5.1. Sadzīves atkritumu reģenerācija un apglabāšana

Latvija ir ilgstoši izmantojusi atkritumu, tostarp sadzīves atkritumu, apglabāšanu poligonos. Kad Latvija pievienojās ES 2004. gadā, tā vienojās par pārejas periodu ES mērķu sasniegšanai. Mērķos ietilpst kopējais reģenerācijas apjoms – 50 % līdz 2020. gadam – un poligonos apglabājamo bioloģiski noārdāmo atkritumu samazināšana (izteikta procentos no 1995. gada līmeņiem)⁷, t. i., 75 % līdz 2010. gadam, 50 % līdz 2013. gadam un 35 % līdz 2020. gadam. Latvija ir sasniegusi 2010. gada mērķi attiecībā uz bioloģiski noārdāmiem atkritumiem, bet nav sasniegusi 2013. gada mērķi (EK, 2018a). Mērķi, kas ir noteikti 2020. gadam, var būt grūti sasniegt, ja vien netiek iekļauti apjomi, attiecībā uz kuriem tiek piemērota anaerobā noārdīšanās.

Savukārt 2015. gadā 62 % sadzīves atkritumu tika apglabāti poligonos; tikai 29 % tika nosūtīti pārstrādei un reģenerācijai, un tas liecina, ka pastāv risks nesasniegt ES 2020. gada mērķi – sagatavot atkārtotai izmantošanai un pārstrādei 50 % sadzīves atkritumu (EK, 2018. gads). Kopš tā laika Getliņu poligonā netālu no Rīgas ir nodrošinātas jaunas iekārtas, kas sniedz iespēju novirzīt aptuveni 160 000 tonnas bioloģiski noārdāmo sadzīves atkritumu no tradicionālās atkritumu apglabāšanas poligonos anaerobai noārdīšanai bioenerģijas kamerās, lai ražotu biogāzi, metānu un kompostu (sk. 4.2. ierāmējumu). Jautājums par to, vai novirzīto apjomu var uzskatīt par “reģenerētu” apjomu atbilstoši ES prasībām, vēl nav izlemts, jo minēto iekārtu var kvalificēt kā īpaši projektētu poligону. Tādējādi valsts sadzīves atkritumu reģenerācijas apjoms pieaugtu gandrīz par 20 procentu punktiem un palielinātos ES 2020. gada mērķa sasniegšanas izredzes.

4.2. ierāmējums. No atkritumiem līdz resursiem: Getliņu ekoloģiskā poligona komplekss

Lielrīgas ekoloģiskā poligona komplekss “Getliņi” apstrādā 40 % no visiem sadzīves atkritumiem, kas ir radušies Latvijā. Tas no tradicionāla poligona ir kļuvis par mūsdienīgu atkritumu apstrādes un reģenerācijas kompleksu, kas ir atvērts sabiedrībai.

Pēc šķirošanas pārstrādājami materiāli tiek nosūtīti tālākai apstrādei. Bioloģiski noārdāmos materiālus kopā ar dalītā savākšanā iegūtiem bioloģiskajiem atkritumiem uzglabā īpaši izgatavotās noslēgtās kamerās, kur tie tiek noārdīti anaerobos apstākļos ar paātrinātu biogāzes ražošanu. Biogāzi izmanto kompleksā esošajā elektrostacijā, lai ražotu elektroenerģiju, ko piegādā elektrotīklam, un siltumenerģiju, kas tiek izmantota uz vietas biroja apkurei, ūdens sildīšanai, notekūdeņu attīrīšanai un dārzeņu (tomātu, gurķu), zemeņu un ziedu audzēšanai siltumnīcu kompleksā. Getliņos viena gada laikā tiek saražots aptuveni 20 GWh siltuma un vairāk nekā 30 GWh elektrības, kā arī izaudzētas aptuveni 500 tonnas tomātu, kas tiek pārdoti uz vietas un pārtikas preču veikalos. Šis komplekss palīdz īstenot Rīgas viedās pilsētas ilgtspējīgas enerģētikas plānu un tajā noteiktos oglekļa samazināšanas mērķus; aprēķināts, ka tādējādi CO₂ ietaupījums ir aptuveni 16 000 tonnas gadā.

⁷ Latvijā 1995. gadā radās 460 000 tonnas bioloģiski noārdāmu sadzīves atkritumu.

Avots. SIA Getliņi EKO (2019. gads), <http://www.getlini.lv/en/> (tīmekļa vietne).

Dalīta savākšana

Sadzīves atkritumu (papīra, metāla, plastmasas un stikla) dalīta savākšana ir obligāta kopš 2015. gada, un 2021. gadā tā attieksies arī uz bioloģiski noārdāmiem atkritumiem. Laika posmā no 2007. gada līdz 2013. gadam papildus investīcijām šķirošanas iekārtās vairāk nekā 15 miljoni eiro tika investēti dalītas atkritumu savākšanas uzlabošanā.

Pašvaldības nodrošina dalītu savākšanu to jurisdikcijā sadarbībā ar atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumiem publiskā iepirkuma vai publiskā un privātā partnerības ietvaros. Savākšana var būt organizēta tieši no katras adreses, no īpaši paredzētām savākšanas vietām (izplatītākais risinājums) vai šķiroto atkritumu savākšanas laukumos. Latvijā ir vairāk nekā 3 200 savākšanas punktu (aptuveni 1 uz 620 iedzīvotājiem) un 80 šķiroto atkritumu savākšanas laukumi, kuros tiek pieņemti arī bīstamie sadzīves atkritumi, EEIA un citi sadzīves atkritumi. No 119 pašvaldībām dalītā savākšana tiek nodrošināta 115 pašvaldībās, un paredzēts, ka 2020. gadā šāds pakalpojums būs pieejams visiem iedzīvotājiem. Valdības veiktajā apsekojumā 2016. gadā konstatēts, ka pakalpojums pienācīgā līmenī ir pieejams apmēram pusei iedzīvotāju (t. i., 76 % pašvaldību) un tas ir jāuzlabo otrai iedzīvotāju pusei. Savākšanas efektivitāte un pēc savākšanas veiktās šķirošanas kvalitāte ir galvenās jomas, kurās nepieciešami uzlabojumi.

Tā kā šķirotie materiāli ne vienmēr ir pietiekami kvalitatīvi, lai tos varētu pārstrādāt, pārstrādes uzņēmumiem bieži vien tie ir jāšķiro otrreiz, zemākas kvalitātes materiālus novirzot uz poligoniem vai (piemēram, plastmasu) sadedzinot cementa krāsnīs.

RAO ir savi savākšanas punkti iesaiņojuma materiāliem, EEIA un videi kaitīgām precēm, kas parasti ir nodrošināti papildus pašvaldību sistēmām. Divu sistēmu paralēla pastāvēšana noved pie pasākumu dublēšanas un nav rentabla. Abu sistēmu saskaņošana un iespējama apvienošana jānosaka kā prioritārs jautājums.

Tajā pašā laikā ir vajadzīgi lielāki finansiālie stimuli, tostarp maksa jānosaka, pamatojoties uz apjomu, lai mudinātu mājsaimniecības atdalīt pārstrādājamus materiālus un samazināt jaukto atkritumu daudzumu. Līdz šim progresu ir kavējis mazais iedzīvotāju blīvums un ar to saistītās augstās savākšanas un transporta izmaksas, kā arī mājsaimniecību zemais ienākumu līmenis, kas apgrūtina maksas paaugstināšanu, lai pilnīgi segtu izmaksas (sk. 4.5.2. punktu).

Vertikāla koordinācija

Ir problemātiski nodrošināt tādu atkritumu apsaimniekošanas politikas vertikālo koordināciju, kas veicinātu pārstrādes un reģenerācijas mērķu sasniegšanu. AAR un pašvaldībām piešķirtā rīcības brīvība atkritumu apsaimniekošanas jomā noved pie nepilnībām īstenošanā un nepilnīgas uzraudzības vietējā līmenī.

VARAM koordinē AAVP īstenošanu, un ar to apspriežas, lai pārliecinātos par pašvaldību atkritumu apsaimniekošanas noteikumu atbilstību valsts AAP un noteikumiem. Tomēr reģionālie un pašvaldību AAP vairs nav obligāti, un nav mehānisma, kā novadīt valsts mērķus līdz AAP un pašvaldībām vai uzraudzīt pašvaldību rezultātus un saistītās izmaksas un ieņēmumus. Daudzām pašvaldībām trūkst spējas ieviest jaunu politiku un mērķus. Lai tās spētu izpildīt savus pienākumus, tām ir vajadzīgs lielāks valsts atbalsts un saskaņīgi norādījumi.

Lai stiprinātu politikas īstenošanu un novērtēšanu, ir nepieciešama regulāra ziņošana par sadzīves atkritumu apsaimniekošanas rezultātiem un pašvaldību rezultātiem valsts pārstrādes mērķu sasniegšanā, kā arī atgriešanās pie sistemātiskiem reģionāliem un pašvaldību AAP. Šajos plānos jāiekļauj reģionālie un pašvaldību mērķi, kas saskanētu ar valsts saistībām, un ar tiem saistītās ziņošanas prasības, tostarp par finanšu aspektiem.

4.5.2. Ekonomiskie stimuli

Maksa par sadzīves atkritumiem

Mājsaimniecībām un citiem sadzīves atkritumu radītājiem ir noteikta maksa par nešķirotiem jauktajiem atkritumiem. Pašvaldību noteiktās maksas sastāv no šādiem komponentiem:

- maksas par sadzīves atkritumu savākšanu, transportēšanu un šķirošanu un citām darbībām, piemēram, atkritumu sagatavošanu atkārtotai izmantošanai, pārstrādi, reģenerāciju un apglabāšanu. To aprēķina, pamatojoties uz līgumiem starp pašvaldību un atkritumu apsaimniekotājiem (publiskā iepirkuma vai publiskā un privātā partnerības ietvaros). Kopš 2016. gada tā ir segusi arī izmaksas par bioloģiski noārdāmo atkritumu kompostēšanu šim nolūkam īpaši paredzētās iekārtās. Šī maksa 2016. gadā bija diapazonā no 4,52 eiro/m³ līdz 20 eiro /m³bez PVN.
- Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas noteiktais tarifs par sadzīves atkritumu apglabāšanu poligonos. Kopš 2016. gada tarifs ir sedzis arī izmaksas par bioloģiski noārdāmo atkritumu kompostēšanu sadzīves atkritumu poligonos un finanšu garantiju par atkritumu poligonu apsaimniekošanu pēc slēgšanas.
- DRN attiecībā uz atkritumu apglabāšanu poligonos. Kopš 2018. gada tas ir iekļauts Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas noteiktajā poligonu tarifā.

Pašvaldības iesniedz Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijai priekšlikumu par sadzīves atkritumu savākšanas maksu kopā ar dokumentāciju un sedzamo izmaksu pamatojumu. Lai gan šī maksa laika gaitā ir palielinājusies, tā nav pietiekami augsta, lai mudinātu mājsaimniecības samazināt savus nešķirotos jauktos atkritumus un aktīvāk piedalīties dalītā savākšanā. Papildu maksas palielinājums netiek plānots, jo Latvijā ir zems vidējais mājsaimniecību ienākumu līmenis.

“Maksā, kad izmet” sistēmas

PAYT sistēmas netiek pietiekami izmantotas. Ievērojams izņēmums ir Jūrmala, piektā lielākā pilsēta Latvijā, kas izmēģina uz apjomu balstītu maksas sistēmu jaukto sadzīves atkritumu savākšanai. Jūrmala ir zems iedzīvotāju blīvums, ievērojamas dabas teritorijas (meži un pludmales) un uz tūrismu un pakalpojumiem balstīta ekonomika. Kopš 2018. gada janvāra tajā ir izvietotas atkritumu tvertnes ar elektroniskām mikroshēmām, kurās saglabāta klienta informācija, un tiek izmantoti atkritumu savākšanas transportlīdzekļi ar svēršanas iekārtām un automātiska datu uzglabāšanas un klientu reģistrācijas sistēma.

Poligonu tarifi un nodokļi

Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija nosaka tarifus sadzīves atkritumu apglabāšanai poligonos, izmantojot metodiku⁸, kas nodrošina pilnīgu izmaksu segšanu un rentabilitāti.

⁸ Regulēšanas komisijas padomes 2017. gada 16. februāra lēmums Nr. 1/5 “Sadzīves atkritumu apglabāšanas

Aprēķinos ir ņemta vērā maksa par atkritumu nodošanu poligonā, kuru poligonu uzņēmumi ierosina par saviem pakalpojumiem un kuru ir apstiprinājusi regulēšanas komisija, kā arī aprēķinos ir ņemts vērā transportēšanas attālums līdz poligonam. Pēc grozījumiem Atkritumu apsaimniekošanas likumā 2015. gadā poligonu tarifi 2016. gadā pieauga, ņemot vērā izmaksas, kas bija saistītas ar:

- poligonu apsaimniekošanu un uzraudzību vismaz 30 gadus pēc to slēgšanas. Saistītie ieņēmumi tiek pārskaitīti Valsts kasei kā finanšu garantija. Pēc teritorijas slēgšanas to nodod atpakaļ poligona īpašniekam vai valsts iestādei;
- bioloģiski noārdāmo atkritumu samazināšanu un reģenerāciju.

Tarifi dažādos AAR atšķiras diapazonā no 22,47 eiro par tonnu līdz 59,52 eiro par tonnu, bez PVN un DRN (sk. 4.3. tabulu).

4.3. tabula. Poligonu tarifi attiecībā uz sadzīves atkritumiem dažādos reģionos atšķiras

Atkritumu apsaimniekošanas reģions	Tarifs (eiro/tonna)
Ventspils	42,85
Dienvidlatgales	45,43
Malienas	59,52
Vidusdaugavas	32,16
Ziemeļvidzemes	52,53
Zemgales (2 poligoni)	53,63 22,47
Liepājas	52,29
Piejūras	28,44
Rīgas un Pierīgas	58,12
Austrumlatgales	54,25

Piezīme. Tarifi 2019. gada martā. Bez PVN un dabas resursu nodokļa par poligonā apglabātajiem atkritumiem.

Avots. Valsts iesniegtie dati, pamatojoties uz informāciju, kas saņemta no Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas.

Šiem tarifiem ir pieskaitīts DRN par apglabāšanu poligonos, kas tika ieviests 1995. gadā. Kopš 2005. gada tā likmes ir diferencētas atkarībā no atkritumu veida un bīstamības pakāpes (sk. 4.4. tabulu). Tie ievērojami paaugstinājās laika posmā no 2014. gada līdz 2017. gadam un turpinās paaugstināties līdz 2020. gadam. Galvenais paaugstinājums attiecas uz jauktu sadzīves atkritumu apglabāšanu, kuriem nodokļu likme laika posmā no 2014. gada līdz 2017. gadam ir paaugstinājusies vairāk nekā divas reizes (no 12 eiro par tonnu līdz 25 eiro par tonnu) un 2020. gadā tā sasnies 50 eiro par tonnu. Nodokļa likme bīstamiem atkritumiem paaugstinājās par 15 %, sasniedzot 45 eiro par tonnu, bet ražošanas atkritumiem – par 21 %, sasniedzot 25 eiro par tonnu. Neregenerējamiem atkritumiem un reģenerējamiem vai bioloģiski noārdāmiem materiāliem piemērotās likmes savstarpēji neatšķiras.

4.4. tabula. Tiek paaugstinātas nodokļu likmes attiecībā atkritumu apglabāšanu poligonos

Atkritumu veids	(eiro/tonna)						2017. gads	2018. gads	2019. gads	2020. gads
	2006.– 2008. gads	2009. gads	2010. gads	2011. gads	2012.– 2013. gads	2014.– 2016. gads				
Sadzīves atkritumi	1,42	1,78	4,27	7,11	10,00	12,00				
Būvdarbos/ēku nojaukšanā radušies atkritumi (tostarp neattīrīta zeme no piesārņotām vietām)		1,78	7,11	14,23	21,34	21,34				
Azbesta šķiedras un putekļi	14,23	14,23	35,57	35,57	35,57	35,57				
Bīstamie atkritumi	35,57	35,57	35,57	35,57	35,57	35,57				
Ražošanas atkritumi		1,78	4,27	14,23	21,34	21,34				
Sadzīves atkritumi un nebīstamie ražošanas atkritumi							25,00	35,00	43,00	50,00
Bīstamie atkritumi un bīstamie ražošanas atkritumi							45,00	50,00	55,00	60,00

Piezīme. Dabas resursu nodokli iekļautās nodokļa likmes par atkritumu apglabāšanu poligonos. NB: Euro tika ieviests Latvijā 2014. gada 1. janvārī.

Avots. Valsts iesniegtie dati un Dabas resursu nodokļa likuma 3. pielikums.

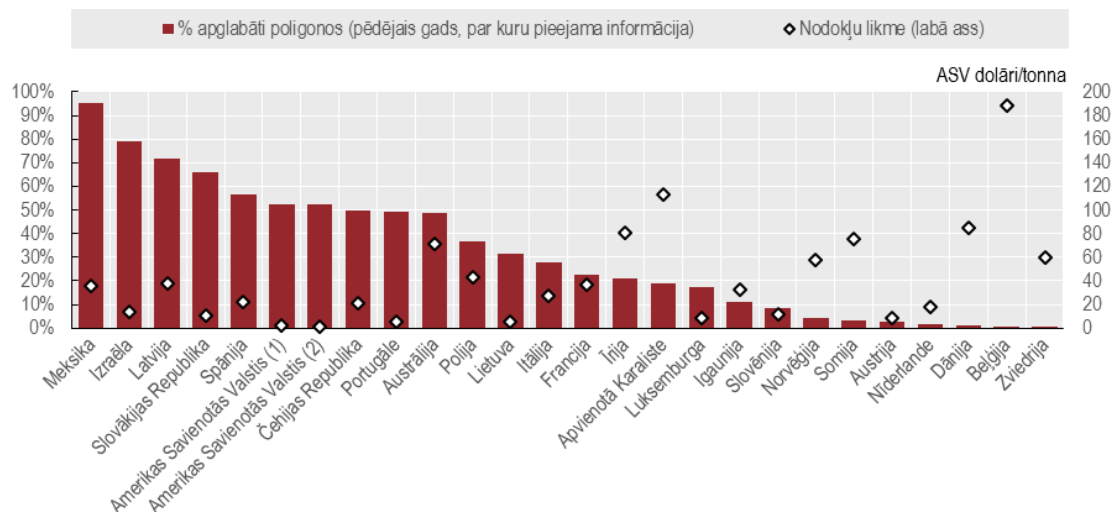
Paredzams, ka paaugstinātās DRN un atkritumu poligonu tarifu likmes palīdzēs samazināt poligonos apglabājamo atkritumu daudzumu, vienlaikus stimulējot atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumus investēt alternatīvos atkritumu apstrādes risinājumos, tostarp pārstrādē.

Tas, vai likmes ir pietiekami augstas, lai radītu cerētos stimulus mājāsaimniecībām un uzņēmumiem dalīt atkritumus un samazināt jaukto nešķirotu atkritumu daudzumu, būs atkārtoti jānovērtē pēc dažiem gadiem. Lai arī kopējie tarifi pieauga, tie joprojām būs zemi salīdzinājumā ar ES vidējo rādītāju (aptuveni 80 eiro par tonnu), tomēr tie ir salīdzināmi ar dažām citām ES valstīm (sk. 4.5. attēlu). Stimulējošā ietekme būtu daudz spēcīgāka, ja tā tiktu apvienota ar *PAYT* sistēmu ieviešanu, pamatojoties uz Jūrmalas pilsētas un citu valstu pieredzi. Tas būtu īpaši noderīgi blīvāk apdzīvotās teritorijās ar daudzdzīvokļu ēkām un nākotnē arī mazāk apdzīvotās lauku teritorijās.

4.5. attēls Zemi poligonu nodokļi sekmē atkritumu apglabāšanu poligonos

Poligonos apglabātu sadzīves atkritumu procentuālais īpatsvars un poligonu nodokļu likmes,

atlasītas ESAO valstis, 2016. gads

Piezīme. Reģionālie dati (vietējie nodokļi) ir izmantoti attiecībā uz: Meksiku (Mehiko), Spāniju (Katalonija), Amerikas Savienotajām Valstīm (1) (Ziemeļkarolina) un (2) (Kalifornija), Austrāliju (Rietumaustrālija) un Beļģiju (Flandrija). Šo datu interpretācijā jāievēro piesardzība sakarā ar a) aizturi starp nodokļa likmes piemērošanu un tās ietekmi uz poligonu tarifiem un b) saistību starp vietējām nodokļu likmēm un valsts mēroga poligonu likmēm.
 Avots: ESAO (2019. gads), "Environmental policy: Environmental policy instruments", OECD Environment Statistics (datu bāze); CEWEP (2017. gads), Landfill Taxes and Bans Overview.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Ražotāja paplašinātā atbildība

Ražotāja paplašinātā atbildība, kas ieviesta 2000. gadā, attiecas uz iepakojumu, vienreiz lietojamiem galda piederumiem un priekšmetiem, vieglajiem automobiļiem un videi kaitīgām precēm, tostarp motoreļļām, baterijām un akumulatoriem, ozona slāni noārdošām vielām, riepām, eļļas filtriem un EEIA. Atkritumu apsaimniekošanas likumā aprakstīti ražotāju, importētāju un mazumtirgotāju pienākumi atkritumu savākšanas, pārstrādes, reģenerācijas un apglabāšanas jomā, Dabas resursu nodokļa likumā noteiktas finansiālās saistības un Ministru kabineta noteikumos sniegtas detalizētas specifikācijas.

Uzņēmumiem, kas ražo, pārdod vai importē attiecīgus produktus, var piešķirt atbrīvojumu no DRN attiecībā uz produktiem, ja tie izpilda atkritumu savākšanas un pārstrādes saistības attiecībā uz nolietotiem produktiem un sedz saistītās izmaksas. Lai to izdarītu, šie uzņēmumi var pievienoties kādai no RAO, kas izpilda minētās saistības savu biedru labā, vai izveidot paši savu sistēmu. Ražotāju paplašinātās atbildības sistēmas var būt izveidotas kā jebkāda veida komercuzņēmums. RAO ir pievienojušies vairāk nekā 90 % no visiem atbilstošajiem uzņēmumiem. Latvijā ir 8 šādas organizācijas un 16 ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas. 2018. gadā tās ietvēra 7 296 juridiskas personas, salīdzinot ar 4 457 juridiskām personām 2013. gadā.

Kopš 2016. gada VVD ir koordinējis un kontrolējis ražotāju paplašinātās atbildības sistēmas. Tas arī piemēro DRN atbrīvojumus un nosaka naudas sodu gadījumos, kad mērķi netiek sasniegti. RAO ir jāparaksta līgums ar VVD un jāsaņem apsaimniekošanas plāns pārstrādes un reģenerācijas mērķu sasniegšanai atbilstoši to saistībām. Tām ir jāizveido savākšanas tīkli visā valstī, savā tīmekļa vietnē jāievieto informācija par savākšanas un šķirošanas iespējām, jāorganizē sabiedrības informēšanas un publicitātes pasākumi un jāiesniedz VVD ikgadējais izpildes ziņojums. No 2018. gada tām ir arī jāsniedz finanšu garantija (apdrošināšana vai bankas garantija).

Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmu finansēšana

Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas tiek finansētas no dalības maksas, ko maksā iesaistītie uzņēmumi. Maksai jāsedz savākšanas un pārstrādes izmaksas. RAO ir jāiegulda daļa no saviem ienākumiem informēšanas un izpratnes uzlabošanas pasākumos. Mazāk uzmanības tiek veltīts atkritumu samazināšanai un ekodizainam.

RAO nosaka dalības maksu saskaņā ar līgumu, kas tiek noslēgts ar katru iesaistīto uzņēmumu. Tā kā maksa tiek apspriesta katrā gadījumā atsevišķi, tās atšķiras atkarībā no uzņēmuma. Sabiedrībai un attiecīgajām iestādēm netiek sniegta informācija par maksas līmeņiem un aprēķināšanas metodēm, ne arī par ieņēmumiem un izdevumiem. Daži RAO saglabā zemu maksu, lai piesaistītu uzņēmumus, dažkārt pat pārkāpjot izmaksu atgūšanas principu. Tas var mudināt uzņēmumus mainīt RAO, tādējādi aprūtinot ilgtermiņa plānošanu un investīcijas.

Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmu darbības rezultāti

Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas kopumā ir sasniegušas savus pārstrādes un reģenerācijas mērķus. Tomēr vairākas sistēmas nav pietiekami labi pārskatāmas, un to darbība nav labi koordinēta. Pastiprinātajās pārbaudēs, ko VVD veica 2017. gadā, tika atklāti trūkumi sistēmu darbībā un pārstrādes mērķu izpildē. Kontroles pasākumos, kas ietvēra visus šķirotu atkritumu savākšanas laukumus, tika konstatētas nepilnības saistībā ar atbilstību tehniskajiem standartiem un datu paziņošanu. Kontroles pasākumos pārbaudīta arī viena trešdaļa no sistēmu reģenerācijas iekārtām un konstatētas nepilnības saistībā ar pārstrādes mērķu izpildi (piemēram, attiecībā uz riepu gumiju). Rezultātā tika slēgtas sešas sistēmas (sk. 4.5. tabulu), un tika uzlikti naudas sodi, kas desmit reizes pārsniedza attiecīgo DRN, kopumā 35,5 miljonu eiro apmērā. Tomēr šie naudas sodi netika samaksāti: viena RAO bankrotēja, bet pārējo organizāciju dalībnieki pameta attiecīgo organizāciju un pievienojās citām sistēmām, pirms naudas sodi stājās spēkā.

4.5. tabula. Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas Latvijā

Uzņēmums	2017. gads ^(a)						2018. gads ^(a)					
	Iepakojums		Elektriskais & elektroniskais aprīkojums		Videi preces kaitīgas		Iepakojums		Elektriskais & elektroniskais aprīkojums		Videi preces kaitīgas	
	Dalībnieki (skaits)	Tirgus daļa (%)	Dalībnieki (skaits)	Tirgus daļa (%)	Dalībnieki (skaits)	Tirgus daļa (%)	Dalībnieki (skaits)	Tirgus daļa (%)	Dalībnieki (skaits)	Tirgus daļa (%)	Dalībnieki (skaits)	Tirgus daļa (%)
Zaļais centrs	144	2,8			35	3,6	166	3,3			39	4,0
Zaļā josta	2 116	41,7	313	26,0	263	27,2	2 334	46,0	444	36,9	335	33,9
Latvijas Zaļais punkts	2 467	48,6	541	44,9	464	47,9	2 539	50,0	605	50,3	543	55,0
Eko Rija	4	0,1					35	0,7				
Riepu bloki					– ^(b)	– ^(b)					– ^(b,c)	– ^(b,c)
Latvijas Zaļais elektrons	258	5,1	328	27,2	126	13,0	– ^(b)	– ^(b)	– ^(b)	– ^(b)	– ^(b)	– ^(b)
Nordic Recycling ^(b)	88	1,7	24	2,0	80	8,3	– ^(b)	– ^(b)	– ^(b)	– ^(b)	3	0,3
Latvijas Zaļais fonds							2	0,04			64	6,5
Eko punkts							2	0,04	153	12,7	3	0,3
Kopā	5 077	100	1 206	100	968	100	5 078	100	1 202	100	987	100
Sistēmu skaits	6		4		6		6		3		6	

Piezīmes.

a) Pastāv arī ražotāja paplašinātās atbildības sistēma nolietotiem transportlīdzekļiem; tajā piedalās 29 uzņēmumi un tā aptver 100 % no tirgus.

b) Vairākas sistēmas ir slēgtas 2017.–2018. gadā: “Riepu bloki” (videi kaitīgas preces) tika slēgta 2017. gada 1. oktobrī, “Latvijas Zaļais elektrons” (iekājums, elektriskās un elektroniskās iekārtas,

videi kaitīgas preces) – 2018. gada laikā; “Nordic Recycling” (iepakojums, elektriskās un elektroniskās iekārtas) – 2018. gada 1. janvārī.

c) Latvijas Riepu apsaimniekošanas asociācija, kas dibināta 2018. gadā, apvieno sešus uzņēmumus, kas ir iesaistīti ar riepu izplatīšanā, savākšanā un pārstrādē.

Avots. Valsts iesniegtie dati.

Tas noveda pie jaunu standartu pieņemšanas, lai labāk regulētu un uzraudzītu tirgu, tostarp pie atkritumu stadijas beigu kritēriju pieņemšanas attiecībā uz riepu gumiju un pie obligātas prasības noteikšanas 2018. gada jūlijā par finanšu garantiju (bankas garantiju vai apdrošināšanu) ražotāja paplašinātās atbildības sistēmām. Šādu garantiju piemēro ar atpakaļejošu spēku, un to kontrolē VVD. Mērķis ir izvairīties no spekulatīviem izmantotajiem un mobilizēt resursus atkritumu apsaimniekošanai gadījumos, kad uzņēmums nepilda savas saistības. Turklāt valdība pārskatīja neatbilstības gadījumos piemērojamā naudas soda apmēru, kas iepriekš desmitkārtīgi pārsniedza summu, kura tiktu aprēķināta, piemērojot DRN attiecīgajam nepārstrādātajam apjomam. Ierosinātais grozījums Dabas resursu nodokļa likumā samazinātu naudas sodu līdz divkārtīgai DRN piemērošanas summai attiecīgajā gadījumā.

Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmu kopējos darbības rezultātus nav viegli novērtēt. Šo sistēmu izmaksu un ieguvumu pārbaudi apgrūtina informācijas trūkums par dalības maksu aprēķināšanu un ieņēmumu izlietojumu. Nav skaidrs, vai iekasētā maksa sedz radušās izmaksas. Dati, ko uzņēmēji sniedz katru gadu, bieži vien ir nepilnīgi un nav pietiekami kvalitatīvi. Piemēram, bieži vien nav iespējams savstarpēji atšķirt atkritumu avotus, kurus sistēmas apstrādā, vai to, kā savstarpēji atšķiras dažādu avotu pārstrādes rezultāti. Izlietotais papīra iepakojums no māsaimniecībām un citi papīra atkritumi no citām vietām var būt apvienoti un kopā iekļauti paziņotajā sadzīves izlietotā iepakojuma pārstrādes apjomā.⁹ Tādējādi parasti tiek slēpti sistēmas operatoru vājie darbības rezultāti. Tas arī apgrūtina paziņoto datu kvalitātes nodrošināšanu un rada šaubas par reģenerācijas apjomu aprēķina ticamību, kā arī apgrūtina salīdzinošo novērtējumu veikšanu un atbilstības pārstrādes mērķiem uzraudzību.

Lai uzlabotu ražotāja paplašinātās atbildības sistēmu rentabilitāti, koordināciju un pārskatāmību, ir jāstiprina valsts kontrole pār šīm sistēmām. Ievērojamu efektivitātes pieaugumu varētu panākt tādu nolietotu produktu dalītas savākšanas un šķirošanas jomā, uz kuriem tiek piemērota ražotāja paplašinātā atbildība. Ir pilnīgi jākoordinē pašvaldību un privātās sistēmas, ideālā gadījumā iekļaujot tās apvienotās vai kopīgās savākšanas programmās, nosakot ražotāja paplašinātās atbildības sistēmām un pašvaldībām pienākumu sadarboties un paredzot atbilstošu pakalpojumu sniegšanas, izmaksu dalīšanas un ziņošanas kārtību. Šādu kārtību varētu atvieglot standarta izmaksu noteikšana pašvaldības pakalpojumiem (ESAO, 2016a).

Lai uzraudzība būtu efektīva, jāpalielina atbilstības uzraudzībai un kvalitātes nodrošināšanai pieejamie līdzekļi. VVD darbojas ar diezgan ierobežotiem resursiem, un tam nākas rīkoties pakāpeniski. VVD 2017. gadā galveno uzmanību pievērsa pārstrādes mērķu un tehnisko standartu kontrolei; 2018. gadā – ziņojumu sniegšanas prasībām, datu kvalitātes nodrošināšanai un metodiskajiem norādījumiem.

Lai radītu līdzvērtīgus konkurences apstākļus, kuros var darboties visi ražotāja paplašinātās atbildības operatori, būtu lietderīgi izveidot informācijas apstrādes centru. Tas palīdzētu noteikt

⁹ Atsevišķa ziņošana par katru avotu (sadzīves, rūpniecības) jau ir paredzēta attiecībā uz EEIA un videi kaitīgām precēm.

prasības un pārskatatbildības noteikumus katrai sistēmai attiecībā uz maksu aprēķināšanu, ekodizainu, pārstrādes mērķiem, sadarbību ar pašvaldības iestādēm un ziņošanu tām un risināt citus līdzīgus jautājumus. Ziņošanas pienākumos ir jāiekļauj informācija par sistēmas finansiālo stāvokli (maksas, budžets, izdevumi), un šī informācija ir vismaz daļēji jāpublisko. Tas arī palīdzētu racionalizēt un nostiprināt ražotāja paplašināto atbildību attiecībā uz produktiem, kuriem pašlaik veltītās sistēmas ir sadrumstalotas vai vēl nesasniedz pārstrādes mērķi (piemēram, attiecībā uz EEIA).

4.5.3. Izlietotais iepakojums

Īpaša uzmanība tiek pievērsta iepakojuma papīra un kartona atkritumu pārstrādei, lai nodrošinātu atbilstību ES Direktīvai par iepakojumu un izlietoto iepakojumu (94/62/EK). Pārstrāde tiek veicināta, atbrīvojot izlietotā iepakojuma ražotājus, kuri pievienojas ražotāja paplašinātās atbildības sistēmai, no DRN iepakojuma daļas. Viens no iepakojuma dizainparaugu uzlabošanas pasākumiem ir Latvijas Iepakojuma asociācijas apbalvojumi par ekoloģiskāko iepakojumu. Apbalvojumu mērķis ir panākt dabīgu materiālu (piemēram, koksnes) izmantošanu un izvairīšanos no dubulta iepakojuma (piemēram, stikla pudele papīra kastē) izmantošanas.

No visām ES valstīm Latvijai tika piešķirts ilgākais atbrīvojuma periods pārstrādes mērķu sasniegšanai attiecībā uz iepakojumu: tai šie mērķi bija jāsasniedz līdz 2015. gadam.¹⁰ Reģenerācijas un pārstrādes apjoms ir diezgan augsts. Valsts mērķa – 78 % 2011. gadā – sasniegšanai pietrūka daži procentu punkti (75 %). ES mērķis 2015. gadam (84 %) tika sasniegts.

Nodokļi attiecībā uz iepakojuma materiālu un ražotāju atbildība

Latvija un Ungārija bija pirmās Austrumeiropas valstis, kas ieviesa nodokli, lai mazinātu izlietotā iepakojuma apjomu un veicinātu pārstrādi. Latvijas iepakojuma nodoklis, ko ieviesa 1996. gadā kā daļu no DRN, tika piemērots attiecībā uz papīra, stikla, plastmasas un metāla iepakojumu.¹¹ Sākotnēji to aprēķināja četros veidos (par vienību, par svaru, par produkta svaru, atbilstoši muitas nodoklim), nediferencējot iepakojumu veidus pēc ietekmes uz vidi vai pārstrādes izmaksām. Svarīgs faktors, kas veicināja iepakojuma nodokļa izstrādi, bija valdības vēlme atbalstīt valsts pārstrādes nozari kopējās industrializācijas ietvaros 2000. gados. Nodokļu likme 2002. gadā tika paaugstināta uz noteiktu laiku PET iepakojumam, lai atbalstītu pārstrādes nozari (PET pārstrādes uzņēmums tika uzbūvēts 2003. gadā).

Kopš 2005. gada¹² nodokļu likmes ir noteiktas, pamatojoties tikai uz iepakojuma svaru (kilogramos), un tās ir diferencētas atbilstoši materiāla veidam un pārstrādes izmaksām, likmei 2–3 reizes pārsniedzot pārstrādes izmaksas (sk. 4.6. tabulu). Nepastāv diferenciācija starp pārstrādātiem materiāliem un pirmlietojuma materiāliem. Kopš 2010. gada augstāka nodokļa likme ir piemērota attiecībā uz polistirolu, kuru Latvijā nevar pārstrādāt (1,56 eiro/kg, salīdzinot ar 1,22 eiro/kg pārējai plastmasai). Likmes 2014. gadā tika paaugstinātas par 25 %.

¹⁰ Galvenie argumenti, ko valdība izmantoja, lai panāktu termiņa pagarinājumu, bija slikta ceļu infrastruktūra un zems iedzīvotāju blīvums, kas padara atkritumu savākšanu dārgāku nekā citās valstīs.

¹¹ DRN attiecībā uz iepakojumu izstrādāja iestāde, kura bija pašreizējās VARAM priekštece, ar Latvijas Iepakojuma asociācijas, RAO, Vides konsultatīvās padomes, atkritumu apsaimniekošanas asociāciju, atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumu, poligonu apsaimniekošanas uzņēmumu, mazumtirgotāju un dzērienu ražotāju asociāciju un Iepakojuma sertifikācijas centra (www.lisc.lv) līdzdalību.

¹² Lai pārņemtu ES direktīvas par atkritumiem (94/62/EK) un iepakojumu (2004/12/EK), 2005. gadā tika pieņemti jauni tiesību akti par DRN un izlietoto iepakojumu.

4.6. tabula. Nodokļu likmes iepakojuma materiāliem un vienreizlietojamiem galda piederumiem un priekšmetiem

Izejmateriāla veids	Likme (eiro/kg)
Stikls	0,44
Plastmasa (polimēri), izņemot bioplastmasu, oksonoārdāmu plastmasu un polistirolu	1,22
Metāli	1,10
Koksne, papīrs un kartons, citas dabiskās šķiedras, bioplastmasa	0,24
Oksonoārdāma plastmasa	0,70
Polistirols	2,20

Piezīme. Likmes ir noteiktas dabas resursu nodokļa iepakojuma daļai.
Avots. Valsts iesniegtie dati.

Šis nodoklis stimulē pievienošanos RAO. Uzņēmumi, kas šādi rīkojas, tiek pilnīgi atbrīvoti no šā nodokļa. Līdz 2004. gadam tiem tika piešķirti nodokļu atvieglojumi līdz pat 80 % atkarībā no reģenerācijas apjoma. Vairākas RAO sniedz ražotājiem iepakojuma apsaimniekošanas pakalpojumus. Lielākās RAO ir Latvijas Zaļais punkts, Zaļā josta un Zaļais centrs. Ieņēmumi no iepakojuma nodokļa ir samērā nelieli; tie samazinājās, uzņēmumiem pievienojoties RAO. Piemēram, 2014. gadā tika iekasēts mazāk par 1 miljonu eiro, un tas veidoja 5 % no kopējiem DRN ieņēmumiem.

Iepakojuma nodoklis ir bijis sekmīgs stimuls uzņēmumiem piedalīties ražotāja paplašinātas atbildības programmā. Tas arī ir veicinājis atkārtoti lietojama iepakojuma (piemēram, koka paliktņu, plastmasas kastu, stikla pudeļu) izmantošanu, jo šāda iepakojuma lietotājiem nodoklis ir jāmaksā tikai vienu reizi. Taču šķiet, ka tas nav ietekmējis ražotāju un patērētāju iepakojuma materiālu un dizaina izvēli (Jurušs un Brizga, 2017. gads).

Nodoklis vienreiz lietojamiem plastmasas maisiem

DRN ietvaros 2008. gadā tika ieviests īpašs nodoklis vienreiz lietojamiem plastmasas maisiem. Tā likmes ir augstākas nekā citiem plastmasas iepakojumiem piemērotās likmes, proti, no 3,7 eiro/kg vieglās plastmasas maisiem (kuru svars ir mazāks par 3 g) līdz 1,14 eiro/kg smagākiem maisiem. Maisiem, kas izgatavoti no oksonoārdāmas plastmasas, likmes ir tādas pašas kā citiem plastmasas iepakojumiem. Nodoklis sākotnēji ievērojami samazināja plastmasas iepirkumu maisu lietošanu, taču pēdējos gados to lietošanas rādītāji nav mainījušies. Vienreiz lietojamu plastmasas maisu aizliegums ir spēkā kopš 2019. gada janvāra; tas attiecas uz visiem maisiem, izņemot ļoti vieglās plastmasas maisus, kas nepieciešami higiēnas prasību nodrošināšanai vai ir paredzēti nefasētu pārtikas produktu iepakojšanai, lai novērstu pārtikas atkritumu rašanos. Pilnīgs aizliegums, tostarp arī attiecībā uz visiem vieglās plastmasas maisiem, stāsies spēkā 2025. gadā.

Depozīta sistēma atkārtoti lietojamam iepakojumam

Latvijā 2004. gadā tika ieviesta brīvprātīga depozīta sistēma atkārtoti lietojamiem dzērienu iepakojumiem, t. i., stikla pudelēm un pudeļu plastmasas kastēm. Tā kā šī sistēma darbojas labi un ir bijusi veiksmīga, AAVP ir pausts aicinājums padarīt to obligātu, un tiek plānots to attiecināt arī uz citiem dzērienu plastmasas un metāla iepakojuma veidiem. Ir sagatavots likumprojekts, un notiek apspriedes par obligātu sistēmu. Ražotāja paplašinātās atbildības uzņēmumiem bija iebildumi pret šādu sistēmu, jo tās dēļ samazinātos šo uzņēmumu tirgus daļa. Tiek veikts īstenošanas izmaksu daudzdimensionāls ekonomisks novērtējums. Tā pamatā ir

VARAM aprēķini, papildināti ar nozares datiem un ekonomisko informāciju, ko sniegušas citas Baltijas valstis, kurām ir obligātas depozīta sistēmas.

Jaunā sistēma attiektos uz vienreiz lietojamu un vairākkārt lietojamu iepakojumu, ko izmanto dzeramajam ūdenim, bezalkoholiskajiem dzērieniem, alum un dzērieniem ar zemu alkohola saturu. Tā ietvertu aptuveni 8–10 % no visa iepakojuma, un to pārvaldītu kāds uzņēmējs no dzērienu ražotāju vai pārdevēju asociācijas. Sīki izstrādātās specifikācijās, kas jānosaka Ministru kabineta noteikumos, ņemtu vērā tehnisko un ekonomisko īstenojamību. Paredzēts, ka jaunā sistēma spētu arī uzlabot savācamā izlietotā iepakojuma kvalitāti, salīdzinot ar to atkritumu kvalitāti, kas tiek saņemti no dalītās savākšanas sistēmām un šķirošanas stacijām. Tiek pētīta arī iespēja izveidot kopīgu sistēmu ar Igauniju, kurā depozīta sistēma darbojas jau vairāk nekā desmit gadus.

4.5.4. Elektrisko un elektronisko iekārtu atkritumi

Noteikumi par EEIA apsaimniekošanu tika ieviesti 2004. gadā un pēc tam pārskatīti saskaņā ar attiecīgo ES direktīvu (2012/19/ES). Nodokļa likmes par EEIA ir noteiktas Atkritumu apsaimniekošanas likumā. Nolietotos EEIA apsaimnieko trīs RAO, “Latvijas Zaļajam punktam” nosedzot 50 % lielu tirgus daļu, bet “Zaļajai jostai” – 37 % lielu tirgus daļu. Pēc VVD veiktajām atbilstības pārbaudēm 2018. gadā divu EEIA RAO darbība bija jāizbeidz.

Elektrisko un elektronisko iekārtu ražotājiem ir pienākums sadarboties ar pārstrādātājiem, lai sekmētu tādu iekārtu izstrādi un ražošanu, kuras ir iespējams viegli izjaukt un izmantot atkārtoti un kuru sastāvdaļas ir iespējams viegli reģenerēt un pārstrādāt. Ražotājiem jābūt reģistrētiem un jāsniedz informācija par tirgū laisto iekārtu daudzumu un veidiem, kā arī par savāktu, atkārtoti izmantoto, pārstrādāto vai reģenerēto un eksportēto nolietoto iekārtu daudzumu un veidiem. Tādas RAO kā “Zaļais punkts” reģistrē iesaistītos šādu iekārtu ražotājus, importētājus un tirgotājus valsts reģistros, kurus uztur VARAM un administrē Latvijas Elektrotehnikas un elektronikas rūpniecības asociācija. Tādējādi tiek atvieglota informācijas apmaiņa par attiecīgo preču apsaimniekošanu un kontroli. Ziņojumi par elektriskajām un elektroniskajām iekārtām, kas ir laistas tirgū, un saistītajiem atkritumiem, kas ir savākti, izmantoti atkārtoti, pārstrādāti vai reģenerēti, tiek elektroniski sniegti divas reizes gadā, izmantojot attiecīgos reģistrus; šādi tiek sniegti arī dati par precēm, kas ir laistas citu ES dalībvalstu tirgos.

EEIA reģenerācijas mērķi atbilst ES prasībām. Latvija, savācot no māsaimniecībām 2,5 kg uz vienu iedzīvotāju un vidējam savākšanas apjomam trīs gadu posmā atbilstot 26 % no tirgū laistajām iekārtām, nespēja sasniegt 2016. gada ES mērķi attiecībā uz EEIA. Paredzams, ka būs apgrūtināta arī 2021. gada mērķa sasniegšana (sk. 4.1. tabulu).

4.5.5. Būvdarbos un ēku nojaukšanā radušies atkritumi

Latvija gadā saražo aptuveni 306 kt BRA (tostarp bīstamos BRA, kas satur, piemēram, azbestu no Padomju Savienības laikā būvētajiem jumtiem). BRA ilgstoši nav pievērsta pietiekama uzmanība, un tie netiek pienācīgi uzraudzīti. Bīstamo BRA nelegāla izgāšana ir bijusi izplatīta un ir iespējama joprojām (EK, 2015a). Māsaimniecību radīto BRA apsaimnieko tas atkritumu apsaimniekotājs, kurš sniedz sadzīves atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumus attiecīgās pašvaldības teritorijā.

Pašlaik Latvijai ir īpaši noteikumi attiecībā uz BRA, un Latvijas AAVP ir noteikti reģenerācijas, atkārtotas izmantošanas un pārstrādes mērķi. Nebīstamo BRA radītājiem jānodrošina, ka līdz 2020. gadam 70 % no visa gada laikā radītā BRA apjoma tiek atkārtoti izmantoti, pārstrādāti

vai reģenerēti, tostarp izmantojot tos aizbēršanai. BRA tiek šķiroti manuāli. Ķieģeļus, stiklu un betonu parasti izmanto aizbēršanai vai aprok poligonos; koksni gandrīz visos gadījumos dedzina ar enerģijas reģenerēšanu; kokskaidas izmanto granulu vai kokskaidu plātņu ražošanai; metālu Latvijā reģenerē pārstrādei. Saskaņā ar LVGMC Latvija importē BRA no pārējām Baltijas valstīm, jo īpaši no Lietuvas; pārsvarā tie ir pārstrādei paredzēti metāli un citi ceļu būvē izmantojami BRA.

Pārstrādāto agregātu tirgus nav pietiekami attīstīts. Dabīgie agregāti ir pieejami par zemākām cenām, un pastāv vispārēja neuzticēšanās pārstrādātu būvniecībā un ēku nojaukšanā radušos materiālu kvalitātei. Vienīgais finansiālais stimuls, kas pastāv, ir DRN par materiālu ieguvi.

Lai arī šie ierobežojumi pastāv, 70 % mērķis nešķiet pārāk augsts, jo tas ietver arī aizbēršanas pasākumus. Šis mērķis jau ir pārsniegts: 2015. gadā tika ziņots, ka ir pārstrādāti vai reģenerēti 88 % BRA. Latvija varētu noteikt augstākus mērķus un vēl vairāk veicināt augstvērtīgu BRA pārstrādi. Tam būtu nepieciešama pienācīga apmācība un informētības uzlabošana, pārstrādāto agregātu standartu izstrāde un sinerģijas ar 2008. gada pamatnostādņēm par videi draudzīgas būvniecības veicināšanu un ar to saistīto publisko iepirkumu izmantošana.

4.6. Atkritumu rašanās novēršanas veicināšana un virzība uz aprites ekonomiku

Svarīgi faktori, kas veicina atkritumu rašanās novēršanu un materiālu saglabāšanu ekonomikā, ir vietējo dabas resursu pieejamība, kas sastāv galvenokārt no bioloģiskajiem resursiem, neatjaunojamajiem resursiem esot pieejamiem vien nelielā daudzumā, un saistītās ES prasības un mērķi, tostarp energoefektivitātes un resursu efektivitātes mērķi, kas ir noteikti ES stratēģijā “Eiropa 2020” un aprites ekonomikas tiesību aktos. Aprites ekonomika pagaidām vēl nav iekļauta valstu politikas dokumentos, taču tiek izstrādāta valsts aprites ekonomikas stratēģija. Aprites ekonomikas principi ir netieši iekļauti atkritumu apsaimniekošanas politikas dokumentos un noteikumos. Tie tiek īstenoti, izmantojot pārstrādes un reģenerācijas mērķus, ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas un DRN par materiālu ieguvi, pārstrādājamiem materiāliem un apglabāšanu dzīves cikla beigās.

Latvijas joprojām pieticīgie rezultāti atkritumu apsaimniekošanas jomā nozīmē, ka ir jāveic būtiski pasākumi, lai būtu iespējams ieviest aprites ekonomikas pieejas. Pastāv labs progresa potenciāls. AAVP uzsvēta atkritumu kā resursu vērtība ar mērķi palielināt pārstrādi un atkārtotu izmantošanu un novērst atkritumu rašanos. Citas iniciatīvas un projekti, kas rada atkritumu rašanās novēršanas un aprites ekonomikas iespējas, ir ekoinovācijas un jaunu tehnoloģiju attīstība tādās jomās kā viedie materiāli un optimizēti ražošanas procesi. Noslēgta aprites loka pieejas tiek veicinātas, izmantojot arī bioekonomikas koncepcijas, ko ievieš mežsaimniecībā un popularizē lauksaimniecībā un pārtikas rūpniecībā.

Šo iespēju izmantošanai ir jānotiek kopā ar pasākumu un mērķu efektīvu saskaņošanu starp dažādām politikas jomām un ministrijām, mērķtiecīgiem informācijas un apmācības pasākumiem un pastāvīgu atbalstu šajā ziņā vadošajiem uzņēmumiem. Būs arī vajadzīgi pasākumi, ar kuriem tiek stimulēti pārstrādājamo materiālu un pārstrādātu produktu tirgus un novērstas izmaksu atšķirības starp primārajām un otrreizējām izejvielām, efektīvāki stimuli atkritumu rašanās novēršanai, pārstrādei un atkārtotai izmantošanai, labāka informācija par otrreizējo izejvielu piegādi un kvalitāti. Būs vajadzīgas lielākas investīcijas, lai veicinātu pasākumus, kas atrodas augstāk atkritumu apsaimniekošanas hierarhijā un materiālu aprites cikla sākuma posmā (izmantošana atbilstoši aprites ekonomikas principiem, ekodizains, atkritumu rašanās novēršana). Būtiska nozīme būs sadarbībai Baltijas jūras reģionā.

4.6.1. Atkritumu rašanās novēršana

Latvijā valsts ir salīdzinoši nesen pievērsusies atkritumu rašanās novēršanas jautājumam. Atkritumu rašanās novēršanas pasākumi ir iekļauti AAVP un ARVNP, bet to īstenošana ir tikai sākuma posmā. Galvenie mērķi ir šādi:

- nošķirt ekonomisko izaugsmi no atkritumu nelabvēlīgās ietekmes uz vidi;
- samazināt radīto atkritumu daudzumu, veicinot nolietotu produktu atkārtotu izmantošanu un ilgāku izmantošanu;
- samazināt kaitīgās vielas materiālu un produktu ražošanā.

Atkritumu rašanās novēršana tiek veicināta, izmantojot produktu politiku un ekodizaina pasākumus saskaņā ar ekodizaina sistēmu, ko nosaka ES Ekodizaina direktīva (2009/25/EK), un produktu toksiskā satura samazināšanas satvaru, ko nosaka *REACH* un *RoHS* direktīvas. Noteikumos ir sniegtas ekodizaina jēdzienu definīcijas, noteikts produkta marķējums, aprites cikla analīze un saistītas prasības. Atkritumu rašanās novēršana tiek arī veicināta, nosakot prasību obligāti izmantot LPTP attiecībā uz piesārņojumu radošām darbībām un izmantojot ekoloģiskākus ražošanas principus citās darbībās.

Tomēr netiek uzraudzīta šo pasākumu ietekme uz atkritumu rašanās novēršanu. Nav arī pieejama pietiekama informācija par faktisko atkritumu rašanās novēršanu ražošanas procesos vai izstrādes sākuma posmos, kā arī par pasākumiem, ko veic, lai samazinātu atkritumu un materiālu ietekmi uz vidi to dzīves ciklā. Uzņēmumu informētība par atkritumu rašanās novēršanas priekšrocībām šķiet zema. ES pētījumā (EK, 2018b) tika konstatēts, ka 2017. gadā 35 % Latvijas MVU veica pasākumus, lai samazinātu atkritumu daudzumu (ES vidējais rādītājs – 65 %), 55 % – materiālu ietaupīšanas pasākumus (ES vidējais rādītājs 57 %), 15 % – atkritumu pārstrādes pasākumus vai pasākumus, lai atkārtoti izmantotu materiālus uzņēmumā (ES vidējais rādītājs – 42 %).

4.6.2. Inovācija un tehnoloģijas attīstība

Latvija ir apņēmusies veicināt ekoinovāciju un jaunu tehnoloģiju izstrādi, izmantojot ES atbalstu un citu starptautisko finansējumu, lai attīstītos šajās jomās. Par ekoinovāciju atbild Ekonomikas ministrija, par inovāciju rūpniecības un uzņēmējdarbības jomā, un Izglītības un zinātnes ministrija atbild par pētniecību inovācijas jomā.

Lielākā daļa vides tehnoloģiju tiek izstrādātas mazos uzņēmumos, kuriem nav piekļuves ārējiem tirgiem un nav lielas uzņemšanas vai komercializācijas spējas. Kā piemērus var minēt zaļo tehnoloģiju jaunuzņēmumus, kas strādā pie ekodizaina un materiālu aizstāšanas, izmantojot inovatīvus risinājumus būvniecībā, kompozītmateriālu jomā un metālapstrādē. Latvijā 2014. gadā ar Norvēģijas finanšu mehānisma Zaļās rūpniecības inovāciju programmas atbalstu tika uzsākta zaļo tehnoloģiju inkubatora darbība, lai atbalstītu ekoinovatīvu uzņēmumu un uzņēmējdarbības attīstību.

Daudzsološa attīstība vērojama Viedas specializācijas stratēģijas ietvaros, kas tiek īstenota ar Ekonomikas ministrijas un Izglītības un zinātnes ministrijas starpniecību.¹³Tās prioritātes ir energoefektivitātes palielināšana, jaunu materiālu izstrāde, ražošanas procesu optimizēšana un tehnoloģisko inovāciju ieviešana. Viena specializācijas joma ir orientēta uz viedajiem

¹³ Izglītības un zinātnes ministrija 2018. gada februārī izdeva pirmo novērtējuma ziņojumu par Viedās specializācijas stratēģiju.

materiāliem, tehnoloģijām un inženiertehniskajām sistēmām, piemēram, atkritumu kontroles un apstrādes, iepakojuma un bioenerģijas jomās. Stratēģijas īstenošanu atbalsta klasteru programma un kompetences centri, kas apvieno pētniekus un uzņēmējus:

- Nozares pārvaldītie kompetences centri¹⁴ sekmē eksperimentālus un lietišķus pētījumus un zināšanu un pieredzes apmaiņu starp uzņēmumiem, kuri izstrādā jaunas tehnoloģijas un jaunas preces. Galvenā uzmanība tiek pievērsta starpnozaru un starptautiskai sadarbībai. Ekoinovācijas jautājumam ir veltīta viena ceturtdaļa no visiem pētniecības projektiem.
- Klasteru programma sekmē MVU savstarpējo sadarbību un MVU sadarbību ar pētniecības institūtiem un atlasa projektus, kas saņems ES finansējumu uz četriem gadiem. Kā piemēru var minēt Tīro tehnoloģiju klasteri.

Progress aprites ekonomikai piemērotu ekojauninājumu jomā ir bijis lēns. To kavē samērā pieticīgi kopējie inovācijas rezultāti, jo īpaši vidēji augsto un augsto tehnoloģiju jomā. Citi šķēršļi ir uzņēmumiem pieejamo finanšu resursu trūkums un bieži vien arī motivācijas trūkums (EK, 2017b). Tā kā ilgstoši pastāv zema informētība par ilgtspējīgas ražošanas un aprites uzņēmējdarbības modeļu priekšrocībām, uzņēmumi reti iegulda jaunās precēs un tehnoloģijās vai integrē inovāciju uzņēmējdarbības stratēģijās. Tāpat kā citās jomās, pastāv liela atkarība no ārvalstu finanšu atbalsta, un tas apgrūtina ilgtermiņa iekšpolitikas attīstību. Līdz ar to ir iespējams uzlabot ekoinovācijas attīstības apstākļus, tostarp uzlabojot informētību un finanšu plānošanu (EK, 2017a).

Inovācija un jauna tehnoloģija ar atkritumu rašanās novēršanu, materiālu apsaimniekošanu un aprites ekonomiku saistītās jomās varētu veicināt izaugsmi tajās nozarēs, kuras veicina Latvijas ekonomikas pārveidi. Tiem ir jāpievērš lielāka uzmanība, kad saskaņā ar Viedās specializācijas stratēģiju tiek atlasīti projekti un atbalsta uzņēmumi, un noslēgta materiālu aprites loka un atkritumu rašanās novēršanas mērķi ir pilnīgi jāintegrē inovācijas politikā.

4.6.3. Iniciatīvas aprites ekonomikas atbalstam

Praksē aprites ekonomikas iniciatīvas un aprites uzņēmējdarbības modeļi nav pienācīgi labi attīstīti, un ir pieejama neliela informācija par aprites ekonomikas pieejām. Virkne iniciatīvu veicina aprites ekonomikas uzņēmējdarbības modeļus, izmantojot dalīšanās ekonomikas projektus, piemēram, automobiļu koplietošanu, grāmatu koplietošanu, remonta pakalpojumus, kā arī apģērbu koplietošanu un atkārtotu izmantošanu ar tādu labdarības platformu starpniecību kā, piemēram, “Otra Elpa”, un tādos lietotu preču tirgos kā, piemēram, “Andele Mandele”.

Citi piemēri ir pārtikas rūpniecībā, kur veselīgie kokteiļi un līdzīgi produkti tiek ražoti no tādiem blakusproduktiem kā, piemēram, sūkalas, kā to dara “Smiltenes Pien”s, kas ir viens no lielākajiem piena pārstrādātājiem valstī. Citi uzņēmumi, piemēram, “Valmiermuižas alus darītava”, izmanto *alus raudzēšanas procesā radušās nogulsnes* kā sastāvdaļu cepumos vai dzīvnīeku barībā, vai biogāzes ražošanai. Netālu no Liepājas esošais Ķīvītes poligons piedāvā citiem uzņēmumiem savu infrastruktūru, siltumu un elektroenerģiju (kas saražota no atkritumiem). Rīgas reģionā esošais Getliņu poligons izmanto no atkritumu poligonu gāzes saražoto siltumu dārzeņu audzēšanai siltumnīcās (sk. 4.2. ierāmējumu).

¹⁴ Kompetences centrus līdzfinansē Eiropas Reģionālās attīstības fonds. Attiecīgie centri ietver tos, kas ir veltīti tādiem jautājumiem kā viedie materiāli un tehnoloģijas, viedā tehnika, transports un enerģija, inženierpakalpojumi, pārtika un mežsaimniecības nozare.

4.6.4. Otrreizējās izejvielas un pārstrādes tirgus

Otrreizējo izejvielu tirgus ir vājš un atkarīgs no ārējā pieprasījuma. Tautsaimniecības lieluma dēļ nav pietiekami daudz atkritumu, lai vietējie pārstrādes uzņēmumi spētu gūt peļņu, neimportējot konkrētus pārstrādājamo atkritumu veidus, un tas saasina konkurenci starp atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumiem un pārstrādes uzņēmumiem. Pārstrādes tirgus cieš no neuzticēšanās pārstrādāto preču kvalitātei, kas bieži tiek uzskatītas par atkritumiem (piemēram, komposts, agregāti no pārstrādātiem BRA), kā arī no nepietiekamām investīcijām augstvērtīgā pārstrādē un konkurences ar lētākiem primārajiem resursiem.

Latvijai nav īpašu pasākumu pārstrādes tirgu atbalstam; lielākoties tiek piemēroti netieši pasākumi. Tie ietver politikas mērķus attiecībā uz atkritumu savākšanu un sagatavošanu atkārtotai izmantošanai, pārstrādei un reģenerācijai, nodokļus un atbrīvojumus, kā arī finansiālu atbalstu no ES fondiem. DRN ir galvenais ekonomiskais līdzeklis pārstrādes tirgu attīstības veicināšanai. Tā uzdevums ir ne tikai veicināt ražotāja paplašinātās atbildības ievērošanu, bet arī radīt stimulus izmaksu atšķirību samazināšanai starp primārajām un otrreizējām izejvielām, aplikot ar nodokli derīgo izrakteņu ieguvī. Līdz šim tas nav spējis efektīvi nodrošināt minētā uzdevuma izpildi.

Lai turpinātu attīstīt pārstrādes tirgus un stimulētu pieprasījumu pēc pārstrādājamiem materiāliem un pārstrādātiem produktiem, labāk jāizmanto sinerģija ar zaļo publisko iepirkumu un ekoinovāciju. Vietējā augstvērtīgā pārstrādē (otrrreizējo izejvielu un pārstrādāto izejvielu izmantošana, lai ražotu preces ar lielāku pievienoto vērtību) ir jāveicina, galveno uzmanību pievēršot jomām, kurās Latvija ir labā stāvoklī un varētu radīt konkurences priekšrocības. Kā piemērus var minēt izejvielas no pārstrādātas plastmasas un polimēriem, kas pašlaik tiek eksportēti tālākai apstrādei, un inertus BRA, ko joprojām izmanto aizbēršanai. Tas nozīmē efektīvas dalītas savākšanas sistēmas un augstas kvalitātes šķirošanu, efektīvas ražotāja paplašinātās atbildības programmas un skaidrus atkritumu stadijas beigu kritērijus pārstrādājamiem materiāliem.

Lai vēl vairāk uzlabotu augstas kvalitātes pārstrādājamo materiālu pieejamību, lielāka uzmanība jāpievērš produktu dizainam un piegādes ķēdes pārvaldībai, kā arī šķirošanas un dalītās savākšanas kvalitātes uzlabošanai. Ekonomiskie stimuli mājāsaimniecībām dalīt atkritumus nav pietiekami spēcīgi. Ražotāja paplašinātās atbildības sistēmas nepilnīgi sedz dalītās savākšanas izmaksas un nav saskaņotas ar pašvaldību programmām.

Vairāk jāizmanto sinerģija ar Baltijas jūras valstīm un citām kaimiņvalstīm. Varētu apsvērt, piemēram, reģionālas tirdzniecības sistēmas izveidi pārstrādājamiem materiāliem un otrreizējām izejvielām (pārstrādātām izejvielām).

4.6.5. Zaļais iepirkums publiskajā sektorā

Publiskajam iepirkumiem ir svarīga nozīme Latvijas ekonomikā, jo īpaši MVU, kuriem atklātie konkursi ir galvenais ienākumu avots. Zaļais publiskais iepirkums tiek veicināts, izmantojot NAP 2014.–2020. gadam, Zaļā iepirkuma veicināšanas plānu¹⁵ un Publisko iepirkumu likumu. ZPI kritēriju piemērošana kļuva obligāta 2014. gadā attiecībā uz pārtikas piegādes un ēdināšanas pakalpojumiem valsts un pašvaldību iestādēs, bet 2017. gadā – attiecībā uz sešām citām produktu grupām un pakalpojumiem, tostarp kopēšanas papīram un grafiskajam papīram,

¹⁵ Izstrādājusi VARAM saziņā ar ieinteresētajām pusēm. Īstenošanā atbalsts tika saņemts no ES strukturālajiem fondiem un Kohēzijas fonda.

biroja informācijas un sakaru tehnikai, biroja mēbelēm, tīrīšanas līdzekļiem un pakalpojumiem, iekštelpu apgaismojumam, kā arī ielu apgaismojumam un satiksmes signāliem.¹⁷ Par katru produktu un pakalpojumu grupu ir pieejami īstenošanas norādījumi. ZPI būvniecības un transporta nozarēs ir brīvprātīga un atkarīga no ekoloģiski nekaitīgu alternatīvu pieejamības tirgū. Norādījumi par būvniecības vides raksturlielumu uzlabošanu tika pieņemti 2008. gadā.¹⁸ Ekomarķējuma prasības un kritērijus vides pārvaldības standartiem un sertifikācijai var integrēt visos iepirkumos. Līgumslēdzējiem un sabiedrisko pakalpojumu sniedzējiem ir pieejams ekoloģiski nekaitīgu preču un pakalpojumu elektroniskais katalogs.

VARAM, Latvijas Vides investīciju fonds un Centrālais iepirkumu birojs nodrošina apmācību un atvieglo pieredzes apmaiņu ZPI jautājumos. Īpaša uzmanība tiek pievērsta pārtikas produktiem, ēdināšanas pakalpojumiem un būvniecībai. Vairāki projekti saņem atbalstu no ES Baltijas jūras reģiona programmas un no Latvijas dalības starpreģionālajos ES projektos.¹⁹ Aprites publiskā iepirkuma projekts ir nodrošinājis apmācību un konsultācijas pašvaldībām.²⁰

Valdība 2015. gadā noteica mērķi pakāpeniski palielināt ZPI īpatsvaru kopējā iepirkumā, lai līdz 2016. gadam sasniegtu vismaz 20 %, bet līdz 2017. gadam – 30 %. Iepirkumu uzraudzības biroja ik gadu apkopotie dati par ZPI liecina, ka šie mērķi nav sasniegti. ZPI 2016. un 2017. gadā veidoja 13–14 % no kopējā iepirkuma apjoma. Valdība, nolemjot, ka 30 % mērķis ir pārāk augsts, noteica reālistiskākus mērķus, kas saistīti ar stingrākām prasībām un skaidrākiem norādījumiem: 15 % 2018. gadā, 18 % 2019. gadā un 20 % 2020. gadā.

Novērot ZPI piemērošanas tendenču izmaiņas, kas notiek laika gaitā, nav vienkārši. Kritēriji, saskaņā ar kuriem iepirkumu klasificē kā ZPI, ir kļuvuši stingrāki, tāpēc tiek uzskatīts, ka jaunākie dati ir ticamāki. Valdība ir ziņojusi, ka 2018. gadā publiskā iepirkuma īpatsvars IKP bija aptuveni 20 % un ZPI īpatsvars kopējos iepirkumos bija aptuveni 18 %, par trim procentpunktiem pārsniedzot mērķi. Būvdarbi veido lielāko ZPI daļu, aizņemot 33 %, kam seko transportlīdzekļi (21 %) un ēdināšanas pakalpojumi (16 %). Nav pieejama pietiekama informācija par tāda ZPI īpatsvaru, kurā būtu integrēta aprites cikla pieeja un piemēroti kritēriji attiecībā uz otrreizējām izejvielām un ekodizainu.

Pārskata periodā tika novērots lēns progress. ZPI īpatsvars publiskā iepirkuma konkursos joprojām ir neliels salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm un Eiropas Komisijas noteikto indikatīvo mērķi 2010. gadam – 50 %. Valsts iestādes joprojām uzskata ZPI par dārgāku un sarežģītāku; daudzi baidās, ka zaļās prasības un kritēriji ierobežos konkurenci atklātajos konkursos un var būt par pamatu konkursa rezultātu apstrīdēšanai.

¹⁷ Obligātie ZPI noteikumi ir iekļauti Ministru kabineta noteikumos “Prasības ZPI un tā piemērošanas kārtība”, kas ir spēkā no 2017. gada jūlija. Šo noteikumu mērķis ir reglamentēt ZPI īstenošanu, uzraudzību un novērtēšanu, i) nosakot produktu grupas un pakalpojumus, kuriem ZPI piemērojams obligāti (1. pielikums), ii) nosakot ZPI prasības un kritērijus, kas izmantojami attiecībā uz precēm un pakalpojumiem, kuriem ZPI piemērojams brīvprātīgi (2. pielikums), un iii) nosakot aprites cikla izmaksu metodiku enerģiju patērējošiem produktiem (3. pielikums).

¹⁸ Norādījumi par ekoloģiski nekaitīgu būvniecību tika izdoti 2008. gadā, tāpat kā norādījumi par zaļā iepirkuma veicināšanu valsts un pašvaldību iestādēs, kurus izstrādāja Vides ministrija un Iepirkumu uzraudzības birojs.

¹⁹ Zemgales plānošanas reģions piedalās ES *Interreg* projektā “Zaļais publiskais iepirkums zaļās izaugsmes nodrošināšanai” (*GPP4Growth*), kurā piedalās deviņi partneri no deviņām valstīm. Projekts ilgst no 2017. gada janvāra līdz 2021. gada decembrim. *GPP4Growth* (www.interregeurope.eu/gpp4growth) palīdz valsts iestādēm izmantot savu pirk spēju, lai stimulētu ekoinovāciju, resursu efektīvu izmantošanu un zaļo izaugsmi, galvenokārt izmantojot konkursos tādas piešķiršanas kritērijus, kuros īpaša uzmanība pievērsta ekoloģiskiem apsvērumiem.

²⁰ Trīs gadu projektu (2017.–2020. gads) atbalstīja Baltijas jūras reģiona programma un līdzfinansēja Eiropas Reģionālās attīstības fonds, piedaloties VIF un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamerai.

Publisko iepirkumu varētu daudz labāk izmantot, lai sekmētu aprites uzņēmējdarbības modeļu piemērošanu, veicinātu pieprasījumu pēc zaļākiem produktiem un stimulētu uzņēmumus preču inovācijas un ekodizaina jomā. Īpaša uzmanība ir jāpievērš publiskajam iepirkumam, kas notiek atbilstoši aprites ekonomikas principiem un ņem vērā pilna produkta dzīves cikla apsvērumus visā piegādes ķēdē. Publiskajos iepirkumos arī varētu apsvērt noteikt pienākumu izmantot noteiktu daudzumu otrreizējo izejvielu un dot priekšroku precēm, kas ražotas no šādiem materiāliem. Līdz ar to būs nepieciešami arī vispārīgāki publiskā iepirkuma uzlabojumi. Konkurences padome, ko pārrauga Ekonomikas ministrija, jau sen ir atzinusi, ka publiskā iepirkuma problēma ir manipulācijas ar piedāvājumiem. ESAO 2017. gada ekonomikas apskatā par Latviju tika uzsvērtā nepieciešamība stiprināt publisko iepirkumu pārskatāmību, nodrošinot par korupcijas apkarošanu atbildīgo iestāžu neatkarību.

4.1.2. Starpnozaru sadarbība un politikas integrēšana

Uz dzīves ciklu balstītas materiālu un preču pārvaldības un aprites ekonomikas pieeju veicināšanai būs jānotiek kopā ar pasākumu un mērķu efektīvu saskaņošanu starp dažādām politikas jomām un ministrijām. Šim nolūkam būs nepieciešami papildu mehānismi politikas koordinēšanai un ieinteresēto pušu iesaistīšanai.

Valsts līmenī starp VARAM un citām ministrijām pastāv laba sadarbība jautājumos, kas ir saistīti ar tradicionālo atkritumu apsaimniekošanu un bioenerģijas projektu izstrādi. Tomēr pagaidām nav pienācīgi attīstīta praktiskā sadarbība ekoinovācijas un jauno tehnoloģiju jomā un netiek izmantota sinerģija starp VARAM un Ekonomikas ministrijas atbalstītajiem pasākumiem. Tas kavē atkritumu rašanās novēršanas pasākumu īstenošanu, tostarp arī tādus jautājumus kā jaunu tehnoloģiju ieviešana un jauninājumi ražošanas procesos un cita veida uzņēmējdarbībā. Tāpēc būtiska nozīme ir abu ministriju ciešākai sadarbībai; tā arī palīdzētu palielināt uzņēmēju informētību par atkritumu rašanās novēršanas un aprites ekonomikas saimniecisko labumu.

Papildus starpministriju sadarbībai Latvijai ir jāpaplašina un jāpadziļina sadarbība ar ieinteresētajām pusēm un jāstiprina politikas integrācija visos līmeņos. Regulārām valsts sekretāru sanāksmēm ir būtiska nozīme, lai saskaņotu starp ministrijām ar atkritumu apsaimniekošanu un rašanās novēršanu saistītus jautājumus. Taču nav institucionālas platformas plašākai sadarbībai aprites ekonomikas jautājumos, kur uzņēmumu, finanšu un citu ieinteresēto pušu pārstāvji varētu tikties un lemt par attiecīgo investīciju nepieciešamību.

Ieteikumi par atkritumu apsaimniekošanu un aprites ekonomiku

Atkritumu apsaimniekošanas efektivitātes un pārvaldības uzlabošana

Pārskatīt atkritumu apsaimniekošanas aplikšanu ar nodokļiem saskaņā ar atkritumu apsaimniekošanas hierarhiju. Turpināt palielināt dabas resursu nodokli par atkritumu apglabāšanu poligonos pēc 2020. gada; mudināt pašvaldības palielināt maksu par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu, lai nodrošinātu pilnīgu pakalpojumu sniegšanas izmaksu atgūšanu; piemērot *PAYT* sistēmas lielākajās pilsētās, lai radītu lielāku stimulu mājāsaimniecībām piedalīties dalītā savākšanā; īstenot pasākumus, lai mainītu patērētāju uzvedību un produktu dizainu.

Apvienot dalītās savākšanas programmas, ko īsteno, izmantojot ražotāju paplašinātās atbildības sistēmas, ar tām, ko izmanto pašvaldības vai kas tiek izmantotas saskaņā ar

pašvaldību pasūtījumu, lai uzlabotu šo sistēmu rentabilitāti un ietverto materiālu kvalitāti.

Precizēt prasības ražotāju paplašinātās atbildības sistēmām (maksu aprēķināšana, ekodizains, pārstrādes mērķi, pakalpojumu sniegšanas kārtība un izmaksu dalīšana ar pašvaldības iestādēm, informācijas sniegšanas pienākumi, tostarp par finanšu aspektiem), lai uzlabotu to rentabilitāti, pārskatāmību un koordināciju; palielināt resursus atbilstības uzraudzībai un kvalitātes nodrošināšanai; apsvērt iespēju izveidot informācijas apstrādes centru šo uzdevumu izpildei.

Nodrošināt, ka valsts atkritumu apsaimniekošanas politika un mērķi tiek pakāpeniski novadīti līdz vietējam līmenim, tostarp sistemātiski izstrādājot reģionālos un vietējos atkritumu apsaimniekošanas plānus un regulāri ziņojot par rezultātiem, tostarp par finanšu aspektiem.

Izmantot sinerģiju ar kaimiņvalstīm, lai efektīvi izmantotu atkritumu apstrādes jaudas saskaņā ar atkritumu apsaimniekošanas hierarhiju un nodrošinātu atbilstošu depozītu sistēmu koordināciju.

Veicināt atkritumu rašanās novēršanu un aprites ekonomikas modeļus

- Uzlabot materiālu produktivitāti un ekonomikas efektivitāti un veicināt atkritumu rašanās novēršanu rūpniecībā un vērtības veidošanas ķēdes sākuma (projektēšanas) posmos; pilnīgi integrēt materiālu aprites loku noslēgšanas un atkritumu rašanās novēršanas mērķus inovācijas politikā; izmantot sinerģijas starp ekoloģiskākas ražošanas, ekoinovācijas, atkritumu rašanās novēršanas, bioenerģijas un pārdomātas specializācijas pasākumiem, izveidojot efektīvus mehānismus visu iesaistīto ministriju darbību koordinēšanai un uzraudzībai.
- Stiprināt otrreizējo izejvielu un pārstrādāto preču tirgu, izmantojot publisko iepirkumu un pastiprinot sadarbību ar kaimiņvalstīm; veicināt ieguldījumus augstvērtīgā vietējā pārstrādē.
- Paplašināt institucionālo sadarbību, lai virzītu pāreju uz aprites ekonomiku un ar to saistītu investīciju izvēli, un padziļināt sadarbību starp VARAM un Ekonomikas ministriju.
- Uzlabot informācijas bāzi par atkritumiem un materiāliem.
- Uzlabot un paplašināt valsts informāciju par atkritumu apsaimniekošanu un oficiālo statistiku par atkritumiem un materiāliem; izveidot konsolidētu, pārskatāmu un integrētu sistēmu, kas ietver visus apsaimniekošanas posmus un apstrādes maršrutus, tostarp pārvietošanu pāri robežām, un kas atbalsta valsts politikas izstrādi, īstenošanu un uzraudzību, kā arī starptautiskos ziņojumus.

Atsauces

- EK (2018a), "EU Waste legislation implementation report", COM(2018) 656 galīgā redakcija, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/waste_legislation_implementation_report.pdf.
- EK (2018b), "SMEs, resource efficiency and green markets: Latvia", *Flash Eurobarometer* 456, Eiropas Komisija, Brisele, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/2151>.
- EK (2017. gads), "The EU Environmental Implementation Review: Country Report – Latvia", Komisijas dienestu darba dokuments, SWD (2017) 50 galīgā redakcija, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2017b) *Eco-innovation in Latvia: EIO Country Profile 2016-17*, Eiropas Komisija, Brisele, https://ec.europa.eu/environment/ecoap/sites/ecoap_stayconnected/files/field/field-country-files/latvia_eio_country_profile_2016-2017_1.pdf.
- EK (2015. gads), *Construction and Demolition Waste Management in Latvia*, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/waste/studies/deliverables/CDW_Latvia_Factsheet_Final.pdf.
- EVA (2016. gads), *Waste Prevention in Europe: The Status in 2014*, EVA ziņojums Nr. 6/2015, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/publications/waste-prevention-in-europe-2015.
- EVA (2015. gads), *More from Less: Material Efficiency in Europe*, EVA ziņojums Nr. 10/2016, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/publications/more-from-less.
- EVA (2013. gads), "Municipal waste management in Latvia", *ETC/ETP Working Paper*, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/publications/managing-municipal-solid-waste/latvia-municipal-waste-management/view.
- Hogg, D. un citi (2016. gads) *Study on Assessing the Environmental Fiscal Reform Potential for the EU28*, Eunomia Research & Consulting Ltd 45, Bristole.
- Jurušs, M. un J. Brizga (2017. gads), "Assessment of the environmental tax system in Latvia", *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, 10. sēj., Nr. 2, 135.–154. lpp., <http://dx.doi.org/10.1515/nispa-2017-0015>.
- ESAO, *Green public procurement*, tīmekļa vietne, www.oecd.org/gov/public-procurement/green.
- ESAO (2018. gads), *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2018: Adapting to Technological and Societal Disruption*, OECD Publishing, Parīze, https://doi.org/10.1787/sti_in_outlook-2018-en.
- ESAO (2017b), *OECD Economic Surveys: Latvia 2017*, OECD Publishing, Parīze, http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-lva-2017-en.
- ESAO (2016b), *Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264256385-en>.
- ESAO (2016b), *Policy Guidance on Resource Efficiency*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264257344-en>.
- ESAO (2015. gads), *Creating Incentives for Greener Products: A Policy Manual for Eastern Partnership Countries*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264244542-en>

5. nodaļa Bioloģiskā daudzveidība

Latvijas meži, zālāji un mitrāji, kā arī Baltijas jūras vide un piekrastes zonas ir bagātas ar bioloģisko daudzveidību un nodrošina mājvietu daudzām starptautiski nozīmīgām sugām. Tomēr lielākajai daļai dzīvotņu un sugu aizsardzības stāvoklis turpina pasliktināties, un bioloģiskās daudzveidības apsvērumi nav pietiekami integrēti nozaru politikās. Šajā nodaļā skatīti apdraudējumi, kas ietekmē bioloģiskās daudzveidības stāvokli un tendences; tiesiskais regulējums, kā arī stratēģiskais un institucionālais ietvars; pieejamie politikas instrumenti un finansējums bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas un ilgtspējīgas izmantošanas veicināšanai; kā arī tas, cik lielā mērā bioloģiskās daudzveidības apsvērumi ir integrēti nozaru politikā.

Statistikas datus par Izraēlu sniegušas attiecīgās Izraēlas iestādes, kuru pārziņā ir šādu datu sniegšana. Tas, ka ESAO izmanto šādus datus, neskar starptautiskajās tiesībās noteikto Golānas augstieņu, Austrumjeruzalemes un Rietumkrastā esošo izraēliešu apmetņu statusu.

5.1. Ievads

Latvija atrodas Baltijas jūras krastos un ir mājvieta bagātīgai bioloģiskajai daudzveidībai un daudzveidīgām ekosistēmām, piemēram, mežiem, zālājiem, piekrastes teritorijām un purviem, tostarp kūdrājiem. Vairāk nekā pusi Latvijas teritorijas klāj meži, kas ir viens no augstākajiem rādītājiem ESAO dalībvalstu starpā. Turklāt meži ir nozīmīgs ekonomiskais aktīvs, ko cita starpā izmanto biomasas ražošanai enerģijas ieguves mērķiem.

Latvijas dabas aizsardzības tradīcijas iedibinātas jau 20. gs sākumā. Latvija pārsniedz 2020. gada Aiči mērķus attiecībā uz sauszemes un jūras aizsargājamām teritorijām; saskaņā ar [Jēlas universitātes] vides snieguma rādītāju bioloģiskās daudzveidības un dzīvotņu indikatoru, Latvija ieņem 25. vietu pasaulē un 15. vietu ESAO valstu starpā aiz Igaunijas un Lietuvas. Tomēr lielākā daļa dzīvotņu un sugu ir nelabvēlīgā stāvoklī, ko izraisa zemes izmantošanas izmaiņas, sadrumstalotība, intensīva resursu izmantošana, piesārņojums un lauksaimniecības paplašināšanās. Nepietiekams skaits apsaimniekošanas plānu aizsargājamajās teritorijās, kā arī ierobežotas iespējas saglabāt bioloģisko daudzveidību ārpus aizsargājamajām teritorijām un veicināt integrēšanu citās nozarēs ir viens no iemesliem tam, kāpēc ekosistēmu un sugu stāvoklis un saglabāšanas tendences neuzlabojas. Latvija ir viena no nedaudzajām ESAO valstīm, kas, neskatoties uz to, ka ir pievienojusies Konvencijai par bioloģisko daudzveidību (KBD), vēl nav izstrādājusi valsts bioloģiskās daudzveidības aizsardzības stratēģiju.

Tā kā pēdējā desmitgadē ir novērojama pastāvīgi spēcīga ekonomiskā izaugsme, kas, kā paredzams, saglabāsies un lielā mērā ir atkarīga no dabas resursiem, ir vajadzīgi turpmāki centieni, lai samazinātu ietekmi uz bioloģisko daudzveidību un tādējādi līdzsvarotu ekonomikas attīstību un vides aizsardzību. Dabas aizsardzība ir jāuzskata par valdības prioritāti, vienlaikus labāk integrējot bioloģiskās daudzveidības aizsardzības mērķus lauksaimniecības un mežsaimniecības politikā. Tas uzlabotu iedzīvotāju labklājību un resursu ilgtspējīgu izmantošanu. Ekosistēmu kartēšanas pabeigšana un valsts bioloģiskās daudzveidības aizsardzības stratēģijas izstrāde radītu nozīmīgas iespējas izveidot saskaņotu politisko ietvaru bioloģiskās daudzveidības aizsardzības jomā, vairot politikas veidotāju un sabiedrības informētību un mobilizēt resursus Latvijas bioloģiskās daudzveidības aizsardzības mērķu sasniegšanai.

5.2. Stāvoklis, apdraudējumi un tendences

5.2.1. Stāvoklis un tendences bioloģiskās daudzveidības jomā

Meži aizņem 54 % no Latvijas sauszemes teritorijas (izņemot iekšzemes un piekrastes ūdeņus). Aramzeme un augkopības zeme veido gandrīz 21 % no zemes platības, savukārt pļavas un ganības – 10 % (FAO, 2018. gads). Baltijas jūrā ietek vairākas upes, no kurām lielākās ir Daugava, Gauja, Lielupe un Venta. Galvenie Latvijas ekosistēmu veidi un apdraudējumi ir aprakstīti 5.1. ierāmējumā.

Meži lielākoties ir dabīgi, tikai 18 % ir plantāciju meži. Tie ir ļoti daudzveidīgi un nodrošina dažādus ekosistēmu pakalpojumus, tostarp dzīvotņu nodrošināšanu, oglekļa piesaisti, ūdens režīma regulēšanu un erozijas novēršanu. Latvijas mežos ir sastopamas trīs galvenās koku sugas: parastā priele (29 %), kārpainais bērzs un purva bērzs (28 %) un parastā egle (17 %).

5.1. ierāmējums. Galvenie ekosistēmu veidi un saistītie apdraudējumi

Zālāji

Pusdabiskie zālāji (pļavas un ganības) ir vieni no visdažādākajām un bagātākajām dzīvotnēm, bet tajā pašā laikā tie ir arvien vairāk apdraudēti. Zālajos ir sastopamas 520 augu sugas (viena trešā daļa Latvijas floras), tostarp 40 % no visām aizsargājamajām augu sugām. Daudzas putnu sugas vairojas pusdabiskajos zālajos vai izmanto tos kā ligzdošanas un barošanās vietas. Daudz zālāju floras un faunas sugu skaits samazinās, bet dzīvotņu zudumi un degradācija palielinās. Zālāju platības ir ievērojami samazinājušās kopš 20. gadsimta vidus, kad tās aizņēma aptuveni 13 % teritorijas. Lauksaimniecības zemes paplašināšanas dēļ dabiskie zālāji ir samazinājušies līdz apmēram 0,3 % no kopējās zemes platības.

Meži

Meži ir svarīgs bioloģiskās daudzveidības avots, un vecās audzes īpaši nodrošina vērtīgas dzīvotnes dzīvnieku un augu sugām. Lielākie meži atrodas valsts ziemeļrietumos, Kurzemē, gar Daugavas krastiem un ziemeļaustrumu daļā, kur galvenokārt sastopami skujkoki (priedes un egles). Galvenās lapu koku sugas ir bērzs, apse un alksnis. Latvijas mežu faunu tipiski pārstāv medījamo dzīvnieki. Aizsargājamās sugas ir brūnais lācis (aptuveni 20 īpatņi), susuris un meža sicista. Ir daudz dažādu putnu sugu: no kopumā 330 savvaļas putnu sugām vairāk nekā 100 ir sastopamas mežos. Latvijas mežos ligzdo 5 % pasaules melno stārķu. Intensīvas mežu apsaimniekošanas rezultātā vecie meži ir aizstāti ar jaunākiem, negatīvi ietekmējot bioloģisko daudzveidību.

Mitrāji, purvi un kūdrāji

Purvi ir sauszemes mitrāji, kurus visu gadu klāj ūdens vai kuri ir piesūcināti ar ūdeni visu gadu. Kūdrāji ir kūdras ieguves nolūkos nosusināti mitrāji. Ir sastopamas 8 aizsargājamās purvu dzīvotnes un vairāk nekā 50 aizsargājamo augu sugu – galvenokārt orhidejas un grīšļi. Muklajos un pļavās parasti ir sastopami stārķi un gārņi. Purvs ir oglekli absorbējoša ekosistēma. Lielākā daļa purvu (70 %) ir neskarti, savukārt pārējā daļā tiek iegūta kūdra un to skar nosusināšana.

Iekšzemes ūdeņi

Latvijā ir 12 400 upju un vairāk nekā 2 000 ezeru, kuros sastopamas 2 680 aļģu sugas, 1 614 bezmugurkaulnieku sugas, 40 zivju sugas un 3 nēģu sugas. Lasis un forele ir īpaši aizsargājamās sugas, un tiek aizsargātas 27 dzīvotnes. Vairāk nekā puse iekšzemes ūdeņu iztek no kaimiņvalstīm, tāpēc tās ir neaizsargātas pret pārrobežu piesārņojumu un negatīviem (EEZ, 2015. gads) – apdraudējumiem, kas jo īpaši kaitē saldūdens sugām. Citi bioloģiskās daudzveidības apdraudējumi ir eitrofikācija, hidroelektrostacijas un maluzvejniecība.

Piekrastes un jūras teritorijas

Piekrastē ir sastopama plaša sugu un dzīvotņu daudzveidība. Septiņām jūras teritorijām un vairāk nekā 40 piekrastes zonām ir piešķirts *Natura 2000* teritorijas statuss. Lielākā bioloģiskā daudzveidība ir atrodama piekrastes zonās, kur aug bentiskās aļģes. Piekrastes zonās bioloģisko daudzveidību visvairāk apdraud dzīvotņu degradācija (tūrisma un rekreatīvo darbību dēļ), dzīvotņu zudumi (dzīvojamo māju celtniecības dēļ), invazīvo sugu ekspansija, kā

arī maza izpratne par vides jautājumiem. Jūras teritorijās lielākās problēmas rada eitrofikācija un invazīvas sugas.

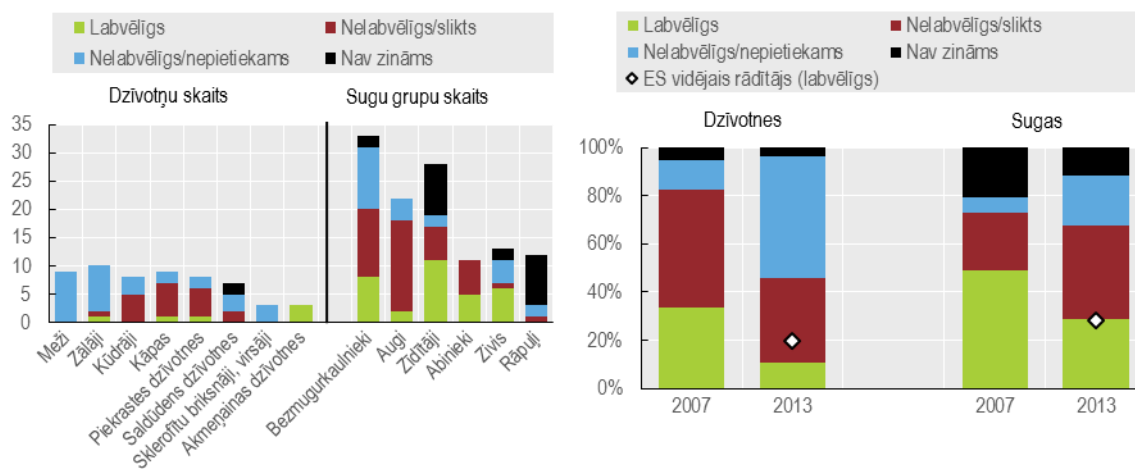
Avots. VARAM (2014. gads); EEZ (2015. gads); UNFCCC (2017. gads).

Dabiskās dzīvotnes

Dabiskās vides stāvoklis ir slikts un turpina pasliktināties (5.1. attēls). Jaunākais ziņojums par dzīvotņu aizsardzības stāvokli, kas izdots saskaņā ar ES Dzīvotņu direktīvu (92/43/EEK), liecina, ka lielākajai daļai dzīvotņu (51 %) ir nelabvēlīgs/slikts aizsardzības stāvoklis, bet aptuveni trešajai daļai (35 %) ir nelabvēlīgs/nepietiekams aizsardzības stāvoklis salīdzinājumā ar ES vidējo rādītāju, kas ir attiecīgi 30 % un 47 %. Tikai 10,5 % visu dzīvotņu ir labvēlīgs aizsardzības stāvoklis (ES vidējais rādītājs ir 16 %). Mežiem, zālājiem un kūdrājiem ir vissliktākais dzīvotņu stāvoklis. Laikā no 2007. līdz 2013. gadam mežsaimniecības un lauksaimniecības darbību radītā apdraudējuma dēļ ievērojami pasliktinājās mežu dzīvotnes (EK, 2017a).

Kūdrājiem ir nelabvēlīgs aizsardzības stāvoklis. Latvijā kūdra ir viens no ekonomiski nozīmīgākajiem resursiem. Atbilstoši aplēsēm kūdras atradnes aizņem 10,4 % sauszemes teritorijas. Tās atrodas neskartos un nosusinātos purvos, kā arī dažos mežu tipos (VARAM, 2014. gads).

5.1. attēls. Dzīvotņu un sugu aizsardzības stāvoklis ir slikts un pasliktinās

Avots: EEZ (2019. gads), Habitats of European Interest (datu bāze); Eionet (2019. gads), Reporting under Article 17 of the Habitats Directive.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Flora un fauna

Sugu aizsardzības stāvoklis rada bažas (5.1. attēls). Latvijā ir zināmas 27 443 sugas (18 047 dzīvnieku sugas, tostarp zīdītāju un putnu sugas; 5 396 augu sugas un aptuveni 4 000 sēņu sugas). Parastās zīdītāju sugas ir vāvere, lapsa, zaķis, lūsis un āpsis.

No visām zināmajām sugām 2,6 % ir aizsargājamās sugas; 22 dzīvnieku un augu sugas ir iekļautas ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstā (VARAM, 2014. gads).

Apdraudētās sugas atbilst 2 % no visām kopumā zināmajām sugām, un visneaizsargātākie ir abinieki un rāpuļi.

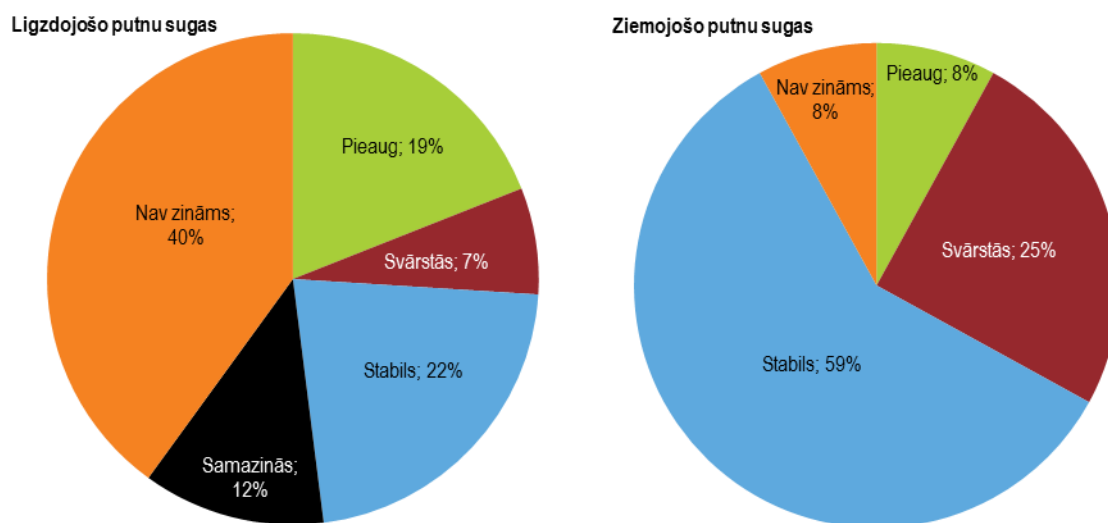
Jaunākais ES novērtējums liecina, ka lielākajai daļai sugu ir nelabvēlīgs aizsardzības statuss: 39 % ir nelabvēlīgs/nepietiekams aizsardzības statuss, bet 21 % ir nelabvēlīgs/slikts aizsardzības statuss. Šāda tendence atbilst ES vidējiem rādītājiem, kas ir attiecīgi 42 % un 18 %. Tikai aptuveni vienai trešajai daļai sugu ir labvēlīgs aizsardzības statuss (5.1. attēls) (EK, 2017a).

Putnu populācijā ietilpst lakstīgalas, vālodzes, melnie meža strazdi, dzeņi, pūces, rubeņi, irbes, žubītes, paipalas un cīruļi. Pirmais saskaņā ar Putnu direktīvu (2009/147/EK) sagatavotais 2013. gada ziņojums par putnu aizsardzības stāvokli liecināja, ka aizsardzības stāvoklis 22 % ligzdojošo putnu sugu populācijas un 59 % ziemojošo putnu sugu populācijas ir stabils, pat pieaug par attiecīgi 19 % un 8 %. Trūkst būtisku zināšanu par ligzdojošo putnu sugām (5.2. attēls). Lauku putnu populācija ir viena no lielākajām ESAO (5.7.3. sadaļa).

Latvijā mājā 223 ligzdojošu putnu sugas, no kurām 70 ir aizsargājamās sugas. Turklāt tā ir mājvieta aptuveni 5 % pasaules un 8 % Eiropas melno stārķu, 20 % pasaules un 24 % Eiropas mazo ērgļu, kā arī 25 % Eiropas griežu (VARAM, 2014. gads).

5.2. attēls. Ligzdojošo un ziemojošo putnu sugu populāciju tendences ir stabilas

Ligzdojošo un ziemojošo putnu sugu populāciju tendences, 2008-12

Avots: EK (2017a), "The EU Environmental Implementation Review, Country Report: Latvia", Eiropas Komisija, Brisele.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Ietekme uz bioloģisko daudzveidību

Bioloģiskās daudzveidības samazināšanās var būtiski ietekmēt cilvēku labklājību un ekonomikas attīstību. Latvijā dzīvotnes un sugas apdraud galvenokārt dabiskās sistēmas izmaiņas, kas ietver ekosistēmu sadrumstalotību un degradāciju cilvēka darbības rezultātā, ieskaitot dambju būvniecību, hidroloģiskā režīma izmaiņas un zemes atgūšanu. Citi apdraudējumi ir resursu izmantošana (piemēram, intensīva mežsaimniecība), piesārņojums,

lauksaimniecības paplašināšanās, pilsētu attīstība un klimata pārmaiņas.

Piesārņojums Baltijas jūrā

Valsts jūras ūdeņi – teritoriālie ūdeņi un ekskluzīvā ekonomiskā zona (EEZ) – veido 7,7 % no kopējās Baltijas jūras teritorijas. Jaunākajā jūras vides novērtējumā, kas veikts 2018. gadā, tika secināts, ka eitrofikācija, t. i., barības vielu pārmērīgums, kas izraisa intensīvu augu augšanu, ietekmē vairāk nekā 95 % valsts jūras ūdeņu. Slāpekļa un fosfora piesārņojumu rada galvenokārt lauksaimniecības zemju noteces ūdeņi, sadzīves notekūdeņi un pārrobežu piesārņojuma avoti. Upju baseinu apsaimniekošanas plānos 2016.–2021. gadam, kas izstrādāti četriem Latvijas upju baseiniem, ir paredzēti pasākumi difūzā un punktveida ūdens piesārņojuma samazināšanai. To īstenošana palīdzētu samazināt jūras ūdeņu eitrofikāciju. Tāpat bažas rada bīstamo vielu piesārņojums, tomēr šajā jautājumā ir vērojami nelieli uzlabojumi.

Vēl viens Baltijas jūras piesārņojuma avots ir atkritumi (4. nodaļa). Aptuveni 70 % no šiem atkritumiem veido plastmasa, turklāt paredzams, ka šis rādītājs palielināsies, ievērojami apdraudot jūras bioloģisko daudzveidību. Aptuveni 80 % atkritumu rada sauszemes avoti, savukārt 20 % – jūras avoti. Atkritumi skar arī piekrastes ūdeņus. Latvija izmanto ANO Vides programmas izstrādāto metodiku jūras atkritumu monitoringam pludmalēs. Kā norādīts 2018. gada jūras vides novērtējumā, 51 % pludmalēs savāktu jūras atkritumu veido plastmasa, 12 % ir papīrs/kartons, 10 % ir metāli, bet 9 % ir stils/keramika. Valstij ir lielākais monitorēto pludmaļu skaits reģionā (*GoL*, 2018. gads).

Zemes izmantošanas maiņa un sadrumstalotība

Lai gan zemes pārklājums laika gaitā ir būtiski mainījies, Latvija ir viena no vismazāk urbanizētajām ESAO valstīm. Ikgadējais zemes pieauguma temps (mākslīgo platību pieaugums) 2006. gada decembrī bija 0,38 %, kas ir mazāk nekā ES vidējais rādītājs (0,41 %). To galvenokārt noteica mājokļu būvniecība, pakalpojumi un rekreācijas pasākumi, kā arī rūpnieciskā un komerciālā darbība (EK, 2017a).

Jaunākās urbanizācijas tendences palielina dabiskās vides sadrumstalotību, jo īpaši Pierīgas rajonā. Tas galvenokārt saistīts ar būvniecību un transporta infrastruktūras attīstību. Vērtējot ceļu infrastruktūras turpmāku attīstību, ir jāņem vērā riski, ko rada pieaugošā ainavu sadrumstalotība, kas ir galvenais savvaļas augu un dzīvnieku populācijas samazināšanās iemesls Eiropā (EEZ, 2011. gads). Lai novērstu šo risku, Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam veicina ainavu, kā arī kultūrvēsturiskā mantojuma teritoriju analīzi, aizsardzību un apsaimniekošanu. Stratēģija atbalsta Eiropas Ainavu konvencijas ieviešanu, lai nodrošinātu ainavu plānošanas un dabas aizsardzības jautājumu integrēšanu nozaru politikās.

Invazīvas sugas

Tā kā Latvija nav sistemātiski uzraudzījusi invazīvās sugas, informācija par tām ir nepilnīga. Ir ziņots par 36 invazīvām sugām un 12 potenciāli invazīvām sugām, kas apdraud vietējo floru un faunu.

Vislielākās problēmas rada latvānis. To ieviesa 20. gadsimta piecdesmitajos gados kā lopbarību, bet 80. un 90. gados tas nekontrolēti paplašinājās, izplešoties pa visu teritoriju un mūsdienās aptverot aptuveni 120 km². Latvāņi īpašas problēmas sagādā videi un cilvēku veselībai, jo tas viegli izplešas uz blakus teritorijām, savukārt tā lapās, kātos, saknēs, ziedos un

sēklās esošās toksiskās sastāvdaļas var izraisīt nopietnus ādas apdegumus. Otrā būtiskākā invazīvo sugu kategorija ir ūdens organismi (tostarp vēžveidīgie, tārpi un aļģes) (*NOBANIS*, 2019. gads).

Klimata pārmaiņas

Projektā, kas 2017. gadā tika izstrādāts saistībā ar Latvijas pielāgošanās klimata pārmaiņām plānu laika posmam līdz 2030. gadam, ir noteikts, ka bioloģiskā daudzveidība un ekosistēmu pakalpojumi ir visneaizsargātāko nozaru vidū (1. nodaļa). Galvenā ietekme uz bioloģisko daudzveidību ir saistīta ar sugu un dzīvotņu izplatīšanās izmaiņām, tostarp jaunu sugu un kaitēkļu rašanos, paaugstinātu ūdens temperatūru un mainīto ūdens sastāvu, patogēnu un Latvijai neraksturīgu infekciju izplatīšanās risku, kā arī biežākiem plūdiem un vētrām piekrastes teritorijās. Apstākļu maiņa, kas ir labvēlīga retiem vai jauniem kaitēkļiem, var ietekmēt lauksaimniecību un mežsaimniecību (*UNFCCC*, 2017. gads).

Klimata pārmaiņām ir divēja ietekme uz jūras ūdeņiem. Sagaidāms, ka ziemas kļūs siltākas, palielinot upju noteci, kas savukārt izraisīs barības vielu noplūdi no nesasalušas augsnes virskārtas; un siltāka jūras temperatūra turpinās veicināt aļģu ziedēšanu, tādējādi sekmējot eitrofikāciju (*GoL*, 2018. gads).

Šobrīd ir grūti pilnībā novērtēt klimata pārmaiņu ietekmi uz bioloģisko daudzveidību Latvijā, jo trūkst datu (*UNFCCC*, 2017. gads). Šī nepilnība ir jānovērš, lai varētu samazināt klimata pārmaiņu ietekmi uz bioloģisko daudzveidību un ekosistēmām, tostarp sugu izzušanu un izmiršanu, kas atbilstoši prognozēm būtu mazāka, ja globālā sasilšana būtu 1,5 °C, nevis 2 °C (*IPCC*, 2018. gads).

5.3. Tiesiskais regulējums un institucionālais ietvars

5.3.1. Tiesiskais regulējums

Latvijā ar bioloģiskās daudzveidības aizsardzību saistītie tiesību akti ir samērā visaptveroši, cita starpā aptverot arī zivsaimniecību, mežsaimniecību, lauksaimniecību un aizsargājamās teritorijas (5.1. tabula). Bioloģiskās daudzveidības politiku nosaka galvenokārt ES tiesību akti. Būtisks trūkums ir valsts bioloģiskās daudzveidības aizsardzības stratēģijas neesamība, kas ievērojami vājina potenciālu sasniegt mērķus bioloģiskās daudzveidības jomā.

Kad Latvija 2004. gadā pievienojās ES, tās prioritātes mainījās uz Eiropas virzītu pieeju dabas aizsardzībai. Tiesību aktos tika veiktas būtiskas izmaiņas, lai pārņemtu ES direktīvas. *Natura 2000* teritoriju izveide veicināja bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, ko nostiprināja arī īpašas prasības par ietekmes uz vidi novērtējumu (IVN) (5.5.1. sadaļa). ES tiesību aktu īstenošana ir tuvinājusi Latviju tās saistību izpildei saskaņā ar dažām starptautiskām konvencijām, piemēram, KBD, jo ES tiesību aktu prasības lielā mērā pārklājas ar KBD mērķiem (*VARAM*, 2014. gads).

Tiesiskais regulējums

Tāpat kā citās jomās, Latvijas bioloģiskās daudzveidības politiku galvenokārt regulē ES tiesību akti, jo īpaši Dzīvotņu direktīva un Putnu direktīva. Tālāk 5.1. tabulā norādīti galvenie valsts tiesību akti vides jomā.

5.1. tabula. Galvenie ar bioloģisko daudzveidību saistītie tiesību akti

Nosaukums	Gads	Mērķis
Vides aizsardzības likums	2006. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2013. gadā	Nodrošināt vides kvalitātes saglabāšanu un atjaunošanu, kā arī dabas resursu ilgtspējīgu izmantošanu.
Zvejniecības likums	1995. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2014. gadā	Regulēt iekšzemes ūdeņu, teritoriālo jūras ūdeņu un ekskluzīvās ekonomiskās zonas ūdeņu zivju resursu izmantošanu.
Sugu un biotopu aizsardzības likums	2000. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2017. gadā	Pārņemt ES Dzīvotņu direktīvu un Putnu direktīvu.
Meža likums	2000. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2006. gadā	Reglamentēt mežu pārvaldību.
Lauksaimniecības un lauku attīstības likums	2004. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2007. gadā	Administrēt ilgtspējīgu lauksaimniecības un lauku attīstību saskaņā ar Eiropas Savienības lauksaimniecības politiku.
Likums par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām	1993. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2013. gadā	Noteikt procedūras dažāda veida aizsargājamo teritoriju apsaimniekošanai.
Jūras vides aizsardzības un pārvaldības likums	2010. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2014. gadā	Nodrošināt jūras vides aizsardzību un pārvaldību.

Avots. Latvijas Republikas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija.

Latvija 2016. gadā pieņēma pasākumu programmu laba jūras vides stāvokļa sasniegšanai līdz 2020. gadam, kā noteikts Jūras stratēģijas pamatdirektīvā (2008/56/EK).¹ Ar pasākumiem ir paredzēts palielināt piekrastes teritoriju atpūtas vērtību un uzlabot iedzīvotāju veselību un labklājību (*GoL*, 2018. gads). Tomēr risku analīzes rezultāti liecina, ka pašreizējie un plānotie pasākumi nenodrošinātu būtisku jūras vides stāvokļa uzlabojumu. Būtisks Latvijas stratēģijas trūkums ir tas, ka tajā nav definēti galvenie bioloģiskās daudzveidības apdraudējumi (piemēram, piesārņotāji, jūras atkritumi). Tāpēc Latvija piedāvāja jaunus pasākumus, galveno uzmanību pievēršot jūras piesārņojuma mazināšanai, riska mazināšanai un stāvokļa atjaunošanai, jūras telpiskajai plānošanai, sabiedrības līdzdalībai un informēšanas pasākumiem. Tāpat ir paredzēti divi jauni pasākumi bioloģiskās daudzveidības aizsardzības jomā, galvenokārt ar mērķi uzlabot zināšanas un informētību par jūras gultnes dzīvotnēm un atsevišķām putnu un zivju sugām (*Milieu*, 2018. gads).

Valstu stratēģijas un plāni

Latvija ir viena no dažām ESAO valstīm, kurai nav savas nacionālās bioloģiskās daudzveidības aizsardzības stratēģijas un rīcības plāna (*NBSAP*), kas ir Aiči mērķis 2020. gadam. Galvenajās valsts stratēģijās un plānos ir ietverti ar bioloģisko daudzveidību saistīti mērķi, bet nav saskaņota regulējuma. Latvija 2000. gadā apstiprināja valsts programmu bioloģiskās daudzveidības aizsardzības jomā un saistīto rīcības plānu, tomēr nepabeidza tā īstenošanu, jo sākās ES pievienošanās process, kas tika izvirzīts par politisko prioritāti un absorbēja lielāko daļu administratīvo un finanšu resursu. Vides politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam ietver bioloģiskās daudzveidības aizsardzības jautājumus, kas saistīti ar KBD mērķu un uzdevumu īstenošanu, un valdība to uzskata par līdzvērtīgu *NBSAP*.

Vides politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam ir noteikti galvenie bioloģiskās daudzveidības aizsardzības mērķi, kas galvenokārt vērsti uz ES prasību izpildi. Dažus no tiem varētu definēt labāk; piemēram, attiecībā uz mērķi atjaunot dzīvotni 7 000 ha apmērā nav

¹ Šajā direktīvā, kas izstrādāta nolūkā līdz 2020. gadam sasniegt labu ES jūras ūdeņu vides stāvokli, ir noteikts, ka valstīm ir jā sagatavo to jūras ūdeņu sākotnējais novērtējums, tostarp ekonomiskā un sociālā analīze; jāizstrādā un jāievieš jūras stratēģija; un jāsadarbjas ar citām ES valstīm, lai nodrošinātu stratēģijas saskaņotību (EK, 2017a).

norādīts sadalījums pa dzīvotņu veidiem (mežs, zālājs utt.). Tā kā mērķu bāzes līnija liecina par pieticīgu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas pasākumu sākumpunktu, noteiktos mērķus var uzskatīt par samērā tālejošiem. Ilgtermiņa bioloģiskās daudzveidības stratēģijā būtu jāpastiprina centieni; jo īpaši mērķis attiecībā uz sugu un dzīvotņu apsaimniekošanas plāniem varētu būt vērienīgāks, un tajā būtu jāiekļauj novērtējums par to, kurām aizsargājamām teritorijām ir vajadzīgs apsaimniekošanas plāns (5.2. tabula).

Papildu bioloģiskās daudzveidības aizsardzības mērķi 2020. gadam ir noteikti 2014.–2020. gada nacionālajā attīstības plānā, kurā ietverta nodaļa “Dabas un kultūras kapitāla ilgtspējīga apsaimniekošana”. Tajā būtībā uzskata, ka dabas kapitāls ir resurss, un mērķis ir palielināt ekosistēmu pakalpojumu apmēru. Plānā ir iekļauti diezgan pieticīgi mērķi līdz 2020. gadam, no kuriem daži tikai nedaudz pārsniedz bāzes līniju (5.2. tabula).

Līdzīgi arī Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā 2010.–2030. gadam ir nodaļa “Dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīga apsaimniekošana”. Cita starpā tajā izvirzīti mērķi integrēt dabas kapitāla apsvērumus ekonomikas, telpiskās un reģionālās attīstības politikā, novērtēt valsts dabas kapitālu un ekosistēmu pakalpojumus, kā arī izstrādāt dabas aizsardzības plānu. Stratēģijas nodaļā par telpisko attīstību cita starpā minēti ar bioloģiskās daudzveidības aizsardzību saistīti mērķi, tostarp ainavu plānošana, izpratnes veicināšana un lauku tūrisma, akvakultūras un zvejas tālāka attīstība. Stratēģiju nepapildina rīcības plāns. Daži ar bioloģiskās daudzveidības aizsardzību saistītie specifiskie mērķi un rādītāji ir redzami 5.2. tabulā.

5.2. tabula. Latvijas mērķi bioloģiskās daudzveidības aizsardzības jomā 2020. gadam un 2030. gadam

Vides politikas pamatnostādnes	Bāzes līnija (gads)	2020. gada mērķis	
Aizsargāto platību īpatsvars, kurās ir sāktas apsaimniekošanas plānu īstenošana (%)	37,5 % (2019. gads)	55 %	
Sugu un dzīvotņu īstenošanas apsaimniekošanas plānu skaits	13 (2013. gads)	20	
ES nozīmes sugu un dzīvotņu īpatsvars, attiecībā uz kuriem ir noteikti saglabāšanas mērķi (%)	Nav (2013. gads)	100 %	
Dzīvotņu atjaunošana saskaņā ar <i>Natura 2000</i> prioritātēm (ha)	Nav (2013. gads)	7 000	
ES nozīmes sugu un dzīvotņu īpatsvars, attiecībā uz kuriem ir pieejamas kartes (%)	10 % (2013. gads)	100 %	
<i>Natura 2000</i> teritoriju robežu precizēšana, ņemot vērā jaunākos zinātniskos un pārraudzības datus, kā arī sugu un dzīvotņu kartēšanas rezultātus (%)	Nav (2013. gads)	100 %	
Gada finansējuma apmērs <i>Natura 2000</i> teritoriju apsaimniekošanai (ha)	14 EUR/ha/gadā (2013. gads)	50 EUR/ha/gadā	
Kompensācija par saimnieciskās darbības ierobežošanu aizsargājamās teritorijās (% no kompensētajiem ierobežojumiem)	47 % (2013. gads)	100 %	
Nacionālais attīstības plāns (2020. gads) un Ilgtspējīgas attīstības stratēģija (2030. gads)	Bāzes līnija (gads)	2020. gada mērķis	2030. gada mērķis
Bioloģiskās lauksaimniecības īpatsvars (% no lauksaimniecības zemes)	8,7 (2009. gads)	10	> 15
Lauku putnu indekss (1999 = 100)	115 (2011. gads)	115	> 120
Mežu putnu indekss	100 (2005. gads)	95	-
Mežiem klāta platība (% no kopējās zemes platības)	50 (2008. gads)	52,7	55
Aizsargātas teritorijas (% no kopējās zemes platības)	12 (2017. gads)		18

Avots. Vides politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam; Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam; Ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2010.–2030. gadam.

Latvijas Bioekonomikas stratēģija 2030 (LIBRA) ir valsts ilgtermiņa stratēģija zināšanu ietilpīgas bioekonomikas veicināšanai. To izstrādāja Zemkopības ministrija, un tajā sniegtas atsauces uz vides kvalitāti, tostarp bioloģisko daudzveidību, kā arī klimata pārmaiņu

mazināšanu un pielāgošanos tām.

Valdība 2015. gadā apstiprināja meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes līdz 2020. gadam, ar ko izvirza mērķi ilgtspējīgi apsaimniekot mežus un uzlabot ar mežsaimniecības nozari saistīto izglītību un prasmes. Tomēr pamatnostādnēs ir uzsvērts bioloģiskās daudzveidības datu un monitoringa trūkums saimnieciskajos mežos, prasību neesamība attiecībā uz mežu dzīvotnēm un nepieciešamība noteikt aizsargājamās teritorijās iekļaujamo mežu platību mērķi. Šie trūkumi būtu jānovērš nākamajās nozares politikas pamatnostādnēs pēc 2020. gada.

Vēl viena nozares stratēģija, kas ietver bioloģiskās daudzveidības dimensiju, ir Lauku attīstības programma 2014.–2020. gadam, tomēr bioloģiskā daudzveidība un dabas aizsardzība nav tieši atspoguļota transporta, izglītības vai zinātnes politikas dokumentos.

Būdam aktīva starptautiskā dalībniece, Latvija ir vairāku ar bioloģisko daudzveidību saistītu konvenciju un starptautisku nolīgumu puse, tostarp KBD un Ilgtspējīgas attīstības mērķu (IAM) puse. Lai KBD mērķus pilnībā integrētu valstu mērķos, ir nepieciešami papildu pasākumi (5.3. tabula). Salīdzinot ar ESAO vidējiem rādītājiem, Latvija sekmīgi īsteno 14. IAM (okeāni) un 15. IAM (bioloģiskā daudzveidība) (ESAO, 2018a).

Citas starptautiskās saistības izriet no ANO Jūras tiesību konvencijas, Starptautiskās konvencijas par piesārņojuma novēršanu no kuģiem un tās protokoliem (*MARPOL*), Ramsāras konvencijas par mitrājiem, kā arī Konvencijas par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām.

Latvija ir arī pievienojusies Helsinku konvencijai par Baltijas jūras reģiona jūras vides aizsardzību, un ir tās vadības institūcijas, Baltijas jūras vides aizsardzības komisijas (*HELCOM*), locekle. Konvencija nodrošina pamatu Baltijas jūras piekrastes valstu sadarbībai jūras piesārņojuma novēršanā. Saistītajā rīcības plānā ir izvirzīti mērķi atjaunot labus ekoloģiskās kvalitātes rādītājus Baltijas jūras vidē. To 2007. gadā pieņēma visas piekrastes valstis, atspoguļojot jaunākās zinātnes atziņas un pārvaldības stratēģijas. Rīcības plānu pārskata *HELCOM* ministru sanāksmē ik pēc dažiem gadiem.

Lai izpildītu Jūras stratēģijas pamatdirektīvas prasības, Latvija, Igaunija, Somija un Zviedrija ierosināja Laba vides stāvokļa ieviešanu, īstenojot reģionālās sadarbības un attīstības (*GES-REG*) projektu, ko finansēja no ES Centrālās Baltijas jūras reģiona *INTERREG* programmas. Valstis apmainās ar informāciju un paraugpraksi jūras ūdens izmantošanā, izstrādā scenārijus un novērtē degradācijas izmaksas. Salīdzinot ar “tradicionālās uzņēmējdarbības” scenāriju, aplēses liecina, ka Latvijas iedzīvotāji varētu būt gatavi papildus maksāt vairāk nekā 3,8 miljonus EUR gadā, lai sasniegtu labu vides stāvokli saistībā ar jūras bioloģisko daudzveidību, ūdens kvalitāti un invazīvām sugām. Šāda gatavība maksāt liecina par to, ka tiek atzīti ieguvumi, ko sniedz labākas kvalitātes jūras ūdeņi (*SEI*, 2014).

Turklāt Latvija divpusēji sadarbojas ar reģiona valstīm. Kopš 2010. gada tai ir noslēgta vienošanās ar Somiju par pieredzes apmaiņu jautājumos par aizsargājamu teritoriju apsaimniekošanu un informētības vairošanas iniciatīvām. Latvijas Dabas aizsardzības pārvalde (DAP) sadarbojas ar Igaunijas Vides pārvaldi, un ir izstrādāti kopīgi apsaimniekošanas plāni attiecībā uz Ramsāras pārrobežu mitrāju kompleksu, kurā ietilpst Nigulas dabas rezervāts, kā arī Ziemeļu purvi Limbažu un Valmieras novados, no kuriem pēdējais turklāt ietilpst UNESCO biosfēras rezervātā. Tāpat ir parakstīts nolīgums ar Baltkrieviju par pārrobežu aizsargājamo teritoriju apsaimniekošanu.

5.3. tabula. Ierobežoti panākumi virzībā uz 2020. gada Aiči bioloģiskās daudzveidības mērķu sasniegšanu un ieguldījumi attiecīgo ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanā

Mērķi	Panākumi	
Aiči 1. mērķis	Cilvēki apzinās bioloģiskās daudzveidības vērtību	B – nav konkrētu valsts mērķu un rādītāju
Aiči 2. mērķis	Bioloģiskās daudzveidības vērtības ir integrētas valsts un vietējās attīstības un nabadzības samazināšanas stratēģijās	B – nav konkrētu valsts mērķu un rādītāju
Aiči 3. mērķis	Subsīdijas, ko piešķir bioloģiskajai daudzveidībai kaitīgām darbībām, tiek izskaustas, pakāpeniski likvidētas vai reformētas	B – nav konkrētu valsts mērķu un rādītāju
Aiči 4. mērķis	Tiek veikti pasākumi, lai sasniegtu vai īstenotu ilgtspējīgas ražošanas un patēriņa plānus	B – nav konkrētu valsts mērķu un rādītāju
Aiči 5. mērķis	Dabisko dzīvotņu, tostarp mežu, zuduma temps ir vismaz A uz pusi mazāks	A
Aiči 6. mērķis	Visi zivju un bezmugurkaulnieku krājumi, kā arī ūdensaugi tiek apsaimniekoti un iegūti ilgtspējīgi	B – ir jāveic papildu novērtējums
Aiči 7. mērķis	Lauksaimniecībai, akvakulturai un mežsaimniecībai pakļautās teritorijas tiek apsaimniekotas ilgtspējīgi	B – ir jāizstrādā šo politikas nozaru savstarpējās mijiedarbes novērtējums
Aiči 8. mērķis	Piesārņojuma, tostarp barības vielu pārmērīguma izraisītā piesārņojuma, līmenis ir tāds, ka tas nekaitē ekosistēmas atkritumu, gaisa, augsnes, ūdens politikas jomā funkcijām un bioloģiskajai daudzveidībai	B – lielā mērā tiek īstenoti ES tiesību akti
Aiči 9. mērķis	Invazīvās svešzemju sugas un izplatīšanās ceļi tiek identificēti un tiem pievērš primāru uzmanību	B – mērķis tiks sasniegts saskaņā ar jauno ES regulējumu
Aiči 10. mērķis	Līdz minimumam tiek samazināts antropogēnais spiediens uz koraļļu rīfiem un citām jutīgām ekosistēmām, ko ietekmē klimata pārmaiņas vai okeāna paskābināšanās	N/A
Aiči 11. mērķis	Vismaz 17 % sauszemes un iekšzemes ūdeņu un 10 % piekrastes un jūras teritoriju, jo īpaši teritorijām, kas ir sevišķi svarīgas bioloģiskajai daudzveidībai un ekosistēmu teritorijām pakalpojumiem, tiek aizsargātas, īstenojot efektīvi un taisnīgi apsaimniekotu, ekoloģiski daudzveidīgu un labi savienotu aizsargājamo teritoriju sistēmas, kā arī īstenojot citus efektīvus, uz teritorijām balstītus aizsardzības pasākumus, un tiek integrētas plašākās sauszemes un jūras ainavās	B – nav sasniegts attiecībā uz sauszemes teritorijām; sasniegts attiecībā uz jūras teritorijām
Aiči 12. mērķis	Zināmu apdraudēto sugu izmiršana ir novērsta, un to aizsardzības stāvoklis ir uzlabots	B – sk. 5. mērķi
Aiči 13. mērķis	Kultivēto augu, kā arī saimniecībā audzētu un pieradinātu dzīvnieku ģenētiskā daudzveidība ir saglabāta	B
Aiči 14. mērķis	Ekosistēmas, kas nodrošina būtiskus pakalpojumus, tostarp ar ūdeni saistītus pakalpojumus, ir atjaunotas	B
Aiči 15. mērķis	Ekosistēmu noturība un bioloģiskās daudzveidības nozīme oglekļa uzkrājumu veidošanā ir palielināta	B – sk. 10. mērķi
Aiči 16. mērķis	Nagojas Protokols par piekļuvi ģenētiskajiem resursiem un to ieguvumu taisnīgu un godīgu sadali, kas gūti no to izmantošanas, ir spēkā un darbojas	B – Nagojas Protokols tiks īstenots
Aiči 17. mērķis	Katra puse ir izstrādājusi valsts bioloģiskās daudzveidības stratēģiju un rīcības plānu	B – sk. valstu stratēģijas
Aiči 18. mērķis	Pamatiedzīvotāju un vietējās kopienas un to ierastā bioloģisko resursu izmantošana tiek ņemta vērā	B – sk. 1. mērķi
Aiči 19. mērķis	Tiek uzlabota ar bioloģisko daudzveidību saistītā zinātnes bāze un tehnoloģijas	B – sk. valstu stratēģijas
Aiči 20. mērķis	Tiek palielināta finanšu resursu mobilizēšana	B – sk. valstu stratēģijas

Piezīme. Aiči mērķu sasniegšanā gūto panākumu tempa novērtējums ir izteikts kā A/B/C: A – visticamāk ir sasniegts; B – pozitīvs vērtējums, bet progress nav pietiekams; C – nav progressa. Progress atspoguļo KBD piektā valsts ziņojumā sniegto pašnovērtējumu.

Avots. VARAM (2014. gads).

5.3.2. Iestāžu sistēma

Valsts līmenis

Latvijā ir izveidota centralizēta pārvaldības sistēma attiecībā uz vidi un bioloģisko daudzveidību, kas pēdējo desmit gadu laikā ir saglabājusies stabila. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) ir atbildīga par bioloģiskās daudzveidības politikas izstrādi un īstenošanu. Ministrijas ietvaros Dabas aizsardzības departaments pārrauga darbu sugu, dzīvotņu un aizsargājamo teritoriju jautājumos. Tāpat ministrija ir atbildīga par ūdens apsaimniekošanu, piesārņojuma novēršanu, atkritumu politiku un klimata pārmaiņu jautājumiem.

Kā ESAO valstīs ierasts, arī citas ministrijas daļa kompetenci bioloģiskās daudzveidības politikas jautājumos. Mežsaimniecība, zivsaimniecība un lauksaimniecība ir Zemkopības ministrijas kompetencē. Ciešāka koordinācija starp Zemkopības ministriju un VARAM dotu iespēju labāk integrēt bioloģiskās daudzveidības apsvērumus un saskaņot dažkārt pretējas intereses.

VARAM un Zemkopības ministrijas pakļautībā strādā iestādes, kurām ir ar bioloģisko daudzveidību saistīta kompetence, proti:

- DAP, bioloģiskās daudzveidības politikas īstenošanas aģentūra. Tā ir atbildīga par aizsargājamo teritoriju apsaimniekošanu un kontroli, bioloģiskās daudzveidības monitoringu un noteiktu kompensācijas maksājumu administrēšanu. Turklāt tā ir kompetentā iestāde, kas kontrolē apdraudēto sugu starptautisko tirdzniecību;
- Valsts vides dienests, izpildiestāde (2. nodaļa). Tam ir centrālais birojs Rīgā, un astoņi reģionālie biroji. Tas ir atbildīgs par zivsaimniecības tiesību aktu ievērošanas uzraudzību iekšzemes ūdeņos un jūrā;
- Vides pārraudzības valsts birojs, kas koordinē IVN un stratēģiskos vides novērtējumus (SVN), kā arī IVN pārrobežu kontekstā (2. nodaļa). IVN un SVN sagatavo par visiem projektiem un plāniem, attiecībā uz kuriem paredz ietekmi uz vidi;
- Latvijas vides aizsardzības fonds (LVAF). Tas pārrauga un administrē valsts finansējumu vides aizsardzības projektiem;
- Valsts meža dienests, kas darbojas Zemkopības ministrijas pakļautībā, izveido un pārrauga mikroliegumus mežos;
- Lauku atbalsta dienests, kas darbojas Zemkopības ministrijas pakļautībā, administrē daļu ES maksājumu par aizsargājamajām teritorijām, galvenokārt par *Natura 2000* teritorijām.

5.4. Bioloģiskās daudzveidības monitorings un informācija

Latvijai trūkst vispusīgas valsts pieejas ekosistēmu un to pakalpojumu kartēšanai un novērtēšanai. Šobrīd tiek īstenots projekts, kura mērķis ir kartēt sauszemes ekosistēmas (sk. turpmāk), kā arī citi *ad hoc* projekti, kas palīdz novērst datu trūkumu un uzlabot zināšanas par bioloģisko daudzveidību. Stabils informācijas par bioloģisko daudzveidību iegūšana ir būtisks priekšnoteikums efektīvai un lietderīgai politikas veidošanai, piemēram, lai noteiktu mežu bioloģiskās daudzveidības vērtību un nepieciešamos aizsardzības līmeņus. Turklāt tas ļautu izveidot “tradicionālās uzņēmējdarbības” bāzes līnijas un kvantitatīvi noteikt ieguvumus un mērķus. Politikas veidotājiem būtu lietderīgi jāizmanto šī informācija, lai plānotu turpmāko darbu un noteiktu ekosistēmas pakalpojumu monetārās vērtības.

Eiropas Komisijas 2017. gada ziņojumā norādīts, ka ir būtiski trūkumi zināšanu bāzē, kas nepieciešama Dzīvotņu un Putnu direktīvu īstenošanai. 2004. gadā sniegtā informācija nav atjaunināta, un tas apdraud uz zinātņi balstītu dzīvotņu un sugu stāvokļa novērtējumu (EK, 2017a).

Latvija ir veikusi savu jūras ekosistēmu novērtējumu un pašlaik veic sauszemes ekosistēmu kartēšanu. Tā 2016. gadā veica Ekosistēmu un to pakalpojumu kartēšanu un novērtēšanu (MAES)² attiecībā uz jūras ūdeņiem saskaņā ar Jūras teritorijas plānojumu³ (5.5.1. sadaļa). Novērtējumā tika kartētas platības ar augstu ekoloģisko vērtību, koncentrējoties uz jūras grunts (bentiskajām) dzīvotnēm, bet ņemot vērā arī pelaģiskās dzīvotnes. Kartēšanai ir zināmi ierobežojumi, jo dati par daļu piekrastes ūdeņu bija pieejami par bentisko dzīvotņu, aļģu, putnu un zivju sugu izplatību, savukārt lielākā daļa EEZ datu bija pieejami tikai par zivju izplatību. Turklāt tika pētīti jūras ekosistēmu pakalpojumi, tostarp barības vielu filtrēšana, oglekļa uzglabāšana, pārtikas piegāde zivīm un kultūras pakalpojumi.

Projektā tika gūta vērtīga informācija, kas ļāva saglabāt būtiskus jūras ekosistēmu pakalpojumus un ar tiem saistītos ieguvumus cilvēkiem un videi. Politikas veidotājiem ir jāizmanto jūras MAES, lai novērtētu scenārijus darbībām, kas ietekmē jūras ūdeņus, un noteiktu piemērotus ekosistēmas saglabāšanas risinājumus. Turklāt rezultāti būtu jāizmanto SVN un informācijas kampaņās (BISE, 2016. gads).

Ar ES Kohēzijas fonda atbalstu Latvija 2016. gadā sāka projektu sauszemes ekosistēmu kartēšanai. Galvenais mērķis ir iegūt informāciju par ES nozīmes dzīvotņu izplatību un kvalitāti.

Citus projektus finansē no ES LIFE programmas, ar ko atbalsta *Natura 2000* teritorijas un citus projektus attiecībā uz mežiem, zālājiem un jūras ekosistēmām (5.2. ierāmējums). Turklāt tiek īstenotas īpašas programmas konkrētām putnu sugām, un dažas no tām veic sadarbībā ar citām Baltijas valstīm. DAP ir primāri atbildīga par bioloģiskās daudzveidības monitoringu, un tai ir atvēlēts gada budžets aptuveni 400 000 EUR apmērā. Tā uztur tiešsaistes informācijas sistēmu "OZOLS", kurā ietverta informācija par aizsargājamajām teritorijām, mikroliegumiem, aizsargājamajām sugām un dzīvotnēm, kā arī apsaimniekošanas darbībām.

LVAF īsteno visaptverošu vides monitoringa projektu, kur galvenā uzmanība pievērsta monitoringa iekārtu uzlabošanai, lai varētu uzraudzīt iekšzemes un jūras ūdeņus, latvāņu apgabalus, kā arī putnu un sikspārņu migrācijas ceļus. Visas projekta darbības nav stingri saistītas ar bioloģiskās daudzveidības monitoringu. Projekta kopējās izmaksas tiek lēstas 7 miljonu EUR apmērā, no tiem 84 % tiek iegūti no ES Kohēzijas fonda, 12 % no valsts budžeta, bet 4 % nodrošina pašfinansējums (LVAF, 2018. gads)

5.2. ierāmējums. Ķemeru nacionālais parks

Ķemeru nacionālais parks tika izveidots 1997. gadā, un tas ir trešais lielākais nacionālais parks Latvijā, aptverot vairāk nekā 380 km². Parkā ir aptuveni 30 dzīvotņu, kas ir ES prioritāte,

² MAES tika izveidots ES līmenī, lai sasniegtu ES bioloģiskās daudzveidības stratēģijas 2020. gadam mērķi. Valstu pienākums ir kartēt un novērtēt valstu ekosistēmu un to pakalpojumu stāvokli, novērtēt šādu pakalpojumu ekonomisko vērtību un veicināt minētās informācijas integrēšanu līdz 2020. gadam uzskaites un ziņošanas sistēmās ES un valstu līmenī.

³ Izstrādāts saskaņā ar Direktīvu par jūras telpiskās plānošanas satvaru (2014/89/ES).

piemēram, staignāju meži, melnalkšņu purvi, augstie purvi un bagātīgi zemie purvi, turklāt parks ir mājvieta vairākām putnu un savvaļas dzīvnieku sugām, un tā daudzveidīgās ainavas dēļ parks ir populāra apskates vieta. Galvenie apdraudējumi ir purva dzīvotņu degradācija, ko izraisa nosusināšana, upju iztaisnošana, pļavu teritoriju aizaugšana un ūdensteču bloķēšana ar aizsprostiem.

Vairāk nekā pusi parka teritorijas aizņem meži. Vienu ceturto daļu aizņem purvi, kas ir galvenais tūrisma apskates objekts, savukārt 10 % aizņem ezeri, upes un sēravoti. Kaņiera ezers ir noteikts kā starptautiski nozīmīgs mitrājs saskaņā ar Ramsāras konvenciju, un tā ir nozīmīga vieta migrējošām un ligzdojošām putnu sugām.

Jaunākais programmas *LIFE* projekts, kas tiek īstenots no 2011. līdz 2019. gadam, ir *HYDROPLAN*. Galvenie mērķi ir atjaunot dabisku vai pusdabisku hidroloģisko režīmu trīs nosusināšanas ietekmētās mitrāju ekosistēmās, veikt izpēti un izveidot sistēmu darbību ilgtermiņa uzraudzībai. Zaļā purva hidroloģiskajā atjaunošanā ar kūdru tika piepildīti grāvji 68 km garumā un tika apturēta ūdens plūsma, uzbūvējot aptuveni 500 aizsprostu. Tādējādi hidroloģiskais režīms tika atjaunots kopumā 550 ha platībā. Papildu hidroloģiskās atjaunošanas darbus veica Skudrupītes pļavās, kur atjaunoja upes gultnes līkumoto tecējumu, tādējādi pagarinot to. Šobrīd, plūdu laikā, ūdens klāj plašu teritoriju, tādējādi nodrošinot dabisko hidroloģisko režīmu plūdiem pakļautā zemē 85 ha platībā. Ūdens attīrīšanas nolūkos upītē tika ievietoti akmeņi, kas turklāt nodrošināja dzīvotnes dzīvniekiem.

Avots. Kuze et al. (2007. gads); LIFE (2018. gads).

5.5. Politikas instrumenti bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai

Tāpat kā lielākajā daļā ESAO valstu, Latvija jau tradicionāli bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai ir īstenojusi dabas aizsardzības pasākumus, nosakot aizsargājamās teritorijas, bet mazāk uzmanības ir veltīts resursu ilgtspējīgai izmantošanai. Lai panāktu līdzsvaru starp šiem diviem jēdzieniem un vairotu iespējas saglabāt bioloģisko daudzveidību, papildus aizsargājamo teritoriju noteikšanai varētu meklēt pieeju lauku darbību (mežsaimniecība, zvejniecība un lauksaimniecība) jaudas palielināšanai nolūkā saglabāt augstu bioloģisko un fizisko daudzveidību to pārvaldītajās teritorijās. Plašāks brīvprātīgo un ekonomisko līdzekļu izmantojums varētu palīdzēt rast līdzsvaru starp bioloģiskās daudzveidības mērķiem un saimniecisko darbību.

5.5.1. Reglamentējošie instrumenti

Reglamentējošas (vadības un kontroles) pieejas bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai ir kopīgas lielākajā daļā ESAO valstu, un aizsargājamās teritorijas ir galvenais instruments. Latvijā sugu un dzīvotņu aizsardzību nodrošina, nosakot īpaši aizsargājamas dabas teritorijas (ĪADT) un mikroliegumus. 333 ĪADT un mikroliegumu teritorijas ietilpst *Natura 2000* tīklā. Mikroliegumi nodrošina aizsargājamo sugu un dzīvotņu aizsardzību ārpus ĪADT sistēmas vai tās ietvaros esošās teritorijās, kurām ir nepieciešama papildu aizsardzība (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads).

Citi reglamentējošie instrumenti, ko piemēro savvaļas faunas un floras aizsardzībai, ietver gan noteiktu sugu izmantošanas aizliegumu, gan medību un zvejas ierobežojumus, gan arī pasākumus noteiktu augu mākslīgas pavairošanas kontrolei. DAP apkopo informāciju par

izvēlētajiem pasākumiem un novērtē to ietekmi (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads).

Latvijā ir sešas teritorijas, kurām piešķirts starptautiskas nozīmes mitrāju statuss (Ramsāras teritorijas), un to kopējā platība ir 1 503 km². Lielāka daļa no tām ir starptautiski nozīmīgu putnu sugu (piemēram, *Ciconia nigra*, *Aquila pomarina*, *Crex crex*) ligzdošanas teritorijas, bet dažas ir atpūtas un tūrisma galamērķi (Ramsāra, 2014. gads).

Patlaban Latvijā nav izstrādāta valsts zaļās infrastruktūras stratēģija.⁴ 1998. gada plāns šādas stratēģijas izveidei netika īstenots. Nacionālajā attīstības plānā 2020. gadam un Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā 2030. gadam ir ietverti tādi zaļās infrastruktūras mērķi kā bioloģiskās lauksaimniecības teritorijas palielināšana, mežu platību paplašināšana un zaļo koridoru attīstīšana. Ir bijušas dažas zaļās infrastruktūras iniciatīvas, tostarp programmas *LIFE* projekti un pārrobežu sadarbības iniciatīvas ar Lietuvu. Tomēr ir nepieciešami turpmāki pasākumi, lai palielinātu savienojamību starp dzīvotnēm un savāktu informāciju par zaļo infrastruktūru. Latvijai būtu izdevīgi, ja tiktu izstrādāts stratēģisks valsts politiskais ietvars zaļās infrastruktūras attīstībai, būtu spēcīgāka zinātība un izpratne lēmumu pieņemēju starpā (jo īpaši vietējā līmenī), kā arī plašāka sabiedrības līdzdalība un mehānismi starpnozaru sadarbībai (EK, 2018. gads; EK, 2019. gads).

Aizsargājamās teritorijas

ĪADT ir ģeogrāfiski noteiktas platības, kas iedalītas tādās kategorijās kā dabas pieminekļi, aizsargājamās ainavas, nacionālie parki, dabas parki, dabas rezervāti, biosfēras rezervāti, dabas liegumi un aizsargājamās jūras teritorijas. Tāpat tās var iedalīt funkcionālajās zonās ar dažādiem aizsardzības līmeņiem (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads).

Jaunākie ES novērtējumi liecina, ka nav pietiekami noteiktas Kopienai nozīmīgas teritorijas (KNT)⁵ saskaņā ar Dzīvotņu direktīvu, lai gan Latvijas rādītājs atbilst ES vidējam rādītājam. Kopumā ir 333 īpaši aizsargājama dabas teritoriju saskaņā ar Dzīvotņu direktīvu, kas aptver 12 241 km² (7 877 km² sauszemes un 4 364 km² jūras teritoriju). Saskaņā ar Putnu direktīvu ir 102 īpaši aizsargājamās teritorijas, kas aptver 6 610 km² (6184 km² sauszemes un 426 km² jūras teritorijas) (EK, 2017a). Īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, kas izveidotas saskaņā ar Dzīvotņu vai Putnu direktīvu, būtiski pārklājas. Jaunākais dabas rezervāts, ko noteica iekļaušanai *Natura 2000* tīklā, tika noteikts 2013. gadā.

Kad 2004. gadā tika izveidots *Natura 2000* tīkls, Latvija lielāko daļu ĪADT noteica kā *Natura 2000* teritorijas, izņemot Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātu un daudzus dabas pieminekļus. Patlaban *Natura 2000* teritorijas aizņem aptuveni 12 % zemes platības (ES vidējais rādītājs ir 18 %), bet kopumā ĪADT aizņem 18,2 % (5.3. attēls).

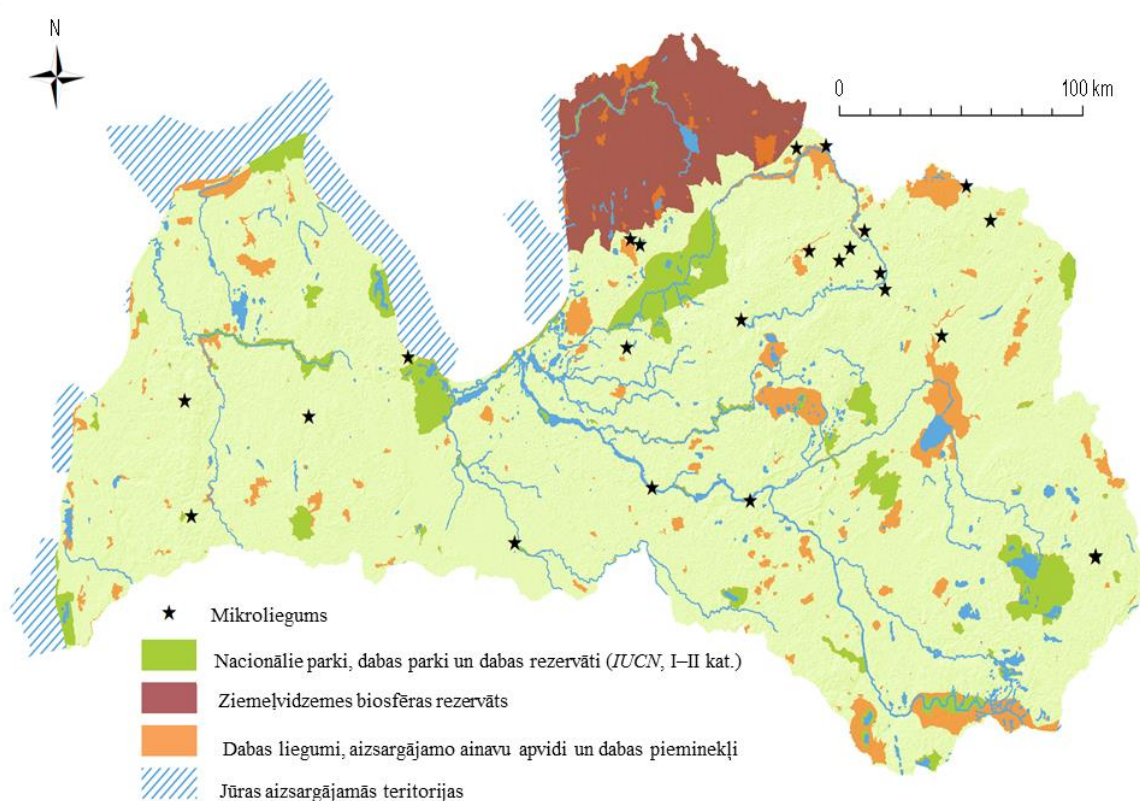
2010. gada sākumā tika izveidotas septiņas jūras aizsargājamās teritorijas (VARAM, 2014. gads). Kopumā jūras aizsargājamās teritorijas aizņem 16,4 % no EEZ.

⁴ Zaļā infrastruktūra ir stratēģiski plānots dabisko un pusdabisko teritoriju ar vides īpatnībām tīkls, kas projektēts un apsaimniekots, lai sniegtu plašu ekosistēmu pakalpojumu klāstu. Tas ietver zaļās zonas (vai zilās, ja tas attiecas uz ūdens ekosistēmām) un citas fiziskas iezīmes sauszemes (tostarp piekrastes) un jūras teritorijās.

⁵ KNT nosaka saskaņā ar Dzīvotņu direktīvu, savukārt īpaši aizsargājamās teritorijas – saskaņā ar Putnu direktīvu. Tiklīdz KNT ir apstiprināta, valstij tā pēc iespējas ātrāk, bet ne ilgāk kā sešu gadu laikā, ir jānorāda kā īpaši aizsargājama dabas teritorija. Aizsargājamo teritoriju pienācīga norāde par īpaši aizsargājumu dabas teritoriju un īpaši aizsargājamo teritoriju ir būtisks starpmērķis virzībā uz direktīvas mērķu sasniegšanu. Būtībā īpaši aizsargājamās dabas teritorijas un īpaši aizsargājamās teritorijas atbilst *Natura 2000* teritorijām.

5.3. attēls. *Natura 2000* tīkls ir galvenais instruments bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai

Atbilstoši kategorijām iedalītas aizsargājamās teritorijas Latvijā, 2018. gads

Piezīme. Izņemot Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātu un vairākus dabas pieminekļus, Latvijā valstiski noteiktās aizsargājamās teritorijas ir arī noteiktas aizsargājamās teritorijas saskaņā ar *Natura 2000* (piemēram, īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, kas izveidotas saskaņā ar Dzīvotņu vai Putnu direktīvu).

Avots. IUCN un UNEP-WCMC (2018. gads), *The World Database on Protected Areas*.

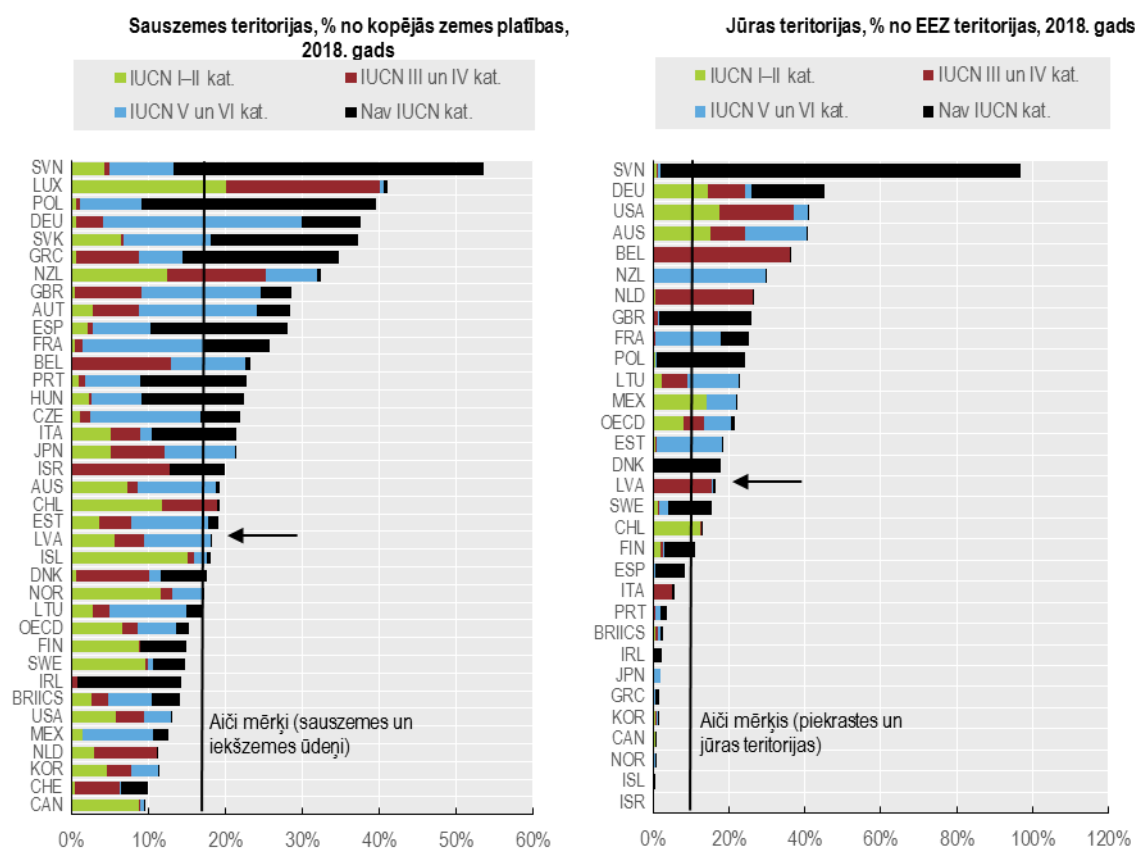
StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvija ir sasniegusi Aiči 11. mērķi, kas noteikts 2020. gadam attiecībā uz jūras un sauszemes teritorijām (5.4. attēls). Izvirzītais mērķis paredz īstenot efektīvus un taisnīgus pasākumus, lai nodrošinātu aizsardzību vismaz 17 % sauszemes un iekšzemes ūdeņu un 10 % piekrastes un jūras teritoriju, jo īpaši bioloģiskajai daudzveidībai un ekosistēmu pakalpojumiem īpaši nozīmīgām teritorijām. Latvija 2010. gadā sasniedz mērķi attiecībā uz jūras vidi, izveidojot jaunas jūras aizsargājamās teritorijas, lai gan tās lielākoties atrodas teritoriālajos ūdeņos, bet EEZ esošās teritorijas varētu izpētīt sīkāk (VARAM, 2018. gads).

Ir izstrādāti dabas apsaimniekošanas plāni *Natura 2000* teritoriju apsaimniekošanai ar ES fondu un LVAF atbalstu. Aizsardzības un apsaimniekošanas režīmi var atšķirties, paredzot gan sīkus ierobežojumus, gan pilnīgu jebkādas darbības aizliegumu. Daudzos dabas liegumos ir atļauts nodarboties ar saimniecisko darbību, piemēram, lauksaimniecību, pļaušanu, ganībām un mežu apsaimniekošanu (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Mazāk nekā 40 % aizsargājamo teritoriju ir izstrādāts apsaimniekošanas plāns. Vides politikas pamatnostādņēs ir izvirzīts mērķis nodrošināt, ka līdz 2020. gadam 55 % aizsargājamo teritoriju ir izstrādāts apsaimniekošanas plāns. Papildu mērķi, kas attiecas uz *Natura 2000* teritorijām, ietver

kartēšanu un aizsardzības mērķu noteikšanu attiecībā uz visām ES nozīmes sugām un dzīvotnēm, kā arī pieejamā gada finansējuma palielināšanu. Lielākajai daļai rādītāju bāzes līnijas dati liecina, ka ir nepieciešami būtiski pasākumi, lai sasniegtu 2020. gada mērķus (5.3.1. sadaļa).

5.4. attēls. Latvija ir sasniegusi Aiči mērķus attiecībā uz sauszemes un jūras aizsargājamajām teritorijām

Piezīme. IUCN kategorijas norāda apsaimniekošanas mērķus. I un II kategorijā ietilpst dabas rezervāti, neskartas dabas teritorijas un nacionālie parki. III un IV kategorijā ietilpst dabas pieminekļi un dzīvotņu/sugu apsaimniekošanas teritorijas. V un VI kategorijā ietilpst aizsargājamās sauszemes/jūras ainavas un teritorijas ar ilgtspējīgu dabas resursu izmantošanu. Citas valstī noteiktas teritorijas, kurām nav piešķirta IUCN kategorija, ir grupētas reģionālās un starptautiskās nozīmes teritorijās. Dati attiecas uz valstu Eiropas daļām vai kontinentālajām valstīm; aizjūras teritorijas nav iekļautas. TUR: dati nav pieejami (saskaņā ar oficiāliem valsts avotiem tiek aizsargāti aptuveni 9 % teritorijas). EEZ – ekskluzīva ekonomiskā zona.

Avots. ESAO (2018. gads), "Biodiversity: Protected areas", OECD Environment Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Vides politikas pamatnostādņēs ir noteikts mērķis par apsaimniekošanas plānu izstrādi un īstenošanu attiecībā uz sugām un dzīvotnēm, un tas noteikts arī Sugu un biotopu aizsardzības likumā. Ieteikumus par sugu un dzīvotņu aizsardzību var iesniegt jebkura persona vai organizācija. Apsaimniekošanas plāni ir izstrādāti attiecībā uz 18 dzīvnieku sugām, tomēr puse no šiem plāniem ir jāatjaunina. Izstrādes procesā atrodas pieci plāni, kas aptvers 17 papildu sugas: dzeņus (7 sugas), pūces (6 sugas), roņus (2 sugas) un sikspārņus (2 sugas)

DAP izvirza gada prioritātes sugām un dzīvotnēm, attiecībā uz kurām ir nepieciešami apsaimniekošanas plāni. Tāpat tā nosaka prioritāro kārtību apsaimniekošanas plānu izveidei *Natura 2000* teritorijām. Tos ir grūti īstenot, ņemot vērā cilvēkresursu un finanšu resursu ierobežojumus.

Saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. pantu⁶ ir izstrādāta īpaša IVN procedūra attiecībā uz projektiem, kas ir plānoti *Natura 2000* teritorijās. To regulē 2011. gada regulējums, ar ko nosaka apspriešanos ar DAP IVN procedūras laikā: vienu reizi pēc sākotnējās pārbaudes un pēc tam atkārtoti, kad pētījums tiek sagatavots pēc sabiedriskās apspriešanās. Novērtējuma laikā tiek ņemta vērā visa pieejamā informācija (piemēram, no informācijas sistēmas “OZOLS”). Informācijas trūkuma gadījumā var piesaistīt sertificētu ekspertu papildu informācijas izzināšanai. Pēdējā laikā *Natura 2000* teritorijām IVN skaits ir samazinājies, proti, no 31 novērtējuma 2015. gadā uz 25 novērtējumiem 2017. gadā.

Teritorijas plānošana

Ar bioloģisko daudzveidību saistītie apsvērumi ir iekļauti dažādos teritorijas plānošanas līmeņos, tomēr nav skaidrs, kādā veidā bioloģiskās daudzveidības mērķi tiek pretstatīti konkurējošām prioritātēm. SVN veic attiecībā uz visiem plānošanas dokumentiem, kuriem ir paredzama būtiska ietekme, tostarp par zemes izmantojumu (2. nodaļa).

Teritorijas plānošanu valsts līmenī regulē Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Nacionālais attīstības plāns līdz 2020. gadam un Jūras teritorijas plānojums. Kā noteikts Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā, valdībai ir jāievieš dabas kapitāla saglabāšanas un atjaunošanas plāns, kas ietvertu arī dabas saglabāšanas un atjaunošanas telpisko plānošanu. Lai to izdarītu, stratēģijā aicināts novērtēt un kartēt dabas kapitālu un izstrādāt mērķu rādītājus.

Jūras teritorijas plānojums, kas tika pieņemts 2019. gadā, ir ilgtermiņa teritorijas attīstības plānošanas dokuments, kas nosaka jūras izmantošanu. Jūras aizsargājamās teritorijas (daļa no *Natura 2000*) ir izveidotas saskaņā ar plānu, lai aizsargātu dzīvotnes un sugas, kā arī nodrošinātu ūdensputnu barošanās un pārziemošanas vietas.

Reģionālās stratēģijas aptver dabas teritoriju plānošanu, tostarp ĪADT tīklu, kulturāli un vēsturiski nozīmīgas teritorijas, kā arī vērtīgas teritorijas, piemēram, gleznainas ainavas. Vietējos plānos ir definētas funkcionālās zonas, tostarp būvniecības, rūpniecības, transporta, dabas, mežu un lauksaimniecības zonas (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads).

5.5.2. Ekonomiskie līdzekļi

Latvija ievēro ESAO tiesību aktus bioloģiskās daudzveidības jomā, kuros ieteikts izmantot ekonomiskos līdzekļus bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai un ilgtspējīgai izmantošanai.⁷ Ar vidi saistīti nodokļi, nodevas un maksas ir daži visbiežāk izmantotie ekonomiskie līdzekļi bioloģiskās daudzveidības pārvaldībai ESAO valstīs. Tāpat bieži izmanto maksājumus par ekosistēmu pakalpojumiem un ar vidi pamatotas subsīdijas (ESAO, 2012. gads). Latvijā piemēro dažas ar bioloģisko daudzveidību saistītas subsīdijas, nodokļus, kā arī nodevas un maksas, tomēr ekonomiskos līdzekļus var izmantot plašāk.

Galvenais līdzeklis ir kompensācija privātīpašniekiem par saimnieciskās darbības ierobežošanu īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, ko var skatīt kā maksājuma veidu par ekosistēmu

⁶ Direktīvas 6. pants ir viens no tās svarīgākajiem pantiem, jo tajā definē *Natura 2000* teritoriju apsaimniekošanu un aizsardzību. Direktīvas 6. panta 3. un 4. punktā ir noteikta procedūra, kas jāievēro, plānojot jaunu attīstību, kas var skart *Natura 2000* teritoriju. Jebkurš plāns vai projekts, kas varētu būtiski ietekmēt *Natura 2000* teritoriju, ir atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem pienācīgi jānovērtē, lai noteiktu tā ietekmi uz teritoriju.

⁷ ESAO Padomes ieteikums Nr. C(2004)81 – *Recommendation of the Council on the Use of Economic Instruments in Promoting the Conservation and Sustainable Use of Biodiversity* (Padomes Ieteikums ekonomisko līdzekļu izmantošanai bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas un ilgtspējīgas izmantošanas veicināšanai).

pakalpojumiem (MEP). To izveidoja 2006. gadā, un tas ir pozitīvi ietekmējis dabas aizsardzības veicināšanu. Sākotnēji zemes īpašnieki varēja izvēlēties saņemt vienreizēju kompensāciju vai ikgadējus maksājumus. Kopš 2008.–2009. gada ekonomiskās krīzes ikgadējie maksājumi ir standarta sistēma. Latvijai ir jānodrošina, ka minētā kompensācija ir atbilstoša, lai faktiski īstenotu MEP mērķi, īpaši ņemot vērā pašreizējo dzīvotņu kartēšanas projektu, pēc kura var tikt noteiktas papildu aizsargājamās teritorijas.

Valdība 2013. gadā pieņēma Likumu par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās. Kompensāciju līdzfinansē Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai (ELFLA), kas sedz *Natura 2000* maksājumus par lauksaimniecības un mežu zemi. Turklāt tiek veikti maksājumi par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu bioloģiski vērtīgos zālajos un lauksaimniecības dzīvnieku ģenētisko resursu saglabāšanu (VARAM, 2014. gads). Kompensāciju par teritorijām ārpus *Natura 2000* tīkla atbalsta no valsts budžeta, un tās pārvalda DAP. Turklāt zemes īpašnieki, kuriem pieder zeme aizsargājamās teritorijās ar pilnīgu vai daļēju saimnieciskās darbības ierobežojumu, ir atbrīvoti no nodokļiem (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017).

Dabas resursu nodokļu likumā (2005. gads, jaunākie grozījumi izdarīti 2018. gadā) tika noteikts visaptverošs nodoklis par resursiem, kurus izmanto saimnieciskai darbībai (3. nodaļa). Nodoklis paredzēts, lai veicinātu dabas resursu ilgtspējīgu izmantošanu, samazinātu piesārņojumu un nodrošinātu ieņēmumus vides aizsardzības pasākumu īstenošanai. Papildus citām darbībām to piemēro arī kūdras, augsnes, celtniecības materiālu, dubļu un termālo ūdeņu ieguvei. Nodokļa likme ir tikusi pakāpeniski palielināta, tomēr ietekme uz bioloģisko daudzveidību līdz šim nav novērtēta.

Citi ekonomiskie līdzekļi ir zvejas un medību licences maksa, maksa par atmežošanu, maksa par neatbilstošu mežsaimniecību, maksa par zvejas un medību atļaujām un naudas sodi par kaitējumu bioloģiskajai daudzveidībai. Latvijas atbildības regulējums paredz sistēmu vides postījumu aprēķināšanai (ja sanācija nav iespējama), kas ir balstīta uz fiksētu likmi, nevis atspoguļo reālo kaitējumu videi (2. nodaļa).

5.6. Bioloģiskās daudzveidības pārvaldības finansēšana

Laika posmā no 2014.–2017. gadam valsts budžets dabas aizsardzības pasākumiem (tostarp kompensāciju izmaksai) tika gandrīz divkāršots. No 2008. līdz 2018. gadam valsts atbalsts bija galvenais finansējuma avots bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai. Finansējums projektiem tiek nodrošināts no valsts fondiem, piemēram, no Meža attīstības fonda, LVAF un Zivju fonda; kopš 2008. gada ir palielināti līdzekļi pēdējiem diviem minētajiem fondiem (lai arī 2008./2009. gada ekonomiskās krīzes laikā tika piedzīvots noteikts samazinājums). Kopš 2004. gada fondiem finansējums netiek īpaši atvēlēts, un visi nodokļu ieņēmumi tiek ieskaitīti centrālajā budžetā. Par LVAF budžetu lemj katru gadu. Ar bioloģisko daudzveidību ir saistīti tādi projekti kā, piemēram, apsaimniekošanas plānu izstrāde un īstenošana, dzīvotņu un nārstošanas vietu atjaunošana, zivju krājumu atjaunošana un sugu novērošana.

Vides politikas pamatnostādņēs ir noteikts mērķis mobilizēt resursus uz vienu *Natura 2000* teritorijas hektāru: 50 EUR uz ha gadā līdz 2020. gadam, sākot no bāzes līnijas, kas bija 14 EUR 2013. gadā (5.2. attēls). Finansējums aptver visus pieejamos avotus, tostarp valsts fondus un ES.

Latvija jau kopš 2000. gada ir piedalījies ES programmā *LIFE* un saņēmusi vairāk nekā

26,5 miljonus EUR. Ar programmas starpniecību ir atbalstīti vairāk nekā 30 projekti dabas un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas jomā. Šobrīd tiek īstenoti astoņi projekti, tostarp piekrastes dzīvotņu aizsardzībai Piejūras dabas parkā un degradēto purvu atjaunošanai Ziemeļeiropas zemienēs (UNFCCC, 2017. gads).

Būdamā ES dalībvalsts, Latvija saņem atbalstu no struktūrfondiem, tostarp lauku attīstībai (ELFLA), kā arī tiešos maksājumus saskaņā ar Kopējo lauksaimniecības politiku (KLP). ELFLA administrē Zemkopības ministrija. Vairāk nekā 40 % no ELFLA līdzekļiem tiek piešķirti ar vidi un klimatu saistītiem pasākumiem, kuru mērķis ir uzlabot lauksaimniecisko darbību un lauku praksi, iekļaujot vides aizsardzības elementus. Minētie pasākumi ietver bioloģiskās lauksaimniecības veicināšanu, kam piešķir 13 % minētā fonda līdzekļu (5.7.3. sadaļa). Tāpat kā visās ES valstīs, arī Latvijā 30 % no KLP paredzētajiem tiešajiem maksājumiem piešķir tam, lai padarītu nozari videi nekaitīgāku, un tas ietver trīs galvenos pienākumus: kultūraugu dažādošanu, ilggadīgo zālāju uzturēšanu un ekoloģiski nozīmīgu platību nodrošināšanu.

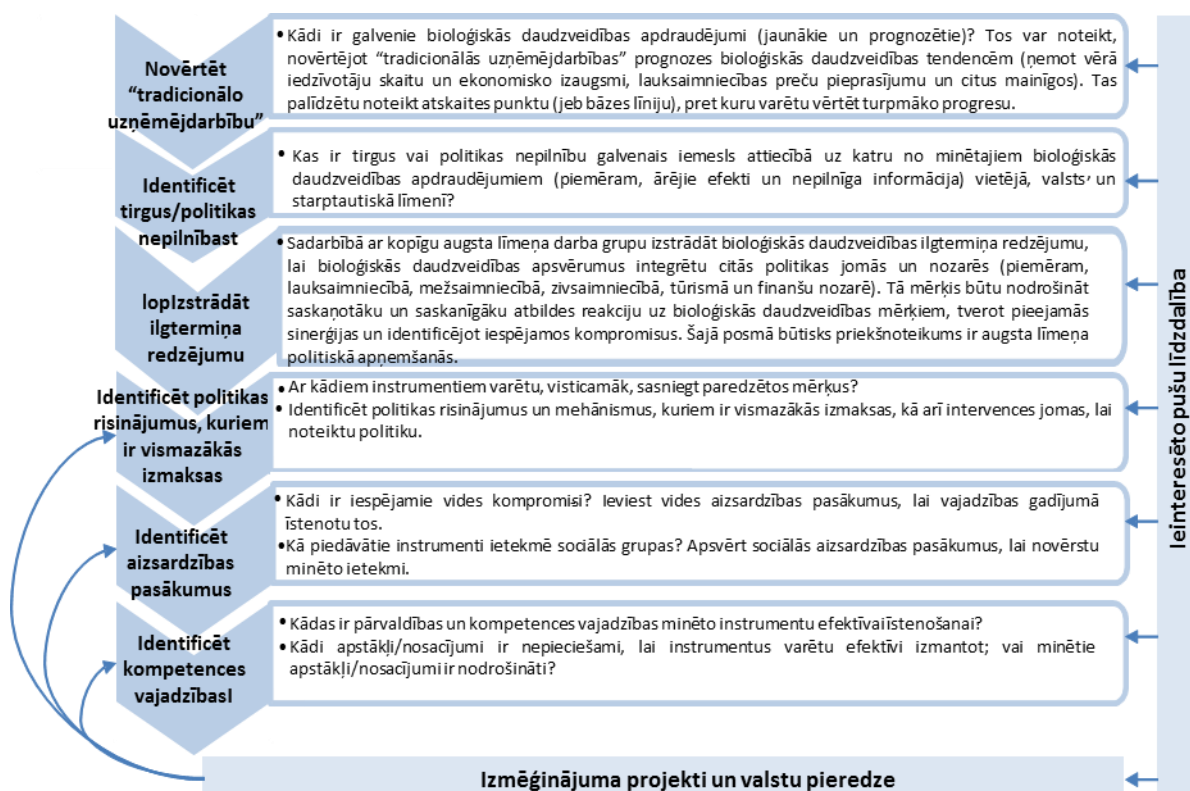
Saskaņā ar Zinātniskās darbības likumu (2005. gads) valdība reizi četros gados apstiprina prioritātes pētījumu finansēšanai. Ar vidi saistītie pētījumi (tostarp bioloģiskā daudzveidība un ekosistēmas) vienmēr ir bijuši viena no prioritātēm. 2018. gadā no kopumā 397 projektu priekšlikumiem 73 (18 %) bija izstrādāti klimata pārmaiņu un dabas aizsardzības jomā, bet 76 (19 %) vietējo dabas resursu ilgtspējīgas izmantošanas jomā.

Lai efektīvāk nodrošinātu finansējumu bioloģiskās daudzveidības pārvaldībai, Latvijai vajadzētu palielināt valsts finansējumu, piesaistot privātā sektora finansējumu. Piemēram, Nīderlandē valsts pārvalde nodrošina finanšu atvieglojumus un nodokļu samazinājumu privātajiem ieguldītājiem, kuri atbalsta zaļos projektus, piemēram, dabas atjaunošanas projektus (ESAO, 2012. gads).

5.7. Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu integrēšana tautsaimniecības nozarēs

Latvijai ir labāk jāintegrē bioloģiskās daudzveidības apsvērumi citu valsts tautsaimniecības nozaru mērķos. Lielā mērā bioloģisko daudzveidību ietekmē politikas virzieni, kas nav VARAM pārziņā, piemēram, mežsaimniecība, zivsaimniecība un lauksaimniecība. Politikas virzieni ir jāaskaņo, lai rastu sinerģiju un mazinātu vajadzību pieļaut kompromisus. Integrēšanu var interpretēt dažādi. Tā var ietvert procesus, rezultātus vai gan vienu, gan otru, un tajā var pievērsties galvenokārt nozarēm vai tikt īstenota valsts līmenī. Ar jaunu terminu "savstarpējā integrēšana" tiek uzsvērts, ka bioloģiskās daudzveidības apsvērumi būtu jāintegrē visās citās politikas programmās, un otrādi. Tālāk 5.5. attēlā ir izklāstīta sistēma, lai izstrādātu integrētu pieeju bioloģiskās daudzveidības pārvaldībai un integrēšanai (ESAO, 2018b).

5.5. attēls. Bioloģiskās daudzveidības pārvaldības un integrēšanas novērtēšanas sistēma

Avots. ESAO (2018b), *Mainstreaming Biodiversity for Sustainable Development*.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Tāpat integrēšanu var panākt ar īpašiem politikas instrumentiem bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai ārpus aizsargājamām teritorijām. Daži pasākumi ir aprakstīti turpmākajās sadaļās par nozarēm, savukārt papildu risinājumi ir minēti 5.3. ierāmējumā.

5.3. ierāmējums. Bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un ilgtspējīga izmantošana ārpus aizsargājamajām teritorijām

Bioloģiskās daudzveidības kompensēšana

Bioloģiskās daudzveidības kompensācija ir pasākums attīstības pasākumu radītās paliekošās ietekmes kompensēšanai, nodrošinot, ka attīstības pasākumi nerada tīros zaudējumus, bet, vēlams, tīros ieguvumus bioloģiskajai daudzveidībai. To pamatā ir pieeja "piesārņotājs maksā", jo attīstītāji sedz papildu izmaksas, lai mazinātu savu darbību kaitīgo paliekošo ietekmi.

Lai bioloģiskās daudzveidības kompensācija būtu efektīvs risinājums, tās izstrādē un īstenošanā ir jāņem vērā vairākas iezīmes. Tostarp ir jāņem vērā ietekmes mazināšanas hierarhija. Kompensēšanu vajadzētu skatīt kā pēdējo iespējamo risinājumu, un tai būtu jāpievēršas tikai tad, kad ir veikti atbilstīgi pasākumi, lai novērstu, mazinātu un atjaunotu bioloģisko daudzveidību attiecīgajā vietā. Turklāt ir zināms, ka šādi kompensēšanai ir zināmi ierobežojumi, jo dažkārt bioloģiskā daudzveidība nav aizstājama vai ir ļoti neaizsargāta.

Bioloģiskās daudzveidības kompensāciju var piemērot dažādās nozarēs, sākot no ieguves rūpniecības līdz pat lauksaimniecībai. Piemēram, saistībā ar mežsaimniecības nozari Meksikā īsteno programmu vides kompensācijai par zemes izmantošanas maiņu apmežotās teritorijas, savukārt Brazīlijā pastāv kompensēšanas programma saskaņā ar Mežu kodeksu.

Uz rezultātiem balstīti agrovides maksājumi

Tie ir maksājumi, kas saistīti ar noteikta vides rezultāta sasniegšanu vai pārvaldības prasību izpildi, un lauksaimnieks vai zemes pārvaldnieks var izvēlēties vispiemērotāko veidu, kā sasniegt minēto rezultātu. Atbalsts, ko uzskata par potenciāli visizdevīgāko, ietver savstarpēji nesaistītus atbalsta maksājumus, kuru pamatā ir kritēriji, kas nav saistīti ar precēm (t. i., par hektāru lauksaimniecības zemes, nevis par dzīvnieku skaitu), un atbalsts lauksaimniecības praksei, kas ir labvēlīga bioloģiskajai daudzveidībai.

Mērķtiecīgi kvantitatīvi ierobežojumi agroķīmisku vielu (pesticīdu un mēslošanas līdzekļu) izmantošanai

Lai kontrolētu ievadi, tirdzniecību un izmantošanu, var izmantot reglamentējošas pieejas. Piemēram, Vjetnamā tika pieņemts Likums par vides aizsardzību (2014. gads), kurā noteikts, ka pesticīdu ražotājiem, izplatītājiem un lietotājiem ir jābūt reģistrētiem, un ir jānovērtē, kā tie izpilda tiesību normas. Ja tiek paredzēta krasa, neatgriezeniska ietekme, var būt nepieciešams dažu agroķīmisku vielu (vai citu izejvielu) pilnīgs aizliegums.

Avots. ESAO, 2018b.

5.7.1. Mežsaimniecība

Bioloģiskās daudzveidības mērķus integrē mežsaimniecības politikā jau salīdzinoši sen. Latvijā un citās Baltijas reģiona valstīs tā kļuva par izplatītu praksi deviņdesmito gadu vidū, kad jēdziens “meža galvenā dzīvotne” kļuva par nozīmīgu instrumentu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai mežos (*Timonen* un citi, 2010. gads).⁸ Tomēr Latvijai būtu izdevīgi izstrādāt politikas redzējumu mežsaimniecības nozarei līdz 2050. gadam. Minētajā politikas redzējumā vajadzētu pilnībā integrēt ar bioloģisko daudzveidību saistītos mērķus, un to vajadzētu atbalstīt ar pietiekamiem resursiem.

Mežu īpatsvars, kur tiek īstenoti saglabāšanas pasākumi un ir noteikti ekonomiskie ierobežojumi, ir mazs. Plašāks šo instrumentu izmantojums, iekļaujot arī citus ekonomiskos un brīvprātīgos līdzekļus, ārpus aizsargājamajām teritorijām varētu palīdzēt rast līdzsvaru starp bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un mežu resursu ilgtspējīgu izmantošanu.

Aizsargājamie meži veido 17,5 % no kopējā mežu apjoma (VARAM, 2014. gads). Pašreizējā mežu apsaimniekošana lielā mērā ietver saimnieciskās darbības ierobežošanu aptuveni 14 % mežu (tostarp ārpus aizsargājamajām teritorijām), un aptuveni 3 % mežu, kuriem noteikta stingra aizsardzība (nav atļauta nekāda saimnieciskā vai mežsaimnieciskā darbība). Latvija ir viena no ES valstīm, kas izmaksā kompensācijas par lielu mežu platību *Natura 2000* teritorijās (aptuveni par 34 000 ha), tomēr mazāk nekā Ungārija (par 115 000 ha) un Igaunija (par 73 000 ha). Latvija pārsniedz savus mērķus attiecībā uz meža saimniecību atbalstīšanu 2007.–2015. gadā, proti, tā izmaksāja kompensācijas vairāk meža īpašniekiem nekā bija paredzēts

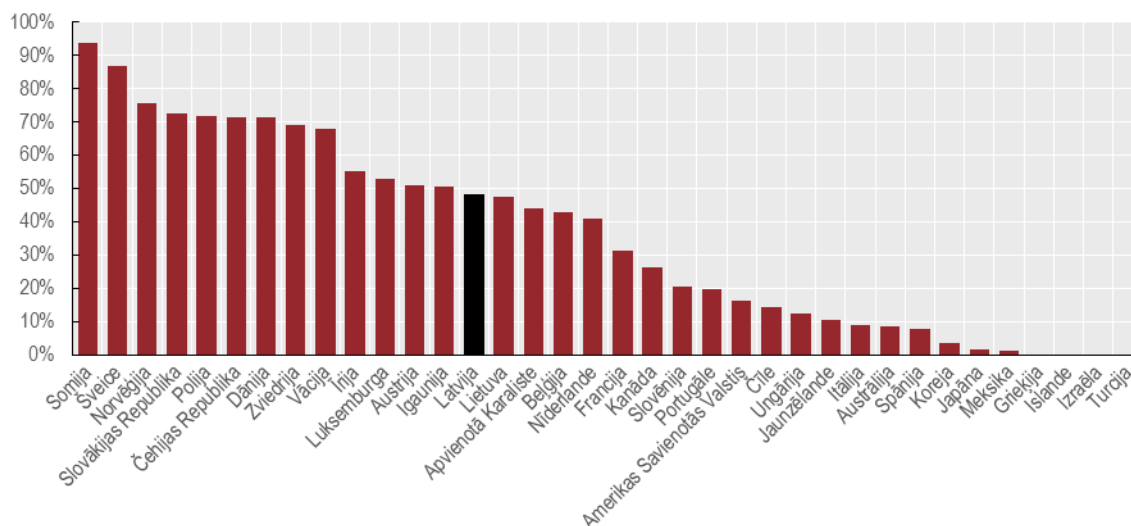
⁸ Galveno meža dzīvotņu identificēšanā vērā ņem īpašus kritērijus, tostarp koku sugu minimālo diametru, vecu dzīvo koku esamību, sauskoksnes un baļķus, kā arī dzīvnieku un augu sugas (*Timonen* un citi, 2010. gads).

(Sarvašová un citi, 2019. gads).

Ārpus aizsargājamajām teritorijām dabas aizsardzību nodrošina ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikācija. Aptuveni pusei Latvijas mežu ir Meža uzraudzības padomes (*FSC*) sertifikāts, ko piešķir videi nekaitīgiem, sociāli izdevīgiem un ekonomiski auglīgiem mežiem, un to apstiprina Mežu sertifikācijas apstiprināšanas programma. Attiecīgais rādītājs nav ļoti augsts, ja to salīdzina ar citām ESAO valstīm, kurās mežu resursi tiek intensīvi izmantoti, piemēram, ar Somiju, kurā ir vairāk nekā 90 % mežu, kam piešķirts ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikāts. Igaunija un Lietuva atrodas aptuveni tajā pašā līmenī kā Latvija (ESAO, 2017. gads) (5.6. attēls). Lielākā daļa mežu atrodas valsts īpašumā, un visi valsts saimnieciskie meži ir sertificēti saskaņā ar Latvijas *FSC* nacionālo standartu, kas ietver mežu galveno dzīvotņu sarakstu (Timonen un citi, 2010. gads).

5.6. attēls. Pusi mežu apsaimnieko saskaņā ar ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikātu

Saskaņā ar ilgtspējīgas apsaimniekošanas sertifikātu apsaimniekoto mežu procentuālā daļa, 2010. gads

Avots: FAO (2015. gads), Global Forest Resources Assessment 2015: Country Report – Latvia.

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Dabas aizsardzības nevalstiskās organizācijas un DAP uzsver, ka pastāvošā mežu aizsardzība nav atbilstoša visās teritorijās un ka nepastāv efektīvs instruments augstas prioritātes mežu dzīvotņu aizsardzībai ārpus *Natura 2000*. Šajā jautājumā palīdzētu mikroliegumu izveide, tomēr līdz šim tāds noteikts tikai dažām mežu dzīvotnēm.

Meža likums reglamentē ekonomiski, ekoloģiski un sociāli ilgtspējīgu mežu apsaimniekošanu, tostarp dabas aizsardzības nodrošināšanu. Tajā teikts, ka regulējums paredzēs īpašus noteikumus par ģenētisko daudzveidību, mitrāju aizsardzību un saimnieciskās darbības ierobežošanu. Par lielāko daļu valsts mežu atbilst Zemkopības ministrija, un tos apsaimnieko valsts uzņēmums “Latvijas valsts meži”. DAP pārvalda valsts mežus dabas rezervātos un nacionālajos parkos. Tā pārrauga atbilstību ĪADT un apstiprina meža apsaimniekošanas plānus nacionālo parku mežu teritorijām. Oficiālos mežu statistikas datus sagatavo Valsts mežu

dienests, valsts mežierīcības organizācijas, Valsts zemes dienests un Centrālā statistikas pārvalde. Kopš 2008. gada valsts mežierīcība ir galvenais datu avots (FAO, 2015. gads).

No 1990. gada Latvijā stabili pieauga ar mežiem klātā platība – par aptuveni 16 % līdz 2008. gadam, un kopš tā laika ir saglabājusies stabila. Primāro mežu īpatsvars Latvijā (t. i., autohtono sugu meži, bez liecībām par cilvēku darbību) pēdējā desmitgadē ir bijis stabils, lai gan ļoti neliels (aptuveni 0,5 % no mežu kopplatības), turklāt šiem mežiem noteikts dabas liegumu un nacionālo parku statuss ar augstāko aizsardzības līmeni. Latvijas centieni saglabāt šos mežus ir apsveicami, jo citās Eiropas valstīs, piemēram, Apvienotajā Karalistē, Vācijā un Spānijā, primārie meži ir izzuduši. Tomēr to īpatsvars ir ievērojami mazāks nekā citās valstīs, piemēram, Kanādā, Korejā un Meksikā, kur primāro mežu ir vairāk nekā 50 %. Igaunijas (3 %) un Lietuvas (1 %) rādītāji ir nedaudz labāki par Latvijas rādītājiem. Lielākajā daļā mežu atjaunošanās notikusi dabiskā ceļā, tomēr 18 % platības ir apstādīti un tīši apsēti. Stādītie meži ne vienmēr samazina vai maina bioloģiskās daudzveidības samazināšanos, jo plantāciju meži bieži vien ir monokultūras meži, tādējādi sekmējot mazāku bioloģisko daudzveidību nekā dabiskie meži. Turklāt šādi meži var aizstāt bioloģiski daudzveidīgākas dzīvotnes, piemēram, zālājus (ESAO, 2012. gads).

Laika posmā no 2008. līdz 2012. gadam vairāk nekā divkārtējās apmežošanas, proti, mežu izveidošana teritorijā, kur iepriekš meža nav bijis (vai teritorijā, kura sen nav tikusi apmežota). Lielākajā daļā gadījumu apmežo pamestu lauksaimniecības zemi (Ruskule, 2012. gads). Laika posmā no 2005. līdz 2015. gadam nedaudz (par 5 %) palielinājās mežu atjaunošana, kas attiecas uz dabisku meža atjaunošanos vai atkārtotu meža izveidi uz zemes ar nesenu koku apaugumu.

Ievērojami samazinājusies atmežošanas (par 27 %), jo šo tendenci izlīdzināja apmežošanas pieaugums. 2012. gadā tika atmežoti aptuveni 3 km² gadā (FAO, 2015. gads). To galvenokārt veicina infrastruktūras attīstība. Šādu darbību īstenošanai ir nepieciešama atļauja un jāveic maksājums, lai segtu potenciāli negatīvo ietekmi. Nodevas apmēru un samaksas kritērijus nosaka valsts pārvalde, izmantojot formulu, kurā ņem vērā CO₂ piesaistes samazinājumu, bioloģiskās daudzveidības samazinājumu un pārstādīšanas izmaksas (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). 2017. gadā Valsts meža dienests saņēma 1 070 atmežošanas pieteikumu, kas ir par 50 % vairāk nekā 2016. gadā, lai gan attiecīgo nodevu apmērs pieaug lēnāk (par 18 %).

Pasaules ekonomiskā krīze vājināja mežu administrācijas sistēmu, ietekmējot darbinieku skaitu un finanšu līdzekļus. Valsts meža dienests saskārās ar budžeta samazinājumu no 37,3 miljoniem ASV dolāru 2008. gadā līdz 16,9 miljoniem ASV dolāru 2013. gadā, un tā darbinieku skaits attiecīgajā laikā samazinājās no gandrīz 2 000 līdz 700. Turklāt pēdējos gados ir mazinājušies ierobežojumi saimnieciskās darbības veikšanai (Pierhuroviča un Grantiņš, 2017. gads). Laikā no 2011. gada līdz 2017. gadam dzīvotņu un sugu aizsardzības prasību pārbaužu skaits palika stabils, turpretī atbilstības pārbaužu skaits īpaši aizsargājamās teritorijās samazinājās par 30 %. Iespējams, tas ir saistīts ar DAP resursu trūkumu, jo šī pārvalde pārbauda aizsardzības režīmu ievērošanu un atklāj pārkāpumus, piemēram, mežu nelikumīgu ciršanu vai zveju, kā arī koku zāģēšanu aizsargājamajās teritorijās.

Zivsaimniecība un akvakultūra

Latvijai ir spēcīgas zivsaimniecības tradīcijas, kas ir saistītas ar tās ģeogrāfisko novietojumu. Nozare ietver zveju, akvakultūru un zivju apstrādi. Baltijas jūra un Rīgas jūras līcis ir galvenās zvejas vietas, un jūras nozveja ir svarīgs dabas resurss. Jūras bioloģiskās daudzveidības galvenie apdraudējumi ir saistīti ar intensīvu zveju, piezveju un invazīvām svešzemju sugām (EK, 2017a).

ES ir noteikusi valsts kvotas zivju krājumiem Baltijas jūrā. Latvijas kvotas pēdējās desmitgades laikā ir samazinājušās, un tās ir pilnīgi izmantotas. Kvotas nav tirgojamas, lai gan pastāv sistēma to nodošanai vai apmaiņai uzņēmumu starpā. Iekšzemes ūdeņiem ir noteikts kopējais nozvejas ierobežojums jeb ierobežojums attiecībā uz zivju sugām katrā ūdenstilpē. Komerciālā zveja iekšzemes ūdeņos veido nelielu nozvejas daļu salīdzinājumā ar zveju Baltijas jūrā (500 t gadā pretēji 6 000 t gadā), kurā dominē plaužu un nēģu sugas, un plaši izplatīta ir makšķerēšana. Ņemot vērā zivju nozveju uz vienu iedzīvotāju, Latvijas rādītāji ir virs ESAO vidējā rādītāja. Nākotnē zivjrūpniecība, iespējams, būs jāpārveido, lai virzītos tuvāk zivju resursu ilgtspējīgas izmantošanas mērķim (GoL, 2018. gads).

Zvejniecības likums regulē zivju resursu saglabāšanu, uzraudzību un izmantošanu. Tajā ir noteikti zvejas veidi un ierobežojumi, ņemot vērā teritoriju, rīkus un metodes. Zemkopības ministrija izsniedz komerciālās zvejas licences Baltijas jūrā, savukārt pašvaldības izsniedz licences zvejai iekšzemes ūdeņos. Licenci piešķir uz pieciem gadiem, un tās maksa ir 71,14 EUR par zveju starptautiskajos ūdeņos, 35,57 EUR par zveju Baltijas jūrā vairāk nekā 20 metru dziļumā un 14,23 EUR par zveju piekrastes ūdeņos vai iekšzemes ūdeņos. Makšķerēšanai ir nepieciešama papildu licence.

Starpministriju sadarbība ir būtisks priekšnoteikums tam, lai attiecīgās ieinteresētās puses varētu sadarboties un izstrādāt stratēģijas un plānus, kuros ir ņemti vērā dažādi ilgtspējīgas zivsaimniecības apsvērumi. Zivsaimniecības konsultatīvā padome pulcē valsts pārvaldes pārstāvjus vienkopus ar zivsaimniecības organizācijām un Latvijas iekšējo un jūras piekrastes ūdeņu resursu ilgtspējīgas izmantošanas un pārvaldības konsultatīvo padomi, kas veicina asociāciju un valsts pārvaldes, tostarp pašvaldību, sadarbību nolūkā strādāt pie jautājuma par iekšzemes un jūras ūdeņu resursu ilgtspējīgu izmantošanu un apsaimniekošanu.

Latvija ir apstiprinājusi Akvakultūras daudzgadu stratēģiskās pamatnostādnes 2014.–2020. gadam saskaņā ar ES kopējo zivsaimniecības politiku. Šajā programmā akvakultūras darbības tiek uzskatītas par alternatīvu avotu zivju patēriņam, kas varētu palīdzēt samazināt spiedienu uz dabas resursiem. Patiesībā akvakultūrai var būt gan pozitīva, gan negatīva ietekme uz bioloģisko daudzveidību. Lai gan ir labi mazināt pārmērīgu izmantošanu un veicināt sugu daudzveidību, pastāv riski saistībā ar ūdens piesārņojumu, svešzemju sugu nokļūšanu savvaļā (kuras var kļūt invazīvas) un slimību pārnesi uz savvaļas zivīm.

Pārtikas un veterinārajā dienestā ir reģistrētas 160 akvakultūras saimniecības. Piecas no tām ir valsts saimniecības, kuras nodarbojas ar zivju krājumu atjaunošanu dabiskajās ūdenstilpēs, bet pārējās saimniecības pieder privātpašniekiem. Kopš 2008. gada akvakultūras produktu pieaugums ir bijis stabils (par 35 %), tomēr Latvijā ir otrais zemākais ražošanas līmenis ESAO valstu starpā. Galvenokārt tiek audzētas karpas, foreles, sudrabkarūsas, līdakas, sami un stores.

Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds (EJZF) ir piešķīris 34,7 miljonus EUR laika posmam no 2014. līdz 2020. gadam akvakultūras tālākai intensifikācijai (43 % zivju audzēšanas darbību dīķos notiek *Natura 2000* teritorijās) (EK, 2017a). To atbalsta ar darbības programmu, nosakot ar bioloģisko daudzveidību saistītus pasākumus un attiecīgus mērķus, galveno uzmanību pievēršot akvakultūrai. Citas prioritātes ir vides ziņā ilgtspējīgas, resursu efektīvas, inovatīvas, konkurētspējīgas un uz zināšanām balstītas zivsaimniecības veicināšana.

Latvijas Zivjrūpnieku savienība izpilda Jūras uzraudzības padomes standartus brētliņu zvejniecības jomā centrālajā Baltijas jūrā. Latvija ir pirmā Baltijas valsts, kas ir saņēmusi sertifikāciju brētliņām. Daži Latvijas uzņēmumi ir veikuši sertifikāciju zvejai ar pelagisko trali.

5.7.2. Lauksaimniecība

Lauksaimnieciskā ražošana ir gan atkarīga no bioloģiskās daudzveidības, gan ietekmē to. Daudzās valstīs visā pasaulē lauksaimniecība ir prioritārā nozare bioloģiskās daudzveidības integrēšanai. Latvija nav pilnīgi integrējusi bioloģiskās daudzveidības apsvērumus lauksaimniecības nozarē. Tāpat kā attiecībā uz visām nozarēm, ir nepieciešama skaidrāka izpratne par galvenajiem bioloģiskās daudzveidības apdraudējumiem, lai varētu attiecīgi noteikt prioritāti integrēšanas pasākumiem. Piemēram, Indijā un Ugandā bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu lauksaimniecībā uzrauga, īstenojot nozaru politiku. Francijā jaunākajā Likumā par bioloģisko daudzveidību ir ietverti ar lauksaimniecību saistīti aspekti, piemēram, aizliegums izmantot noteiktus pesticīdus vai atļauja lauksaimniekiem brīvi apmainīties ar dārzeņu sēklām, lai aizsargātu lauksaimniecības bioloģisko daudzveidību (ESAO, 2018b).

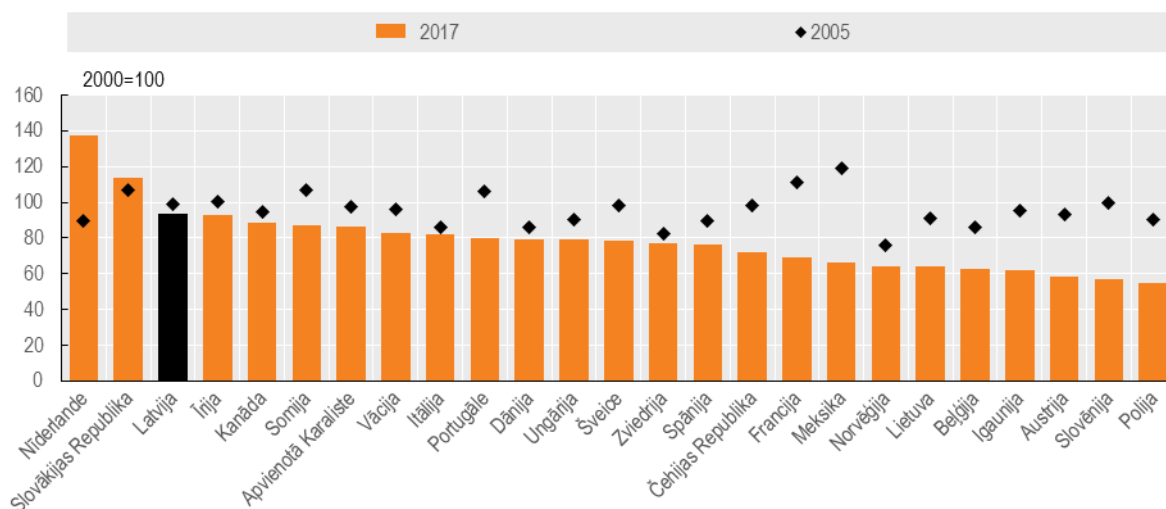
Lauku putnu indekss, kas ir bioloģiskās daudzveidības izmaiņu barometrs lauksaimniecības zemē, liecina, ka Latvija ieņem vienu no trim augstākajām vietām ESAO valstu starpā attiecībā uz lauku putnu populāciju, kas norāda, ka salīdzinājumā ar daudzām citām valstīm tās lauksaimniecības zeme ir labvēlīgāka gan putniem, gan bioloģiskajai daudzveidībai kopumā (5.7. attēls). Novērtējums par Lauku attīstības programmu 2007.–2013. gadam liecina, ka lauku putnu skaits palielinājās teritorijās, par kurām tika saņemti maksājumi no KLP otrās ass (saistībā ar agrovīdēs programmām, *Natura 2000*, apmežošanu un citiem maksājumiem bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai). Tomēr dažī citi bioloģiskās daudzveidības kvalitātes rādītāji, piemēram, zālāju dzīvotņu botāniskā kvalitāte, pasliktinājās (ESAO, 2019. gads). Bioloģiskā ziņā lielākā nozīme ir dabiskiem un apsaimniekotiem zālājiem, bet tie aptver tikai 0,3 % teritorijas. Tradicionāli zālājus apsaimniekoja ar ganīšanu un pļaušanu, bet šīs darbības ir ievērojami samazinājušās (VARAM, 2014. gads).

Lauksaimniecības un lauku attīstības likums paredz ainavu saglabāšanu un vides bioloģisko daudzveidību, neminot nekādas papildu specifikācijas. Saskaņā ar KLP izstrādātā Lauku attīstības programma 2014.–2020. gadam paredz atjaunot, saglabāt un uzlabot ar lauksaimniecību un mežsaimniecību saistītās ekosistēmas. Mērķis ir nodrošināt, ka līdz 2020. gadam 14 % lauksaimniecības zemes pārvalda videi nekaitīgākā veidā, ietverot ar lauksaimniecību saistīto ekosistēmu atjaunošanu, saglabāšanu un uzlabošanu (EK, 2018. gads).

Viens no Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam izvirzītajiem mērķiem ir līdz 2030. gadam palielināt bioloģiskajai lauksaimniecībai izmantotās zemes īpatsvaru virs 15 % no kopējās lauksaimniecības zemes platības. Minētais īpatsvars pieauga no 6,8 % 2005. gadā līdz 13,5 % 2017. gadā, un 2016. gadā tas bija sestais augstākais rādītājs ES (5.8. attēls). Samazinot ķīmisko mēslošanas līdzekļu un pesticīdu izmantošanu, kā arī ierobežojot mājlopu blīvumu, bioloģiskā lauksaimniecība var dot labumu bioloģiskajai daudzveidībai. Tomēr kūsmēsļu papildu izmantošana ir rūpīgi jāpārvalda, lai novērstu amonjaka emisiju palielināšanos un nitrātu izskalošanos.

5.7. attēls. Latvijā lauku putnu populācija ir viena no lielākajām ESAO

Lauku putnu indekss, atlasītas ESAO valstis, 2005. un 2017. gads

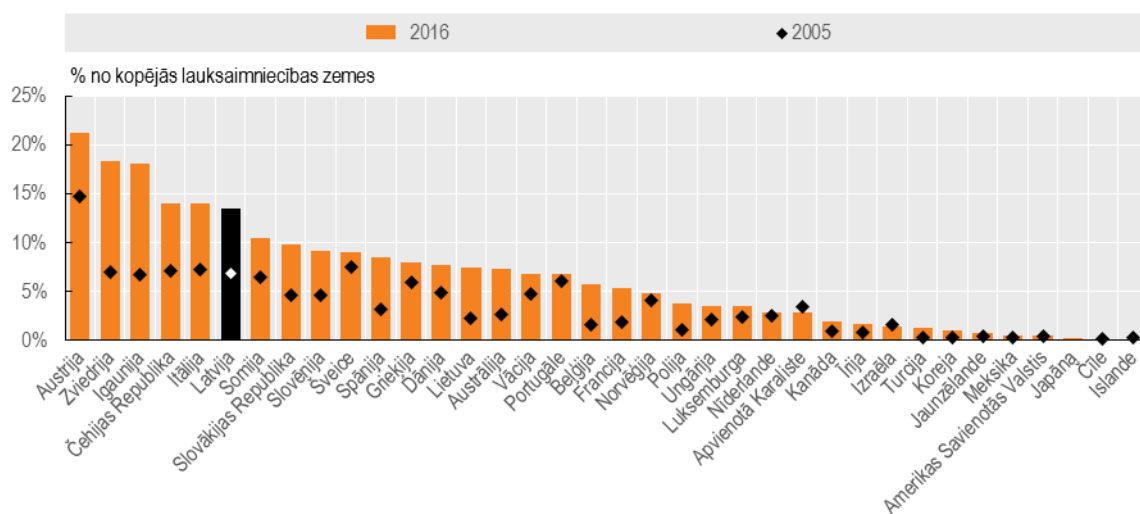

Piezīme. 2017. gads vai pēdējais gads, par kuru ir pieejami dati; 2005. gads vai tuvākais gads, par kuru ir pieejami dati.
 Avots: ESAO (2019. gads), "Environmental performance of agriculture - indicators", OECD Agriculture Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

5.8. attēls. Pieaug bioloģiskās lauksaimniecības īpatsvars

Bioloģiski apsaimniekota zeme, kas izteikta kā kopējās lauksaimniecības zemes procentuālā daļa, ESAO valstis, 2005. un 2016. gads

Piezīme. 2016. gads vai pēdējais gads, par kuru ir pieejami dati.
 Avots: ESAO (2019. gads), "Environmental performance of agriculture - indicators", OECD Agriculture Statistics (datubāze).

StatLink 2 <http://dx.doi.org/10.1787/>

Latvija subsidē ražotājus, nodrošinot subsidētus kredītus un dīzeļdegvielas akcīzes nodokļa atvieglojumus. Zināms atbalsts lauksaimniekiem tiek piešķirts, pamatojoties arī uz dzīvnieku skaitu un ražošanas apjomu, un šādai intensīvākas darbības prakses atbalstīšanai ir nelabvēlīga ietekme uz vidi. Subsīdiu programmas būtu rūpīgi jāizvērtē un jāuzrauga, un tām jānosaka termiņš. Pirmais pasākums, lai padarītu šo nozari nekaitīgāku videi, varētu būt maksājumu piešķiršana par hektāru zāles, nevis par dzīvnieku skaitu (ESAO, 2019. gads).

Subsīdijas nodrošina no ELFLA un KLP līdzekļiem (5.6. sadaļa). Lauksaimniekiem ir jāapliecina atbilstība trim saistībām, kas ir labvēlīgas videi (augšne un jo īpaši bioloģiskā daudzveidība) un klimatam. Tiem ir atļauts izpildīt prasības, īstenojot citu praksi, tostarp citus agrovides un klimata pasākumus vai sertifikācijas programmas, kas nodrošina līdzvērtīgu ieguvumu līmeni klimatam un videi (EK, 2017b).

Lielākajai daļai lauksaimnieku ir ierobežoti finanšu līdzekļi. 2013. gadā valstī bija liels daļēji naturālu saimniecību īpatsvars (56,5 %), kam tiešos maksājumus nodrošināja no KLP (EK, 2018. gads). KLP subsīdijas Latvijā nav izmantotas ieguldījumiem inovācijās. Finansiālo atbalstu un politiskos stimulus lielākoties izmanto iekārtu iegādei, saimniecību modernizēšanai ar tehnoloģijām un ieguldījumiem ēkās (ESAO, 2019. gads). Subsīdētos kredītus varētu izmantot ieguldījumiem ilgtspējīgākās un videi nekaitīgākās ražošanas metodēs.

5.7.3. Tūrisms

Jāīsteno papildu pasākumi bioloģiskās daudzveidības un tūrisma politikas sekmīgākai integrēšanai. Nosakot maksu tūrisma operatoriem aizsargājamajās teritorijās un veicinot ekotūrisma iespējas, varētu palīdzēt integrēt bioloģiskās daudzveidības mērķus un nodrošināt papildu resursus nozarei.

Katru gadu pieaug to tūristu skaits, kuri apmeklē Latviju; laika posmā no 2009. līdz 2017. gadam tas vairāk nekā divkāršojās (CSP, 2018. gads). Baltijas ainavām ir liela nozīme gan kultūras, gan dabas mantojuma ziņā, un krasta līnija ir viens no Latvijas iecienītākajiem tūrisma galamērķiem. Lai gan Latvijā netiek sistemātiski apkopoti tūrisma dati saistībā ar bioloģisko daudzveidību un aizsargājamajām teritorijām, 2014. un 2015. gadā veiktās aptaujas liecina, ka lielākā daļa tūristu izvēlējās dabas teritorijas, tostarp ūdenstilpes un jūras piekrasti, un 14 % respondentu norādīja, ka apmeklēja aizsargājamās teritorijas. Tas liecina, ka ar dabu saistīts tūrisms ir ekonomiski nozīmīgs.

Tomēr, ja tūrisma pieaugumu labi nepārvalda, tas var negatīvi ietekmēt bioloģisko daudzveidību, ko izraisa ekosistēmu degradācija, dzīvotņu sadrumstalotība, piesārņojums un apdraudēto sugu traucējumi. Latvijā tūrisms ir lielākoties sezonāls, kulminējot vasarā. Klimata pārmaiņas var ietekmēt šo nozari, jo rada gan riskus, gan iespējamus ieguvumus, proti, vasaras kļūst garākas un pieaug ar to saistīto darbību iespējas (UNFCCC, 2017. gads).

Viens no piekrastes dzīvotņu galvenajiem apdraudējumiem ir tūrisma un brīvā laika darbību radītā ietekme (piemēram, pārmērīga nomīdīšana), kā arī apbūvēto teritoriju paplašināšanās. Lai gan tāpat kā citās nozarēs, arī ar tūrisma saistītajiem plānošanas dokumentiem ir jāveic SVN, tomēr ir nepieciešami papildu pasākumi, lai novērstu dzīvotņu un sugu izzušanu.

Latvijas tūrisma attīstības koncepcijā (2014.–2020. gads) norādīts, ka ilgtspējība ir galvenais sekmīgas tūrisma attīstības elements. Valdība 2016. gadā pieņēma Valsts ilgtermiņa tematisko plānojumu piekrastes publiskās infrastruktūras attīstībai līdz 2030. gadam, kur galvenā uzmanība pievērsta tūrismam un rekreācijai. Lai gan plānā ir atzīts, ka galvenais uzdevums ir dzīvotņu un sugu aizsardzība, tajā nav minēti nekādi ar bioloģisko daudzveidību saistīti mērķi vai rādītāji (GoL, 2018. gads). Latvijas Lauku tūrisma asociācija piešķir zaļo sertifikātu ilgtspējīgiem viesu namiem (2. nodaļa). Tiek īstenotas *ad hoc* iniciatīvas, kas ir vērstas uz ekotūrisma veicināšanu (5.4. ierāmējums).

5.4. ierāmējums. Ar bioloģisko daudzveidību saistītu tūrisma iniciatīvu skaits

palielināšana

Papes ezerā, kas atrodas Papes dabas parkā netālu no Lietuvas robežas, pašvaldība ir ieguldījusi līdzekļus niedru pļaušanas aprīkojumā, lai palielinātu zivju resursus un tādējādi veicinātu zivsaimniecības attīstību, vienlaikus nodrošinot ekotūrisma objektu. EJZF šai iniciatīvai atvēlēja aptuveni 12 000 EUR.

Lai atvieglotu pārrobežu ekotūrisma cilvēkiem ar kustību traucējumiem, tika sākts projekts “Zaļie maršruti bez šķēršļiem”. Tika uzlabota vairāku vietu pieejamība Latvijā (Rāznas nacionālais parks, Ezernieki), Lietuvā (Gražutes [*Grazute*] reģionālais parks) un Baltkrievijā (Zaborje [*Zaboriye*]).

Mērķis bija nodrošināt vienlīdzīgas dabas tūrisma iespējas, pielāgojot infrastruktūru un izglītojot tūrisma pakalpojumu sniedzējus. Tika sagatavotas brošūras, ko izdalīja attiecīgajām organizācijām. Lai pārbaudītu infrastruktūru, tika rīkots 300 km pārrobežu maratons personām motorizētos ratiņkrēslos. Šā projekta mērķiem DAP saņēma ES atbalstu aptuveni 150 000 EUR apmērā.

Avots. EK (2014. gads); EKPI (2015. gads).

Ieteikumi par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un ilgtspējīgu izmantošanu

Politiskā ietvara stiprināšana

- Izstrādāt valsts bioloģiskās daudzveidības stratēģiju un tās īstenošanas plānu ar izmērāmiem mērķiem, skaidriem rādītājiem, pienācīgiem cilvēkresursiem un finanšu resursiem to īstenošanai.

Zināšanu par bioloģisko daudzveidību uzlabošana

- Pabeigt sauszemes ekosistēmu vispārējo kartēšanu.
- Noteikt pētniecības prioritātes un noskaidrot galvenās datu nepilnības un bioloģiskās daudzveidības apdraudējumu attiecībā uz jūras un sauszemes ekosistēmām; novērtēt bioloģiskās daudzveidības un ekosistēmu pakalpojumu saimniecisko vērtību un ar to zaudēšanu saistītās izmaksas, lai nodrošinātu atbalstu politikas īstenošanai.
- Stiprināt ar bioloģisko daudzveidību saistītas informācijas izplatīšanu, lai uzlabotu politikas veidotāju un sabiedrības informētību.

Efektīvu politikas instrumentu un finanšu mehānismu ieviešana

- Atjaunināt un pabeigt aizsargājamo teritoriju noteikšanu; nodrošināt, ka visām ekoloģiski svarīgajām teritorijām ir apsaimniekošanas plāni; izstrādāt papildu apsaimniekošanas plānus, lai sasniegtu valsts mērķi, un piešķirt ieviešanai pietiekamus cilvēkresursus un finanšu resursus.
- Paplašināt ekonomisko līdzekļu izmantošanu bioloģiskās daudzveidības pārvaldībā; izpētīt iespējas palielināt maksājumus par ekosistēmu pakalpojumiem mežu saglabāšanai.
- Izstrādāt vispusīgu finansēšanas stratēģiju, lai veicinātu privātā sektora ieguldījumus un samazinātu paļaušanos uz atbalstu, ko ES piešķir konkrētiem projektiem.
- Sistemātiski integrēt bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas mērķus zemes izmantošanas plānošanā; nodrošināt, ka bioloģiskā daudzveidība tiek efektīvi ņemta vērā stratēģiskajos vides novērtējumos.
- Izstrādāt stratēģisku politisko ietvaru zaļai infrastruktūrai un uzlabot savvaļas dzīvnieku koridorus, lai samazinātu dzīvotņu sadrumstalotību.

Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu ciešāka integrēšana mežsaimniecības, lauksaimniecības un tūrisma nozarēs

- Nodrošināt, ka nākamā mežsaimniecības politikas stratēģija ietver ilgtermiņa redzējumu par ilgtspējīgu apsaimniekošanu ar bioloģiskās daudzveidības mērķiem un pietiekamiem resursiem un ka to izstrādā ar visu attiecīgo ieinteresēto pušu plašu līdzdalību; ieviest papildu ekonomiskos un brīvprātīgos līdzekļus, lai nodrošinātu mežu ilgtspējīgu izmantošanu ārpus aizsargājamām teritorijām un uzlabotu mežu dzīvotņu stāvokli (piemēram, brīvprātīgas kompensācijas programmas, ilgtspējīga meža/kokmateriālu sertifikācija, zaļais publiskais iepirkums attiecībā uz kokmateriāliem).
- Stiprināt saikni starp atbalstu lauksaimniecībai un vides raksturlielumiem, piemēram, atdalot maksājumus lauksaimniekiem no ražošanas prasībām; efektīvi izmantot

lauksaimniecības izejvielas; veicināt bioloģisko lauksaimniecību, lai sasniegtu 2030. gadam noteikto valsts mērķi.

- Vākt informāciju, kas saistīta ar tūrismu dabas teritorijās; veikt pasākumus, lai mazinātu tūrisma ietekmi uz bioloģisko daudzveidību; noteikt teritorijas ar augstu tūrisma potenciālu un attīstīt ekotūrismu aizsargājamajās teritorijās; apsvērt maksas ieviešanu tūrisma operatoriem aizsargājamajās teritorijās.

Atsauces

- BISE (2016. gads), tīmekļa vietne par pasākumiem, kas saistīti ar ekosistēmu un to pakalpojumu novērtēšanu un kartēšanu Latvijā, *Biodiversity Information System for Europe*, https://biodiversity.europa.eu/maes/maes_countries/latvia (skatīta 2018. gada 11. septembrī).
- CSP (2018. gads), Tūrisma portāls, Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, www.csb.gov.lv/en/statistics/statistics-by-theme/transport-tourism/tourism/key-indicator/number-visitors-has-grown-one-million-over-six (skatīts 2018. gada 6. septembrī).
- EK (2019. gads), "The EU Environmental Implementation Review 2019: Country Report – Latvia", Komisijas dienestu darba dokuments, SWD (2019) 124 final, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_lv_en.pdf.
- EK (2018. gads), *Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Latvia*, Eiropas Komisija, Brisele, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/lv/factsheet_en.pdf (skatīta 2018. gada 6. septembrī).
- EK (2017a), "The EU Environmental Implementation Review, Country Report: Latvija", Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/eir/country-reports/index2_en.htm.
- EK (2017b), *CAP Explained: Direct Payments for Farmers 2015-2020*, Eiropas Komisija, Brisele, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/direct-support/direct-payments/docs/direct-payments-schemes_en.pdf.
- EK (2014. gads), Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds (EJZF), Valstu dokumentu portāls, https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff/country-files_en (skatīts 2018. gada 6. septembrī).
- EK (2013. gads), *Assessment of Inclusion of Necessary Green Infrastructure Measures in Planning of Environmental and Regional Development Policies*, Eiropas Komisija, Brisele, http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/pdf/Green%20Infrastructure/GI_LT.pdf.
- EVA (2015. gads), *Latvia Country Briefing: The European Environment State and Outlook 2015*, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/soer-2015/countries/latvia.
- EVA (2011. gads), "Landscape Fragmentation in Europe", *EVA Ziņojums Nr. 2/2011*, Eiropas Vides aģentūra, Kopenhāgena, www.eea.europa.eu/publications/landscape-fragmentation-in-europe.
- EKPI (2015. gads), Portāls "Zaļie maršruti bez šķēršļiem", Eiropas kaimiņattiecību un partnerattiecību instruments, www.enpi-cbc.eu/go.php/eng/1S_6_project_LLB_2_257/1093 (skatīts 2018. gada 6. septembrī).
- FAO (2015. gads), *Global Forest Resources Assessment: Country Report – Latvia*, ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācija, Roma, www.fao.org/3/a-az256e.pdf.
- GoL (2018. gads), *Latvia Implementation of the Sustainable Development Goals*, Latvijas valdība, Rīga, www.pkc.gov.lv/en/Latvia-SDG-Review.
- IPCC (2018. gads), *Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report*, Klimata pārmaiņu starpvaldību padome, Ženēva, Šveice, www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2018/07/SR15_SPM_version_stand_alone_LR.pdf.
- IUCN (2013. gads), *Latvia's Biodiversity at Risk: A Call for Action*, Starptautiskā dabas un dabas resursu aizsardzības savienība, Brisele, https://cmsdata.iucn.org/downloads/latvia_s_biodiversity_at_risk_fact_sheet_may_2013.pdf.

-
- Ķuze, J., V. Caune, A. Liepa, G. Krievāne (2007. gads), *Conservation of Wetlands in Ķemeri National Park: Final Technical Report*, Project LIFE2002/NAT/LV/8496, www.daba.gov.lv/upload/File/DOC/P_KNP_LIFE_Rep_gala.pdf.
- LVAFA (2018. gads), tīmekļa vietne, Latvijas vides aizsardzības fonds, Rīga, www.lvafa.gov.lv/en/news/2042-starting-to-implement-the-environmental-monitoring-control-and-education-project-co-funded-by-the-cohesion-fund (skatīta 2018. gada 11. septembrī).
- LIFE (2018. gads), *HYDROPLAN: Restoring the Hydrological regime of the Ķemeri National Park* – LIFE10 NAT/LV/000160, progresa ziņojums, http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=search.dspPage&n_proj_id=4073&docType=pdf.
- VARAM (2018. gads), *Maritime Spatial Plan to 2030: Environmental Report*, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Rīga.
- VARAM (2014. gads), *5th National Report to the Convention on Biological Diversity*, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Rīga, www.cbd.int/doc/world/lv/lv-nr-05-en.pdf.
- Milieu (2018. gads), “Article 16 technical assessment of Member States’ programme of measures: Latvia”, *Support to the Implementation of the MSFD*, Milieu Ltd Consortium, Brisele.
- MoA (2018. gads), Nozares portāls, Zemkopības ministrija, Rīga, www.zm.gov.lv/en/zivsaimnieciba/statiskas-lapas/aquaculture?nid=1202 (skatīts 2018. gada 5. septembrī).
- NOBANIS (2019. gads), tīmekļa vietne. *European Network on Invasive Alien Species*, www.NOBANIS.org (skatīts 2019. gada 22. janvārī).
- ESAO (2019. gads), “Innovation, agricultural productivity and sustainability in Latvia”, *OECD Food and Agricultural Reviews*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264312524-en>.
- ESAO (2018a), *Measuring distance to the SDG targets 2017: An Assessment of Where OECD Countries Stand*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/a8caf3fa-en>.
- ESAO (2018b), *Mainstreaming Biodiversity for Sustainable Development*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/9789264303201-en>.
- ESAO (2017. gads), *Green Growth Indicators 2017*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264268586-en>.
- ESAO (2016. gads), *OECD Environmental Performance Reviews: Estonia*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264268241-en>.
- ESAO (2012. gads), “Biodiversity”, in *OECD Environmental Outlook to 2050*, OECD Publishing, Parīze, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264122246-en>.
- Pierhuroviča, L. un J. Grantiņš (2017. gads), “Latvia”, *Environmental Law: Suppl. 121*, Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn.
- Ramsāra (2014. gads), *Latvia*, Ramsāras Konvencijas tīmekļa vietne, www.ramsar.org/wetland/latvia (skatīta 2018. gada 3. septembrī).
- Ruskule, A. O. Nikodemus, Z. Kasparinska, R. Kasparinskis, G. Brūmelis (2012. gads), “Patterns of Afforestation on Abandoned Agriculture Land in Latvia”, *Agroforestry Systems*, Vol. 85, Nr. 2, 215.-131. lpp., <http://dx.doi.org/10.1007/s10457-012-9495-7>.
- Sarvašová, Z. T. Ali, I. Đorđević, D. Lukmine, S. Quiroga, C. Suárez, M. Hrib, J. Rondeux, K.T. Mantzanas, K. Franz (2019), “Natura 2000 Payments for Private Forest Owners in Rural Development Programmes 2007–2013: A Comparative View”, *Forest Policy and Economics*, Vol. 99, 123.-135. lpp., <http://dx.doi.org/10.1016/j.forpol.2017.08.019>.
- SEI (2014), *Good Environmental Status in the Baltic Sea through Regional Coordination and Capacity Building via Economic and Social Analysis*, Stokholmas vides institūts, Tallina, www.sei.org/mediamanager/documents/Publications/SEI-PolicyBrief-Tuhkanen-Baltic-
-

[GES.pdf](#).

Valsts kontrole (2017. gads), *Does SIA Rigas Meži Manage the Municipal Forest in Compliance with Legal Requirements?* [www.lrvk.gov.lv/uploads/Majaslapa_ENG/Audit_report/2016/2.4.1-46_2016/Rigas meži Kopsavilkums_EN_final.pdf](http://www.lrvk.gov.lv/uploads/Majaslapa_ENG/Audit_report/2016/2.4.1-46_2016/Rigas_mezi_Kopsavilkums_EN_final.pdf).

Timonen, J. Juha Siitonen, Lena Gustafsson, Janne S. Kotiaho, Jogeir N. Stokland, Anne Sverdrup-Thygeson & Mikko Mönkkönen (2010. gads), “Woodland Key Habitats in Northern Europe: Concepts, Inventory and Protection”, *Scandinavian Journal of Forest Research*, Vol. 25, Nr. 4, 309.-324. lpp, <http://dx.doi.org/10.1080/02827581.2010.497160>.

UNFCCC (2017. gads), *Latvia's 7th National Communication and 3rd Biennial Report under the United Nations Framework Convention on Climate Change*, Apvienoto Nāciju Vispārējā konvencija par klimata pārmaiņām, Bonna.

EKONOMISKĀS SADARBĪBAS UN ATTĪSTĪBAS ORGANIZĀCIJA

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (ESAO) ir unikāls forums, kurā valstis kopīgi meklē risinājumus ekonomiskām, sociālām un vides problēmām, kuras rada globalizācija. ESAO arī velta ļoti daudz pūļu tam, lai sekmētu izpratni par jaunām parādībām un problēmām, piemēram, par korporatīvo pārvaldību, informācijas ekonomiku un grūtībām, ko rada iedzīvotāju novecošana, un palīdzētu valdībām reaģēt uz šīm pārmaiņām. Šī organizācija nodrošina vidi, kurā valstis var salīdzināt politikas jomā gūto pieredzi, risināt kopīgas problēmas, noteikt paraugprakses piemērus un strādāt, lai saskaņotu politiku valsts un starptautiskā līmenī.

ESAO dalībvalstis ir: Apvienotā Karaliste, Amerikas Savienotās Valstis, Austrālija, Austrija, Beļģija, Čehijas Republika, Čīle, Dānija, Francija, Grieķija, Igaunija, Islande, Itālija, Izraēla, Īrija, Japāna, Jaunzēlande, Kanāda, Koreja, Latvija, Lietuva, Luksemburga, Meksika, Nīderlande, Norvēģija, Polija, Portugāle, Slovākijas Republika, Slovēnija, Somija, Spānija, Šveice, Turcija, Ungārija, Vācija un Zviedrija. Eiropas Savienība piedalās ESAO darbā.

ESAO publikāciju birojs izplata informāciju, kas iegūta, organizācijai vācot statistikas datus par dažādiem ekonomiskiem, sociāliem un vides jautājumiem un tos pētot, kā arī publicē konvencijas, pamatnostādnes un standartus, par kuriem vienojušās organizācijas dalībvalstis.

LATVIJA

(SAĪSINĀTĀ VERSIJA)

Latvija ir mērojusi garu ceļu vides raksturlielumu un iedzīvotāju labklājības uzlabošanā. Liels investīciju apjoms ir palīdzējis palielināt atjaunojamo enerģijas avotu izmantošanu, uzlabot mājokļu energoefektivitāti, samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas un paplašināt piekļuvi ūdens un atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumiem. Tomēr Latvija vēl ir tālu no pietuvošanās attīstītākām ESAO ekonomikām. Mežsaimniecībai un lauksaimniecībai ir izšķiroša ekonomiskā nozīme, bet tās arvien vairāk apdraud bioloģisko daudzveidību. Bioloģiskās daudzveidības apsvērumu integrēšanai ekonomikas attīstības politikā jābūt prioritātei. Lai paātrinātu pāreju uz oglekļa mazietilpīgu un aprites ekonomiku, būs vajadzīgas lielas investīcijas ilgtspējīgā infrastruktūrā, būs jāpalielina atkritumu rašanās novēršana un pārstrāde, kā arī būs vajadzīgi spēcīgāki ekonomiskie instrumenti.

Šis ir pirmais Vides raksturlielumu pārskats par Latviju. Šī saīsinātā versija ietver kopsavilkumu, kā arī oficiālo pārskata novērtējumu un ieteikumus. Pārskatā novērtēts panāktais progress virzībā uz ilgtspējīgu attīstību un zaļo izaugsmi, īpašu uzmanību pievēršot atkritumiem, aprites ekonomikai, bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai.

Publikācija pieejama tīmekļvietnē <http://www.oecd.org/environment/country-reviews/oecd-environmental-performance-reviewa-latvia-2019.htm>

2019